

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE,
POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

*Motivații și tendințe de migrație a tinerilor
din Republica Moldova și Turcia*

Culegere de articole științifice

Chișinău, 2025

CZU: 314.15(478+560)(082)=135.1=111

M 92

CZU: 325.2-053.6(478:560)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025>

Lucrarea este recomandată pentru publicare de către Consiliul Științific al Universității de Stat din Moldova, proces-verbal nr. 2 din 6 noiembrie 2025.

Culegerea este elaborată în cadrul proiectului *Youth Emigration: Motivations, Trends, and Future Prospects in Moldova and Turkey with an Adaptive Predictive System*, cu cifrul 25.80013.0807.03TR, finanțat de Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare.

Lucrarea conține articole științifice prezentate la conferința științifică națională cu participare internațională *Emigrarea tinerilor din Republica Moldova și Turcia: motivații și tendințe*, din 11-13 noiembrie 2025, Chișinău, Republica Moldova.

Editor: *Juc Victor*, doctor habilitat, profesor universitar, membru corespondent al AȘM.

Recenzenți:

Sprincean Serghei, doctor habilitat, conferențiar universitar

Varzari Vitalie, doctor în științe politice.

Autorii poartă întreaga răspundere pentru conținutul științific al textelor.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Motivații și tendințe de migrație a tinerilor din Republica Moldova și Turcia:
Culegere de articole științifice / editor: Juc Victor. – Chișinău: Editura USM, 2025.
– 240 p.: fig., tab.

Antetit.: Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Texte, rez.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – Finanțat de Agenția Națională pentru Cercetare și Dezvoltare. – [120] ex.

ISBN 978-9975-62-973-7.

314.15(478+560)(082)=135.1=111

M 92

ISBN 978-9975-62-973-7

CUPRINS

DIACON Maria. LISNIC Victoria. <i>Motivații și tendințe de emigrare a tinerilor din Republica Moldova</i>	5
BERIGEL Muhammet <i>Youth Emigration from Türkiye: Trends, Determinants and Policy Perspectives</i>	16
JUC Victor. POTOROACĂ Mihail. <i>Cercetarea intențiilor și motivațiilor de emigrare: aspecte metodologice, delimitări conceptuale și evoluții în timp (cazul Republicii Moldova)</i>	23
BENIUC Liliana. <i>Integrarea diferențiată în politica europeană de migrație: oportunități și limite pentru Republica Moldova și Turcia în contextul Noului Pact privind Migrația și Azilul</i>	43
MALCOCI Ludmila. MOCANU Victor. POTOROACĂ Mihail. <i>Cercetarea rezilienței sociale: aspecte metodologice</i>	62
GAȘPER Lucia. <i>Reziliența personală în rândul tinerilor: o perspectivă multidimensională.</i>	80
DUMBRĂVEANU Andrei. <i>Școala – structură rezilientă în spațiul rural: studiu de caz</i>	95
FILIPOV Ina. <i>Abordări locale ale rezilienței sociale. Cazul Raionului Cahul</i> ...	118
CHUVALNIKOVA Anna. <i>Capacitățile funcționale ale modelului conceptual al dezvoltării durabile a sistemului juridic în rezolvarea problemei „donării de capital uman” de către Republica Moldova</i>	134
SPĂTARU Tatiana. <i>Consolidarea strategiilor de reziliență societală în domeniul comunicării și informării în situații de urgență</i>	146
PASCARU Ana. <i>Hermeneutica formelor de insecuritate în societatea post-pandemie</i>	161
MOCANU Angela. <i>Influența factorilor socio-demografici asupra rezilienței sociale</i>	175
MOCANU Ion. STAVER Angela. <i>Rolul implicării civice în consolidarea rezilienței sociale în Republica Moldova</i>	186
CEACÎR Irina. <i>Leadershipul adaptiv ca vector de transformare a culturii organizaționale în sectorul public al Republicii Moldova</i>	204
ROGOVAIA Galina. <i>Идеологический запрос на конструирование европейской идентичности в Республике Молдова в контексте развития интеграционных процессов в ЕС</i>	218

C O N T E N T

DIACON Maria. LISNIC Victoria. <i>Motivations and trends for emigration of young people from the Republic of Moldova</i>	5
BERIGEL Muhammet. <i>Youth Emigration from Türkiye: Trends, Determinants and Policy Perspectives</i>	16
JUC Victor. POTOROACĂ Mihail. <i>Studying migration intentions and motivations: methodological considerations, conceptual clarifications and changes over time (the case of the Republic of Moldova)</i>	23
BENIUC Liliana. <i>Differentiated integration in European migration policy: opportunities and limits for the Republic of Moldova and Turkey in the context of the new Pact on Migration and Asylum</i>	43
MALCOCI Ludmila. MOCANU Victor. POTOROACĂ Mihail. <i>Social resilience research: methodological aspects</i>	62
GAȘPER Lucia. <i>Personal resilience among youth: a multidimensional perspective</i>	80
DUMBRĂVEANU Andrei. <i>The school – a resilient structure in rural areas: case study</i>	95
FILIPOV Ina. <i>Local approaches to social resilience. The case of Cahul district</i> ...	118
CHUVALNIKOVA Anna. <i>Functional capabilities of the conceptual model of the legal system’s sustainable development in resolving the problem of „human capital donation” by the Republic of Moldova</i>	134
SPĂȚARU Tatiana. <i>Consolidating social resilience strategies in the field of communication and information in emergency situations</i>	146
PASCARU Ana. <i>Hermeneutics of the insecurity forms in the post-pandemic society</i>	161
MOCANU Angela. <i>The influence of socio-demographic factors on social resilience</i>	175
MOCANU Ion. STAVER Angela. <i>The role of civic involvement in consolidating social resilience in the Republic of Moldova</i>	186
CEACÎR Irina. <i>Adaptive leadership as a vector for transforming organizational culture in the public sector of the Republic of Moldova</i>	204
ROGOVAIA Galina. <i>Ideological demand for the construction of European identity in the Republic of Moldova in the context of the development of integration processes in the EU</i>	218

MOTIVAȚII ȘI TENDINȚE DE EMIGRARE A TINERILOR DIN REPUBLICA MOLDOVA¹

MOTIVATIONS AND TRENDS FOR EMIGRATION OF YOUNG PEOPLE FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU:325.2-053.6(478)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.01>

Maria DIACON, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al
Universității de Stat din Moldova
e-mail: mariadiacon@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-3306-2886

Victoria LISNIC, *doctor în științe politice,*
Grădina Botanică Națională (Institut) Alexandru Ciubotaru al
Universității de Stat din Moldova
e-mail: vikalisnic@gmail.com
ORCID: 0009-0001-3101-3002

Rezumat

Prin acest articol, dedicat migrației tinerilor, autorii identifică motivațiile și tendințele care stau la baza luării deciziei de a emigra peste hotare. Tinerii emigrează din lipsa de oportunități la ei acasă, aceștia fiind în căutare de noi perspective peste hotarele țării. Factorii ce generează migrația în rândurile tinerilor sunt în strânsă legătură cu identificarea oportunităților educaționale mai bune, locuri de muncă plătite care ar contribui la reducerea riscurilor de sărăcie. Lipsa locurilor de muncă atractive tinerilor, veniturile joase și riscurile sporite de sărăcie sunt cauzate de oportunități economice limitate, care împiedică tinerii, în special grupurile vulnerabile, să-și atingă aspirațiile personale și profesionale. Prognoza demografică pentru Republica Moldova indică o reducere continuă a populației în deceniile următoare, alimentată de emigrarea masivă, natalitate scăzută și îmbătrânirea accentuată. Toate scenariile demonstrează o creștere a ponderii persoanelor vârstnice, în paralel cu o scădere a proporției tinerilor. Această evoluție generează un dezechilibru între generații și o rată de dependență mai mare, ceea ce înseamnă că segmentul populației active economic va trebui să susțină o proporție din ce în ce mai mare de persoane dependente, inclusiv copii și vârstnici. Lipsa resurselor umane specializate afectează direct piața muncii locale, limitând capacitatea de inovare și încetinind ritmul creșterii economice, ceea ce pune presiuni suplimentare asupra sistemului social și economic al țării.

Cuvinte-cheie: *Tineri, emigrare, motivații, tendințe, politici de suport, dezvoltare.*

¹ Articolul este elaborat în cadrul proiectului „*Youth Emigration: Motivations, Trends, and Future Prospects in Moldova and Turkey with an Adaptive Predictive System*”, cifrul 25.80013.0807.03TR, finanțat de ANCD.

Tinerii fac parte din societate și sunt participanți cu drepturi egale la procesele sociale și politice, în același timp, schimbările intervenite în situația social-economică din republică plasează tineretul, ca grup social, la hotarele exclusiunii sociale. Copiii și tinerii au fost susținuți social într-o măsură insuficientă, iar integrarea tinerilor în societatea adultă, în condițiile fluctuațiilor economice, nu a fost facilitată prin nici o măsură semnificativă de suport. Aflat într-o relație de interdependență cu societatea, investiția curentă în generația tânără cu implicații prioritare în educație, sănătate și ocupație, a abilităților profesionale și a cunoștințelor devine un imperativ pentru a menține cel mai valoros contingent în aspect sociodemografic și economic al țării.

O radiografiere statistică de principiu a tinerilor este oferită chiar de Biroul Național de Statistică, care evidențiază faptul că în anul 2024 tinerii reprezintă circa un sfert din populația țării. Numărul populației cu reședință obișnuită la 1 ianuarie 2025 a constituit 2381,3 mii persoane, din care 544,0 mii sau 22,8% au fost tinerii cu vârsta 14-34 ani. Repartizarea tinerilor pe sexe, se prezintă astfel: 48,6% – bărbați și 51,4% – femei.

Generația tinerilor este în descreștere continuă. La începutul anului 2025, în comparație cu începutul anului precedent, numărul populației cu vârsta de 14-34 ani a scăzut cu 23,7 mii persoane sau cu 4,2%. În ultimii 5 ani (în perioada anilor 2021-2025), numărul populației cu vârsta de 14-19 ani a crescut cu 0,2 mii persoane sau cu 0,1%, iar ponderea acestei categorii în numărul total al tinerilor cu vârsta 14-34 ani s-a majorat de la 23,9% la 01.01.2021, până la 30,5% la 01.01.2025. Numărul persoanelor în vârstă de 20-24 ani a scăzut în anii 2021-2025 cu 34,9 mii persoane, ponderea acestora fiind în descreștere în perioada analizată cu 1,0 punct procentual, iar a celor în vârstă de 25-29 ani – cu 62,0 mii (cu 4,5 puncte procentuale). Numărul tinerilor cu vârsta de 30-34 ani s-a diminuat cu 52,1 mii, ponderea acestora fiind în descreștere în perioada analizată cu 1,1 puncte procentuale.

Numărul de studenți înscriși în învățământul superior, la începutul anului de studii 2024/25, a fost de 58,9 mii persoane, din care 74,2% erau înscriși la studii superioare de licență, 16,8% – studii superioare de master și 9,0% – studii superioare integrate. Proporția femeilor în numărul total de studenți a fost de 58,5%. În ceea ce privește distribuția studenților pe programe de studii în funcție de sex, s-au înregistrat diferențe odată cu trecerea la un nivel mai înalt de studii. Astfel, femeile au constituit 55,8% din studenți la programe de licență, 63,5% – la master și 71,7% – la studii superioare integrate. Repartizarea studenților pe vârste indică o participare mai mare în învățământul superior a persoanelor cu vârste cuprinse între 19-23 ani, acestea fiind vârstele teoretic corespunzătoare învățământului superior (65,9% din total studenți). În același timp, în anul de studii 2024/25 vârsta medie a studenților a fost de 23,8 ani, cu diferențe în funcție de sexe 24,3 ani la femei și 23,2 ani la bărbați.

În anul 2024, învățământul superior a fost absolvit de către 13,4 mii persoane, din care 66,4% au obținut diploma de licență, iar 33,6% diploma de master sau cea echivalentă la acest nivel. În perioada 2020-2024, numărul de absolvenți a înregistrat fluctuații de la un an la altul, totodată, fiind în descreștere comparativ cu anul 2020,

la master și studii integrate cu 13,5% și la licență cu 5,3%. În învățământul superior 41,3% au fost absolvenții din domeniul business, administrare și drept, după care a urmat domeniul educație, cu o pondere a absolvenților de 15,6% și domeniul inginerie, tehnologii de prelucrare, arhitectură și construcții – 8,9% din total absolvenți.

În anul 2024, conform rezultatelor Anchetei Forței de Muncă, în raport cu statutul activității curente patru din zece tineri cu vârsta de 15-34 ani au fost ocupați (39,6% sau 212,9 mii persoane), șomerii au constituit 2,3% (12,6 mii persoane) și restul, 58,1% (312,3 mii persoane) erau persoane în afara forței de muncă. În rândul celor din urmă, 50,4% erau încadrați în sistemul național de învățământ. Tinerii de 15-34 ani încadrați în câmpul muncii preferă mai degrabă un loc de muncă plătit (82,1% au lucrat în calitate de salariat), decât o activitate pe cont propriu/non-salariată (17,9%). Din totalul tinerilor care lucrează 5,8% tineri, concomitent cu activitatea de muncă, au urmat și o formă de educație (formală) în cadrul sistemului național de învățământ. Practic fiecare al cincilea tânăr (21,4%) avea loc de muncă informal, iar în rândul tinerilor salariați 6,1% lucrau fără a avea un contract individual de muncă (*munca nedeclarată*). Practica de angajare fără perfectarea contractelor individuale de muncă (în baza unor înțelegeri verbale) a fost mai frecventă printre bărbații tineri salariați (9,3%), decât în rândul femeilor tinere salariate (3,2%). Fiecare a șaptea persoană tânără ocupată (13,5%) a declarat că ar dori să schimbe situația în raport cu locul actual de muncă, motivul principal fiind nivelul nesatisfăcător al venitului/remunerării (*situație inadecvată în raport cu venitul*).

Rata de ocupare a tinerilor de 15-24 ani a constituit doar 17,6%, pe când a celor de 25-29 ani și 30-34 ani indicatorul a înregistrat valori de 3 ori mai înalte (52,5% și, respectiv, 60,2%), fiind mai mare decât media pe total țară (42,7% pentru populația de 15 ani și peste).

Rata șomajului în rândul tinerilor a fost mai mare în comparație cu alte grupe de vârstă sau media la nivel de țară. Astfel, în anul 2024, rata șomajului conform definiției BIM la tinerii din grupa de vârstă 15-34 ani a fost de 5,6%, la tinerii în vârstă de 15-24 ani, respectiv, 9,8% și în grupa celor de 15-29 ani – 7,1%, în timp ce media pe țară a constituit 4,0%. În șomaj de lungă durată (12 luni și mai mult) s-au aflat 9,4% din totalul șomerilor de 15-34 ani. Din punct de vedere al distribuției pe sexe și medii de reședință, printre tinerii șomeri în vârstă de 15-34 ani mai mult de jumătate erau femei (54,7%), iar 59,2% – din mediul urban. În funcție de nivelul de instruire absolvit, rata șomajului a înregistrat valori mai ridicate în rândul tinerilor cu nivel de instruire scăzut – 8,2%, urmași de tinerii șomeri cu nivel mediu – 5,1% și cei cu nivel de instruire superior – 4,7%.

Printre tinerii din categoria de vârstă 15-34 ani, 58,1% erau în afara forței de muncă. În rândul acestora au predominat *elevii și studenții* (50,4%). În afară de elevi și studenți, o categorie importantă au format-o *persoanele care îngrijesc de familie (persoanele casnice)* (19,7%). Majoritatea persoanelor casnice au reprezentat-o femeile (98,8%). Altă categorie din rândul celor în afara forței de muncă au constituit-o persoanele (declarată de gospodării) ca fiind *plecate peste hotare la lucru sau în*

căutare de lucru pentru o perioadă mai mică de un an (8,7%), ponderea celor din urmă fiind în descreștere față de 2023 (10,6%). În rândul altor persoane inactive s-au mai regăsit persoanele care nu lucrează și nu caută un loc de muncă în Moldova, deoarece deja au un loc de muncă peste hotare, sau care planifică să lucreze peste hotare (11,2% comparativ cu 10,4% în 2023). [9]

Pornind de la premisa că tinerii sunt prezentul și nu doar viitorul, aceștia sunt un element cheie în procesul de promovare și implementare a Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă (în continuare ODD). Agenda 2030 oferă tinerilor din Moldova un instrumentariu larg de oportunități pentru dezvoltarea și abilitarea acestora în diverse domenii de menire socio-economică. O problemă considerabilă în rândurile tinerilor este și imposibilitatea de a-și procura propria locuință din lipsa de resurse financiare, or nici programul de stat "Prima Casă" nu poate fi accesat de mulți dintre tineri, în special cei din categoria social-vulnerabilă.

Chiar dacă Moldova a adoptat politici educaționale pentru modernizarea și eficientizarea furnizării învățământului care să satisfacă nevoile actuale și viitoare ale pieței forței de muncă, actualmente sistemul de educație încă nu este conectat cu cerințele pieței muncii și nici educația antreprenorială nu este inclusă în curricula educațională, astfel acestea constituind și bariere pentru integrarea tinerilor pe piața muncii.

Necâtând la importanța ODD nr. 9 "Industrie, inovație și infrastructură", tinerii din Moldova actualmente sunt limitați în oportunitățile lor datorită lipsei infrastructurii adecvate la nivel local, precum și conexiune interurban necorespunzătoare activităților nonformale de tineret (transportul public din sate). În același timp Moldova pierde un potențial considerabil în dezvoltarea infrastructurii și a comunităților din motiv că nu sunt utilizate principiile "orașe inteligente" în dezvoltarea acestora, precum și digitalizarea ca formă de consolidare a sectorului de tineret. [7]

O retrospectivă nu mai puțin actuală, cu focus pe ultimii 5 ani indică că numărul tinerilor din R. Moldova a scăzut de la peste 710 mii în 2020 la 560 mii la începutul lui 2024. Demografii spun că migrația și schimbările demografice vor face ca numărul tinerilor să scadă și mai mult în următorii ani. Cel mai mult s-a redus numărul tinerilor cu vârste cuprinse între 25-29 de ani (cu 58,9 mii) și cei cu vârste cuprinse între 30-34 de ani (cu 45,4 mii). Potrivit demografului Valeriu Sainsus, Republica Moldova se află de mai mulți ani într-o criză demografică, iar numărul tinerilor va scădea și mai mult în următorii cinci ani. El explică faptul că cei născuți când natalitatea era mare au trecut de 35 de ani, iar acum tineretul actual (între 14 și 34 de ani) a fost născut după 1990, când familiile aveau doar unul sau doi copii. „Asta înseamnă că de acum încolo numărul tinerilor va fi din ce în ce mai mic”. Anul trecut s-au încheiat peste 15 mii de căsătorii, cu 13% mai puțin față de anul anterior și cu 25% mai puțin comparativ cu acum cinci ani, când erau peste 20 de mii de căsătorii. Cei mai mulți bărbați, care s-au căsătorit în 2023 pentru prima dată, au avut vârsta cuprinsă între 25-29 ani (39,9%), iar cele mai multe femei între 20-24 ani (46,2%). Vârsta medie la prima căsătorie a fost de 29,7 ani pentru bărbați și 26,6 ani pentru femei.

În ultimii cinci ani, numărul elevilor din învățământul liceal a crescut, ajungând la 38 de mii în anul școlar 2023-2024, cu peste 7% mai mult decât în anul 2019-2020. Totuși, decalajul dintre mediul urban și cel rural se menține, peste 80% dintre elevii de liceu fiind din orașe. Numărul studenților a fost de peste 56 de mii, la fel ca acum cinci ani, dar mai mic decât în anul 2021-2022, când au fost aproape 60 de mii. Aproape 60% dintre studenți erau femei. În 2024, cei mai mulți tineri au absolvit business, administrare și drept - 41%, educație și inginerie 15%, iar în tehnologii de prelucrare, arhitectură și construcții - 9,9%.

În 2023, potrivit Anchetei Forței de Muncă, doar patru din 10 tineri au un loc de muncă. Peste 38% din tinerii cu vârsta de 15-34 de ani, adică circa 226.000 de persoane aveau un loc de muncă, iar peste 14 mii erau șomeri, pe când 344.000 nici nu căutau unul. Dintre cei care nu aveau un loc de muncă, peste 45% erau încă studenți. Datele BNS arată că rata șomajului a fost mai mare pentru tineri decât pentru alte grupe de vârstă și față de media națională. Printre tinerii șomeri de 15-34 de ani, mai mult de jumătate erau bărbați și peste 57% trăiau în orașe. Tinerii cu un nivel de educație mai scăzut aveau cea mai mare rată a șomajului, de 7%, urmată de cei cu educație medie (6,3%) și cei cu studii superioare (5%). [2]

În perioada pre-pandemică de COVID-19, din cei 12,7 mii tineri care au intrat la universitate în Moldova în 2019, doar 8,3 mii sau 65% din ei au finalizat studiile în 2022. „Nu este vorba despre reușita academică. Cei 4,4 mii tineri, pur și simplu au decis să-și continue studiile și viața peste hotarele țării. Și asta doar o singură promoție și doar în 3 ani!”, subliniază Veaceslav Ioniță. Potrivit analistului economic, Moldova în prezent se confruntă cu al treilea val de migrație, al III-lea și cel mai dramatic: migrația tinerilor. Primul val a fost în anii 2000-2005, valul sărăciei, oamenii într-o sărăcie lucie au mers peste hotare să-și rezolve problema de supraviețuire. Al doilea val a fost în perioada 2015-2018, valul pentru o viață mai bună. Acești oameni nu mai erau într-o sărăcie extremă, aveau venituri satisfăcătoare, majoritatea de vârsta 30-45 ani, oameni formați, cu familii, dar au plecat pentru o viață mai bună, calitativă. Acolo unde pe lângă salarii bune mai au și drumuri, școli, spitale, infrastructură. Într-un cuvânt bunăstare oferită de autorități. Acum, după 2018 asistăm la al treilea val de migrație, cel al tinerilor. Ei pleacă masiv, în timpul liceului, la studii, și pe parcursul studiilor. Comportamentul lor poate fi caracterizat printr-un singur cuvânt: plec. Pleacă masiv. Dacă acum 10 ani, doar 24% din tineri de vârsta universitară erau peste hotarele țării în prezent ponderea lor deja a ajuns la 40%. [3]

Potrivit Compendiului Statistic al Profilului Migrațional Extins al Republicii Moldova pentru anii 2021-2023, elaborat de Inspectoratul General pentru Migrație al Ministerului Afacerilor Interne, emigrarea pentru studii înregistrează o ușoară scădere. Numărul estimativ de cetățeni moldoveni înmatriculați la studii peste hotare în baza protocoalelor internaționale de colaborare la care Ministerul Educației și Cercetării este parte, în perioada analizată a variat între 5,6 mii persoane în anul 2021 și 5 mii în anul 2023. În anul de referință analogic anilor anteriori, din numărul total de cetățeni moldoveni plecați la studii peste hotare, majoritatea studiau în Ro-

mânia. Drept urmare, se observă o scădere nesemnificativă a cetățenilor moldoveni înmatriculați la studii peste hotare. Totodată, sondajele arată că în ultimii ani majoritatea cetățenilor moldoveni pleacă la studii cu acte de identitate, emise de România, acest fapt împiedică estimare corectă a studenților moldoveni. [4]

Și totuși, tot mai mulți tineri pleacă din Republica Moldova. În ultimii patru ani, sunt înregistrați 184 de mii de migranți, iar peste 75% dintre ei sunt tineri cu vârste între 18 și 29 ani. Motivele migrației sunt multe iar fenomenul este greu de oprit. Unii susțin că sărăcia, lipsa posibilităților de a-și crea o carieră și mentalitatea socială încă retrograde sunt printre motivele de a părăsi țara pentru un loc de muncă în străinătate. „Vreau să-mi schimb un pic aerul moldovenesc. Nu îmi prea place societatea de aici. Nu îmi plac oamenii, o spun chiar dacă sunt dură. Consider că peste hotare chiar dacă va fi un pic mai greu să mă adaptez sau să mă obișnuiesc, totuși am să găsesc o liniște și o educație aparte. Țările străine sunt o oportunitate mult mai bună, atât pe plan financiar, cât și pe plan social. Acolo la nivel de comunitate, curățenia este mai favorabilă, învățământul este mai puternic. Mă motivează foarte mult familia, să stau aici, părinții, buneii și tot așa mai departe. Dar, ca o țară următoare cred că ar fi România. Poate cu studiile, poate și cu traiul. Adică să o încerc”. Expertul economic Veaceslav Ioniță afirmă, „Deci concluzia este foarte clară, tânărul după 25 de ani are două șanse, sau să stea aici fără ocupație, sau să plece peste hotare. Am ajuns până la situația în care peste 40 % dintre tineri cu vârsta peste 25 de ani nu aveau o ocupație. Nedorind să stea aici fără ocupație presiunea lui este de a pleca peste hotare”. Doar studiile îi mai țin acasă pe unii dintre ei. Însă, după ce vor termina școala, cei mai mulți vor pleca. Deși pare un fenomen de neoprit, ministrul Educației, Dan Perciu susține că migrația tinerilor poate fi încetinită, „Cu cât mai mult o să investim în competitivitatea universităților noastre, cu atât mai ușor o să ne vină să reținem tinerii acasă, cel puțin când vine vorba de studii iar ulterior să avem și acele locuri de muncă suficient de atractive ca să-i determine să rămână în Republica Moldova. Acum clar că procesul fundamental, structural, care trebuie să se producă este apropierea de Uniunea Europeană. De acolo o să vină principalele investiții”. [5]

Un alt studiu recent (2022) „Intențiile de emigrare și implicațiile demografice asupra fertilității” lansat în cadrul unei dezbateri publice organizată de Fondul ONU pentru Populație (UNFPA) în colaborare cu Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova arată că tinerii până la 29 de ani sunt mai degrabă în situația de a dori să emigreze și implicit de a avea un copil în următorii ani, comparativ cu cei cu vârste de peste 30 de ani. Dintre cei care doresc să aibă un copil în perioada următoare, sunt mai înclinați să emigreze tinerii cu vârsta până în 29 de ani, iar dintre cei care nu doresc să aibă copil sunt mai înclinați să emigreze cei cu vârsta între 30-40 de ani (aceștia din urmă sunt cel mai probabil deja părinți). Ce ține de nivelul educației, se atestă că în special persoanele mai educate, cu studii superioare, care doresc să emigreze, au intenția de a deveni părinți. [8]

Cele mai recente date, din 2025, indică faptul că intenția moldovenilor de a migra este cea mai mică din ultimii nouă ani. Totuși, intenția rămâne a fi înaltă în rân-

dul tinerilor. Salariul pe care și-l doresc moldovenii, pentru a nu pleca peste hotare, este de 1,6 ori mai mare față de salariul real care se plătește în Republica Moldova. Cel mai mult își doresc să migreze moldovenii cu venituri suficiente, iar 75% dintre moldovenii care nu au migrat niciodată, nu intenționează să migreze vreodată. Sunt date ale sondajului de opinie „Intenția de migrație a cetățenilor Republicii Moldova”, realizat de către CBS Research, în luna iunie 2025, la comanda IDIS „Viitorul”. Potrivit sondajului, moldovenii care declară că intenționează să plece peste hotare în următoarele șase luni reprezintă 13,9%, față de 16,4% în luna februarie 2024, față de 17,7% în luna decembrie 2021 și față de 15,2% în luna iunie 2021. Veaceslav Ioniță spune că este cel mai mic indicator obținut vreodată de către Republica Moldova. „Toți cei care au dorit au plecat și a fost epuizată baza celor care vor să plece. Nu mai avem oameni care trebuie să plece. Numărul celor care spun că vor să plece este mare, însă, realitatea arată că pleacă de zece ori mai puțini”.

Totuși, cea mai mare intenție de a pleca peste hotare a fost, și rămâne, din partea tinerilor de la 18 la 29 de ani (26,3%) urmați de cei de la 30 la 44 de ani (17%) și de către cei de la 45-59 de ani (12,7%). Economistul afirmă că cel mai mult doresc să plece tinerii din mediul rural de la 18 la 29 de ani, circa 36% sau fiecare al treilea tânăr. Aceștia nu își văd viitorul la sate și sunt în căutarea unei vieți și oportunități mai bune. Cea mai mare intenție de a migra este în rândul celor care se asigură suficient din veniturile de care dispun, urmați de cei care fac față cheltuielilor, însă uneori nu reușesc, apoi de către cei cărora le este dificil și foarte dificil să trăiască din veniturile pe care le au. După regiuni, intenția de migrare este cea mai mare în rândul locuitorilor din nordul țării, urmați de cei din municipiul Chișinău, centrul țării, municipiul Bălți și din sudul țării.

Potrivit sondajului, fiind întrebați care ar trebui să fie salariul unui angajat pentru ca acesta să nu plece peste hotare, respondenții au menționat sume de peste 21 de mii de lei pe lună, față de 17 500 în 2024, față de 14 500 în 2021 și față de 13 500 în 2020. În 2017, când a fost realizată prima cercetare de acest fel, respondenții au vorbit de suma de 10 500 de lei pe lună pentru a nu pleca peste hotare. În special, moldovenii cu studii superioare au menționat că doresc salarii mai mari. [1]

Capacitatea unui stat modern de a se dezvolta social și economic are la bază un capital uman suficient de pregătit și activ pentru a contribui calitativ în toate sectoarele și domeniile publice sau private. Capitalul uman al Republicii Moldova a înregistrat, de la declararea independenței până în prezent, o tendință demografică negativă caracterizată de îmbătrânirea populației și un fenomen accentuat al migrației, în special în rândul populației tinere. Printre principalele cauze ale migrației, sunt invocate lipsa oportunităților de încadrare în câmpul muncii și salarizarea neatractivă, calitatea scăzută a sistemului de educație, oportunități reduse și servicii necalitative, infrastructură slab dezvoltată, în special în mediul rural. Cei mai predispuși migrării sunt tinerii, care aleg să-și facă studiile în afara Republicii Moldova sau, nefiind satisfăcuți de gradul de salarizare și oferta ocupațională, aleg un loc de muncă mai bine plătit în țările UE sau CSI.

Unul din rolurile primordiale ale statului este de a pregăti, prin intermediul sistemului educațional, cetățeni activi și competenți pentru a se integra economic și social. Oferta educațională, în acest sens, este necesar să corespundă atât necesităților de dezvoltare în era digitală, cât și suficient de racordată la necesitățile pieței muncii. Construcția sistemului educațional național formal este de principiu rigidă, care necesită un efort considerabil uman și financiar pentru a fi modelat în timp util pentru a răspunde factorilor externi în continuă schimbare. Astfel, se reliefează necesitatea de extindere și dezvoltare a sistemului educațional informal și non-formal ca element complementar, pentru a contribui la creșterea ratei de succes de integrare pe piața muncii și în viața socială.

Aționând în echilibru cu alte politici naționale care sunt orientate pe bunăstarea tinerilor, politica de tineret proiectează intervenții pe segmente precum participare civică și decizională, lucru și programe de tineret, implicare comunitară, voluntariat și inovație socială. Strategia Tineret 2030 (Strategia, 2030) menține liniile directorii din cadrul ultimului ciclu de politici și se bazează pe experiențele pozitive din realizarea lor, asigură continuitate și perfecționează anumite dimensiuni și arii de intervenție, creează abordări noi și inovează, în contextul noilor provocări și circumstanțe naționale și internaționale. [10]

Studiul prospectiv „Populația Republicii Moldova la orizontul anului 2040” subliniază că în ultimele decenii s-a conturat un declin continuu al numărului populației din Republica Moldova, fiind un rezultat al unei serii de factori interdependenți, printre care migrația externă masivă, scăderea natalității și modificarea comportamentului reproductiv, precum și îmbătrânirea demografică. În acest context, Republica Moldova se confruntă cu dificultăți majore în menținerea unui echilibru demografic sustenabil, precum și cu implicațiile schimbărilor demografice în domeniile economic și sociale. Unul dintre factorii esențiali care au accelerat această dinamică negativă este migrația externă, care afectează în mod disproporționat segmentul tinerilor și al persoanelor de vârstă reproductivă, constituind pilonul de bază al structurii demografice a țării. Într-o economie aflată în proces de adaptare la provocările globalizării, migrația tinerilor, motivați de dorința de a accesa oportunități economice și sociale mai avantajoase, nu doar că duce la scăderea constantă a ratei natalității, dar produce și un deficit semnificativ de forță de muncă calificată, esențială pentru dezvoltarea sectoarelor economice competitive. Aceasta lipsă de resurse umane specializate afectează direct piața muncii locale, limitând capacitatea de inovare și încetinind ritmul creșterii economice, ceea ce pune presiuni suplimentare asupra sistemului social și economic al țării.

În plus, exodul populației tinere amplifică fenomenul de îmbătrânire a populației, lăsând în urmă un contingent predominant vârstnic, ce necesită din ce în ce mai mult suport din partea sistemului de asistență socială și medicală. Sistemul de sănătate și cel de pensii, deja suprasolicitate, se confruntă astfel cu provocări crescute, în lipsa unui contingent activ de contribuabili tineri. Consecințele acestei dinamici se reflectă nu doar în reducerea fondurilor disponibile pentru susținerea populației vârstnice, ci

și în necesitatea de a implementa politici publice complexe, care să răspundă provocărilor legate de îmbătrânirea demografică și de migrația externă.

Scăderea natalității, corelată cu modificările în planurile familiale și tendințele socioeconomice, a condus la o diminuare accentuată a generațiilor tinere, având un impact semnificativ nu doar asupra dimensiunii demografice, ci și asupra capacității țării de a asigura un viitor sustenabil. Cuplurile tinere, care aleg să aibă mai puțini copii sau să amâne momentul nașterii, reflectă schimbările profunde de mentalitate, influențate de factori precum incertitudinea economică, fluctuațiile pieței muncii și prioritățile individuale în evoluția carierei. Aceste alegeri sunt adesea determinate de o combinație de factori, inclusiv costurile ridicate ale creșterii copiilor, accesul limitat la servicii de îngrijire și educație timpurie, precum și presiunea de a realiza stabilitate financiară înainte de a întemeia o familie.

Autorii studiului menționează că un obstacol semnificativ în îmbunătățirea speranței de viață în Republica Moldova este mobilitatea ridicată a populației, influențată de fenomenul cunoscut sub denumire de “migrantul sănătos”. Aceasta descrie tendința persoanelor aflate în condiție fizică bună, cu niveluri mai mari de energie și rezistență, să emigreze în căutarea unor oportunități mai bune. Prin selectivitatea sa, acest fenomen scoate din calculele statistice interne persoanele cu o stare de sănătate bună, care devin parte a populației din alte țări. În schimb, persoanele care rămân în țară includ în proporție mai mare indivizi cu afecțiuni cronice, probleme de sănătate sau vârstnici, care au o mobilitate mai redusă și sunt mai puțin predispuși să emigreze. Așa cum a fost menționat anterior, migrația internațională constituie principalul factor care influențează dinamica populației Republicii Moldova, atât numeric, cât și structural. Exodul adulților tineri, în special în grupurile de vârstă 20-24 și 30-34 ani, sugerează că migrația internațională este alimentată de tinerii care călătoresc în afara țării pentru muncă sau studii. Acest fenomen este frecvent în țările cu oportunități economice limitate, iar pierderea acestor grupuri de vârstă poate accentua problemele legate de îmbătrânirea populației și lipsa forței de muncă calificate.

Prognoza demografică pentru Republica Moldova indică o reducere continuă a populației în deceniile următoare, alimentată de emigrarea masivă, natalitate scăzută și îmbătrânirea accentuată. Toate scenariile demonstrează o creștere a ponderii persoanelor vârstnice, în paralel cu o scădere a proporției tinerilor. Această evoluție generează un dezechilibru între generații și o rată de dependență mai mare, ceea ce înseamnă că segmentul populației active economic va trebui să susțină o proporție din ce în ce mai mare de persoane dependente, inclusiv copii și vârstnici. Tinerii sunt, de regulă, mai deschiși la adoptarea noilor tehnologii și la inițiative antreprenoriale, iar plecarea lor limitează potențialul de dezvoltare a sectorului privat și de transformare digitală, esențiale pentru o economie durabilă.

Proiecțiile realizate privind dinamica capitalului uman indică o îmbunătățire continuă a acestuia în Republica Moldova, evidențiată de o creștere a nivelului de educație în rândul tinerilor, care îmbinată cu o mai mare participare la forța de mun-

că prezintă un aspect important pentru reducerea poverii de dependență și pentru creșterea rezilienței economice. Chiar dacă dimensiunea forței de muncă va scădea, compoziția sa educațională va fi mai ridicată, cu o creștere semnificativă a proporției lucrătorilor cu studii superioare. Aceasta poate spori competitivitatea forței de muncă, dar va necesita politici adaptate pentru integrarea ei. În acest context, politici de creștere a participării la forța de muncă prezintă o direcția strategică în atenuarea efectelor negative ale declinului demografic și îmbătrânirii populației. [6]

În concluzie putem afirma că situațiile socio-economice precare din Republica Moldova sunt factori determinanți ai migrației masive, cu accentele plasate pe tineri și pe forța de muncă activă. Tendințele de migrațiune sunt determinate de alegerea condițiilor mai bune de trai, obținerea veniturilor mai înalte, posibilitatea de a oferi copiilor condiții de școlarizare mai calitative și perspectiva unui viitor asigurat. În perioada pandemiei globale de COVID-19 fluxurile de migrație internațională din Republica Moldova au cunoscut o scădere semnificativă, iar rata netă a migrației s-a redus la 3-2,5%, față de valorile anterioare de 9-18%. În perioada post-pandemică (2022-prezent) asistăm la o reactivare a intențiilor de migrație, care trebuie înțeleasă și în contextul factorilor structurali și motivaționali care persistă de mai mulți ani. Așa cum este reliefat în literatura de specialitate, nivelul ridicat al migrației, în special în rândul tinerilor, reflectă descurajarea populației față de oportunitățile sociale și profesionale existente în țară: limitarea posibilităților de afirmare profesională, dificultatea obținerii unui loc de muncă stabil și bine plătit, precum și percepția unei calități scăzute a vieții.

1. Tinerii în Republica Moldova în anul 2024. https://statistica.gov.md/ro/tinerii-in-republica-moldova-in-anul-2024-9578_61916.html (vizitat la 07.11.2025)
2. EVALUARE NAȚIONALĂ VOLUNTARĂ privind implementarea „Agendei 2030 pentru dezvoltare durabilă”. <https://www.unicef.org/moldova/media/3961/file/EVALUARE%20NA%20C8%9AIONAL%20C4%82%20VOLUNTAR%20C4%82%20privind%20situa%20C8%9Bia%20tinerilor%20din%20Moldova%20C8%99i%20interac%20C8%9Biunea%20acestora%20cu%20Obiectivele%20de%20Dezvoltare%20Durabil%20C4%83.pdf> (vizitat la 07.11.2025)
3. În cinci ani, R. Moldova a pierdut peste 150 de mii de tineri <https://moldova.europalibera.org/a/in-cinci-ani-r-moldova-a-pierdut-pest-150-de-mii-de-tineri/33080085.html> (vizitat la 08.11.2025)
4. Migrația. Al III-lea val: Migrația Tinerilor. <https://ionita.md/2023/07/21/migratia-al-iii-lea-val-migratia-tinerilor/> (vizitat la 08.11.2025)
5. Compendiul Statistic al Profilului Migrațional Extins al Republicii Moldova pentru anii 2021 – 2023. https://igm.gov.md/wp-content/uploads/2024/12/Compendiul-Statistic-al-PME_-ed-2024.pdf (vizitat la 08.11.2025)
6. Tot mai mulți tineri pleacă din Republica Moldova. <https://tvr Moldova.md/>

article/7a3d1dc96e36188d/tot-mai-multi-tineri-pleaca-din-r-moldova.html (vizitat la 09.11.2025)

7. O treime din moldovenii care planifică să emigreze sunt tineri care își doresc copii. <https://moldova.unfpa.org/ro/news/o-treime-din-moldovenii-care-planific%C4%83-s%C4%83-emigreze-sunt-tineri-care-%C3%AE%C8%99i-doresc-copii> (vizitat la 09.11.2025)
8. În 2025, intenția moldovenilor de a migra este cea mai mică din ultimii nouă ani, sondaj. <http://viitorul.org/ro/content/%C3%AEEn-2025-inten%C8%9Bia-moldovenilor-de-migra-este-cea-mai-mic%C4%83-din-ultimii-nou%C4%83-ani-sondaj>(vizitat la 10.11.2025)
9. Strategia de dezvoltare a sectorului de tineret „Tineret 2030” (proiect). mecc.gov.md
10. Populația Republicii Moldova la orizontul anului 2040. <https://social.gov.md/wp-content/uploads/2025/01/Raport-analitic-Populatia-Republicii-Moldova-la-orizontalul-anului-2040.pdf> (vizitat la 10.11.2025)

YOUTH EMIGRATION FROM TÜRKIYE: TRENDS, DETERMINANTS, AND POLICY PERSPECTIVES¹

CZU:325.2(560)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.02>

Muhammet BERIGEL, *doctor*,
Karadeniz Technical University Turkey,
ORCID 0000-0001-5682-8956
mberigel@hotmail.com

Abstract

This study analyzes the growing phenomenon of youth emigration from Türkiye by integrating statistical data, conceptual discussions, and policy perspectives. The findings show that individuals aged 20–29 consistently constitute one of the largest emigrant cohorts, indicating that youth emigration has become a persistent and structural trend. Economic instability, unemployment, income insecurity, and limited merit-based career opportunities remain key push factors driving young people abroad, while aspirations for improved living conditions, quality education, and global mobility further strengthen their motivation to migrate. Statistical evidence from 2016–2024 demonstrates a significant increase in youth outflows, alongside a shift toward more permanent settlement patterns among young emigrants. Regional analyses highlight that major metropolitan provinces despite offering greater opportunities also generate the highest levels of youth emigration, reflecting deeper concerns about future prospects and institutional trust. The study argues that youth emigration is not solely an economic issue but a multidimensional societal challenge affecting Türkiye’s human capital, innovation capacity, and long-term development. Based on these insights, the paper underscores the need for comprehensive youth-centered policies focusing on labor market reforms, improved educational pathways, merit-based recruitment, and strategic diaspora engagement to address the ongoing outflow of young talent.

Keywords: *Youth emigration, human capital, Türkiye, migration trends, youth policies, unemployment, brain drain, socio-economic development, EU comparison, migration governance*

1. Introduction

1.1 Background and Significance of the Study

Türkiye has entered a period in recent years in which the tendency to move abroad has increased rapidly. A striking aspect of this mobility is that the majority of emigrants are young people between the ages of 20 and 29. Various push and pull factors influence this age group (Lee, 1966). Broadly speaking, the main drivers behind young people’s desire to emigrate include economic problems, limited employment opportunities, hopelessness about the future, and the aspiration for better living conditions. (Urbański, 2022)

¹ The article is developed within the project “Youth Emigration: Motivations, Trends, and Future Prospects in Moldova and Turkey with an Adaptive Predictive System”, number 25.80013.0807.03TR, funded by TUBITAK.

According to data from the Turkish Statistical Institute (TUIK), the number of young people emigrating abroad has shown a significant increase over the last eight years (Turkish Statistical Institute [TUIK], 2024). Moreover, the profiles of these emigrants indicate that they come from diverse educational backgrounds and occupational groups. These statistics highlight an important issue that requires careful attention and academic inquiry. Losing young brains and young labor power creates long-term economic and social risks (Kahya, 2022; Soysal & Atalan Ergin, 2024).

This situation is critical for Türkiye’s future development goals. Young people represent a country’s hidden treasure. Their movement abroad has not only individual but also collective consequences. This trend negatively affects the country’s productive workforce, innovation capacity, and social dynamism (Taştekin et al., 2025). The fact that young people are establishing a permanent life abroad weakens Türkiye’s qualified human capital in the long run and makes it more difficult to achieve sustainable development goals (Bakırtaş & Kandemir, 2010; Metin, 2023).

In addition, youth emigration carries not only economic but also social and cultural implications (Karakaya, 2020). A considerable portion of emigrating young people are educated, multilingual, and equipped with global competencies. The departure of this group results in a loss often referred to as “brain drain,” reducing the country’s potential for knowledge production, innovation, and technological development (Başel, 2007).

Furthermore, most young emigrants do not return but integrate permanently into the countries where they settle. This creates a demographic and social gap that is difficult to reverse for Türkiye (Urbański, 2022).

Therefore, youth emigration should not be viewed merely as an individual choice, but as a societal phenomenon shaped by economic, social, and structural factors. Economic instability, unemployment, lack of meritocracy, social inequality, and hopelessness push young people to seek a new life abroad (Soysal & Atalan Ergin, 2024; Parkins 2010; Williams et al., 2018; Колеља 2019; Karakaya, 2020). Understanding youth emigration requires not only analyzing numerical data but also examining the socio-economic dynamics and policy gaps underlying this trend (Massey et al., 2014).

This study aims to analyze youth emigration in Türkiye within a multidimensional framework, examining its causes, trends, and consequences in light of TUIK data and current policy documents. The findings are expected to contribute to revising Türkiye’s youth, employment, and migration policies.

1.2 Youth Emigration from Türkiye: Key Drivers and Youth Tendencies

Youth emigration from Türkiye is primarily driven by economic pressures, high unemployment rates, and uncertainty about future opportunities. Statistical trends consistently show that individuals aged 20–29 constitute a disproportionately large share of total emigrants (Turkish Statistical Institute [TUIK], 2024). Push factors

such as income insecurity, limited career prospects, and perceived lack of meritocracy strongly influence young adults’ decisions to leave the country (Massey et al., 2014; Urbański, 2022; Parkins 2010; Williams et al., 2018; Koleča 2019). As a result, many young people seek better living conditions, more stable labor markets, and higher wages in Europe and other developed regions (Aslany et al., 2021; Hagen-Zanker 2015; Ranceva 2014).

However, economic motives alone do not fully explain youth emigration. Social, cultural, and psychological factors also play an important role in shaping young people’s aspirations (Özcan, 2017). Through digital exposure and global connectivity, young adults increasingly compare their lives with peers abroad and become more aware of international educational and professional opportunities (Furxhi & Toromëni, 2024). For those who perceive domestic environments as restrictive or insufficient, migration becomes a pathway to access high-quality institutions, equitable work conditions, and global mobility (Solgun & Durat, 2017). These dynamics are especially evident among highly educated youth, raising long-term concerns about brain drain and the erosion of skilled human capital (Başel, 2007).

In recent years, emigration intentions among young people have also become more permanent. Economic volatility, rising living costs, and declining optimism about future stability have intensified motivations not only to leave but to settle abroad long term. Young emigrants—often multilingual, globally competent, and innovation-oriented—constitute a critical segment of the workforce, and their departure diminishes Türkiye’s productive capacity and innovation potential (Başel, 2007). Consequently, youth emigration should be understood as a multidimensional societal issue shaped by structural inequalities, labor market constraints, and socio-cultural aspirations rather than solely as a set of individual choices (Karakaya, 2020; Massey et al., 2014).

1.3 Statistical Overview of Youth Migration (2010–2024)

Table X. Youth Emigration from Türkiye (Ages 20–29), 2016–2024: Total Emigrants and Share in Overall Outmigration

Year	Total emigrants (all ages)	Emigrants aged 20–29	Share of 20–29 in all emigrants (%)
2016	177,960	56,598	31.8
2017	253,640	75,792	29.9
2018	323,918	93,432	28.8
2019	330,289	91,748	27.8
2020	420,463	117,228	27.9
2021	287,651	74,761	26.0
2022	466,914	133,679	28.6
2023	714,579	196,547	27.5
2024	424,345	112,800	26.6

Drawing on Turkish Statistical Institute (TUIK) data for the period 2016–2024, youth emigration from Türkiye appears as both quantitatively significant and structurally persistent. When the age groups 20–24 and 25–29 are combined as a proxy for the core youth cohort, the number of young people emigrating from Türkiye increases from 56,598 individuals in 2016 to a peak of 196,547 in 2023, before declining to 112,800 in 2024. Thus, despite the recent decrease, the volume of youth emigration in 2024 remains almost twice as high as in 2016.

Throughout the period, young adults aged 20–29 consistently account for about one quarter to one third of all emigrants. Their share in total emigration fluctuates within a relatively narrow band from around 26–32% indicating that youth are structurally over-represented among those leaving the country. In other words, while emigration affects different age groups, it is disproportionately concentrated among young adults who are in the transition from education to work or in the early stages of their careers.

The sharp rise observed in 2022 and especially 2023, when the number of youth emigrants surpasses 130,000 and 190,000 respectively, coincides with a period of heightened economic uncertainty, labor market volatility, and growing perceptions of limited merit-based opportunities in Türkiye. These dynamics are consistent with the push factors highlighted in the international migration literature, such as unemployment, income insecurity and perceived lack of future prospects, as well as with qualitative accounts of young people’s aspirations for better education, work environments and quality of life abroad.

Due to the age-band structure of the TUIK data, this study focuses primarily on the 20–29 age range as a statistically robust proxy for “youth”. While this does not fully capture the 18–19 and 30-year-old population segments, the observed patterns clearly demonstrate that youth emigration is not a marginal phenomenon but a central component of Türkiye’s contemporary migration profile.

Table 1. Summary of International Migration in Türkiye, 2016–2024

Year	Total population	Immigrants to Türkiye (Total)	Emigrants from Türkiye (Total)	Net migration
2016	79,814,871	380,921	177,960	+202,961
2017	80,810,525	466,333	253,640	+212,693
2018	82,003,882	577,457	323,918	+253,539
2019	83,154,997	677,042	330,289	+346,753
2020	83,614,362	340,845	420,463	–79,618
2021	84,680,273	739,364	287,651	+451,713
2022	85,279,553	494,052	466,914	+27,138
2023	85,372,377	316,456	714,579	–398,123
2024	85,664,944	314,588	424,345	–109,757

Table 1 summarizes Türkiye’s international migration dynamics between 2016 and 2024, showing clear shifts between net immigration and net emigration over time. From 2016 to 2019, Türkiye consistently records a positive migration balance, with net migration increasing from about +203,000 to a peak of +346,753 in 2019, indicating that the country functioned primarily as a destination for migrants. In 2020, this pattern breaks and Türkiye experiences its first net outflow (−79,618), largely reflecting a drop in immigration relative to emigration. The year 2021 marks a strong rebound, with the highest net gain in the entire period (+451,713), suggesting a post-pandemic recovery in mobility and renewed inflows. In 2022, immigration and emigration are almost balanced, resulting in only a slight net inflow (+27,138) and signaling a transition phase. Finally, in 2023 and 2024, the direction reverses again: Türkiye becomes a net emigration country, with a pronounced net loss in 2023 (−398,123) and a continued, though smaller, net outflow in 2024 (−109,757), showing that in the most recent years more people are leaving Türkiye than entering.

Table x. Top 5 Provinces with Highest Immigrants and Emigrants (2016–2024 Aggregated)

Rank	Highest Immigrants (2016–2024)	Total Immigrants (approx.)	Highest Emigrants (2016–2024)	Total Emigrants (approx.)
1	İstanbul	~1,360,000	İstanbul	~1,500,000
2	Ankara	~250,000	Ankara	~300,000
3	Antalya	~260,000	Antalya	~200,000
4	Bursa	~130,000	İzmir	~180,000
5	İzmir	~120,000	Bursa	~140,000

The migration summary for the 2016–2024 period shows that İstanbul is by far the province with the highest number of both immigrants and emigrants, reflecting its strong economic pull, extensive labor market, and high overall mobility. Ankara and Antalya also rank among the top provinces in both categories, influenced by their roles as administrative, educational, and service-sector hubs. Bursa and İzmir attract significant immigration due to their industrial and service-based economies while simultaneously appearing among the provinces with the highest emigration. Together, these five provinces represent the core economic centers of Türkiye, meaning that national migration dynamics are highly concentrated in a few metropolitan and economically developed regions. This concentration indicates that internal and international mobility in Türkiye is shaped primarily by opportunities, labor demands, and lifestyle preferences found in these major urban areas.

II. Discussion and Conclusion

The analysis demonstrates that youth emigration from Türkiye has become a persistent structural trend rather than a temporary fluctuation. Young adults aged

20–29 consistently represent one of the largest emigrant cohorts, indicating that economic instability, unemployment, limited career opportunities, and perceived lack of meritocracy systematically influence emigration decisions (Soysal & Atalan Ergin, 2024; Parkins 2010; Williams et al., 2018; Колеља 2019; Karakaya, 2020). Beyond economic pressures, social and cultural aspirations—such as seeking global mobility, quality education, and better living standards—also play a major role (Tufiş & Sandu, 2023). These dynamics suggest that youth emigration should be understood as a multi-dimensional phenomenon shaped by structural constraints and shifting expectations.

The findings further show that the tendency toward permanent settlement abroad is increasing. Highly educated and globally skilled young people are more likely to integrate into destination countries rather than return to Türkiye, heightening concerns related to long-term human capital loss (Metin, 2023; Taştekin et al., 2025). Additionally, major metropolitan provinces despite offering more opportunities are the primary sources of youth emigration, reflecting broader dissatisfaction with future prospects and institutional trust (Karakaya, 2020; Soysal & Atalan Ergin, 2024).

To address these challenges, Türkiye needs a holistic youth strategy focused on strengthening economic stability, improving access to quality education, and ensuring transparent and merit-based recruitment mechanisms. Policies that reduce the cost of living, support young entrepreneurs, and enhance early-career employment pathways can mitigate key push factors. Complementary measures such as return-migration incentives, diaspora engagement, and international collaboration programs may also help retain or recapture skilled youth. Ultimately, reversing the rising trend of youth emigration will require coordinated efforts that empower young people, enhance opportunity structures, and rebuild confidence in long-term prospects within the country (Karakaya, 2020; Metin, 2023; Aslany et al., 2021).

REFERENCES:

1. Aslany M., Carling J., Mjelva M. B., Sommerfelt T. (2021). *Systematic Review of Determinants of Migration Aspirations*. Southampton: University of Southampton, QuantMig Project Deliverable D2.2. <https://www.quantmig.eu/res/files/QuantMig%20D22%202021-01-29.pdf>.
2. Bakırtaş, T., & Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Education Journal*, 18(3), 961-974.
3. Başel, H. (2007). Türkiye’de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53), 515-542.
4. Furxhi, N., & Toromëni, A. (2024). Posts and Pathways: Social Media and Migration. *International journal*, 8(1), 103-110.
5. Hagen-Zanker J. (2015). Why Do People Migrate? A Review of the Theoretical Economic Literature, in: D. Acosta Arcarazo, A. Wiesbrock (eds), *Global Migration: Old Assumptions, New Dynamics*, pp. 59–80. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO , Praeger Publishers Inc.
6. Kahya, Y. (2022). Göçün değişen yeni yüzü: fiziksel emek göçünden beyin

- göçüne. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(39), 819-833. Karakaya, H. (2020). Türkiye’de göç ve etkileri. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 93-130.
7. Koçak, Y., & Terzi, E. (2012). Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. *Kafkas University, Journal of Economics & Administrative Sciences Faculty/Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3).
 8. Koleља I. (2019). Emigrants from the Western Balkans: The Region’s Money Sacks? In: M. Elo, I. Minto-Coy (eds), *Diaspora Networks in International Business: Contributions to Management Science*. Cham: Springer.
 9. Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47–57.
 10. Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (2014). Uluslararası göç kuramlarının bir değerlendirmesi. *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.
 11. Metin, F. (2023). Brain Drain from Türkiye: Register Evidence of Non-Returning Graduates. *Research in Educational Administration and Leadership*, 8(2), 373-419.
 12. Özcan, E. D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
 13. Parkins N. C. (2010). Push and Pull Factors of Migration. *American Review of Political Economy* 8(2): 6–24.
 14. Ranceva O. (2014). Youth Unemployment and Emigration Trends. *Intellectual Economics* 8(1): 165–177.
 15. Solgun, C., & Durat, G. (2017). Göç ve ruh sağlığı. *Journal of human Rhythm*, 3(3), 137-144.
 16. Soysal, G., & Atalan Ergin, D. (2024). Youth Perspectives on the Phenomenon of Brain Drain: An Examination Based on Self-Determination Theory. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 790-806. <https://doi.org/10.17679/inuefd.1445986>
 17. Taştekin, A., Çiçekçioğlu, Z. N., Temizel, A., Soylu-konak, N. S. (2025). Understanding Brain Drain and Reverse Brain Drain: A Qualitative Study on the Case of Türkiye. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 1249-1265. <https://doi.org/10.11616/asbi.1658412>
 18. Turkish Statistical Institute. (2024). *International Migration Statistics 2024* [Uluslararası Göç İstatistikleri 2024]. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararası-Goc-Istatistikleri-2024-54083>
 19. Urbański, M. (2022). Comparing push and pull factors affecting migration. *Economies*, 10(1), 21.
 20. Williams A. M., Jephcote C., Janta H., Li G. (2018). The Migration Intentions of Young Adults in Europe: A Comparative, Multilevel Analysis. *Population, Space and Place* 24(1): e2123.
 21. Tufiş, P. A., & Sandu, D. (2023). Motivation in the dynamics of European youth migration. *European Societies*, 25(5), 829-858.

CERCETAREA INTENȚIILOR ȘI MOTIVAȚIILOR DE EMIGRARE: ASPECTE METODOLOGICE, DELIMITĂRI CONCEPTUALE ȘI EVOLUȚII ÎN TIMP (CAZUL REPUBLICII MOLDOVA)¹

STUDYING MIGRATION INTENTIONS AND MOTIVATIONS: METHODOLOGICAL CONSIDERATIONS, CONCEPTUAL CLARIFICATIONS AND CHANGES OVER TIME (THE CASE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA)

CZU:325.2(478)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.03>

Victor JUC, *membu corespondent al AȘM,*
doctor habilitat în științe politice, profesor universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: juc.victor@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4413-2940

Mihail POTOROACĂ, *cercetător științific,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,
email: mihailpotoroaca@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2898-0093

Summary

The present study is conducted within the framework of a bilateral project involving the Republic of Moldova and Turkey and focuses on studying the motivations underlying youth emigration, analyzing current emigration trends, and exploring the future perspectives and aspirations of young emigrants. Within this framework, the study contributes to the development of an innovative adaptive predictive system aimed at estimating the probability of youth emigration in the two states.

This study aims to analyze how the emigration decision-making process is addressed in the specialized literature and reflected in existing migration theories, through a theoretical–conceptual analysis based on a critical review of the relevant literature.

Special attention is paid to the Theory of Planned Behavior (TPB). The theory conceptualizes intention as the result of cognitive and social evaluations made by the individual before the action. The model it proposes can be used in the analysis of almost any conscious behavior. In

¹ Articolul este elaborat în cadrul proiectului „*Youth Emigration: Motivations, Trends, and Future Prospects in Moldova and Turkey with an Adaptive Predictive System*”, cifrul 25.80013.0807.03TR, finanțat de ANCD.

order to explain behavior; not just predict it, the theory of planned behavior focuses on the antecedents of attitudes, subjective norms, and perceived behavioral control.

Regarding the reasons for migration, the literature analyzed indicates a constant predominance of economic factors, such as low-income levels, limited employment opportunities and wage differences compared to destination countries. In parallel, an important role is played by migration for educational purposes, especially among young people, where migration intentions are correlated with the perception of the quality of the educational system, opportunities to study abroad and the possibility of subsequent professional integration.

The analysis shows that, in the Republic of Moldova, emigration intentions are most often operationalized as declared availability or attitudinal orientation, and less frequently as part of a structured decision-making process. Measurement approaches typically rely on direct questions or simple indicators, with limited attention to temporal horizons and to the integration of cognitive and contextual dimensions. Overall, existing research primarily captures migratory potential, pointing to the need for more comprehensive methodological frameworks to better understand emigration decision-making.

Keywords: *migration, migration intentions, reasons for migration, migration processes, theory of planned behavior, decision-making process, youth migration, operationalization of intention.*

Introducere

După proclamarea independenței, Republica Moldova a traversat un proces complex de transformare politică, economică și socială, marcat de restructurări lente, crize economice, instabilitate politică și niveluri ridicate ale sărăciei. Aceste evoluții au limitat capacitatea statului de a asigura bunăstarea populației, determinând migrația forței de muncă să devină o strategie de supraviețuire și adaptare pentru numeroase gospodării, în special în mediul rural [1].

Un aspect deosebit de îngrijorător este ponderea ridicată a tinerilor în fluxurile anuale de emigranți, ceea ce amplifică riscurile de depopulare, îmbătrânire demografică și pierdere a forței de muncă calificate. Migrația tinerilor se manifestă atât sub forma migrației pentru muncă, cât și a migrației pentru studii, aceasta din urmă fiind tot mai frecvent asociată cu stabilirea ulterioară în țările de destinație [2].

Studiul de față se include în activitățile realizate în cadrul proiectului bilateral între Republica Moldova și printre scopurile acestuia se numără studierea motivațiilor care duc la emigrarea tinerilor, analiza tendințelor actuale în modelele de emigrare și explorarea perspectivelor și aspirațiilor de viitor ale tinerilor emigranți. De asemenea, va fi dezvoltat un sistem predictiv adaptiv inovator care va estima probabilitatea emigrării tinerilor din cele două state. Acest sistem va fi adaptat special cetățenilor moldoveni și turci, utilizând algoritmi avansați pentru a oferi informații transparente și interpretabile asupra factorilor care influențează deciziile de migrație.

În sensul celor de mai sus ne-am propus să analizăm cum este abordat procesul de luare a deciziei de emigrare în literatura de specialitate și cum acest fapt este reflectat în teoriile existente privind fenomenul migrației. Prezenta lucrare își propune să analizeze și abordările metodologice de studiere a intențiilor de emigrare.

Obiective propuse sunt următoarele:

1. Cercetarea teoriilor privind fenomenul migrației și relevarea a ceea ce se referă la procesul de luare a deciziilor privind emigrarea (intenții, motivații, factori).
2. Cercetarea teoriilor privind comportamentele de migrație, cum are loc procesul de luare a deciziilor într-un comportament planificat.
3. Analiza cercetărilor privind intențiile de emigrare realizate în Republica Moldova și reliefaarea modului de operaționalizare a itemilor.
4. Analiza motivelor și factorilor de emigrare din cercetările realizate în Republica Moldova.

Literatura de specialitate evidențiază faptul că migrația din Republica Moldova nu mai poate fi explicată exclusiv prin sărăcie, ci reflectă o combinație între constrângeri structurale și aspirații individuale. Migrația devine un răspuns la lipsa oportunităților interne și o strategie orientată spre valorificarea oportunităților externe, facilitate de regimuri de mobilitate favorabile, rețelele diasporei și accesul la cetățenie sau piețe externe.

Având în vedere amploarea fenomenului și consecințele sale pe termen lung, cercetarea intențiilor și motivațiilor de emigrare devine esențială pentru înțelegerea mecanismelor decizionale care preced comportamentul migrator. Analiza intențiilor oferă posibilitatea anticipării fluxurilor viitoare și fundamentării unor politici orientate spre retenția și valorificarea capitalului uman, în special în rândul tinerilor.

Teorii privind fenomenul migrației, aspecte legate de luarea deciziei

Analiza teoriilor prezentate în literatura de specialitate privind fenomenul migrației din perspectiva deciziei de a emigra evidențiază faptul că aceasta este explicată prin cadre teoretice diferite, care variază de la abordări centrate pe decizia individuală sau familială, până la perspective care minimalizează rolul individual, plasând migrația în logica funcționării sistemului economic global. În același timp și teoriile structuraliste recunosc implicit că deciziile de migrație sunt condiționate de context și de interacțiunea mai multor factori [3], [4].

Tatiana Tabac în lucrarea sa de doctorat privind *Gestionarea proceselor migraționale în contextul dezvoltării pieței muncii competitive (cazul Republicii Moldova)*, face o delimitare a teoriilor existente în: teorii economice și teorii socio-economice [3, p. 23].

În cadrul teoriei economice neoclasice (L.A. Sjaadad, J.R. Harris, M.P. Todaro, G.J. Borjas), așa cum este prezentată de Borjas, decizia de migrație este fundamentată pe evaluarea diferențelor de venit și a oportunităților economice internaționale. Migrația apare ca rezultat al unui calcul rațional, prin care indivizii (sau familiile) decid să se deplaseze în direcția maximizării beneficiilor economice anticipate. Din această perspectivă, oportunitățile de venit influențează direct deciziile de emigrare [3, p. 53].

O contribuție semnificativă la înțelegerea procesului decizional este adusă de

noua teorie economică a migrației (O. Stark). Ea nu mai este concepută ca o opțiune strict individuală, ci ca o strategie familială orientată spre minimizarea riscurilor și diversificarea surselor de venit. Decizia este una colectivă, iar beneficiile și costurile migrației sunt împărțite între migranți și membrii familiei rămași în țara de origine [3], [5, p. 174]. Decizia de migrație este influențată nu doar de factori economici obiectivi, ci și de percepțiile subiective asupra poziției sociale. Conceptul de deprivare relativă evidențiază faptul că indivizii își evaluează situația prin comparație cu grupurile de referință, iar sentimentul de dezavantaj poate transforma migrația într-o strategie de recalibrare socială. Astfel, decizia de migrație poate fi motivată de dorința de mobilitate socială sau de schimbarea statutului relativ, nu exclusiv de creșterea veniturilor [3, p. 25-26].

În teoria sistemelor mondiale (I.M. Wallerstein) și teoriile sistemelor internaționale migrația este interpretată ca rezultat al dinamicii economiei globale. Din această perspectivă, fluxurile migratorii sunt generate de cerințele piețelor internaționale de muncă, iar rolul deciziilor individuale este relativ diminuat. Cu toate acestea, influența factorilor migraționali asupra procesului decizional depinde de funcționalitatea și interacțiunea acestora în contexte specifice de timp și spațiu [3, p. 25-26].

Abordările sociologice asupra migrației, conceptualizează migrația ca un proces social, în care deciziile individuale sunt modelate de rețelele de relații sociale (Teoria rețelelor, D. Massey). Rețelele formate din migranți, foști migranți și potențiali migranți facilitează luarea deciziei prin furnizarea de informații, reducerea incertitudinilor și diminuarea costurilor și riscurilor asociate migrării. Astfel, experiența migratorie este transmisă între membri ai comunității, generând un efect cumulativ care favorizează continuitatea fluxurilor migratorii [4, p. 49].

Condițiile de muncă, satisfacția profesională și perspectivele de carieră joacă un rol important în decizia de migrație sau în formarea intenției de migrație (Toyin-Thomas, Ikhurionan). Valorizarea muncii, securitatea locului de muncă și posibilitățile de autorealizare profesională pot influența semnificativ decizia individuală de a migra, indicând faptul că procesul decizional este influențat atât de factori extrinseci, cât și intrinseci ai muncii [3, p. 35].

Teoria Push–Pull (Everett S. Lee) reprezintă unul dintre cele mai utilizate cadre explicative pentru analiza migrației internaționale, fiind fundamentată pe ideea că decizia de migrație rezultă din interacțiunea dintre factori care „împing” indivizii din zonele de origine și factori care îi „atrage” către zonele de destinație. Teoria oferă un cadru multidimensional pentru înțelegerea migrației, integrând factori economici, sociali, demografici, politici și personali, precum și rolul percepțiilor individuale în procesul decizional.

Concepțiile privind factorii de „împingere” și „atrageră” își au originea în lucrările lui E. Ravenstein și au fost sistematizate ulterior de Everett S. Lee, care a dezvoltat teoria Push–Pull ca instrument de analiză a direcțiilor și volumelor migrației, incluzând atât fluxurile, cât și contrafluxurile migratorii. Potrivit acestei teorii, migrația

nu este determinată de un singur factor, ci de o combinație de forțe care acționează simultan asupra individului, influențând decizia de a pleca sau de a rămâne [6, p. 49], [3, p. 28-29], [4, p. 48].

Factorii de împingere (push) sunt asociați preponderent cu țara de origine și includ situații pe care indivizii doresc să le evite, precum nivelul de trai scăzut, sărăcia, șomajul, crizele economice, instabilitatea politică, conflictele sociale, persecuțiile, dezastrele naturale sau degradarea mediului. Acești factori creează presiuni care determină indivizii să ia în considerare migrația ca soluție pentru îmbunătățirea condițiilor de viață [6, p. 50]

Factorii de atragere (pull) sunt legați de țara de destinație și includ nivelul de trai mai ridicat, salariile atractive, oportunitățile de angajare și carieră, condițiile mai bune de muncă, siguranța personală, libertățile sociale și politice, precum și existența comunităților de diasporă bine dezvoltate. Acești factori sporesc atractivitatea destinațiilor și consolidează intenția de migrație, fiind alimentați de speranța indivizilor că viața în țara de destinație va fi mai bună [6, p. 50], [3, p. 28-29]

Factorii Push–Pull pot fi grupați în mai multe categorii. Factorii economici sunt considerați centrali, fie ca factori de atragere (salarii mai mari, oportunități de angajare), fie ca factori de împingere (crize economice, șomaj, sărăcie). Factorii demografici, precum excedentul sau deficitul de forță de muncă, influențează direcția migrației prin dezechilibrele create între țările de origine și cele de destinație. Factorii sociali includ calitatea vieții, accesul la educație, posibilitățile de integrare socială și existența rețelelor de migranți, care reduc costurile și riscurile migrației. Factorii politici și de mediu acționează preponderent ca factori de împingere, determinând indivizii să părăsească zonele afectate de instabilitate, conflicte sau dezastre [6, p. 50].

Este important de subliniat faptul că factorii nu acționează izolat, ci interacționează într-o manieră complexă, ceea ce face dificilă identificarea unui determinant unic al migrației. Migrația este astfel rezultatul unei configurații specifice de factori, diferită de la un individ la altul și dependentă de contextul temporal și spațial.

Un element central al teoriei Push–Pull, evidențiat atât de Tatiana Tabac (2023) și de Ina Filipov (2025), este rolul obstacolelor interveniente care pot facilita sau limita migrația. Acestea includ distanța geografică, costurile de transport, diferențele culturale și lingvistice, restricțiile legale, costurile locuirii și barierele de frontieră. Importanța acestor obstacole variază semnificativ de la un individ la altul, ceea ce indică caracterul subiectiv al procesului decizional. În plus, factorii personali, precum vârsta, genul, starea civilă, nivelul de educație și trăsăturile individuale, influențează modul în care sunt percepuți factorii Push–Pull și obstacolele interveniente. Autorii subliniază că nu factorii obiectivi în sine determină migrația, ci percepția indivizilor asupra acestora, ceea ce conferă teoriei Push–Pull o dimensiune psihologică importantă în explicarea comportamentului migrator [3, p. 28-29], [4, p. 48].

În ansamblu, teoria descrie decizia de migrație ca rezultatul unei evaluări subiective a echilibrului dintre forțele de respingere și cele de atragere, filtrate prin

obstacolele interveniente și caracteristicile personale ale individului. Acest echilibru este diferit pentru fiecare migrant potențial și explică de ce persoane aflate în contexte aparent similare pot adopta comportamente migratorii diferite. Popularitatea și persistența teoriei Push–Pull în literatura de specialitate se explică tocmai prin capacitatea sa de a integra dimensiuni multiple ale procesului migrator, fără a reduce migrația la un singur tip de determinanți [6], [3], [4].

De Jong (2000) subliniază că migrația trebuie înțeleasă ca rezultatul unor intenții formate în cadrul unui proces decizional, influențat nu doar de factori economici, ci și de norme sociale și roluri de gen, care modelează diferit disponibilitatea indivizilor de a emigra. Chiar în contexte economice similare, indivizii dezvoltă intenții diferite, ceea ce indică faptul că migrația nu poate fi explicată exclusiv prin factori structurali (salarii, șomaj), ci trebuie înțeleasă ca proces decizional [7].

Intenții, motive, motivații și comportament de emigrare

Într-un studiu realizat de Țurcan V, Moșneaga V. și Moșneaga Gh. (2016), intențiile de migrație sunt conceptualizate ca o etapă necesară și distinctă a comportamentului migrator, situată anterior migrației efective. Autorii subliniază că migrația este, în mod fundamental, un act conștient, iar intențiile reflectă reacțiile interne ale individului la factorii obiectivi ai realității, reacții care preced și facilitează acțiunile migratorii. Studiul intențiilor permite înțelegerea modului în care individul devine migrant încă la nivelul conștiinței sale. Intenția este tratată ca parte a unui complex motivațional-semantic, care se formează în sfera conștiinței individuale și care se transformă ulterior în scopuri și mijloace ale acțiunii migratorii. Deși factorii instituționali și contextuali acționează încă din faza precomportamentală, autorii insistă că nu contextul creează intenția, ci individul participă activ, rațional, la construirea sensului migrației [8, p. 52-53, 56].

În lucrarea elaborată de Ina Filipov (2025) se menționează faptul că cercetarea intențiilor oferă acces la procesul complex prin care individul fundamentează alegerea migrației ca soluție la problemele centrale ale vieții, confirmând rolul intenției ca verigă intermediară între context și acțiune [4, p. 139].

În viziunea lui Kurt Lewin, intenția reprezintă un act de alegere care încheie lupta motivelor și deschide calea către acțiunea deliberată. Motivația precede intenția, dar acțiunea rațională fără intenție nu este posibilă. La H. Heckhausen, intenția este definită ca procesul prin care tendința motivațională se transformă într-un plan de acțiune obligatoriu, protejând scopul și orientând comportamentul. Astfel, motivația este necesară, dar insuficientă fără cristalizarea intenției [8, p. 55].

În interpretarea lui T. Shibutani, motivele nu sunt cauze ale comportamentului, ci formulări lingvistice ale intențiilor. Motivele servesc justificării sensului acțiunii, atât pentru individ, cât și pentru ceilalți, în timp ce intenția este conștientizarea sensului și valorii acțiunii viitoare [8, p 55].

În viziunea autorilor Czaika & Vothknecht, distincția dintre capacitatea de a

dori migrarea și capacitatea de a o realiza efectiv, sugerând că intenția se situează între aceste două dimensiuni: aspirația internă și posibilitatea concretă de acțiune [8, p. 55].

O contribuție importantă la înțelegerea intențiilor de migrație ca element al procesului decizional este adusă de De Jong și colaboratorii, care propun analizarea migrației într-un cadru integrat al comportamentului migrator. Autorii subliniază că intențiile de migrație nu trebuie studiate izolat, ci în contextul general al luării deciziei de migrație, ca etapă distinctă și necesară a comportamentului migrator al individului. În această perspectivă, migrația este concepută ca un proces secvențial, alcătuit din mai multe componente interdependente. Procesul decizional include: a) factori de fond ai migrației, atât personali, cât și structurali; b) percepția utilității locului de migrație, respectiv evaluarea subiectivă a beneficiilor anticipate ale migrației; c) intențiile de migrație, ca expresie conștientă a orientării individului spre acțiune; d) comportamentul migrator propriu-zis, care reprezintă rezultatul final al procesului decizional [8, p. 55].

Posibil cea mai importantă teorie ce se referă la relația dintre intenție și comportament, în general, aparține lui Ajzen, I. (1991). Theory of Planned Behavior (TPB) reprezintă una dintre cele mai utilizate teorii pentru explicarea determinantelor proximale ale comportamentului, având o largă recunoaștere și validare empirică. Impactul său în literatura științifică este reflectat de numărul ridicat de citări ale lucrării, din 1991, și de aplicarea sa extinsă în analiza unei varietăți de comportamente [9, p. 3]. În 2025 articolul original a ajuns la peste 167 mii de citări pe Google Scholar². TPB este integrată într-un cadru teoretic mai amplu, care include Theory of Reasoned Action (TRA) și Reasoned Action Approach (RAA), toate aceste modele având în comun accentul pus pe procesarea deliberativă a informațiilor și pe rolul central al intențiilor în explicarea comportamentului. Teoria conceptualizează intenția ca rezultat al evaluărilor cognitive și sociale realizate de individ înaintea acțiunii [9]. Modelul pe care îl propune poate fi folosit în analiza aproape oricărui comportament conștient.

Intențiile reflectă factorii motivaționali care stau la baza comportamentului, indicând gradul de efort și angajamentul pe care o persoană este dispusă să le investească pentru realizarea unei acțiuni. În general, intențiile mai puternice sporesc probabilitatea apariției comportamentului, însă acestea se pot concretiza doar în măsura în care individul deține control asupra acțiunii, control care depinde atât de voință, cât și de disponibilitatea resurselor și oportunităților necesare [10, p. 181-182].

Theory of Planned Behavior (TPB) identifică trei determinanți independenți ai intenției:

1. atitudinea față de comportament;
2. normele subiective (presiunea socială percepută);

² https://scholar.google.com/scholar?q=ajzen&hl=ro&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar

3. controlul comportamental perceput (PBC).

Cu cât evaluarea comportamentului este mai favorabilă, normele sociale mai susținătoare și controlul perceput mai ridicat, cu atât intenția este mai puternică. Ajzen subliniază că intenția se transformă în comportament doar în măsura în care individul dispune de resurse și oportunități reale. Controlul comportamental perceput influențează atât intenția, cât și comportamentul direct [10].

Comportamentul uman este dificil de explicat în mod exhaustiv, deoarece poate fi analizat la multiple niveluri, de la procese fiziologice individuale până la influențe sociale și instituționale mai largi. Teoriile psihosociale, precum teoria comportamentului planificat, se concentrează asupra nivelului intermediar al individului, în care informațiile disponibile sunt procesate și transformate în decizii și acțiuni [10].

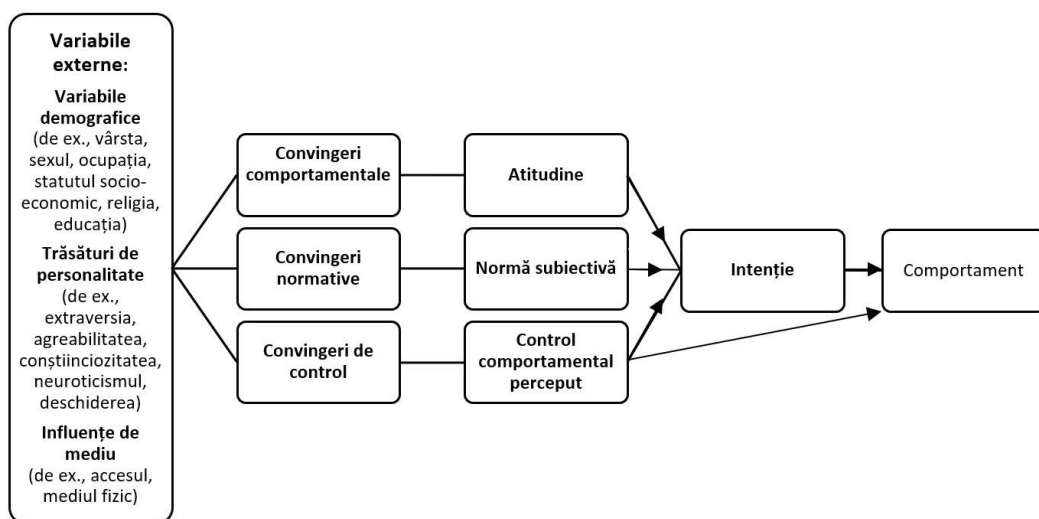

Fig. 1. Teoria privind comportamentul planificat (relații dintre atitudini, norme subiective, control comportamental perceput și intenție în raport cu comportamentul)

Sursa: Preluat din [9].

Pentru a explica comportamentul, nu doar a-l prezice, teoria comportamentului planificat se concentrează asupra antecedentelor atitudinilor, normelor subiective și controlului comportamental perceput. La nivel fundamental, comportamentul este determinat de convingerile relevante (saliente) ale individului, dintre care doar o parte limitată este activă la un moment dat. Aceste convingeri se împart în convingeri comportamentale, normative și de control, care structurează intențiile și, implicit, acțiunile [10, p. 188].

În același timp, Taghavi & Maharati (2024) analizând studiile și cercetările bazate pe Teoria comportamentului planificat evidențiază limitele relației intenție-comportament, precum schimbarea intențiilor în timp, lipsa controlului real, influența culturii și imposibilitatea de a surprinde intențiile colective, ceea ce

explică de ce intențiile nu se concretizează întotdeauna în acțiuni [11].

Ajzen a subliniat caracterul deschis al teoriei comportamentului planificat la astfel de dezvoltări, afirmând că: „Teoria comportamentului planificat este, în principiu, deschisă includerii unor predictorii suplimentari, dacă se poate demonstra că aceștia explică o proporție semnificativă din variația intenției sau a comportamentului, după ce variabilele actuale ale teoriei au fost luate în considerare.” Patru constructe suplimentare au primit o atenție deosebită în literatura de specialitate: reacțiile afective anticipate, normele morale, identitatea de sine și comportamentul anterior [10, p. 199], [9, p. 10].

În articolul său, Willekens conceptualizează decizia de emigrare ca un proces stochastic multistadial, extinzând teoria comportamentului planificat într-o teorie de proces [12].

Willekens pornește de la observația empirică potrivit căreia mulți indivizi își doresc să emigreze, dar puțini ajung efectiv să emigreze, ceea ce sugerează o discrepanță între dorință, intenție și comportament. În model decizia de emigrare este concepută ca un proces secvențial, desfășurat în timp și supus incertitudinii [12].

Decizia de a emigra este formulată ca un proces stochastic multistadial, capabil să redea: caracterul gradual al luării deciziei, posibilitatea abandonului deciziei în diferite etape, rolul factorilor aleatori și al incertitudinii.

Modelul include stadii distincte:

Stadiul 1 – neconsiderarea emigrării: Individul nu a luat încă în calcul emigrarea ca opțiune viabilă.

Stadiul 2 – evaluarea emigrării (assessment): Individul începe să ia în considerare emigrarea și să evalueze beneficiile și costurile acesteia. În acest stadiu se formează convingerile comportamentale și atitudinea față de emigrare.

Stadiul 3 – intenția de emigrare: Pe baza atitudinii, a normelor subiective și a controlului comportamental perceput, individul fie dezvoltă o intenție de emigrare, fie abandonează procesul decizional.

Stadiul 4 – emigrarea efectivă: Individul care a dezvoltat intenția intră în faza de planificare și pregătire, iar rezultatul este fie emigrarea efectivă, fie abandonul final (decizia de a rămâne) [12].

Tranzițiile dintre aceste stadii sunt influențate atât de factori sistematici (atitudini, norme subiective, control comportamental perceput), cât și de factori aleatori. Un element central al modelului este posibilitatea abandonului („dropout”) în fiecare etapă, interpretată ca o decizie de a rămâne, ceea ce permite explicarea discrepanței dintre intențiile de emigrare și comportamentul migrator efectiv. Prin utilizarea distribuțiilor de timp de așteptare și a riscurilor concurente, modelul reproduce niveluri realiste ale migrației și evidențiază caracterul gradual, reversibil și dependent de context al procesului decizional migrator (Willekens, 2017).

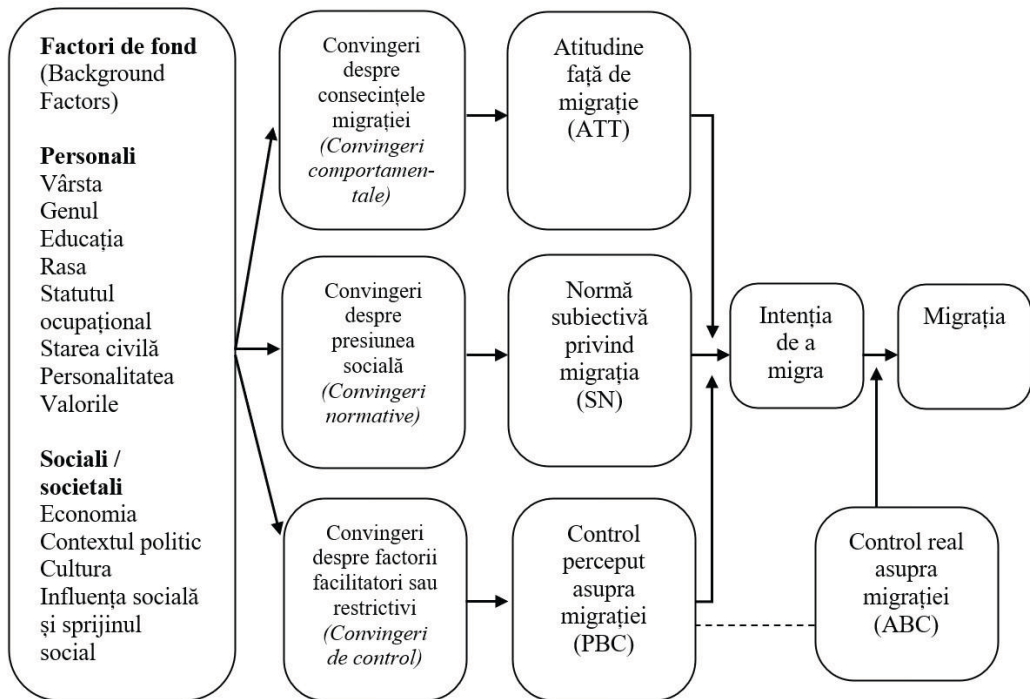

Fig. 2. Teoria comportamentului planificat aplicată în studiul procesului decizional al migrației în lucrarea lui Willekens

Sursa: Preluat din [12].

Elementele clasice ale TPB sunt încorporate în model astfel: Atitudinea (ATT) rezultă din evaluarea subiectivă a beneficiilor și costurilor emigrării; Norma subiectivă (SN) reflectă presiunea socială percepută din partea persoanelor semnificative; Controlul comportamental perceput (PBC) exprimă evaluarea capacității de a depăși obstacolele emigrării. ATT, SN și PBC nu doar determină probabilitatea intenției, ci influențează și viteza cu care indivizii avansează sau abandonează procesul [12].

Un element-cheie al modelului este distincția dintre: PBC (perceived behavioral control) și ABC (actual behavioral control). ABC este definit ca PBC plus un factor aleator care reflectă incertitudinea legată de resursele reale, barierele instituționale și oportunitățile efective. Discrepanța dintre PBC și ABC explică de ce intențiile nu se transformă întotdeauna în comportament [12].

Conform modelului, factorii de fond personali și societali influențează convingerile indivizilor despre migrație. Aceste convingeri modelează atitudinea, normele subiective și controlul comportamental perceput, care determină intenția de migrație. Intenția conduce la comportamentul migrator, iar relația dintre intenție și migrație este condiționată de controlul real asupra migrației.

Cercetări realizate în Republica Moldova despre intenții și motive ale emigrării

Într-un studiu realizat de A. Oceretnii (2016), autoarea realizează o analiză de sinteză a cercetărilor sociologice privind migrația populației din Republica Moldova desfășurate în anii precedenți, cu accent pe particularitățile metodologice și perspectivele de dezvoltare ale acestui domeniu de studiu. Autoarea subliniază că migrația a devenit un subiect de interes constant atât pentru instituțiile guvernamentale, cât și pentru organizațiile internaționale, ca urmare a amplitudinii fenomenului și a impactului său social, economic și demografic. Analiza este structurată în jurul unor indicatori metodologici precum nivelul de conceptualizare, metodele și instrumentele de cercetare utilizate, precum și elementele inovative introduse în studiile existente, concluzia principală fiind că nu există un instrument unic de măsurare a migrației, dat fiind caracterul său complex și multisectorial [13, p. 260].

Autorii Țurcan V, Moșneaga V. și Moșneaga Gh. (2016) arată că, în cercetările sociologice empirice, intențiile de migrație pot fi analizate în mod diferit în funcție de tipul studiului. Aceștia disting trei niveluri analitice: a) analiza operativă, b) analiza descriptivă și c) analiza analitică.

Această clasificare evidențiază faptul că intențiile de migrație pot fi abordate fie într-o manieră simplificată, orientată spre măsurare rapidă, fie într-o perspectivă mai aprofundată, care surprinde structura și determinanții procesului decizional [8, p. 57].

În cadrul analizei operative, intențiile de migrație sunt măsurate, de regulă, printr-un singur indicator, respectiv o întrebare directă care urmărește identificarea disponibilității respondentului de a migra. Răspunsurile sunt structurate în categorii simple, precum: persoanele dispuse să migreze, cele care nu intenționează să migreze și cele indecise.

Autorii oferă ca exemplu cercetarea de opinie publică realizată în Republica Moldova în noiembrie 2015, în care intențiile de migrație au fost evaluate prin întrebarea ipotetică referitoare la comportamentul respondentului în cazul apariției unei oportunități de plecare din țară. Variantele de răspuns permit delimitarea între migrația permanentă, migrația temporară, refuzul plecării și lipsa unei decizii clare [8, p. 57].

Un alt exemplu este sondajul din aprilie 2015, în care intenția de emigrare definitivă a fost măsurată printr-o întrebare explicită privind planul de stabilire permanentă în străinătate, completată de o întrebare suplimentară referitoare la destinația preferată a migrației. Această abordare permite o diferențiere minimală a intenției în funcție de orientarea geografică a potențialei migrări.

Totuși, autorii subliniază că analiza operativă are un scop limitat, fiind orientată exclusiv spre constatarea existenței sau inexistenței intenției de migrație. Aceasta nu urmărește explicarea structurii intenției și nici identificarea factorilor care contribuie la formarea acesteia [8, p. 57].

La nivelul analizei descriptive, cercetarea intențiilor de migrație capătă un caracter mai complex. În această etapă sunt investigate, pe de o parte, atitudinile față de migrație, inclusiv așteptările migratorii și structura motivațională a migrației, iar pe de altă parte, dimensiunea comportamentală a intenției migratorii.

Autorii subliniază că acest nivel de analiză presupune examinarea modului în care individul se informează și se pregătește pentru migrație, respectiv evaluarea gradului de cunoaștere a condițiilor de viață din țara de destinație. Accentul este pus pe măsura în care potențialul migrant deține informații relevante, mai mult sau mai puțin conforme cu realitatea, despre oportunitățile și constrângerile viitoarei migrații.

Ca exemplu, este menționat un chestionar aplicat studenților din anii terminali, în care, pe lângă identificarea intenției de migrare, au fost analizate aspecte precum planurile de trai și activitate în străinătate, precum și nivelul de informare privind condițiile culturale, economice, politice și ecologice din țara de destinație. Această abordare permite surprinderea intenției de migrație ca proces cognitiv și comportamental, nu doar ca declarație abstractă [8, p. 57-58].

În cadrul analizei analitice, intențiile de migrație sunt explicate prin intermediul unor factori contextuali, precum variabilele socio-economice, culturale și politice, care exercită o influență semnificativă asupra formării orientărilor migratorii ale populației. [8, p. 58].

În majoritatea studiilor realizate în Republica Moldova întrebarea care evaluează intenția de migrație sună așa: „Dacă vi s-ar oferi posibilitatea de a pleca din Republica Moldova, cum ați proceda?”, cu variante de răspuns care disting: migrația permanentă, migrația temporară, non-migrația, indecizia. Intenția este tratată ca indicator al orientării migratorii, nu ca proces detaliat sau variabil explicativă complexă. Uneori este adăugată o limită de timp: în următoarele 6 luni sau 12 luni. Alteori nu este definit un orizont temporal clar.

În studiul realizat de Ina Filipov (2025), pe lângă varianta prezentată mai sus, a fost utilizată și o întrebare indirectă ce se referea la percepția oportunităților în afara țării vs. în Republica Moldova, afirmația cheie fiind: „Peste hotarele Moldovei perspectivele sunt mai bune”. Această percepție este tratată ca fundament cognitiv și atitudinal al intenției de migrare [4, p. 147-148].

Un articol ce merită a fi menționat în contextul studiului nostru este cel realizat de Mariana Crîșmaru în 2024. Lucrarea menționată are ca scop analiza detaliată a intențiilor de emigrare în rândul tinerilor aflați în instituții de învățământ profesional tehnic secundar, postsecundar (colegii) și superior. Pentru atingerea acestui obiectiv, autoarea utilizează datele cercetării sociologice „Tranziția tinerilor la viața de adult în condițiile crizelor prelungite”, realizată în perioada ianuarie–februarie 2023. Din eșantionul general al studiului a fost extras un sub-eșantion de 450 de tineri, care, la momentul cercetării, erau încadrați în diferite forme de învățământ profesional și superior [2, p. 209-210].

Cercetarea s-a desfășurat în 21 de localități (9 orașe și 12 sate), utilizând un eșantion combinat, ceea ce permite surprinderea diferențelor dintre mediul urban și

rural și dintre diferite trasee educaționale. Această abordare metodologică oferă o bază solidă pentru analiza comparativă a intențiilor de migrațiune [2, p. 209-210].

Intențiile de emigrare sunt analizate pe trei dimensiuni distincte:

1. intenția de a emigra pentru muncă,
2. intenția de a emigra pentru studii,
3. intenția de a se stabili permanent în străinătate.

Această operaționalizare permite tratarea intenției de migrație ca fenomen diferențiat, dependent de scopul plecării și de poziția educațională a tinerilor.

Analiza rezultatelor indică un nivel ridicat al intențiilor de emigrare, în special pentru migrația în scop de muncă. Cele mai pronunțate intenții sunt înregistrate în rândul elevilor din învățământul profesional tehnic secundar, unde aproximativ trei sferturi dintre respondenți declară dorința de a pleca peste hotare pentru a munci. Intenții semnificative se regăsesc și în rândul studenților de la colegii și universități, sugerând o percepție generalizată a oportunităților limitate de integrare profesională în țară.

Intențiile de emigrare pentru studii și pentru stabilire permanentă sunt mai reduse ca amploare, dar prezintă variații importante în funcție de tipul instituției de învățământ. Studenții din colegii manifestă cea mai mare disponibilitate pentru migrația educațională și pentru stabilirea permanentă în străinătate, în timp ce studenții din universități înregistrează cele mai scăzute niveluri ale acestor intenții, sugerând o probabilitate mai mare de retenție în țară [2, p. 212].

Pentru identificarea factorilor determinanți ai intențiilor de emigrare, autoarea utilizează analiza regresională multinomială logistică, aplicată separat pentru migrația în scop de studii și pentru migrația în scop de muncă. Rezultatele evidențiază rolul semnificativ al variabilelor educaționale, socio-demografice și atitudinale.

În cazul intențiilor de emigrare pentru studii, cel mai puternic predictor este statutul de student la colegiu, urmat de percepția negativă asupra capacității sistemului educațional de a pregăti tinerii pentru piața muncii și de percepția pesimistă asupra viitorului țării. Pentru migrația în scop de muncă, probabilitatea intenției este mai ridicată în rândul elevilor din școlile profesionale, fiind asociată cu percepții nefavorabile asupra condițiilor de trai din Republica Moldova și cu existența rețelelor familiale în străinătate, care facilitează luarea deciziei de migrare [2, p. 214-215].

Studiul demonstrează că intențiile de emigrare ale tinerilor din Republica Moldova sunt puternic diferențiate în funcție de traseul educațional, fiind influențate de percepțiile asupra oportunităților de integrare socioprofesională, de evaluările privind viitorul țării și de capitalul social transnațional. Din punct de vedere metodologic, cercetarea oferă un exemplu solid de abordare cantitativă explicativă, care combină analiza descriptivă cu modelarea statistică a intențiilor de migrație, tratând intenția ca etapă distinctă și măsurabilă a procesului decizional migrator.

Un alt studiu important în ceea ce privește cercetarea intenției realizat recent este al autorilor Claudiu Ivan și Tatiana Tabac. Autorii analizează intenția de emigrare în următorii 3 ani folosind date din Studiul Generații și Gen (GGG) 2020 pentru Republica Moldova. Pentru testarea ipotezelor formulate, ei aplică regresie logistică

binomială, iar estimările sunt realizate pe date ponderate, pentru a asigura reprezentativitatea rezultatelor [14, p. 11-14].

Modelul explicativ include un set amplu de variabile:

- socio-demografice (gen, vârstă, mediu de rezidență, educație, statut ocupațional);
- culturale, surprinse prin importanța religiei și frecvența practicii religioase;
- situația financiară, măsurată atât prin venitul monetar, cât și prin evaluări subiective: în ce măsură venitul acoperă nevoile de bază și așteptările privind evoluția situației financiare;
- elemente de satisfacție și context de proximitate: satisfacția față de calitatea locuinței și, foarte important, intenția de a schimba domiciliul în interiorul țării, interpretată ca indicator de insatisfacție legată de calitatea spațiului public și a serviciilor (educație, sănătate, infrastructură, servicii publice etc.) [14, p. 11-14].

Rezultate principale privind profilul socio-demografic al intenției de emigrare ne scot în evidență următoarele:

- În funcție de Gen: intenția de emigrare este mai ridicată la bărbați decât la femei (diferență mică, dar semnificativă statistic).
- În funcție de Vârstă: cel mai puternic efect se observă la tineri, mai ales la cei de 20–29 și 30–39 ani; pentru grupa 20–29, șansa de a intenționa emigrarea în următorii 3 ani este mult mai mare decât la persoanele de 50+.
- În funcție de Mediul de rezidență: surprinzător, intenția de emigrare apare mai ridicată în mediul urban decât în rural, iar diferența rămâne și după controlul vârstei și al celorlalte variabile din model.
- În funcție de Educație: intenția este mai ridicată la persoanele cu educație medie generală, medie de specialitate și superioară, comparativ cu cele cu nivel foarte scăzut (maxim 8 clase). Nu se evidențiază diferențe față de categoria cu școală profesională (școală de meserie), în raport cu nivelul minim.
- În funcție de Statut ocupațional: în general, intențiile sunt relativ similare între angajați, șomeri și cei care studiază, însă pensionarii și persoanele aflate în concediu de îngrijire a copilului sunt mai puțin înclinate să emigreze [14, p. 11-14].

Intenția de emigrare este mai ridicată în rândul celor mai puțin religioși (atât ca importanță acordată religiei, cât și ca frecvență a participării la servicii religioase). Explicația sugerată este legată de atașamentul cultural și de anticiparea unor dificultăți de adaptare într-un alt context cultural.

Autorii arată că relația dintre venit și intenția de emigrare nu este simplă: ca valoare monetară, venitul mai mare este asociat cu intenții mai ridicate de emigrare (rezultat „neașteptat” față de ideea că pleacă doar cei foarte săraci); când venitul este analizat prin prisma acoperirii nevoilor, apare o relație neliniară: cei care „acoperă cu oarecare dificultate” cheltuielile sunt mai predispuși să emigreze decât cei aflați în dificultate foarte mare, dar cei care acoperă ușor cheltuielile sunt mai puțin predispuși să emigre-

ze; un rol important îl au așteptările despre situația financiară: cei care se așteaptă ca situația lor să devină „mult mai bună” în următorii 3 ani au intenții de emigrare mai ridicate; autorii sugerează că optimismul poate fi, de fapt, legat de planul de emigrare (intenția poate „explica” optimismul) [14, p. 11-14].

Cel mai puternic predictor este intenția de a schimba domiciliul în țară, iar cea mai puternică asociere din model este între: intenția de a se muta la o altă adresă în Republica Moldova și intenția de emigrare. Cei care declară că probabil/sigur se vor muta intern au șanse mult mai mari să intenționeze și emigrarea. Autorii interpretează acest rezultat ca semn al unei insatisfacții față de calitatea vieții în spațiul public (infrastructură, servicii, standarde de viață, acces la locuri de muncă), nu neapărat față de spațiul privat [14, p. 11-14].

Satisfacția cu locuința (spațiul privat) este asociată cu o intenție de emigrare mai ridicată: se conturează ideea unei tensiuni între confortul obținut în privat și calitatea mai slabă a spațiului public, ceea ce poate alimenta opțiunea emigrării [14, p. 11-14].

În studiul realizat de Popa și Plămădeală (2023), intențiile de migrare ale tinerilor din Republica Moldova sunt operaționalizate prin intenția declarată de a studia în străinătate și prin atitudinile față de migrația educațională, fără un orizont temporal strict delimitat. Analiza combină date statistice privind evoluția intențiilor de migrare cu un studiu de caz bazat pe chestionar, aplicat elevilor și studenților cu vârste între 17 și 20 de ani, care investighează motivele plecării, destinațiile preferate, precum și beneficiile și dezavantajele percepute ale studiilor în străinătate. Motivele dominante ale intenției de migrare sunt legate de insatisfacția față de studiile din țară, accesul la burse și programe internaționale, oportunitățile de carieră și salarizare, dorința de acumulare a experienței internaționale și de schimbare a stilului de viață, fiind completate de rolul rețelelor familiale și sociale din străinătate. Dezavantajele percepute includ costurile ridicate ale vieții, barierele lingvistice și dificultățile de adaptare [15, p. 135-137].

Întrebările incluse în interviuri au fost următoarele:

- De ce ați alege să studiați în străinătate în locul țării de origine?
- Ce vă motivează în alegerea unei experiențe de studiu în străinătate și în ce țară ați dori să studiați?
- Puteți menționa unele beneficii ale migrației?
- Ce dezavantaje asociați cu studiile în străinătate?

Un rezultat important evidențiat în alte studii este delimitarea între migrația determinată de necesitate și migrația orientată spre oportunități. Migrația către țările CSI este asociată preponderent cu constrângeri imediate (cost redus al călătoriei, proximitate geografică, acces fără vize), în timp ce migrația către Uniunea Europeană și alte state din afara CSI este stimulată de oportunități economice, condiții mai bune de muncă, stabilitate și perspective de dezvoltare profesională. Această diferențiere reflectă atât poziția socio-economică a migrantilor, cât și nivelul lor de educație și capital social [6, p. 51-53].

Rețelele de rude, prieteni și contacte profesionale din străinătate apar ca factori facilitatori esențiali ai migrației, influențând atât alegerea destinației, cât și succesul procesului migrator. Contractele sociale, sprijinul informațional și logistic reduc riscurile migrației și sporesc probabilitatea plecării. Acest rol este constant, indiferent de destinație, dar devine crucial mai ales pentru migrația legală și circulară și pentru migrația de muncă în UE [6, p. 51-53], [16, p. 53], [17, p. 51].

Migrația pentru muncă rămâne principalul tip de migrație, în special în rândul populației adulte apte de muncă, fiind strâns legată de atractivitatea salariilor și de securitatea oferită de țările UE. Migrația pentru studii este caracteristică tinerilor și reprezintă un model distinct, cu destinații educaționale bine conturate; aceasta este adesea urmată de integrarea pe piața muncii din țara-gazdă. Reunificarea familiei constituie un motiv important, mai ales pentru tineri, dar își diminuează importanța odată cu înaintarea în vârstă [16, p. 53], [18].

Mai multe studii subliniază că migrația este alimentată de evaluările subiective ale calității vieții, care includ nu doar veniturile, ci și accesul la servicii publice, infrastructură, stabilitate socială și oportunități de dezvoltare personală. Tinerii, în special, percep un decalaj major între perspectivele oferite de Republica Moldova și cele ale țărilor de destinație, ceea ce amplifică intențiile de migrare. Migrația este astfel legată de competiția implicită dintre țara de origine și țările-gazdă în ceea ce privește atractivitatea socio-economică [17] [19, p. 101].

În cazul migrației de întoarcere, motivele sunt diferite de cele ale plecării. Reîntoarcerea este asociată în principal cu legăturile familiale, dar și cu schimbarea contextului economic sau personal. Totuși, pentru mulți migranți, revenirea este temporară, fiind urmată de reluarea migrației, ceea ce indică un caracter circular și instabil al mobilității [20], [16, p. 53].

Motive ale emigrării din Republica Moldova, evoluții în timp

Migrația cetățenilor Republicii Moldova către statele Uniunii Europene s-a intensificat începând cu sfârșitul anilor 1990, ca urmare a crizei financiare și economice regionale, care a diminuat atractivitatea migrației de muncă și a oportunităților de câștig în Federația Rusă. Printre factorii determinanți ai orientării migraționale spre UE se numără nivelul scăzut al salariilor și al standardelor de viață din Republica Moldova, instabilitatea politică, precum și poziția economică necompetitivă a țării în raport cu statele membre ale Uniunii Europene [20], [6].

Datele empirice și cercetările sociologice realizate în perioadele 2016–2017 și 2022–2023 confirmă faptul că factorul economic continuă să reprezinte cauza principală și constantă a migrației cetățenilor moldoveni. Există însă o diferență, dacă în anii 1990 factorul economic se traducea prin necesitatea de supraviețuire a locuitorilor din Republica Moldova, în prezent acesta are conotații de salarii mai bune, o viață mai prosperă și un viitor mai bun [20].

Totodată, începând cu a doua jumătate a anilor 2000, educația s-a conturat ca un

obiectiv distinct al migrației către Uniunea Europeană, mobilitatea pentru studii în universitățile europene cunoscând o creștere semnificativă în această perioadă [20].

Pandemia de COVID-19 a influențat substanțial migrația forței de muncă a cetățenilor Republicii Moldova către statele UE, determinând reducerea volumelor de migrație, modificarea motivațiilor și diminuarea veniturilor, concomitent cu creșterea fenomenului de reemigrare. Dacă anterior declanșării conflictului ruso-ucrainean motivele dominante ale migrației erau de natură economică, educațională și familială, în prezent se remarcă accentuarea unui nou determinant, și anume preocuparea pentru siguranța vieții și a sănătății, care devine tot mai relevantă în procesul decizional al potențialilor migranți din Republica Moldova [20], [21].

În teoria lui Maslow, necesitățile de bază sunt primele care necesită a fi satisfăcute. Atunci când persoana trece de acest prag, ea oricum tinde spre ceva. Dacă ne gândim la evoluția fenomenului migrației în Republica Moldova, observăm că oamenii plecau mai întâi pentru motive de supraviețuire, dar după ce această necesitate a fost îndeplinită, a continuat să migreze, deoarece alte trebuințe mai superioare au intrat în joc, de exemplu, cele de autoafirmare. Atunci când oamenii pleacă la studii e vorba despre o privire spre viitor. Acest proces continuă la fiecare etapă, se satisface o trebuință, apare alta, iar oamenii tind să o satisfacă în alte locuri geografice.

Concluzii

Factorii de migrație acționează în mod interdependent, iar influența acestora asupra procesului decizional este specifică timpului și spațiului în care decizia este luată. Migrația apare astfel ca o opțiune comportamentală condiționată de interacțiunea dintre factori structurali, oportunități percepute și resurse disponibile [3], [4].

Studiile analizate arată că intenția de migrare în Republica Moldova este operaționalizată preponderent ca disponibilitate declarată sau orientare atitudinală, mai rar ca proces decizional structurat. Măsurarea se realizează, de regulă, prin întrebări directe sau indicatori simpli, fără perioade temporale clare și fără integrarea sistematică a dimensiunilor cognitive și contextuale ale deciziei. În ansamblu, cercetările surprind mai ales potențialul migrator, lăsând deschisă necesitatea unor abordări metodologice mai comprehensive asupra procesului decizional al migrației.

În majoritatea lucrărilor analizate, intenția de migrare este operaționalizată ca disponibilitate declarată de a pleca din țară, măsurată prin întrebări directe sau ipotetice. Acest tip de măsurare apare frecvent în sondaje de opinie și cercetări cu caracter operativ, unde scopul principal este estimarea potențialului migrator al populației (de exemplu, Barometrul Opiniei Publice, studiile discutate de Țurcan, Moșneaga & Moșneaga).

Un nivel mai avansat de operaționalizare se regăsește în cercetările care tratează intenția de migrare ca variabilă dependentă, analizată în relație cu factori socio-demografici, economici, culturali și atitudinali. Studiile bazate pe datele Generations and Gender Survey (Ivan & Tabac) sau pe sondaje sociologice dedicate tinerilor

(Crîșmaru/Mașcăuțeanu) utilizează modele de regresie logistică (binomială sau multinomială), definind explicit intenția ca plan de emigrare într-un interval temporal determinat (de regulă, următorii 1–3 ani) sau diferențiind intențiile în funcție de scopul migrației (muncă, studii, stabilire permanentă). În aceste abordări, intenția este tratată ca etapă distinctă a procesului decizional, deși nu este întotdeauna integrată într-un model teoretic explicit al comportamentului planificat.

Dacă facem o evaluare a conceptelor folosite în lucrare (intenție, motive, motivații, factori, decizie) așa cum apar ele în literatura de specialitate, putem face următoarea delimitare cu referire la procesul migrațional: intențiile de emigrare sunt tratate ca orientări psihologice declarate către un comportament viitor de migrație, distincte atât de motivațiile interne care le susțin (nevoi, aspirații, valori, obiective de viață), cât și de factorii contextuali (condiții obiective sau contextuale, externe individului) care le influențează. Motivele de emigrare sunt înțelese ca rațiuni explicit formulate de indivizi pentru justificarea intenției, în timp ce decizia de emigrare reprezintă rezultatul unui proces deliberativ de evaluare și angajament, situat între intenție și comportamentul migrator efectiv.

În ceea ce privește motivele migrației, literatura analizată indică o predominanță constantă a factorilor economici, precum nivelul scăzut al veniturilor, oportunitățile limitate de angajare și diferențele de salarii față de țările de destinație. Aceste motive sunt identificate atât direct, prin întrebări despre motivele plecării, cât și indirect, prin asocierea intenției de migrare cu evaluări negative ale situației financiare sau ale perspectivelor economice. În paralel, un rol important îl joacă migrația în scop educațional, în special în rândul tinerilor, unde intențiile de migrare sunt corelate cu percepția calității sistemului educațional, oportunitățile de studiu în străinătate și posibilitatea unei integrări profesionale ulterioare.

Un alt set de motive frecvent identificate este legat de capitalul social și rețelele transnaționale, în special prezența rudelor sau prietenilor în străinătate, care facilitează atât luarea deciziei de migrare, cât și reducerea riscurilor percepute. Studiile evidențiază, de asemenea, importanța evaluărilor subiective ale calității vieții, inclusiv satisfacția față de condițiile de trai, infrastructură și servicii publice, precum și percepțiile privind viitorul țării. În cercetările recente, apare tot mai clar și rolul factorilor psihosociale și de securitate, migrația fiind asociată nu doar cu căutarea unui venit mai mare, ci și cu dorința de stabilitate, siguranță și predictibilitate a vieții.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. GAGAUZ, Olga, TABAC, Tatiana, PAHOMII, Irina. Depopulation in Moldova: The main challenge in the context of extremely high emigration. In: *Vienna Yearbook of Population Research*, 2023, vol. 21, pp. 1-25. ISSN 1728-4414. DOI: <https://doi.org/10.1553/p-ke2z-76zz>
2. CRÎȘMARU (MAȘCĂUȚEANU), Mariana. Explorarea intențiilor de migrație ale studenților din învățământul profesional și superior: analiză

- comparativă. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării*, Ed. 18, Vol. 4, 10-11 octombrie 2024, Chișinău. Chisinau, Moldova: Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2024, Ediția 18, Vol. IV, pp. 207-216. ISBN 978-9975-167-77-2. ISBN (pdf) 978-9975-167-85-7. DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.cdr.18.2024>
3. TABAC, Tatiana. Gestionarea proceselor migraționale în contextul dezvoltării pieței muncii competitive (cazul Republicii Moldova). Teză de doctor în științe economice. Cu titlul de manuscris C.Z.U.: 331.556.4(043.3) <https://www.anacec.md/files/Tabac-teza.pdf>
 4. FILIPOV, Ina. *Administrația publică locală, migrația și dezvoltarea: o abordare integrată*. Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2025. 188 p. ISBN-13 (15) 978-606-37-2703-0 <https://editura.ubbcluj.ro/index.php/puc/catalog/book/3981>
 5. STARK, Oded, BLOOM, David E. The New Economics of Labor Migration. In: *The American Economic Review*, Vol. 75, No. 2, 1985. Papers and Proceedings of the Ninety Seventh Annual Meeting of the American Economic Association (May, 1985), pp. 173-178 Published by: American Economic Association Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/1805591>
 6. GORBUNOV, Galina. *Aspecte medico-sociale și psihologice ale migrației de muncă în Republica Moldova*. Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Departament Pediatrie. Chișinău: CEP Medicină, 2021. 206 p. ISBN 978-9975-82-197-1.
 7. DE Jong GF. Expectations, gender, and norms in migration decision-making. *Popul Stud (Camb)*. 2000 Jan;54(3):307-319. doi: 10.1080/713779089. PMID: 28489514.
 8. ЦУРКАН, Валентин, МОШНЯГА, Валерий, МОШНЯГА, Георгий. Миграционные намерения как необходимый этап миграционного поведения жителей Республики Молдова. In: *Migrație, diaspora, dezvoltare: Noi provocări și perspective / Inst. de Cercet. Juridice și Politice al Acad. de Științe a Moldovei ; coord.: Victor Moraru ; resp. ed.: Victor Juc, Ecaterina Deleu. – Chișinău: Tipografia-Sirius, 2016, 308 p, pp. 52-66.*
 9. CONNER, M. Theory of planned behavior. In G. Tenenbaum, R. C. Eklund, & N. Boiangin (Eds.), In: *Handbook of sport psychology: Social perspectives, cognition, and applications* (4th ed., pp. 3–18), 2020. John Wiley & Sons, Inc.. <https://doi.org/10.1002/9781119568124.ch1>
 10. AJZEN, I. The theory of planned behavior. In: *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50 (2), 1991, pp. 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T)
 11. TAGHAVI, H., MAHARATI, Y. A critically Review of the planned behavior of Ajzen theory. In: *Public Management Researches*, 16 (62), 2024, pp. 97-130. https://jmr.usb.ac.ir/article_8161_df76c8f6ec4bf19ee5e491c452-da8af5.pdf

12. WILLEKENS, Frans. (2017). The Decision to Emigrate: A Simulation Model Based on the Theory of Planned Behaviour. In: *Agent-Based Modelling in Population Studies* (pp. 257-299) DOI:10.1007/978-3-319-32283-4_10
13. OCERETNÎI, Anastasia. Metodologia de cercetare sociologica a fenomenului migraționist: particularități și perspective. In: *Современные миграционные процессы: состояние и основные формы*, 17 decembrie 2015, Tiraspol. Chișinău, Republica Moldova: Organizația Internațională pentru Migrație, Misiunea în Moldova, 2016, pp. 260-265.
14. IVAN, Claudiu, TABAC, Tatiana. Intenții de emigrare și fertilitate: factori explicativi și implicații demografice, Chișinău, 2022. Republica Moldova – Studiul Generației și Gen (2020). Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, Biroul Național de Statistică (eșantionul studiului), UNFPA Moldova, NIDI-GGP (partener și distribuitor). https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/intentii_de_emigrare_si_fertilitate_factori_explicativi_si_implicatii_demografice_15.09.22_2.pdf
15. POPA, Marina, PLĂMĂDEALĂ, Olivia. Trends and opportunities for the young human factor in the context of international migration of the workforce. In: *EURINT: 2023. Widening knowledge for a more resilient European Union*, 19-20 mai 2023, Iași-Romania. Iași : Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași., 2023, pp. 128-143. ISBN 978-606-714-823 -7. ISSN L 2392-8867.
16. HACHI, Mihai, MOROZAN, Stela, POPA, Marina. Challenges of Return Migration to the Republic of Moldova in the Context of International Migration Flow. In: *Eastern European Journal for Regional Studies (EEJRS)*, 2021, nr. 2(7), pp. 41-58. ISSN 1857-436X. DOI: <https://doi.org/10.53486/2537-6179.7-2.03>
17. Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2017-2021: Raport analitic. Chișinău, 2022.
18. SAINSUS, Valeriu. Impactul economic al emigrării forței de muncă din Republica Moldova și caracteristicile demografice ale acesteia. In: *Securitatea umană și socială în statul democratic*, 27 octombrie 2023, Chișinău. Chișinău: “Print-Caro” SRL, 2023, pp. 282-288. ISBN 978-9975-175-50-0.
19. TABAC, Tatiana. International migration and population changes in Moldova. In: *Economy and Sociology*, 2021, nr. 2, pp. 94-102. ISSN 2587-4187. DOI: <https://doi.org/10.36004/nier.es.2021.2-08>
20. MOȘNEAGA, Gheorghe. Migration of citizens of the Republic of Moldova to the European Union: causes and directions. In: *Perspectivile și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației*, Ed. Volumul X, 7 iunie 2023, Cahul. Cahul: Tipografia „CentroGrafic” SRL, Cahul, 2023, Vol.10, Partea I, pp. 65-75. ISSN 2587-3571.
21. GRIGORAȘ, Maria. Impactul migrației asupra binomului țară-abandonată – țară-gazdă. In: *Economica*, 2023, nr. 4(126), pp. 44-55. ISSN 1810-9136. DOI: <https://doi.org/10.53486/econ.2023.126.044>

INTEGRAREA DIFERENȚIATĂ ÎN POLITICA EUROPEANĂ DE MIGRAȚIE: OPORTUNITĂȚI ȘI LIMITE PENTRU REPUBLICA MOLDOVA ȘI TURCIA ÎN CONTEXTUL NOULUI PACT PRIVIND MIGRAȚIA ȘI AZILUL

DIFFERENTIATED INTEGRATION INTO EUROPEAN MIGRATION POLICY: OPPORTUNITIES AND LIMITS FOR THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND TURKEY IN THE CONTEXT OF THE NEW PACT ON MIGRATION AND ASYLUM

CZU:325.254(478:560)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.04>

Liliana BENIUC, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
ORCID: 0000-0002-1094-2662
e-mail: liliana.beniuc@usm.md

Summary

The article analyses how differentiated integration in European migration policy shapes the European Union's cooperation with the Republic of Moldova and Turkey in the context of the New Pact on Migration and Asylum. Theoretically, it draws on the literature on differentiated integration in sensitive areas and on the externalisation of migration control to explain why and how the EU resorts to asymmetric partnerships with third countries. Methodologically, the research is based on qualitative content analysis of the Pact's normative framework, key documents and policy reports, complemented by a comparative examination of two case studies: the Republic of Moldova – an “exemplary pupil” of the Eastern Neighbourhood – and Turkey, a “frozen” candidate state but strategic partner. The findings highlight opportunities for both states: approximation to the EU acquis, access to financial and operational instruments, capacity-building and an enhanced geopolitical profile. At the same time, the analysis reveals costs and risks: being “locked” into the role of buffer states, the straining of human rights standards, mutual dependence and the instrumentalisation of migration in political bargaining. The study concludes that differentiated integration can contribute to European security only if it is accompanied by robust frameworks for normative compliance, transparency and democratic monitoring of cooperation with third countries.

Keywords: *differentiated integration, New Pact on Migration and Asylum, European security, EU migration policy, Republic of Moldova, Turkey.*

Introducere. În ultimul deceniu, politica de migrație și azil a Uniunii Europene a devenit unul dintre cele mai dinamice domenii ale integrării europene, plasat la intersecția dintre imperativele de securitate, angajamentele normative ale UE și

presiunile geopolitice generate de crizele regionale. „Criza migrației” din 2015–2016 și procesul anevoios de reformare a Sistemului European Comun de Azil au scos în evidență dificultatea statelor membre de a ajunge la un compromis stabil privind partajarea responsabilităților, ceea ce a favorizat recursul la formule flexibile de cooperare și la consolidarea dimensiunii externe a politicii de migrație. Noul Pact privind Migrația și Azilul, propus în 2020 și adoptat în 2024, se înscrie în această logică, combinând reforme interne cu intensificarea cooperării cu statele terțe. În acest context, integrarea diferențiată s-a impus ca un cadru analitic esențial pentru înțelegerea evoluțiilor recente din domeniul migrației și azilului: atât la nivel intern – prin *opt-out-uri*, participări selective la *acquis-ul Schengen* și la sistemul Dublin –, cât și la nivel extern, prin includerea unor state terțe, precum Republica Moldova sau Turcia, în regimul european de guvernanță a migrației, fără acordarea statutului de stat membru. Actualitatea și importanța temei derivă, pe de o parte, din tensiunea structurală dintre flexibilitatea integrării diferențiate și riscul fragmentării normative, iar pe de altă parte, din rolul tot mai vizibil al statelor vecine în gestionarea migrației către UE.

Obiectul de studiu al articolului îl constituie cadrul teoretic al integrării diferențiate în politica de migrație a UE și aplicarea sa la dimensiunea externă, cu accent pe cooperarea cu Republica Moldova și Turcia în contextul Noului Pact privind Migrația și Azilul. Scopul cercetării este de a analiza critic modul în care integrarea diferențiată, combinată cu externalizarea controlului migrației, generează oportunități și limite pentru aceste două state. În vederea atingerii acestui scop, articolul își propune următoarele obiective: (1) clarificarea conceptuală a integrării diferențiate în domeniul migrației și azilului; (2) evidențierea legăturii dintre integrarea diferențiată și „abordarea globală”/Noul Pact privind Migrația și Azilul; (3) analiza poziționării Republicii Moldova și Turciei în arhitectura externă a UE de migrație.

Materiale și metode. Articolul se bazează pe o cercetare teoretico-practică și documentară, care combină clarificarea conceptuală a sintagmei „integrare diferențiată” cu analiza aplicată a politicii europene de migrație în două studii de caz: Republica Moldova și Turcia. Baza empirică este constituită din trei categorii de surse: documente primare ale UE (tratate, legislație europeană, comunicate și propuneri ale Comisiei Europene, concluzii ale Consiliului European, acorduri de asociere), studii și rapoarte instituționale (în special cele elaborate pentru Parlamentul European,) și literatura academică de specialitate privind integrarea diferențiată, dimensiunea externă a politicii de migrație și externalizarea controlului migrației. Metodologic, cercetarea utilizează analiza calitativă de conținut a acestor surse, pentru a identifica mecanismele juridice și politice ale integrării diferențiate, completată de o abordare comparativă de tip studiu de caz (Republica Moldova – „elev model” din Vecinătatea Estică, Turcia – stat candidat „înghețat”, dar partener strategic). Analiza acoperă perioada de la instituționalizarea GAM/GAMM până la adoptarea Noului Pact privind Migrația și Azilul (cu accent pe 2015–2024), integrează elemente de analiza secvențială a procesului decizional și o evaluare normativă a coerenței dintre aranjamentele de integrare diferențiată / externalizare și valorile declarate ale UE.

Rezultate și discuții.

Cadrul teoretic al integrării diferențiate în politica de migrație a Uniunii Europene. Integrarea diferențiată reprezintă unul dintre conceptele-cheie utilizate pentru a descrie evoluția recentă a procesului de integrare europeană, în special în domeniile considerate sensibile din perspectiva suveranității statale, precum politica de migrație și azil. În sens larg, „*integrarea diferențiată*” desemnează situațiile în care nu toate statele participante la construcția europeană sunt încadrate în aceeași măsură, în aceleași politici sau în același ritm, existând „*cercuri concentrice*”, „*vi-teze*” sau „*niveluri*” distincte de angajament și asumare a *acquis-ului comunitar*. În literatura de specialitate, „*integrarea diferențiată*” este definită ca variație în aplicabilitatea normelor UE și participarea statelor la politicile comune. De exemplu, anumite reguli, drepturi sau obligații se aplică numai unui grup de state, în timp ce altele beneficiază de derogări sau clauze de neparticipare. Cercetătorii Schimmelfennig și Winzen insistă asupra dimensiunii juridice a fenomenului, descriind integrarea diferențiată ca situația în care norme formal valide ale UE exclud sau exceptează explicit unele state membre de la obligațiile sau beneficiile respective [1].

În funcție de raportul dintre actorii implicați și nivelul de participare, pot fi distinse două forme principale de integrare diferențiată: a) *integrarea diferențiată internă*, care se referă la variațiile dintre statele-membre ale UE (regimuri de *opt-out*, participări selective la anumite politici sau componente ale *acquis-ului*); 2) *integrarea diferențiată externă*, care implică participarea actorilor non-membri (state candidate, țări din vecinătate, parteneri strategici) la anumite politici sectoriale ale UE, fără a beneficia de statutul deplin de stat-membru [2].

În domeniul politicii de migrație și azil, integrarea diferențiată a fost, după cum subliniază Janine Silga, una dintre cele mai vizibile expresii ale încercării de a concilia ambiția unui spațiu de libertate, securitate și justiție cu rezervele statelor membre față de transferul de competențe într-un domeniu profund legat de „*puterea de stat*” [3]. Proliferarea mecanismelor de *opt-out* (Danemarca, Regatul Unit, Irlanda), participarea diferențiată la *acquis-ul Schengen* și la sistemul Dublin, precum și varietatea regimurilor de transpunere a standardelor comune ilustrează această *dimensiune internă a integrării diferențiate*. Pe de altă parte, odată cu dezvoltarea *dimensiunii externe a politicii de migrație*, a devenit tot mai evident că integrarea diferențiată depășește granițele formale ale Uniunii Europene. State terțe, precum Turcia, Maroc sau Republica Moldova, sunt integrate parțial în regimul european de guvernare a migrației prin acorduri de readmisie, facilitarea vizelor, parteneriate pentru mobilitate, dialoguri pe migrație și asocierea la anumite instrumente operaționale (Frontex, EASO/UEAA), fără a participa însă la procesul decizional propriu-zis [4].

Cercetătoarea Silga sugerează că, pentru a evalua critic integrarea diferențiată în politica de migrație, este necesară nu doar analiza mecanismelor sale instituționale, ci și examinarea modului în care acestea afectează coerența normativă a proiectului european. Dacă integrarea diferențiată devine un instrument de „*gestionare prin excepție*” a migrației, atunci există riscul ca valorile declarate – solidaritatea, dem-

nitatea umană, respectul pentru drepturile fundamentale – să fie aplicate selectiv, în funcție de statutul persoanelor și de poziția lor geografică față de frontierele UE.

În opinia noastră, *integrarea diferențiată a UE* poate fi înțeleasă ca un cadru de guvernare flexibilă, care permite statelor-membre să decidă asupra gradului și ritmului de integrare într-un domeniu politic, iar Uniunii Europene - să extindă de facto spațiul de aplicare a propriilor norme și instrumente dincolo de frontierele sale, prin includerea statelor terțe în forme variabile de cooperare. În domeniul migrației, această flexibilitate a fost justificată prin necesitatea de a adapta politicile la sensibilitățile naționale și la diferite configurații geopolitice din vecinătatea UE. În același timp, integrarea diferențiată generează riscul unei fragmentări structurale și normative, atât în interiorul Uniunii, cât și în relația sa cu statele terțe

Politica de migrație și azil a UE a evoluat dintr-un cadru predominant interguvernamental, concentrat în jurul cooperării polițienești și al controlului frontierelor, către un regim „*quasi-integrat*” în care instituțiile europene joacă un rol important. Primele inițiative – *acordurile Schengen* și *cooperarea în format TREVI* – au fost dezvoltate în afara cadrului comunitar, ca răspuns la temerile statelor cu privire la pierderea controlului asupra frontierelor și asupra politicii de vize [5]. Treptat, prin Tratatul de la Amsterdam și, ulterior, Tratatul de la Lisabona, domeniul migrației și azilului a fost introdus în arhitectura juridică a Uniunii Europene ca parte a spațiului de libertate, securitate și justiție. Articolele 67, 77 și 78 TFUE atribuie UE competențe în definirea unei politici comune privind controlul frontierelor externe, vizele, azilul și migrația legală, în paralel cu consolidarea rolului Parlamentului European și al Curții de Justiție a UE [6]. În pofida acestei „*comunitarizări*” treptate, politica de migrație rămâne marcată de mecanisme instituționale complexe, care presupun cooperarea strânsă între statele membre, Comisia Europeană, Consiliul UE, Parlamentul European și agențiile specializate; un grad ridicat de interguvernamentalism în definirea liniilor politice generale și a compromisurilor sensibile. În același timp, „*criza migrației*” din 2015–2016 a acționat ca un catalizator pentru accelerarea și, totodată, pentru tensionarea integrării în acest domeniu. Necesitatea de a gestiona fluxurile crescute de solicitanți de azil și migranți a determinat adoptarea unui număr însemnat de reforme – de la măsuri temporare de relocare, până la consolidarea agențiilor, precum Frontex și EASO –, fără ca acestea să conducă la un consens stabil între statele membre.

Legătura dintre integrarea diferențiată și externalizarea controlului migrației constituie un element central al arhitecturii actuale a guvernării europene a migrației. Prin „*externalizare*” se înțelege transferul unor componente ale politicii de migrație (controlul frontierelor, gestionarea cererilor de azil, returnările, găzduirea refugiaților) către state terțe, în schimbul unor beneficii financiare, politice sau simbolice pentru acestea. Analiza realizată de Ayselin Gözde Yıldız asupra politicii UE față de Turcia și Maroc arată că externalizarea se sprijină pe acorduri de readmisie și aranjamente privind frontierele; condiționalități în materie de vize și liberalizare a regimului de călătorie; programe de consolidare instituțională și financiară; progra-

me regionale de protecție și dezvoltare, menite să „stabilizeze” refugiații în proximitatea zonelor de conflict, mai degrabă decât să faciliteze relocarea lor în UE [5]. Nina Goracci, analizând externalizarea controlului migrației în relațiile UE–Turcia și UE–Libia, evidențiază riscurile majore asociate acestor aranjamente: încălcări ale drepturilor omului, lipsă de transparență și mecanisme slabe de monitorizare, consolidarea unor regimuri autoritare sau semi-autoritare în statele partenere, precum și apariția unei „zone gri” de responsabilitate, în care nu este clar cine răspunde pentru încălcările comise în cadrul implementării acestor acorduri [8].

Studiul comandat de Parlamentul European privind cooperarea cu statele terțe în domeniul migrației subliniază caracterul predominant securitar al acestor instrumente: accentul este pus pe prevenirea migrației neregulate, întărirea controlului frontierelor și creșterea ratelor de returnare, în timp ce dimensiunile legate de migrația legală și integrare rămân relativ marginale [7]. În acest cadru, integrarea diferențiată externă ia forma unui regim asimetric de co-governanță: state precum Turcia sau Republica Moldova sunt integrate selectiv în regimul european de migrație – adoptă și implementează o parte a acquis-ului (control, readmisie, standarde minime de azil), primesc sprijin financiar și tehnic, participă la anumite instrumente operaționale ale UE – fără a avea însă acces la procesul decizional și fără a beneficia de distribuția solidară a responsabilităților [9].

Noul Pact privind Migrația și Azilul, propus de Comisia Europeană în 2020 și adoptat în 2024 de Parlamentul European și Consiliu, încearcă să depășească blocajele și eșecurile reformei Sistemului European Comun de Azil (SECA), propunând o arhitectură de guvernare „*comprehensivă*”, dar păstrând o serie de mecanisme care consolidează logica diferențierii (flexibilitate în contribuțiile statelor la solidaritate, mecanisme variate de partajare a responsabilității, combinarea migrației legale cu returnările și controlul la frontieră).

Generalizând cele menționate, considerăm că integrarea diferențiată în domeniul migrației și azilului se manifestă atât intern – prin opt-out-uri, participare selectivă la acquis-ul Schengen și la sistemul Dublin –, cât și extern, prin includerea unor state terțe, precum Turcia, Maroc sau Republica Moldova în regimul european de guvernare a migrației, prin acorduri de readmisie, facilitarea vizelor, parteneriate pentru mobilitate și cooperare cu agențiile UE, fără acces deplin la procesul decizional. În măsura în care această integrare diferențiată este strâns legată de externalizarea controlului migrației – transferul procedurilor de azil, al returnărilor și al gestionării refugiaților către state terțe –, se conturează un regim asimetric și predominant securitar, în care valorile declarate ale UE (solidaritate, demnitate umană, drepturi fundamentale) riscă să fie aplicate selectiv, în funcție de statutul persoanelor și de poziționarea lor față de frontierele Uniunii Europene.

Noul Pact privind Migrația și Azilul și externalizarea cooperării UE cu statele terțe.

Dimensiunea externă a politicii de migrație a UE a fost structurată, începând cu mijlocul anilor 2000, în jurul conceptului de „*abordarea globală în materie*

de migrațiune” (GAM), transformat ulterior în „*abordarea globală în materie de migrație și mobilitate*” (GAMM) în anul 2011. GAMM este definită în studiile comandate de Parlamentul European drept cadrul politic general pentru dialogul și cooperarea cu statele terțe în domeniul migrației și azilului, întemeiat pe patru piloni: (1) prevenirea și combaterea migrației neregulate, consolidarea gestiunii frontierelor și returnarea; (2) promovarea mobilității și facilitarea migrației legale și a integrării; (3) maximizarea sinergiilor dintre migrație și dezvoltarea statelor de origine; (4) promovarea azilului și protecției internaționale [10].

În discursul instituțional, GAMM este prezentată ca o abordare „comprehensivă și echilibrată”, menită să trateze împreună controlul migrației, dezvoltarea, mobilitatea legală și protecția refugiaților. Totuși, analiza empirică a implementării instrumentelor GAMM relevă o serie de dezechilibre structurale. Studiul privind cooperarea UE cu statele terțe în domeniul migrației, elaborat pentru Parlamentul European, arată că, în practică, pilonul dedicat combaterii migrației neregulate, întăririi controlului frontierelor și asigurării readmisiei este cel mai dezvoltat, atât în termeni de instrumente (acorduri de readmisie, cooperare cu Frontex), cât și de resurse financiare alocate, în timp ce pilonii consacrați migrației legale, dezvoltării și protecției internaționale rămân relativ subdezvoltați. Această asimetrie se reflectă într-o „*imagine fragmentată și uneori incoerentă*” a instrumentelor de cooperare externă: o multitudine de dialoguri regionale și bilaterale, parteneriate pentru mobilitate, agende comune, acorduri de readmisie, programe regionale de protecție și dezvoltare, instrumente operaționale (Frontex, EASO/EUAA), susținute de o arhitectură financiară dispersată.

Noul Pact privind Migrația și Azilul, prezentat de Comisia Europeană în septembrie 2020 și adoptat în mai 2024 prin opt acte legislative, se înscrie într-o relație ambivalentă cu moștenirea GAMM. Pe de o parte, el preia logica „*abordării globale*” și insistă asupra legăturii strânse dintre dimensiunea internă și cea externă a migrației, subliniind nevoia unui set coerent de politici, măsuri de solidaritate internă și parteneriate consolidate cu statele terțe. Pe de altă parte, Pactul nu introduce o strategie nouă pentru cooperarea cu statele terțe, ci reambalează instrumentele existente (dialoguri, parteneriate, acorduri de readmisie, programe regionale) într-un discurs al parteneriatelor „*tailor-made*”, al încrederii consolidate și al unei „*abordări mai echilibrate*” a intereselor reciproce [12]. Pactul constituie un compromis dificil între statele-membre și UE, atins după aproape un deceniu de „*criză*” (2015–2024) și după eșecul primei tentative de reformă a SECA. Accentul principal este pus pe dimensiunea internă: noi reguli privind procedurile și „*solidaritatea internă*” între statele membre. Autorii Marguerite Arnoux Bellavitis și Ariadna Ripoll Servent subliniază că, în timpul negocierilor, statele membre au insistat mai ales asupra procedurilor la frontieră și a returnărilor, iar Comisia a urmărit să răspundă acestor preferințe, păstrând în discurs ideea unei „*abordări cuprinzătoare și holistice*” care leagă dimensiunea internă de cea externă a migrației.

Elementul de noutate Noul Pact privind migrația și azilul rezidă în consolidarea instituțională și financiară a dimensiunii externe. Pactul conferă Comisiei Europene

și Serviciului European de Acțiune Externă un rol central în coordonarea relației cu statele terțe, în timp ce Frontex și Europol devin actori-cheie în operaționalizarea externalizării. În plan financiar, Pactul se sprijină pe Cadrul Financiar Multianual și pe noul Instrument de vecinătate, dezvoltare și cooperare internațională (NDICI), care prevede o țintă de aproximativ 10% din buget (în jur de 79,5 miliarde EUR) pentru acțiuni legate de migrație și guvernanta migrației în afara UE [12]. În consecință, din perspectiva continuităților și rupturilor, Noul Pact poate fi înțeles ca o „nouă etapă” a arhitecturii inaugurate de GAMM: menține accentul pe control, returnare și externalizare, dar formalizează și extinde instrumentele existente, plasându-le într-un cadru mai coerent de integrare diferențiată față de statele terțe.

Paleta de instrumente a cooperării externe a UE în domeniul migrației și azilului este remarcabil de diversă. Studiul IPOL sintetizează această paletă de instrumente, arătând că Uniunea Europeană dispune de: (a) dialoguri regionale și bilaterale pe migrație; (b) Mobility Partnerships (MP) și Common Agendas on Migration and Mobility (CAMP); (c) acorduri de readmisie (EURA) și acorduri de facilitare a vizelor; (d) clauze migraționale în acordurile de asociere și cooperare; (e) Programe regionale de protecție (RPP) și Programe regionale de dezvoltare și protecție (RDPP); (f) instrumente operaționale ale agențiilor, în special Frontex și EASO/EUAA [10].

Dialogurile și procesele regionale (Procesul de la Rabat, Procesul de la Khartoum, procesele de dialog cu statele estice etc.) furnizează un cadru politico-diplomatic în care se discută prioritățile de cooperare, se formulează foi de parcurs și se evaluează implementarea. În plan practic, ele pregătesc terenul pentru instrumente mai „dure”, precum acordurile de readmisie sau parteneriatele pentru mobilitate.

Parteneriatele pentru mobilitate (MP) reprezintă unul dintre cele mai avansate cadre de cooperare cu statele terțe, combinând promisiunea unei „mobilități mai bine gestionate” cu angajamente ferme în materie de control al migrației și readmisie. Moldova a fost printre primele state care au semnat un astfel de parteneriat (2008), însoțit de o serie de instrumente conexe – acord de asociere, acord de readmisie, facilitarea vizelor, programe regionale de protecție – ceea ce o transformă într-un caz emblematic al integrării diferențiate externe în domeniul migrației.

Agendele comune privind migrația și mobilitatea (CAMP) sunt concepute ca o variantă mai flexibilă a parteneriatelor pentru mobilitate, utilizată atunci când una dintre părți nu dorește sau nu poate să-și asume obligațiile politice asociate unui MP, în special semnarea unui acord de readmisie în schimbul facilitării vizelor. CAMP sunt documente neobligatorii juridic, care stabilesc priorități de cooperare, obiective și măsuri de sprijin (inclusiv pentru consolidarea capacităților administrative ale statelor partenere).

Acordurile de readmisie (EURAs) și acordurile de facilitare a vizelor (VFAs) constituie coloana vertebrală a regimului de control extern al migrației. Analiza IPOL arată o distribuție asimetrică: majoritatea acordurilor formale de readmisie au fost încheiate cu state din Europa de Est și Balcanii de Vest, în timp ce cooperarea cu statele din sudul și estul Mediteranei și din Africa se bazează adesea pe

aranjamente informale (memorandumuri, scrisori de intenție), mai greu de monitorizat și de supus controlului democratic. Această opacitate ridică semne de întrebare cu privire la respectarea drepturilor omului și la conformitatea cu dreptul internațional și european, în special în contextul returnărilor și al cooperării cu regimuri autoritare.

Instrumentele operaționale ale agențiilor, în special *Frontex* și *EASO/EUAA*, au cunoscut o expansiune continuă. *Frontex* este prezentată ca actor central al externalizării: dezvoltă aranjamente de lucru cu state terțe, participă la implementarea parteneriatelor pentru mobilitate și a proceselor regionale, sprijină operațiunile la frontieră și returnările, și detașează ofițeri de legătură pentru monitorizarea condițiilor din statele partenere. *EASO/EUAA* contribuie la consolidarea capacităților de azil și la implementarea programelor regionale de protecție, deși, după cum subliniază studiile, acțiunea sa externă rămâne mai puțin dezvoltată decât cea orientată spre control și readmisie.

Cercetătorii Paula García Andrade, Iván Martín și Sergo Mananashvili subliniază trei probleme majore ale acestui ansamblu de instrumente: 1) *dezechilibrul funcțional* – instrumente, care vizează controlul migrației neregulate, gestionarea frontierelor și returnările, în timp ce componentele legate de migrația legală, dezvoltare și protecție internațională rămân relativ marginale; 2) *dispersia și fragmentarea* – programe și instrumente, care generează suprapuneri, lipsă de vizibilitate și dificultăți de coordonare, atât pentru statele partenere, cât și pentru actorii europeni; 3) *deficite de transparență și răspundere* – instrumente politice neobligatorii și a acordurilor informale, care slăbesc controlul democratic și complică garantarea conformității cu standardele internaționale privind drepturile omului, mai ales în contextul cooperării cu regimuri cu bilanț problematic în materie de drepturi ale omului. În acest cadru, Noul Pact nu înlocuiește „vechea” arhitectură a instrumentelor, ci o reorientează și o intensifică, plasând-o explicit în slujba unei strategii de externalizare și de integrare diferențiată a statelor terțe în regimul european de migrație.

Analizele empirice arată însă că, în practică, pilonul centrat pe combaterea migrației neregulate, controlul frontierelor și readmisie a devenit dominant, în timp ce migrația legală, dezvoltarea și azilul au rămas subdezvoltate, generând o arhitectură fragmentată, dezechilibrată și dificil de coordonat a instrumentelor externe (dialoguri, parteneriate pentru mobilitate, acorduri de readmisie, aranjamente operaționale cu *Frontex* și *EASO/EUAA*). Noul Pact privind Migrația și Azilul (2020–2024) se înscrie într-o relație de continuitate critică față de această moștenire: pe de o parte, preia logica „abordării globale” și reafirmă interdependența dintre dimensiunea internă și cea externă, urmărind coerența dintre reformele SECA, solidaritatea internă și parteneriatele cu statele terțe; pe de altă parte, nu introduce un model cu totul nou de cooperare, ci reambalează instrumentele existente într-un discurs al parteneriatelor „*tailor-made*”, al unei cooperări „mai echilibrate”, dar în esență orientate spre control, returnare și prevenirea sosirilor. Noutatea Pactului constă în consolidarea instituțională și financiară a acestei dimensiuni externe – rol sporit al Comisiei,

SEAE, Frontex și Europol, precum și alocare ținută de cca 10% din Noul Instrument pentru Vecinătate pentru migrație ca principal vehicul bugetar –, ceea ce transformă Pactul într-o nouă etapă a arhitecturii inaugurate de GAMM: un cadru mai formalizat și mai bine finanțat de integrare diferențiată și externalizare, dar care reproduce atât oportunitățile de cooperare, cât și limitele structurale legate de dezechilibru, dispersie și deficit de transparență.

Republica Moldova și oportunitățile integrării diferențiate în politica europeană de migrație.

Republica Moldova ocupă o poziție centrală în arhitectura externă a politicii europene de migrație, fiind, în același timp, stat din Vecinătatea Estică, membră a Parteneriatului Estic, parte la Acordul de Asociere cu UE (inclusiv Zona de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător – DCFTA) și, din iunie 2022, stat candidat la aderare. Acest cumul de statute o plasează într-un „cerc” foarte apropiat de Uniune, în care logica integrării diferențiate se îmbină cu logica pre-aderării: Moldova nu este stat-membru, dar participă extensiv la politicile europene, inclusiv în domeniul migrației și azilului, asumând o parte semnificativă a acquis-ului. În domeniul migrației, Republica Moldova este adesea prezentată în studiile instituționale drept un caz „de manual” de utilizare a instrumentelor Abordării globale în materie de migrație și mobilitate (GAMM) în Vecinătatea Estică: dialog politic structurat pe migrație, Parteneriat pentru mobilitate (Mobility Partnership) semnat în 2008, Acord de readmisie, Acord de facilitare a vizelor și, ulterior, liberalizarea regimului de vize pentru cetățenii cu pașapoarte biometrice [10].

Studiul cercetătorilor Paula García Andrade, Iván Martín și Sergo Mananashvili privind cooperarea UE cu statele terțe în domeniul migrației subliniază că Republica Moldova, alături de statele din Balcanii de Vest, a beneficiat de un „pachet” dens de instrumente – de la dialoguri politice și parteneriate tematice, la programe de asistență tehnică și financiară dedicate implementării acordurilor de readmisie și facilitării mobilității legale [10]. Din perspectiva Republicii Moldova, acest aranjament a deschis accesul la piața europeană a muncii și la spațiul european de mobilitate, devenind un factor major al integrării treptate a cetățenilor moldoveni în societățile statelor membre. Natalia Stercul arată că integrarea migranților moldoveni este evaluată prin opt grupuri de parametri – de la mobilitatea pe piața muncii și reîntregirea familiei, până la accesul la educație, sănătate, participare politică, reședință permanentă, cetățenie și combaterea discriminării – și evidențiază rolul decisiv al cadrului european în facilitarea acestor procese [14].

Semnarea Acordului de Asociere cu UE a marcat un nou nivel al europenizării politicilor moldovene în domeniul migrației și azilului. În paralel cu instrumentele externe ale UE, Republica Moldova a elaborat un cadru normativ intern substanțial: Strategia națională în domeniul migrației și azilului (2011–2020) și planul de acțiuni aferent, Strategia națională privind ocuparea forței de muncă, Programul „Diaspora 2025”, legislația în domeniul migrației de muncă și programe privind integrarea migrației în strategiile de dezvoltare [14]. În acest sens, Republica Moldova este

integrată în regimul european de guvernare a migrației atât prin „ramura externă” a politicii UE, cât și printr-un proces intern de convergență normativă.

Integrarea diferențiată externă a Republicii Moldova în politica europeană de migrație generează un set de oportunități, care pot fi sintetizate în trei dimensiuni: a) facilitarea mobilității legale, b) consolidarea capacităților instituționale și c) europeanizarea cadrului normativ privind migrația, azilul și protecția drepturilor omului.

a) *Liberalizarea regimului de vize și mobilitatea legală.* Parteneriatul pentru mobilitate, Acordul de facilitare a vizelor și Acordul de readmisie au pregătit terenul pentru liberalizarea regimului de vize, intrată în vigoare la 28 aprilie 2014 pentru cetățenii moldoveni deținători de pașapoarte biometrice. Potrivit datelor sintetizate de Natalia Stercul, doar în perioada aprilie 2014 – aprilie 2018 peste 1,4 milioane de cetățeni ai Republicii Moldova au beneficiat de regimul fără vize pentru a călători în spațiul Schengen, ceea ce a transformat mobilitatea în una dintre „realizările tangibile” ale integrării europene resimțite direct de populație. Acest regim a avut efecte structurale multiple: creșterea numărului de vizite de scurtă durată, diversificarea destinațiilor de studiu și formare profesională, consolidarea rețelelor diasporale și facilitarea circulației circulare a forței de muncă. Din perspectiva integrării diferențiate, Republica Moldova beneficiază de o libertate de circulație aproape comparabilă cu cea a statelor membre pentru șederi de scurtă durată, fără a fi parte a UE, ceea ce confirmă caracterul „extensiv” al integrării externe în acest domeniu [14].

b) *Consolidarea capacităților instituționale și administrative.* Implementarea Acordului de readmisie UE–Republica Moldova, gestionarea regimului de vize și a liberalizării de călătorie au impus o profesionalizare accelerată a instituțiilor responsabile de migrație și azil, în special a Biroului Migrație și Azil (BMA) și a structurilor de frontieră. Studiul IPOL asupra cooperării cu statele terțe evidențiază faptul că UE a alocat peste 3 milioane EUR în perioada 2011–2015 pentru proiecte dedicate implementării Acordului de readmisie cu Republica Moldova, orientate spre consolidarea capacităților administrative, îmbunătățirea infrastructurii de gestionare a frontierelor și dezvoltarea mecanismelor de reintegrare a persoanelor returnate [10]. Această susținere financiară și tehnică a contribuit la modernizarea sistemelor de colectare a datelor, la profesionalizarea personalului din domeniul migrației și azilului, precum și la întărirea cooperării operaționale cu agențiile europene, în special Frontex și EUAA, plasând Republica Moldova într-un regim de co-guvernare tehnică a fluxurilor migratorii la frontiera estică a UE.

c) *Europeanizarea cadrului normativ și a politicilor de integrare.* Integrarea diferențiată a Republicii Moldova în arhitectura externă a UE a funcționat și ca un catalizator de europeanizare a cadrului intern. Stercul arată că, în contextul Acordului de Asociere și al dialogului structurat cu UE, Republica Moldova a dezvoltat o bază normativă coerentă privind migrația, azilul, ocuparea forței de muncă și diaspora, orientată spre standardele europene de protecție și integrare a migranților. Planurile de acțiune în domeniul integrării, măsurile de combatere a discriminării, instrumentele de sprijin pentru reintegrarea familiei, accesul la educație și sănătate,

precum și facilitarea participării politice a diasporei ilustrează această convergență treptată cu politicile UE în domeniu. Din perspectiva teoriei integrării diferențiate, Republica Moldova se apropie de un „stat asociat aprofundat”, care preia o parte considerabilă a acquis-ului în schimbul accesului extins la piață și la spațiul de mobilitate [14].

Adoptarea Noului Pact privind Migrația și Azilul (2020–2024) deschide o nouă etapă pentru cooperarea UE cu statele terțe, inclusiv cu Republica Moldova. Pactul reafirmă caracterul strategic al dimensiunii externe și promovează ideea unor parteneriate „*tailor-made*”, adaptate specificului fiecărui stat sau regiuni, în care migrația este abordată într-un cadru mai larg de cooperare politică, economică și de securitate. Pentru Republica Moldova, statutul de stat candidat la UE se intersectează cu această logică a parteneriatelor diferențiate. Pe de o parte, există oportunități evidente: a) acces extins la finanțare europeană prin NDICI și alte instrumente, în special pentru consolidarea capacităților de azil, management al frontierelor și programe de integrare; b) aprofundarea cooperării operaționale cu Frontex și EUAA, inclusiv prin misiuni comune, detașarea de experți și participarea la rețele europene de analiză a riscurilor; c) integrarea treptată în Sistemul european comun de azil, prin preluarea acquis-ului relevant și armonizarea procedurilor, ceea ce poate îmbunătăți protecția persoanelor în mișcare pe teritoriul Republicii Moldova și crește predictibilitatea juridică [13].

Pe de altă parte, Noului Pact privind Migrația și Azilul poate genera și riscuri suplimentare, dacă aprofundarea cooperării este condiționată de acceptarea unor responsabilități sporite în materie de control și returnare, fără mecanisme proporționale de solidaritate și partajare a poverii. În măsura în care Pactul accentuează utilizarea conceptului de „*țară terță sigură*”, există posibilitatea ca Republica Moldova să fie presată să accepte returnări rapide de persoane, care au tranzitat teritoriul său, inclusiv în contexte de securitate regională volatilă (de ex., războiul din Ucraina, riscuri hibride etc.). În plus, regimul politic intern al UE tinde să trateze cooperarea în materie de migrație și azil în termeni predominant funcționali – controlul frontierelor, reducerea sosirilor, creșterea numărului de returnări –, ceea ce poate conduce la o subordonare a dimensiunii de protecție și dezvoltare obiectivelor de securitate. Cercetătorii Arnoux Bellavitis și Ripoll Servent susțin că externalizarea este folosită ca „răspuns funcțional” la tensiunile politice interne, prin delegarea gestionării migrației către state terțe și utilizarea instrumentelor financiare și tehnice pentru a „depolitiza” problemele contestate în interiorul UE [13].

Turcia – studiu de caz de integrare diferențiată externă în domeniul migrației.

Relația Turciei cu Uniunea Europeană ilustrează, într-o formă paradigmatică, ceea ce literatura numește „*integrare diferențiată externă*” în domeniul migrației. Din punct de vedere formal, Turcia rămâne stat candidat la aderare, statut recunoscut la Consiliul European de la Helsinki (1999) și consolidat prin deschiderea negocierilor de aderare în 2005. Procesul de aderare la UE este însă, de facto, „*înghețat*”:

numeroase capitole de negociere sunt blocate, dialogul politic pe tema statului de drept și a drepturilor omului este tensionat, iar perspectivele unei aderări efective sunt percepute ca fiind tot mai îndepărtate.

În același timp, din perspectiva guvernantei migrației și a securizării frontierelor externe ale UE, Turcia este tratată ca „*partner-cheie*”, indispensabil gestionării fluxurilor migratorii dinspre Orientul Mijlociu și Asia către spațiul european. Această disonanță – stat candidat formal, dar partener strategic sectorial – configurează un statut dual: Ankara este exclusă, pe termen nedefinit, din proiectul politic al integrării depline, dar este profund integrată funcțional în regimul european de control al migrației și azilului, printr-un ansamblu de acorduri de readmisie, instrumente financiare și mecanisme operaționale.

Transformarea Turciei dintr-o țară predominant de emigrație într-o țară de tranzit și, treptat, de destinație reprezintă un element central al acestei mutații. Dacă în anii 1960–1970 Turcia era mai ales un stat sursă de migrație către Europa Occidentală (în special Germania, Olanda, Belgia), după sfârșitul Războiului Rece și, mai ales, după izbucnirea conflictelor din Irak (2003) și Siria (2011), teritoriul turc s-a transformat într-un coridor principal pentru migrația forțată și neregulată. Începând cu 2014, Turcia găzduiește cel mai mare număr de refugiați din lume, incluzând circa 3,6 milioane de sirieni aflați sub protecție temporară și aproximativ 370.000 de refugiați și solicitanți de azil de alte naționalități [11].

„Criza refugiaților” din 2015–2016 a adus în prim-plan această interdependență structurală. Rutele est-mediteraneană și balcanică au devenit canale principale de intrare în UE, iar Grecia și alte state de frontieră au fost copleșite de numărul sporit de sosiri. În acest context, Consiliul European și Guvernul Turciei au negociat Declarația UE–Turcia din martie 2016 (EU–Turkey Statement – EUTS), un aranjament politico-juridic atipic, situat la limita dintre acord internațional și instrument de *soft law*. Declarația UE–Turcia a prevăzut, în esență, returnarea în Turcia a migranților neregulați sosiți pe insulele grecești, aplicarea unei logici „unu-la-unu” (pentru fiecare sirian returnat, un alt sirian urma să fie relocalat din Turcia în UE), accelerarea dialogului privind liberalizarea vizelor și acordarea unui pachet financiar substanțial prin *Facility for Refugees in Turkey* (FRIT). Astfel, migrația devine un domeniu în care Turcia, deși nu avansează către aderare, este totuși integrată „de facto” în arhitectura de guvernanță a UE. Statutul dual – „*candidat blocat*” și „*paznic al frontierelor externe*” – este esențial pentru înțelegerea modului în care integrarea diferențiată externă funcționează ca soluție pragmatică la tensiunile dintre necesitatea cooperării și blocajul politic al extinderii.

Politica UE de externalizare a controlului migrației și azilului s-a dezvoltat gradual începând cu anii 1990, trecând prin mai multe faze distincte: consolidarea cadrului juridic și instituțional (1990–2003), configurarea unui cadru general de acțiune externă (2004–2014) și, după 2015, trecerea la o „nouă normalitate” marcată de externalizare diferențiată, bazată pe instrumente flexibile, informale și adesea situate în afara metodologiei comunitare clasice.

Etapa pre-candidatură și candidatura formală (până în 1999–2005). Cooperarea pe migrație a fost inițial subsumată Acordului de Asociere de la Ankara (1963) și Uniunii Vamale UE–Turcia (1995). Extinderea Schengen și creșterea preocupărilor privind migrația neregulată au determinat includerea unor clauze de migrație și readmisie în dialogul politic, dar instrumentele erau încă fragmentare.

Etapa pre-criză (2005–2014): europeanizare condiționată și pregătirea externalizării. După lansarea negocierilor de aderare în 2005, Turcia a fost integrată în logica mai largă a extinderii acquis-ului în domeniul spațiului de libertate, securitate și justiție. UE a utilizat o gamă largă de instrumente – politice, juridice, operaționale și financiare – pentru a stimula convergența normativă: 1) dialoguri tematice pe migrație și azil; 2) Acordul de readmisie UE–Turcia (EUTRA, 2013) și Foaia de parcurs pentru liberalizarea vizelor; 3) instrumente financiare de preaderare (IPA) destinate modernizării sistemului de management al frontierelor și al azilului [14].

Etapa post-2015: externalizare diferențiată și aranjamente excepționale. Criza umanitară din 2015–2016 a generat o schimbare de paradigmă. Literatura subliniază trecerea de la aranjamente formale și standardizate la „pachete” adaptate (*deals, compacts, declarații*), negociate rapid, în logica unei „stări de excepție” devenite normalitate. În cazul Turciei, această etapă este marcată de: a) Planul Comun de Acțiune UE–Turcia (2015), care a pregătit terenul pentru intensificarea cooperării; b) Declarația UE–Turcia (EUTS, 2016), care operationalizează returnările dinspre insulele grecești și consolidează rolul Turciei ca principală zonă tampon; c) Facility for Refugees in Turkey (FRIT) – un instrument financiar special, în valoare de 6 miliarde EUR (3+3 miliarde în două tranșe), destinat finanțării programelor de educație, sănătate, infrastructură locală și asistență socială pentru refugiați (de exemplu, programele ESSN și CCTE).

Externalizarea se manifestă printr-un ansamblu de instrumente interconectate: *instrumente politice* – dialoguri bilaterale și regionale, declarații comune, EUTS ca „pact de criză”; *instrumente juridice* – clauze de readmisie în acorduri, Acordul de Readmisie UE–Turcia, foaia de parcurs pentru vize, angajamente privind alinierea la acțiunile UE în domeniul migrației; *instrumente operaționale* – cooperarea cu Frontex (acum Agenția Europeană pentru Poliția de Frontieră și Gardă de Coastă) prin memorandumuri de înțelegere, implicarea EASO (actuala EUAA) în sprijinirea Greciei în procedurile de azil, programe finanțate din fonduri precum AMIF, ISF sau instrumente regionale de protecție; *instrumente financiare* – IPA, ENI (în prezent NDICI–Global Europe), FRIT și alte programe tematice destinate consolidării capacităților Turciei în domeniul migrației și azilului [14]. Prin combinația acestor instrumente, Turcia este ancorată într-un regim de integrare diferențiată: importă selectiv norme și practici ale UE (de exemplu în materie de readmisie, control la frontiere, managementul azilului), fără a beneficia de drepturile politice ale unui stat membru și fără garanția avansării procesului de aderare.

Cooperarea intensificată cu UE în domeniul migrației generează o serie de oportunități pentru Turcia, atât în plan instituțional și normativ, cât și în plan financiar și geopolitic.

a) *Consolidarea capacităților instituționale și normative.* Un prim set de beneficii este legat de modernizarea cadrului juridic și instituțional al politicilor de migrație și azil. Adoptarea Legii privind străinii și protecția internațională (Law on Foreigners and International Protection – LFIP, 2013) și instituționalizarea Direcției Generale pentru Managementul Migrației (DGMM) – astăzi Președinția pentru Managementul Migrației – reprezintă pași importanți în apropierea de standardele UE și ale regimului internațional de protecție a refugiaților. Aceste reforme au fost în bună măsură stimulate și sprijinite financiar de instrumentele UE de preaderare și de programele dedicate migrației și azilului. Sprijinul financiar masiv canalizat prin FRIT și prin alte programe (AMIF, IPA, ENI/NDICI) a permis Turciei să dezvolte infrastructura de primire și asistență: centre de protecție temporară, servicii de sănătate și educație pentru refugiați, programe de suport pentru municipalitățile puternic afectate de aflusul de populație. Aceste investiții sporesc capacitatea Turciei de a gestiona fluxuri de refugiați pe termen mediu și lung, reducând presiunea asupra bugetului național și asupra serviciilor publice.

2) *Beneficii financiare și economice.* Cooperarea cu UE transformă migrația într-o resursă financiară considerabilă. Pachetul de 6 miliarde EUR al FRIT – la care se adaugă finanțări suplimentare alocate ulterior – este utilizat atât pentru programe destinate direct refugiaților, cât și pentru modernizarea infrastructurii locale, sprijin social și proiecte de dezvoltare economică. În multe regiuni, mai ales în sudul și sud-estul Turciei, aceste fonduri au generat efecte de multiplicare economică, susținând locuri de muncă și investiții în infrastructură.

3) *Capital politic și geopolitic.* În plan politic, cooperarea în domeniul migrației conferă Turciei un rol de actor indispensabil pentru securizarea frontierelor externe ale UE. Ankara se poziționează ca partener fără de care niciun regim european de control al migrației dinspre Orientul Mijlociu nu poate funcționa eficient. Analizele recente arată că relația UE–Turcia în domeniul migrației poate fi interpretată ca o formă de integrare diferențiată externă, în care Turcia importă selectiv reguli și instrumente europene în schimbul unor stimulente financiare și politice, păstrând însă o marjă considerabilă de autonomie pentru a negocia costurile și beneficiile cooperării. Acest statut oferă Ankarei o pârghie importantă în dialogul cu instituțiile europene: tema migrației este recurent utilizată în discuțiile privind liberalizarea vizelor, modernizarea Uniunii Vamale, sprijinul pentru reconstrucția Siriei sau recunoașterea rolului Turciei în arhitectura de securitate regională. În plus, asumarea unui rol central în gestionarea celei mai mari populații de refugiați din lume permite Turciei să își consolideze profilul internațional, inclusiv în relația cu agențiile ONU și cu alți donatori globali.

În pofida acestor oportunități, integrarea diferențiată externă a Turciei în regimul european de migrație este marcată de *limite structurale și de riscuri semnificative*, atât pentru UE, cât și pentru Turcia și pentru refugiații implicați.

a) *Turcia ca „paznic” al „Fortress Europe”*. Declarația UE–Turcia din 2016 și consolidarea cooperării operaționale au condus la reducerea semnificativă a sosirilor neregulate pe ruta est-mediteraneană, obiectiv central pentru UE. Din această perspectivă, Turcia devine „paznicul” unei Europe fortificate: fluxurile sunt reținute înainte de a ajunge la frontiera juridică a Uniunii, iar responsabilitatea protecției este deplasată către o țară terță. Literatura privind externalizarea subliniază că scopul principal al acestei politici este tocmai „prevenirea accesului migranților, inclusiv al solicitanților de azil, pe teritoriul sau în jurisdicția statelor de destinație, fără examinarea individuală a cererilor de protecție”. Această logică produce, însă, efecte adverse: refugiații sunt „parcați” în Turcia, într-un regim de protecție temporară, cu acces limitat la soluții durabile (integrare, relocare, repatriere voluntară sigură). Crește vulnerabilitatea socio-economică, riscul exploatării pe piața muncii și al marginalizării sociale, iar presiunile asupra comunităților gazdă se intensifică.

b) *Instituționalizarea „stării de excepție” și securitizarea migrației*. Din perspectiva dreptului și a guvernancei, EUTS este un exemplu de politică elaborată sub semnul „securitizării” migrației. Discursul politic care prezintă migrația neregulată ca „amenințare existențială” la adresa ordinii interne a UE legitimează recursul la măsuri excepționale, care ocolesc procedurile ordinare și echilibrul instituțional stabilit prin tratate. Analizele arată că, începând cu 2015, declarații, „deals”, compacts și alte instrumente informale au fost folosite pentru a eluda procedurile comunitare, marginalizând rolul Parlamentului European și al Curții de Justiție a UE și transformând politica de criză într-o „nouă normalitate” a guvernancei migrației. În cazul Turciei, aceasta se traduce prin consolidarea controlului la frontieră, inclusiv prin practici de respingere, extinderea utilizării detenției administrative, limitarea accesului efectiv la procedurile de azil și la drepturi socio-economice pentru refugiați. Astfel, mecanismele excepționale adoptate în contextul crizei tind să se instituționalizeze, afectând standardele de protecție a drepturilor omului atât în UE, cât și în Turcia.

c) *Dependență mutuală și instrumentalizarea migrației*. Integrarea diferențiată externă creează o relație de dependență mutuală UE–Turcia: Uniunea depinde de Ankara pentru controlul frontierelor estice și limitarea sosirilor, iar Turcia depinde de finanțarea europeană și de recunoașterea rolului său geopolitic. Această dependență deschide însă spațiul pentru instrumentalizarea migrației ca instrument de negociere politică. Literatura privind „diplomația migrației” arată că statele partenere pot utiliza amenințarea deschiderii sau închiderii frontierelor ca mijloc de presiune asupra UE, transformând migrația într-un instrument de „coerciție prin fluxuri umane”. Episodic, Turcia a amenințat că va „deschide porțile” refugiaților către Europa, pentru a obține concesii politice sau financiare, confirmând astfel caracterul vulnerabil al unei arhitecturi de securitate bazate pe externalizare. De cealaltă parte, UE utilizează condiționalitatea și stimulentele financiare pentru a menține cooperarea, ceea ce poate accentua percepția asimetriilor și poate alimenta discursul anti-european în Turcia. În plus, legarea cooperării în domeniul migrației de alte dosare (vize, Uniune Vama-

lă, negocieri politice) riscă să degradeze migrația și azilul de la statutul de „obligație umanitară” la cel de „monedă de schimb” în negocierile geopolitice.

Concluzii. Analiza integrării diferențiate în politica europeană de migrație, prin prisma cooperării UE cu Republica Moldova și Turcia în contextul Noului Pact privind migrația și azilul, confirmă caracterul ambivalent al acestui model de guvernanță. Pe de o parte, integrarea diferențiată se dovedește a fi un instrument flexibil, capabil să reconcilieze divergențele de interese și de capacitate dintre statele membre și statele terțe, permițând extinderea de facto a normelor și instrumentelor UE dincolo de frontierele sale. Pe de altă parte, combinată cu logica externalizării controlului migrației, ea generează aranjamente asimetrice, marcate de echilibre fragile între obiectivele de securitate, angajamentele normative și constrângerile politice interne din UE și din statele partenere.

Studiul de caz al Republicii Moldova evidențiază, în mod exemplar, dimensiunea „pozitivă” a integrării diferențiate externe. Republica Moldova a beneficiat de un pachet dens de instrumente GAMM – Parteneriat pentru mobilitate, acord de readmisie, facilitarea vizelor, liberalizarea regimului de călătorii, asistență tehnică și financiară – care au contribuit la facilitarea mobilității legale, consolidarea capacităților instituționale și europenizarea cadrului normativ în domeniul migrației, azilului și integrării. Statutul de stat candidat la UE amplifică această dinamică, plasând Republica Moldova într-o zonă intermediară între vecinătate și pre-aderare, în care integrarea diferențiată funcționează ca o anticameră a integrării depline. Totodată, însă, această poziționare implică și riscuri: posibilitatea asumării unor responsabilități sporite de control și readmisie, presiunile de a acționa ca „țară terță sigură” într-un mediu regional volatil și riscul ca dimensiunea de protecție și dezvoltare să rămână subordonată obiectivelor de securitate ale UE.

Cazul Turciei ilustrează, în schimb, mai pronunțat latura problematică a integrării diferențiate externe. Statutul dual – „candidat blocat” și, simultan, „partener-cheie” pentru controlul frontierelor externe – a condus la o integrare funcțională profundă în regimul european de migrație, fără o perspectivă clară de aderare. Aranjamentele precum Declarația UE–Turcia din 2016 și Facility for Refugees in Turkey au generat beneficii semnificative: modernizarea cadrului juridic și instituțional al migrației și azilului, investiții masive în infrastructura de primire și servicii pentru refugiați, consolidarea profilului geopolitic al Turciei. În același timp, ele au contribuit la instituționalizarea unei „stări de excepție” în guvernanta migrației, cu accent pe securizare, limitarea accesului efectiv la protecție, vulnerabilizarea refugiaților și crearea unei relații de dependență mutuală în care migrația poate fi instrumentalizată ca resursă de negociere politică.

Compararea celor două studii de caz relevă faptul că integrarea diferențiată externă produce efecte diferite în funcție de poziția geopolitică, statutul formal și capacitățile interne ale statului partener. Republica Moldova tinde spre profilul unui „stat asociat aprofundat”, care internalizează progresiv acquis-ul în schimbul accesului la piață și mobilitate, într-un cadru în care perspectiva aderării poate

funcționa ca ancoră normativă. Turcia se apropie de modelul unui „paznic indispensabil” al frontierelor externe, inserat într-un regim de cooperare intensă, dar fluctuantă, în care stimulentele financiare și politice nu sunt însoțite de garanții solide privind respectarea drepturilor fundamentale și de o traiectorie credibilă de integrare. În ambele cazuri, externalizarea controlului migrației tinde să consolideze pilonul securitar, în timp ce dimensiunile legate de migrația legală, dezvoltare și protecție rămân relativ subordonate. În acest context, Noul Pact privind migrația și azilul apare mai degrabă ca o etapă de consolidare și formalizare a arhitecturii existente decât ca o ruptură paradigmatică. Pactul reafirmă legătura structurală dintre dimensiunea internă și cea externă a politicii de migrație și oferă un cadru mai coerent pentru utilizarea parteneriatelor „*tailor-made*”, a instrumentelor financiare și a cooperării operaționale cu statele terțe. Totuși, continuitatea accentului pe control, returnare și prevenirea sosirilor, combinată cu flexibilitatea contribuțiilor statelor membre la solidaritate, riscă să perpetueze caracterul asimetric și predominant securitar al integrării diferențiate externe. Fără mecanisme robuste de transparență, monitorizare democratică și condiționalitate legată explicit de respectarea drepturilor omului, există pericolul ca valorile declarate ale UE să fie aplicate selectiv, în funcție de statutul persoanelor în mișcare și de poziționarea lor geografică față de frontierele Uniunii.

În concluzie, rezultatele cercetării sugerează că integrarea diferențiată poate contribui la securitatea europeană și la gestionarea mai eficientă a migrației numai în măsura în care este inserată într-un cadru normativ și instituțional echilibrat. Pentru UE, aceasta presupune reechilibrarea instrumentelor externe în favoarea migrației legale, a dezvoltării și a protecției internaționale, întărirea controlului democratic asupra acordurilor formale și informale cu statele terțe, precum și consolidarea rolului agențiilor specializate în monitorizarea respectării drepturilor fundamentale. Pentru Republica Moldova și Turcia, implicațiile sunt duble: pe de o parte, valorificarea oportunităților de consolidare instituțională, acces la finanțare și apropiere de *acquis*; pe de altă parte, necesitatea calibrării angajamentelor astfel încât să evite „blocarea” într-un rol permanent de state-tampon și să protejeze standardele interne de democrație și drepturile omului. Direcțiile viitoare de cercetare ar putea viza extinderea analizei comparate la alte state partenere, precum Maroc sau state din Balcanii de Vest, și evaluarea empirică, pe termen mediu, a modului în care implementarea Noului Pact va reconfigura raportul dintre integrare diferențiată, externalizare și coerența normativă a proiectului european.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. SCHIMMELFENNIG, Frank, LEUFFEN, Dirk, RITTBERGER, Berthold. The European Union as a System of Differentiated Integration: Interdependence, Politicization and Differentiation. In: *Journal of European Public Policy*, vol. 22, nr. 6, 2015, pp. 764–782. [online]. Dispo-

- nibil: https://books.google.md/books/about/Differentiated_Integration.html?id=Ixp6swEACAAJ&redir_esc=y (accesat: 27.11.2025)
2. TURHAN, Ebru, YILDIZ, Ayselin. Turkey's External Differentiated Integration with the EU in the Field of Migration Governance: The Case of Border Management. In: *The Routledge Handbook of Differentiation in the European Union*. Routledge, 2022. 17 p. [online]. Disponibil: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9780429054136-34/turkey-external-differentiated-integration-eu-field-migration-governance-eburu-turhan-ayselin-y%C4%B1d%C4%B1z> (accesat: 27.11.2025)
 3. SILGA, Janine. Differentiation in the EU Migration Policy: The 'Fractured' Values of the EU. In: *European Papers*, Vol. 7, nr. 2, 2022, pp. 909–928. [online]. Disponibil: https://www.europeanpapers.eu/system/files/pdf_version/EP_eJ_2022_2_SS1_4_Janine_Silga_00586.pdf (accesat: 28.11.2025)
 4. GÖKALP ARAS, N. Ela. The European Union's Externalisation Policy in the Field of Migration and Asylum: Turkey as a Case Study. [online]. Disponibil: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1535069/FULLTEXT01.pdf> (accesat: 28.11.2025)
 5. YILDIZ, Ayselin Gözde, *The European Union's Immigration Policy: Managing Migration in Turkey and Morocco*. London: Palgrave Macmillan, 2016. [online]. Disponibil: <https://link.springer.com/book/10.1057/978-1-137-58699-5> (accesat: 28.11.2025)
 6. Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (versiune consolidată). Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. 26.10.2012. C 326/47. [online]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_2&format=PDF (accesat: 29.11.2025)
 7. GARCÍA ANDRADE, Paula, MARTÍN, Iván (coord.). EU Cooperation with Third Countries in the Field of Migration, Study for the LIBE Committee, European Parliament, Policy Department C, 2015. [online]. Disponibil: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536469/IPOL_STU\(2015\)536469_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536469/IPOL_STU(2015)536469_EN.pdf) (accesat: 29.11.2025)
 8. GORACCI, Nina. *The EU's externalization of migration controls: the case of Turkey and Libya*. Tesi di Laurea in European Union law, Luiss Guido Carli, relatore Robert Schuetze, pp. 76. 2022/2023. [online]. Disponibil: <https://tesi.luiss.it/37002/> (accesat: 30.11.2025)
 9. YILDIZ, Ayselin, TURHAN, Ebru. Turkey's external differentiated integration with the EU in the context of integrated border management and its relations with Frontex. In: *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkiye'nin GöçSiyaseti Özel Sayısı*, 21 (Özel Sayı), 211-231. [online]. Disponibil: <https://doi.org/10.46928/iticusbe.1110418> (accesat: 30.11.2025)
 10. GARCÍA ANDRADE, Paula, MARTÍN, Iván, MANANASHVILI, Sergo. EU cooperation with third countries in the field of migration. Stu-

- dy. [online]. Disponibil: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536469/IPOL_STU\(2015\)536469_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536469/IPOL_STU(2015)536469_EN.pdf) (accesat: 30.11.2025)
11. GÖKALP ARAS, N. Ela The European Union's Externalisation Policy in the Field of Migration and Asylum: Turkey as a Case Study. Paper 2021/76, March 2021. [online]. Disponibil: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1535069/FULLTEXT01.pdf> (accesat: 30.11.2025)
 12. Pactul privind migrația și azilul. Un sistem comun al UE de gestionare a migrației. [online]. Disponibil: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/pact-migration-and-asylum_ro (accesat: 30.11.2025)
 13. ARNOUX BELLAVITIS, Marguerite & RIPOLL SERVENT, Ariadna. The New Pact on Migration and Asylum in a shifting political context: Depoliticization and repoliticization in EU external migration policy, Mediterranean Politics. [online]. Disponibil: <https://doi.org/10.1080/13629395.2025.2498846> (accesat: 30.11.2025)
 14. STERCUL, Natalia. Principalele schimbări în politica uniunii europene în domeniul migrației privind integrarea migranților. o viziune din Republica Moldova. In: *Moldoscopie*, 2022, nr. 1(96), pp. 52-64. ISSN 1812-2566. DOI: [https://doi.org/10.52388/1812-2566.2022.1\(96\).05](https://doi.org/10.52388/1812-2566.2022.1(96).05)

* Articolul este elaborat în cadrul proiectului Catedra Jean Monnet CHAIR ERASMUS-JMO-2023-CHAIR nr. 101126798 „EU's role in the emerging internațional system” (EUREIS).

CERCETAREA REZILIENȚEI SOCIALE: ASPECTE METODOLOGICE¹

SOCIAL RESILIENCE RESEARCH: METHODOLOGICAL ASPECTS

CZU:316.42(478)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.05>

Ludmila MALCOCI, *doctor habilitat în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova*
e-mail: ludmilamalcoeci@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7249-595X

Victor MOCANU, *doctor în sociologie, conferențiar cercetător,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,*
e-mail: atitudinemd@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9967-9097

Mihail POTOROACĂ, *cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova,*
email: mihailpotoroaca@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2898-0093

Summary

The research on social resilience developed a comprehensive evaluation framework tailored for the Republic of Moldova, drawing on established models like the Sustainable Livelihoods Framework, Community-Based Resilience Analysis (CoBRA), and the USAID methodological framework. These approaches emphasize the participation of local communities, multidimensional analysis, and adaptability to specific contexts. The methodology assesses social resilience across four main dimensions: (1) Individual Capacity – the ability of individuals to cope with stress and challenges; (2) Social Capital – the presence of community support, participation, and social solidarity; (3) Access to Resources – availability of essential services, personal safety, and necessary infrastructure; (4) Adaptability – economic resilience, infrastructure reliability, institutional effectiveness, and the capacity to adapt to stress. A composite social resilience indicator was constructed as the arithmetic mean of the four dimensions, with each dimension comprising several subdimensions and items, which were validated and weighted through statistical analyses

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

like factor analysis and principal component analysis (PCA). Key findings show that: (1) Most people have good access to resources and a high level of individual capacity to cope with difficulties; (2) Social capital is relatively low, indicating weaker social cohesion and community participation; (3) Adaptability is moderate, suggesting room for improvement in responding to collective challenges; (4) The overall social resilience index stands at a moderate level (0.5456 on a 0–1 scale). The study concludes that while individuals have strengths in coping with and accessing resources, community-level resilience is weakened by less developed social networks and adaptability. The research highlights the need for integrated, mixed-method approaches, including both quantitative and qualitative analysis—and continuous monitoring to foster sustainable, balanced social resilience. Strengthening social capital and adaptability through community involvement and institutional collaboration is essential for improving the overall resilience of society.

Keywords: social resilience, emergency, social capital, access to resources, individual capacity, adaptability.

Analizând diverse cadre metodologice de evaluare a rezilienței și având în vedere contextul Republicii Moldova și provocările gospodăriilor, am decis să dezvoltăm un cadru propriu de evaluare a rezilienței. Acesta s-a bazat pe *Cadrul de analiză a mijloacelor de trai durabile*, Analiza rezilienței bazate pe comunitate (CoBRA) [6] și *Cadrul metodologic USAID*) [17].

Analiza rezilienței bazate pe comunitate (CoBRA) este o metodă participativă, calitativă, pentru evaluarea și îmbunătățirea rezilienței comunităților. Aceasta implică membrii comunității și se concentrează pe indicatori locali relevanți. Metodologia leagă modul în care comunitățile percep reziliența de dezvoltarea și intervențiile umanitare [6, 15, 16].

Metodologia CoBRA se bazează pe Cadrul de analiză a mijloacelor de trai durabile, care examinează mijloacele de trai prin cinci tipuri de capital: financiar, natural, fizic, social și uman. Mijloacele de trai sunt durabile dacă rezistă stresului și șocurilor, mențin activele și nu deteriorează resursele. Aplicarea acestui cadru presupune analiza vulnerabilității, strategiei de protecție a mijloacelor de trai și evaluarea fiecărui tip de capital.

Cadrul metodologic USAID pentru cercetarea rezilienței) [17] analizează capacitatea comunităților și gospodăriilor de a rezista și a se refăce după șocuri și stres. Bazat pe modelul TANGO International, acesta definește trei tipuri de capacități: absorbție (gestionarea șocurilor pe termen scurt), adaptare (ajustarea la condiții noi) și transformare (crearea unor sisteme noi când cele existente nu mai sunt viabile). Modelul utilizează indicatori economici, sociali și de mediu, evidențiind importanța contextului specific pentru strategii și rezultate.

Modelul de cercetare TANGO [14, 15, 16] a fost folosit de USAID în Kenya și Uganda pentru a evalua reziliența gospodăriilor pe baza unor indicatori precum expunerea la șocuri, capacitatea de recuperare, implicarea în grupuri financiare, capitalul social și responsabilitatea autorităților locale. Indicatorii compuși (absorbție, adaptare, transformare) includ mai mulți sub-indicatori.

Cadrul de analiză a mijloacelor de trai durabile a fost ales pentru evaluarea rezilienței gospodăriilor din Republica Moldova, tocmai pentru că oferă o perspec-

tivă cuprinzătoare asupra factorilor ce pot influența capacitatea de adaptare. Această metodologie permite cercetătorilor să exploreze nu doar aspectele sociale sau financiare, ci și pe cele legate de mediul înconjurător, infrastructură și resursele umane existente. Un alt avantaj al acestei abordări constă în faptul că procesul este participativ—membrii comunităților devin parte activă în identificarea riscurilor și a elementelor care le pot susține reziliența.

Flexibilitatea cadrului de cercetare facilitează ajustarea la contexte specifice și la provocările distincte cu care se confruntă gospodăriile din Moldova. Prin analiza gradului de vulnerabilitate, dar și a capacităților reale ale gospodăriilor, se pot reliefa atât punctele forte, cât și cele slabe ale comunității. Totodată, această metodologie deschide calea către acțiuni pe termen lung, menite să consolideze o reziliență durabilă, capabilă să facă față șocurilor neprevăzute și să susțină dezvoltarea continuă a comunității.

Cadrul Mijloacelor de trai durabile oferă o metodă flexibilă și cuprinzătoare pentru evaluarea rezilienței comunității, accentuând sustenabilitatea, participarea și abordarea holistică — potrivit provocărilor din Republica Moldova.

Pe lângă dimensiunile din Cadrul mijloacelor de trai durabile, am adăugat rezistența personală la stres, cu indicatori pentru reziliența emoțională, cognitivă, comportamentală și socială. Indicatorii au fost revizuiți în urma cercetării calitative și a consultării cu diverse grupuri de populație.

Reieșind din cele expuse mai sus, cercetarea noastră a fost aplicată în două etape:

- La prima etapă au fost aplicate interviuri semi structurate în diferite grupuri de populație pentru a identifica provocările/riscurile de bază ale populației, precum și factorii care contribuie la adaptarea populației la diferite riscuri și provocări. Rezultatele cercetării vor contribui la elaborarea chestionarului de bază care va fi aplicat la nivel național.
- La etapa a doua chestionarul elaborat a fost aplicat la nivel național.

Analiza rezilienței sociale și instituționale a inclus o varietate de dimensiuni relevante pentru înțelegerea capacității de adaptare și răspuns a comunităților. Au fost luate în considerare caracteristicile socio-demografice ale populației, precum localitatea de reședință, zonele geografice, nivelul de educație, statutul familial și social, angajarea în câmpul muncii, precum și apartenența etnică și religioasă.

Expunerea la riscuri și șocuri în ultimele 12 luni a constituit un alt element esențial al analizei. Populația Republicii Moldova s-a confruntat cu provocări precum inflația, reducerea veniturilor, creșterea prețurilor la energie, conflicte regionale, migrația refugiaților, lipsa locurilor de muncă bine plătite și accesul limitat la servicii medicale și educaționale de calitate. De asemenea, au fost identificate riscuri personale precum pierderea bruscă a veniturilor, boli grave, dezastre naturale și incidente ce afectează siguranța locuinței.

Reziliența socială s-a reflectat în accesul la rețele sociale de sprijin, accesul la servicii esențiale, continuitatea educației chiar și în situații de criză, nivelul de soli-

daritate comunitară, gradul de incluziune socială și percepția siguranței personale la nivel comunitar.

Din perspectivă economică, s-au analizat stabilitatea veniturilor, diversitatea surselor de venit, oportunitățile de angajare și dezvoltare a afacerilor, accesul la servicii financiare și disponibilitatea creditelor, precum și competențele de management financiar ale populației.

Reziliența instituțională a avut în vedere eficacitatea guvernantei locale, continuitatea serviciilor publice, eficiența autorităților în gestionarea problemelor comunității, accesul la justiție pentru populațiile vulnerabile, precum și gradul de pregătire pentru situații de urgență prin existența planurilor de răspuns și a programelor de formare.

Infrastructura a fost analizată din perspectiva rezilienței sale critice, incluzând accesul la apă, electricitate, comunicații, starea și accesibilitatea rețelelor de transport, disponibilitatea transportului public și capacitatea gospodăriilor de a rezista la diverse provocări.

Reziliența ecologică a fost evaluată prin prisma managementului durabil al resurselor naturale, implicarea comunității în conservarea mediului, calitatea aerului și a apei, gestionarea deșeurilor, controlul poluării și existența unor programe de conștientizare și reducere a riscurilor de dezastre.

Astfel, toate aceste dimensiuni – de la reziliența personală și sprijinul social, până la adaptarea comunităților și gestionarea factorilor economici, instituționali și ecologici – au fost integrate într-o abordare multidimensională, ce reflectă complexitatea reală a capacității de adaptare și răspuns la nivel individual și colectiv.

Pentru a evalua în mod riguros aceste elemente și a surprinde gradul de reziliență socială într-o manieră sintetică, a fost necesară dezvoltarea unei metodologii statistice complexe. Aceasta a stat la baza estimării Indicatorului compozit al rezilienței sociale, prezentat detaliat în continuare.

Indicatorul compozit al rezilienței sociale a fost conceput ca o medie aritmetică a 4 dimensiuni: Capacitate individuală, Capital social, Acces la resurse, Adaptabilitate. Scorul pentru indicatorul compozit general și dimensiuni sale poate lua valori între 0 și 1. Fiecare dimensiune este alcătuită la rândul ei din câteva sub dimensiuni care sunt compuse dintr-un item sau o serie de itemi din chestionar.

Procesul de construire a indicatorului compozit al rezilienței sociale a fost unul complex, desfășurat în mai multe etape esențiale. Totul a început cu normalizarea răspunsurilor la toți itemii incluși în model, pentru a asigura comparabilitatea acestora indiferent de scară sau unitate de măsură. În continuare, s-a realizat o analiză preliminară a fiecărui item, prin care au fost urmărite distribuția răspunsurilor, identificarea eventualelor lipsuri de răspuns, precum și evaluarea relevanței teoretice a fiecărui item pentru model.

După această fază inițială, s-au verificat corelațiile dintre itemii asociați fiecărei dimensiuni, pentru a observa dacă aceștia măsoară aspecte similare ale rezilienței. S-au realizat apoi analize factoriale separate pentru fiecare dimensiune, cu scopul de

a rafina structura și a valida selecția finală a itemilor ce urmau să fie incluși. Itemii relevanți au fost selectați în baza valorilor de încărcare și a consistenței interne, asigurându-se că fiecare contribuie semnificativ la înțelegerea respectivei dimensiuni.

Următorul pas a implicat aplicarea analizei principale a componentelor (PCA) pe seturile de întrebări aferente celor patru dimensiuni. Pentru două dintre dimensiuni, această analiză s-a realizat inclusiv la nivel de subdimensiuni, pentru a surprinde cât mai fidel complexitatea particulară a fiecăreia. Astfel, a fost validată structura compozită finală și s-a putut construi indicatorul global de reziliență socială.

Din analizele factoriale au fost extrase încărcăturile fiecărui item, iar acolo unde a fost relevant, acestea au fost folosite pentru stabilirea ponderilor la calculul scorurilor compozite. Pentru fiecare dimensiune s-au creat formule de agregare specifice, adaptate structurii și particularităților sale.

Un aspect important al procesului a fost gestionarea datelor lipsă. Pentru a diminua pierderea de informație cauzată de non-răspunsuri și a permite calculul complet al scorurilor compozite pentru toate cazurile, s-a recurs la metoda imputării multiple.

Rezultatul final a constat în calcularea indicatorului compozit de reziliență socială și estimarea mediei acestuia pentru diferite categorii socio-demografice, oferind astfel o imagine nuanțată asupra capacității de adaptare și răspuns la nivelul întregii populații.

Mai jos sunt prezentate dimensiunile și sub dimensiunile Indicatorului compozit al rezilienței sociale (vezi *Tabelul 1*). Astfel, după cum am menționat mai sus, indicatorul compozit al rezilienței sociale este structurat pe patru dimensiuni principale: Capacitate individuală, Capital social, Acces la resurse și Adaptabilitate. Capacitatea individuală include abilități de gestionare a stresului, auto-eficacitate și strategii pozitive de coping sau orientare pozitivă. Capitalul social se referă la sprijinul oferit de comunitate, gradul de participare la viața comunitară și nivelul de solidaritate socială existent între membrii acesteia. Accesul la resurse acoperă elemente precum accesul la servicii și siguranța personală. În ceea ce privește adaptabilitatea, aceasta integrează aspecte precum reziliența economică, reziliența infrastructurii, reziliența instituțională și capacitatea individuală de a face față stresului. Prin această structurare, indicatorul surprinde în mod integrat atât resursele și competențele personale, cât și sprijinul social și disponibilitatea infrastructurii, oferind astfel o perspectivă completă asupra rezilienței sociale.

Tabelul 1. Dimensiunile și sub dimensiunile Indicatorului compozit al rezilienței sociale

Capacitate individuală	Capital social	Acces la resurse	Adaptabilitate
Abilități de gestionare a stresului	Sprijinul comunitar	Accesul la servicii	Reziliența economică
Auto-eficacitate	Participarea comunitară	Siguranța personală	Reziliența infrastructurii

Coping pozitiv / Orientare pozitivă	Solidaritatea socială		Reziliența instituțională
			Reziliența individuală la stres

În continuare descriem în detalii etapele de elaborare a indicatorului compozit.

La prima etapă au fost normalizați toți itemii chestionarului pentru indicatorul n, astfel încât valorile să fie între 0 și 1, în funcție de tipul datelor, conform *Tabelului 2*. Astfel, pentru întrebările cu răspunsuri ordonate pe mai multe niveluri (de exemplu, de la 1 la N), fiecare răspuns a fost recalculat folosind formula $(x-1)/(N-1)$, unde „x” este valoarea aleasă, iar „N” reprezintă numărul total de niveluri. Aceasta asigură că cel mai mic răspuns devine 0 și cel mai mare devine 1, iar celelalte se distribuie proporțional între aceste limite. Pentru întrebările binare, unde opțiunile sunt „Da” sau „Nu”, răspunsul „Da” primește valoarea 1.00, iar „Nu” valoarea 0.00, reflectând clar apartenența sau absența unei trăsături sau experiențe. Răspunsurile considerate non-valide, precum cele în care respondentul selectează „Nu știu”, nu au fost incluse în calcul. Astfel, procesul de normalizare a permis integrarea datelor diverse într-un indicator compozit, facilitând compararea și analiza ulterioară a rezultatelor.

Tabelul 2. Normalizarea rezultatelor de la 0 la 1, în funcție de situație

Situație	Modul de tratare
Scală ordonată cu N niveluri	$(x-1)/(N-1)$
Da / Nu	Da = 1.00, Nu = 0.00
Răspunsuri non-valide / „Nu știu”	Nu intră în calcul

La etapa a doua au fost evaluate corelațiile dintre itemii fiecărei dimensiuni și au fost aplicate analize factoriale exploratorii (PCA) pentru a contura structura optimă a indicatorului compozit. Itemii cu un număr semnificativ de răspunsuri lipsă sau valori nefavorabile în coeficientul Anti-image Correlation, indicatorul Communalities sau încărcătură au fost eliminați ori înlocuiți.

După selecția finală, a fost realizată analiza componentelor principale; *Tabelul 3* de mai jos sintetizează valorile KMO, rezultatele testului Bartlett, procentul de varianță explicată și coeficientul Cronbach’s Alpha², oferind o imagine de ansam-

² KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) arată cât de potrivită este analiza factorială pentru datele respective; valori mai mari indică o potrivire mai bună. Bartlett’s Test of Sphericity (Testul Bartlett) evaluează dacă relațiile dintre itemi sunt suficiente pentru a permite analiza componentelor principale. Un p foarte mic (sub 0,05, aici peste tot este ,000) confirmă validitatea analizei. Număr componente extrase arată câți factori principali (sau sub-dimensiuni) au fost identificați pentru fiecare scală. % Varianță explicată de prima componentă indică proporția din informația totală surprinsă de cel mai important factor; cu cât procentul e mai mare, cu atât componenta principală reprezintă mai bine datele. Cronbach’s Alpha măsoară coerența internă a itemilor din scală – adică cât de bine se potrivesc împreună. Valori peste 0,7 sunt considerate bune, iar valorile foarte mari (peste 0,9) indică o fidelitate excelentă.

blu a validității și fidelității diferitelor scale utilizate pentru a construi indicatorii compoziți ai dimensiunilor analizate.

Tabelul 3. Indicatori privind validitatea și fidelitatea scalelor rezultate în urma analizei PCA

Dimensiune	Sub dimensiune	KMO	Bartlett's Test of Sphericity	Număr componente extrase	% Varianță explicată de prima componentă	Coefficient Cronbach's Alpha
Capacitate individuală	<i>Toți itemii dimensiunii constituie o singură scală (4 itemi)</i>	,692	,000	1	53,925	,711
Capital social	<i>Toți itemii dimensiunii constituie o singură scală (17 itemi)</i>	,850	,000	4	31,630	,863
Acces la resurse	Accesul la servicii (8 itemi)	,804	,000	2	47,157	,837
	Siguranța personală (4 itemi)	,541	,000	2	59,483	,758
Adaptabilitate	Reziliența economică (3 itemi)	,630	,000	3	60,524	,670
	Reziliența infrastructurii (4 itemi)	,648	,000	1	44,754	,557
	Reziliența instituțională (3 itemi)	,740	,000	1	84,634	,907

Astfel, pentru dimensiunile Capacitatea individuală (KMO=0,692; Bartlett $p < 0,001$; Alpha=0,711) și Capital social (KMO=0,850; Bartlett $p < 0,001$; Alpha=0,863), analiza indică că itemii formează fiecare o scală unitară.

Pentru dimensiunea Acces la resurse, au fost realizate două analize separate ale componentelor principale: una pentru accesul perceput la servicii (KMO=0,804, Bartlett $p < 0,001$, Cronbach's Alpha=0,837) și alta pentru siguranța personală (KMO=0,541, Bartlett $p < 0,001$, Cronbach's Alpha=0,758). Această abordare a permis identificarea dimensiunilor relevante și a scorurilor compozite stabile. Pentru siguranța personală, indicele KMO de 0,541 indică o adecvare marginală, însă da-

torită coerenței teoretice și prezenței unei singure componente evidente, analiza se consideră validă cu rezerve.

Analiza factorială a dimensiunii Adaptabilitate a identificat sub dimensiuni distincte ale rezilienței comunitare, iar scorurile compozite au fost calculate separat pentru reziliența economică, infrastructurii și instituțională. Reziliența individuală la stres, având un singur item, nu a fost inclusă în analiza factorială, dar a fost luată în calcul pentru indicatorul general.

Coeficientul Cronbach's Alpha corespunzător sub dimensiunii Reziliența infrastructurii prezintă o valoare redusă ($\alpha = 0,557$); cu toate acestea, itemii incluși surprind aspecte relevante ale infrastructurii, ceea ce justifică agregarea acestora într-un indicator global.

Prin urmare putem menționa că această analiză demonstrează pentru fiecare dimensiune (cum ar fi Capacitate individuală, Capital social, Acces la resurse, Siguranța personală, Adaptabilitate și sub dimensiunile acesteia) că itemii incluși formează scale unitare sau subscări relevante, iar indicatorii statistici confirmă validitatea și fidelitatea acestor scale. Acolo unde valorile sunt mai mici sau coerența nu este perfectă (cum e cazul Rezilienței infrastructurii), decizia de agregare a itemilor s-a justificat prin relevanța lor teoretică pentru domeniul studiat.

La etapa a treia a fost dezvoltată o metodologie clară de calcul pentru toți indicatorii sintetici ai celor patru dimensiuni, precum și pentru indicatorul final. În continuare este prezentată această metodologie și modul de aplicare în cadrul analizei.

Calcularea indicatorului pentru dimensiunea Capacitate individuală. Calculul indicatorului pentru dimensiunea Capacitate individuală a fost realizat pe baza analizei factoriale principale (PCA), care a confirmat formarea unei scale unice de către itemii incluși. Astfel, pentru obținerea valorii sintetice a indicatorului, s-au utilizat ponderile tuturor itemilor. După finalizarea analizei, încărcăturile factoriale extrase pentru fiecare item au reflectat contribuția acestora la componenta Capacitate individuală. Pentru a ajunge la un indicator sintetic cuprins între 0 și 1, coeficienții individuali au fost însumați ($0,666 + 0,730 + 0,831 + 0,700 = 2,927$), iar fiecare coeficient a fost apoi împărțit la această sumă, rezultând ponderile finale utilizate în calcul.

Tabelul 4. Itemii dimensiunii Capacitate individuală și ponderile lor

Item	Încărcături (loadings)	Ponderi
Q85. Cât de eficient Dvs. faceți față cu situațiile de stres în viața de zi cu zi?	,666	0,227537
Q87. Cât de des v-ați bazat pe capacitățile personale pentru a face față situațiilor dificile	,730	0,249402
Q88. Cât de sigur/ă sunteți Dvs. de abilitățile proprii de a rezolva situațiile de criză/critice atunci când ele apar?	,831	0,283908
Q89. Cât de frecvent Dvs. vă axați pe aspectele pozitive ale situației de problemă?	,700	0,239153

Pentru fiecare respondent s-a calculat indicatorul sintetic al Capacității individuale (R_indiv):

$$R_indiv = 0,227537 * \text{scor Q85} + 0,249402 * \text{scor Q87} + 0,283908 * \text{scor Q88} + 0,239153 * \text{scor Q89}$$

Calcularea indicatorului pentru dimensiunea Capital social se realizează pe baza unei analize factoriale (PCA – Principal Component Analysis), care confirmă că itemii formează o scală comună. Astfel, indicatorul sintetic al acestei dimensiuni se calculează utilizând ponderile alocate fiecărui item.

Pentru stabilirea ponderilor, am efectuat analiza factorială repetată, obținând coeficienții ce reflectă contribuția fiecărei variabile la componenta Capital social. Acești coeficienți au fost transformați în ponderi, pentru ca indicatorul final să se încadreze între 0 și 1. Procedura a inclus calcularea sumei tuturor coeficienților (0,574 + 0,550 + 0,526 + 0,602 + 0,565 + 0,621 + 0,568 + 0,682 + 0,452 + 0,557 + 0,527 + 0,559 + 0,514 + 0,515 + 0,551 + 0,599 + 0,563 = 9,525), iar ponderea fiecărui item a fost stabilită prin împărțirea coeficientului său la suma totală obținută.

Tabelul 5. Itemii dimensiunii Capital social și ponderile lor

Item	Încărcături (loadings)	Ponderi
Q27_1. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Statului	,574	0,060262
Q27_2. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Rudelor	,550	0,057743
Q27_3. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Vecinilor	,526	0,055223
Q27_4. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Prietenilor	,602	0,063202
Q27_5. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Colegilor de servicii	,565	0,059318
Q27_6. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Alți membri ai comunității	,621	0,065197
Q27_7. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Bisericii	,568	0,059633
Q27_8. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: Primăriei	,682	0,071601
Q27_9. în ce măsură credeți că Vă puteți baza pe susținere din partea: ONG-urilor locale	,452	0,047454
Q28_1. Ați participat la: Întuniri/adunări la nivel de comunitate	,557	0,058478
Q28_2. Ați participat la: Evenimente culturale/sociale organizate la nivel de comunitate	,527	0,055328
Q28_3. Ați participat la: Activități de caritate pentru a ajuta persoane/familii vulnerabile	,559	0,058688

Q28_4. Ați participat la: Activități voluntare organizate de biserica din care faceți parte	,514	0,053963
Q28_5. Ați participat la: Activități voluntare organizate de organizații obștești/lideri	,515	0,054068
Q30_1. Cum credeți cât de solidari sunt oamenii din localitatea Dvs. față de: Persoane cu dizabilități	,551	0,057848
Q30_2. Cum credeți cât de solidari sunt oamenii din localitatea Dvs. față de: Persoane în vârstă	,599	0,062887
Q30_4. Cum credeți cât de solidari sunt oamenii din localitatea Dvs. față de: Persoane cu venituri scăzute	,563	0,059108

Pentru fiecare respondent a fost calculat indicatorul sintetic al Capitalului social (R_{social}):

$$R_{social} = 0,060262 * \text{scor } Q27_1 + 0,057743 * \text{scor } Q27_2 + 0,055223 * \text{scor } Q27_3 + 0,063202 * \text{scor } Q27_4 + 0,059318 * \text{scor } Q27_5 + 0,065197 * \text{scor } Q27_6 + 0,059633 * \text{scor } Q27_7 + 0,071601 * \text{scor } Q27_8 + 0,047454 * \text{scor } Q27_9 + 0,058478 * \text{scor } Q28_1 + 0,055328 * \text{scor } Q28_2 + 0,058688 * \text{scor } Q28_3 + 0,053963 * \text{scor } Q28_4 + 0,054068 * \text{scor } Q28_5 + 0,057848 * \text{scor } Q30_1 + 0,062887 * \text{scor } Q30_2 + 0,059108 * \text{scor } Q30_4$$

Calcularea indicatorului pentru dimensiunea „Acces la resurse” s-a realizat pe baza analizei factoriale (PCA), care a evidențiat existența a două scale distincte: Acces la servicii și Siguranță personală. Pentru fiecare dintre aceste sub dimensiuni, s-au calculat indicatori sintetici, folosind ponderile atribuite fiecărui item în funcție de contribuția la factorul respectiv.

Mai întâi, coeficienții („loadings”) au fost transformați în ponderi, pentru a reflecta importanța fiecărei variabile în cadrul sub dimensiunii. Pentru a obține un indicator sintetic standardizat (cu valori între 0 și 1), s-a procedat astfel:

1) S-a calculat suma coeficienților pentru Acces la servicii ($0,508 + 0,486 + 0,587 + 0,807 + 0,858 + 0,856 + 0,629 + 0,647 = 5,378$), apoi coeficientul fiecărui item a fost împărțit la această sumă.

2) Pentru Siguranță personală, s-a adunat totalul coeficienților ($0,750 + 0,785 + 0,779 + 0,770 = 3,084$), iar fiecare coeficient individual a fost împărțit la totalul obținut.

Calculul indicatorului sintetic al Accesului la resurse (R_{acces}) a inclus următoarele etape:

1) Pentru fiecare respondent, s-a determinat indicatorul pentru sub dimensiunea Acces la servicii, pe baza formulei:

$$\text{Acces la servicii} = 0,094459 * \text{scor } Q26_1 + 0,090368 * \text{scor } Q26_2 + 0,109148 * \text{scor } Q26_3 + 0,150056 * \text{scor } Q26_4 + 0,159539 * \text{scor } Q26_5 + 0,159167 * \text{scor } Q26_6 + 0,116958 * \text{scor } Q26_7 + 0,120305 * \text{scor } Q26_8$$

Tabelul 6. Itemii sub dimensiunii Acces la servicii și ponderile lor

Item	Încărcături (loadings)	Ponderi
Q26_1. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Educație preșcolară (grădiniță)	,508	0,094459
Q26_2. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Educație școlară (școală)	,486	0,090368
Q26_3. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Servicii medicale	,587	0,109148
Q26_4. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Servicii de sănătate mintală	,807	0,150056
Q26_5. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Servicii sociale pentru copii cu dizabilități	,858	0,159539
Q26_6. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Servicii sociale pentru adulți cu dizabilități	,856	0,159167
Q26_7. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Servicii sociale pentru persoane în vârstă	,629	0,116958
Q26_8. În ce măsură oamenii din localitatea Dvs. au acces la: Servicii pentru persoane cu venituri mici	,647	0,120305

2) S-a calculat pentru fiecare respondent Indicatorul sintetic pentru sub dimensiunea Siguranța personală

$$\text{Siguranța personală} = 0,243191 * \text{scor Q32_1} + 0,25454 * \text{scor Q32_2} + 0,252594 * \text{scor Q33_1} + 0,249676 * \text{scor Q33_2}$$

Tabelul 7. Itemii sub dimensiunii Siguranță personală și ponderile lor

Item	Încărcături (loadings)	Ponderi
Q32_1. În ce măsură Dvs. Vă simțiți în siguranță în următoarele locuri pe timp de zi: Acasă	,750	0,243191
Q32_2. În ce măsură Dvs. Vă simțiți în siguranță în următoarele locuri pe timp de zi: În stradă	,785	0,25454
Q33_1. În ce măsură Dvs. Vă simțiți în siguranță în următoarele locuri pe timp de noapte: Acasă	,779	0,252594
Q33_2. În ce măsură Dvs. Vă simțiți în siguranță în următoarele locuri pe timp de noapte: În stradă	,770	0,249676

3) S-a calculat indicatorul sintetic al dimensiunii Acces la resurse (R_acces) după formula:

$$R_acces = 0,5 * \text{Scor Acces la servicii} + 0,5 * \text{Scor Siguranța personală}$$

Pentru *calculul indicatorului privind Adaptabilitatea*, s-a pornit de la o analiză factorială principală (PCA), care a arătat că itemii analizați formează trei factori separați, nu o scală unitară. Astfel, pentru fiecare dintre cele trei componente anali-

zate – reziliența economică, reziliența infrastructurii și reziliența instituțională – s-a efectuat o analiză factorială distinctă. Subdimensionarea Rezilienței individuale la stres a fost reprezentată de un singur item, Q90, care evaluează capacitatea de adaptare rapidă la provocări sau situații noi. Această ultimă dimensiune a fost inclusă separat în calculul indicatorului sintetic.

Indicatorul sintetic pentru Adaptabilitate s-a calculat prin agregarea rezultatelor pentru scorurile sintetice a celor trei sub dimensiuni și scorului la sub dimensiunea Reziliența individuală la stres.

Pașii efectuați pentru calcularea indicatorului Adaptabilitate (R_{adapt}):

(1) Pentru sub dimensiunea Reziliența economică, analiza factorială a demonstrat că cei trei itemi — Q41, Q44 și Q67 — alcătuiesc o scală coerentă. Astfel, indicatorul sintetic a fost calculat pe baza ponderilor fiecărui item în cadrul factorului respectiv. Încărcăturile factorilor (loadings) reprezintă contribuția fiecărei variabile la componenta de reziliență economică, iar aceste valori numerice au fost transformate în ponderi. Pentru ca indicatorul sintetic să fie exprimat pe o scară de la 0 la 1, s-a procedat astfel: s-a calculat suma coeficienților ($0,823 + 0,819 + 0,684 = 2,326$), iar apoi fiecare coeficient a fost împărțit la această sumă.

Tabelul 8. Itemii subdimensiunii Reziliența economică și ponderile lor

Item	Încărcături (loadings)	Ponderi
Q41. Cum apreciați veniturile actuale ale familiei Dvs.?	,823	0,353826
Q44. În ce măsură sunteți sigur/-ă că gospodăria Dvs. este capabilă să facă față unei situații de urgență financiară neașteptată	,819	0,352107
Q67. Dacă casa/apartamentul necesită reparații, în ce măsură vă puteți permite financiar să faceți acest lucru în următoarele 12 luni?	,684	0,294067

Indicatorul sintetic pentru sub dimensiunea Reziliența economică a fost estimat pentru fiecare respondent:

Reziliența economică = $0,353826 * \text{scor Q41} + 0,352107 * \text{scor Q44} + 0,294067 * \text{scor Q67}$

(2) Pentru sub dimensiunea Reziliența infrastructurii, analiza factorială a evidențiat că itemii Q58_4, Q58_7, Q58_9 și Q58_10 alcătuiesc o scală unitară, cu excepția itemului Q63. Deși acesta nu s-a integrat statistic în scală, a fost inclus în calcul datorită relevanței sale teoretice pentru model. Primii patru itemi reflectă percepția asupra calității serviciilor de infrastructură la nivel local, în timp ce Q63 vizează capacitatea infrastructurii de a se reface după perturbări, un aspect esențial al rezilienței. Indicatorul sintetic pentru reziliența infrastructurii a fost stabilit ca media dintre cele două componente. Ulterior, pentru itemii Q58_4, Q58_7, Q58_9 și Q58_10, s-a reluat analiza factorială pentru a determina încărcăturile (loadings), care

au fost apoi transformate în ponderi. Pentru a obține un indicator sintetic standardizat între 0 și 1, s-a procedat astfel: s-a adunat valoarea coeficienților (0,716 + 0,602 + 0,611 + 0,735 = 2,664), apoi fiecare coeficient a fost împărțit la suma totală.

Tabelul 9. Itemii sub dimensiunii Reziliența infrastructurii și ponderile lor

Item	Încărcături (loadings)	Ponderi
Q58_4. Vă rugăm să apreciați calitatea serviciilor din localitatea Dvs: Asigurarea cu apă la robinet	,716	0,268769
Q58_7. Vă rugăm să apreciați calitatea serviciilor din localitatea Dvs: Asigurarea cu transport public	,602	0,225976
Q58_9. Vă rugăm să apreciați calitatea serviciilor din localitatea Dvs: Calitatea drumurilor/ podurilor din localitate	,611	0,229354
Q58_10. Vă rugăm să apreciați calitatea serviciilor din localitatea Dvs: Calitatea rețelelor electrice	,735	0,275901
Q63. În ce măsură sunteți sigur/-ă că în cazul unor dezastre naturale, infrastructura critică a localității va putea fi restabilită într-un termen rezonabil (acceptabil)?	Nu s-a calculat	Nu s-a calculat

Indicatorul sintetic pentru subdimensiunea Reziliența infrastructurii a fost estimat pentru fiecare respondent după formula:

Reziliența infrastructurii = $0,5 * (0,268769 * \text{scor Q58}_4 + 0,225976 * \text{scor Q58}_7 + 0,229354 * \text{scor Q58}_9 + 0,275901 * \text{scor Q58}_10) + 0,5 * \text{scor Q63}$

(3) Pentru sub dimensiunea Reziliența instituțională, analiza factorială a arătat că doar itemii Q61_1, Q61_2 și Q61_3 alcătuiesc o scală comună, însă itemul Q56 a fost menținut în calculul indicatorului sintetic datorită relevanței sale teoretice privind reziliența autorității publice locale. Calculul indicatorului sintetic pentru reziliența infrastructurii a fost realizat ca medie între două componente esențiale: reziliența serviciilor de urgență și cea a primăriei. Ulterior, au fost urmați pașii metodologici necesari: s-a efectuat o analiză factorială pentru itemii Q61_1, Q61_2 și Q61_3, iar încărcăturile acestor itemi (loadings) au fost extrase. Coeficienții obținuți au fost transformați în ponderi, iar pentru ca indicatorul sintetic să se încadreze între 0 și 1, s-a calculat suma coeficienților (0,936 + 0,930 + 0,892 = 2,664) și fiecare coeficient a fost împărțit la această sumă.

Tabelul 10. Itemii sub dimensiunii Reziliența instituțională și ponderile lor

Item	Încărcături (loadings)	Ponderi
Q61_1. În ce măsură credeți că serviciile de urgență ar face față unor dezastre naturale, crize energetice sau sociale: Salvarea 112	,936	0,339376

Q61_2. În ce măsură credeți că serviciile de urgență ar face față unor dezastre naturale, crize energetice sau sociale: Pompierii	,930	0,337201
Q61_3. În ce măsură credeți că serviciile de urgență ar face față unor dezastre naturale, crize energetice sau sociale: Poliția	,892	0,323423
Q56. În viziunea Dvs., cât de eficientă este primăria locală în soluționarea problemelor comunitare?	Nu s-a calculat	Nu s-a calculat

Indicatorul sintetic pentru sub dimensiunea Reziliența instituțională a fost estimat pentru fiecare respondent după formula:

$$\text{Reziliența instituțională} = 0,5 * (0,339376 * \text{scor } Q61_1 + 0,337201 * \text{scor } Q61_2 + 0,323423 * \text{scor } Q61_3) + 0,5 * \text{scor } Q56$$

(4) În final, am calculat Indicatorul sintetic al dimensiunii Adaptabilitate (R_adapt) după formula următoare: $R_adapt = 0,25 * \text{Scor Reziliența economică} + 0,25 * \text{Scor Reziliența infrastructurii} + 0,25 * \text{Scor Reziliența instituțională} + 0,25 * \text{Scor Reziliența individuală la stres (Q90)}$

Calcularea indicatorului compozit general pentru Reziliență. Indicatorul compozit pentru Reziliență a fost calculat după formula:

$$R_compozit = 0,25 * R_indiv + 0,25 * R_social + 0,25 * R_acces + 0,25 * R_adapt$$

În etapa a patra, au fost calculate scorurile pentru cele patru dimensiuni principale și pentru indicatorul compozit general. În Tabelul 11 se regăsește numărul de respondenți pentru care s-au putut determina aceste scoruri compozite. Pentru ca un respondent să fie inclus în calcul, a fost necesar ca acesta să răspundă la toate întrebările relevante din model, ceea ce a dus la anumite limitări privind volumul de date disponibile.

Tabelul 11. Distribuția numărului de respondenți pentru care s-au calculat indicatorii

Capacitate individuală	Capital social	Acces la resurse	Adaptabilitate	Reziliență_ Indice Total
924	852	733	614	356

Pentru a obține o variantă completă a datelor pentru toți cei 1173 de subiecți și pentru a gestiona valorile lipsă, a fost aplicată procedura de imputare multiplă (Multiple Imputation – MI). Astfel, au fost generate cinci seturi de date completate, utilizând metoda Fully Conditional Specification (FCS) cu regresie liniară pentru variabilele continue.

După acest proces, s-au verificat distribuțiile și valorile extreme, iar valorile imputate ce depășeau intervalul inițial (0–1) au fost ajustate prin trunchiere la limitele scalei, pentru a menține relevanța scorurilor.

Rezultatele analizelor realizate pe cele cinci seturi de date au fost combinate folosind estimările reunite (pooled estimates), în conformitate cu metodologia Rubin, care ia în calcul atât variațiile din interiorul fiecărui set, cât și pe cele dintre seturi.

Pentru prezentarea rezultatelor, scorurile au fost împărțite pe intervale fixe: 0–0,33 pentru scoruri mici, 0,34–0,66 pentru scoruri medii și 0,67–1,00 pentru scoruri mari.

Tabelul 12. Rezultatele distribuției scorurilor pentru dimensiunile Indicatorului compozit de reziliență (în baza estimărilor reunite), %

	Scoruri mici	Scoruri medii	Scoruri mari
Capacitate individuală	9,79	44,83	45,39
Capital social	31,39	61,02	7,59
Acces la resurse	2,03	53,73	44,25
Adaptabilitate	11,59	74,83	13,57
Reziliență_ Indice Total	3,55	81,16	15,29

Rezultate medii aritmetice ale Indicatorului compozit total și pentru dimensiuni. Datele prezentate în *Tabelul 13* reflectă nivelurile medii ale principalelor dimensiuni care compun reziliența socială pentru întregul eșantion analizat. Se observă că cea mai ridicată valoare o are accesul la resurse, cu o medie de 0,6516. Aceasta sugerează că majoritatea indivizilor beneficiază, în linii mari, de oportunități, instrumente sau sprijin necesar pentru a face față provocărilor sociale.

Tabelul 13. Rezultate medii ale indicatorului compozit total și pentru dimensiuni pentru întregul eșantion (în baza estimărilor reunite)

Dimensiune	Media
Capacitate individuală	,6080
Capital social	,4170
Acces la resurse	,6516
Adaptabilitate	,5059
Reziliență_ Indice Total	,5456

Capacitatea individuală se situează, de asemenea, la un nivel înalt (0,6080), indicând că oamenii dispun, per ansamblu, de abilități și competențe suficiente pentru a gestiona situații dificile.

În schimb, capitalul social are cea mai scăzută medie (0,4170), ceea ce arată o coeziune socială mai redusă și posibilă lipsă de încredere sau implicare în rețele comunitare. Adaptabilitatea, cu o valoare de 0,5059, sugerează existența unei capacități moderate de a răspunde la schimbări sau situații neașteptate, dar nu la un nivel optim.

Indicele total de reziliență socială, cu media de 0,5456, indică un nivel general moderat al rezilienței la nivelul comunității analizate. Acest rezultat sugerează că,

deși există puncte forte la nivel individual și în accesul la resurse, este nevoie de consolidarea capitalului social și a adaptabilității pentru a atinge o reziliență echilibrată și sustenabilă la nivel colectiv.

Privind aceste rezultate în ansamblu, devine evident că există un oarecare dez-echilibru între componentele rezilienței sociale. Această distanță între accesul la resurse și capitalul social, precum și între capacitatea individuală și adaptabilitate, indică faptul că o parte semnificativă a populației poate depăși dificultățile personale, dar rămâne vulnerabilă la nivel de comunitate din cauza slăbirii coeziunii sociale și a dificultății de a se adapta colectiv la schimbări majore. Discrepanțele între aceste dimensiuni subliniază importanța unei abordări integrate, care să combine dezvoltarea personală cu întărirea rețelelor sociale și flexibilitatea comunității, promovând astfel o reziliență cu adevărat sustenabilă în fața provocărilor viitoare.

Concluzii și recomandări

Abordarea metodologică utilizată în analiza dimensiunilor rezilienței sociale evidențiază necesitatea unei perspective complexe, care să permită evaluarea multiplă a factorilor individuali și colectivi. Utilizarea mediei pentru fiecare componentă – acces la resurse, capacitate individuală, capital social și adaptabilitate – subliniază importanța măsurării nu doar a performanțelor individuale, ci și a gradului de coeziune și flexibilitate la nivel comunitar.

Din punct de vedere metodologic, o astfel de evaluare oferă o imagine nuanțată asupra distribuției punctelor forte și slabe din structura socială. Totodată, relevă limitările pe care le poate avea o abordare strict cantitativă, în special atunci când componentele analizate interacționează dinamic și potențează sau limitează reciproc efectele asupra rezilienței generale.

Se impune, astfel, adoptarea unor metodologii mixte, care să îmbine analiza statistică cu cercetări calitative, pentru a surprinde nu doar nivelurile medii, ci și polarizările, tendințele sau motivațiile subtile din comunitate. O abordare integrată facilitează identificarea cauzelor profunde ale dezechilibrelor și conturarea unor intervenții strategice, adaptate realităților locale.

În concluzie, analiza rezilienței sociale din perspectiva metodologică dovedește faptul că este necesară o diversificare a instrumentelor de cercetare, precum și o interpretare atentă a rezultatelor, pentru a asigura validitatea și relevanța deciziilor orientate spre dezvoltarea sustenabilă a comunităților. Numai prin aceste abordări holistice se poate construi un cadru solid pentru promovarea unei reziliențe echilibrate, capabilă să răspundă provocărilor complexe ale viitorului.

Un alt aspect esențial în aprofundarea analizei rezilienței sociale îl constituie monitorizarea și evaluarea continuă a evoluțiilor din cadrul comunității. Implementarea unor instrumente dinamice de colectare a datelor, precum sondaje periodice sau interviuri cu grupuri reprezentative, poate oferi perspective valoroase asupra schimbărilor survenite și a impactului anumitor intervenții.

O atenție deosebită trebuie acordată identificării factorilor emergenți care pot influența reziliența – fie că este vorba despre schimbări economice, transformări demografice sau noi tendințe sociale. Analiza comparativă între diferite comunități sau regiuni poate, de asemenea, să dezvăluie modele de succes și să evidențieze bune practici ce pot fi replicate.

În plus, colaborarea între instituții publice, organizații neguvernamentale și mediul privat este vitală pentru consolidarea rezilienței colective. Inițiativele de implicare a cetățenilor în procesele decizionale nu doar că sporesc coeziunea socială, ci stimulează și asumarea responsabilității la nivel individual și comunitar.

Prin urmare, un efort susținut de adaptare, monitorizare și implicare poate transforma vulnerabilitățile în oportunități de dezvoltare, construind premise solide pentru o societate rezilientă, capabilă să facă față oricăror provocări viitoare cu încredere și solidaritate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Anuradha, J., Fujimura, M., Inaoka, T. et al. (2021). Role of Social and Human Capital in Household Resilience: Empirical Evidence from an Agricultural Village Community with Exposure to Significant Environmental Stresses in Sri Lanka. In: *Glob Soc Welf*, nr. 8, pp. 81–92. <https://doi.org/10.1007/s40609-018-00137-w>
2. Becker, G. (1993) *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education* (3rd ed.). University of Chicago Press. ISBN: 9780226041209
3. BNS. Situația demografică în anul 2023. // https://statistica.gov.md/ro/situatia-demografica-in-anul-2023-9696_61323.html
4. Bozbura, F., Beskese, A., Kahraman C. (2007). Prioritization of Human Capital Measurement Indicators Using Fuzzy AHP, *Expert Systems with Applications*, Volume 32, Issue 4, pp. 1100-1112, ISSN 0957-4174, <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2006.02.006>.
5. BRIC. https://www.sc.edu/study/colleges_schools/artsandsciences/centers_and_institutes/hvri/data_and_resources/bric/index.php
6. Community Based Resilience Analysis (CoBRA) Conceptual Framework and Methodology. https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/nairobi_gc_red/CoBRRA_Conceptual_Framework.pdf
7. Community Resilience | RAND
8. Jacobs, S., Visser, W. (2019). Multi-level Resilience: A Human Capital Perspective, *AMS Sustainable Transformation Paper Series*, No.4. Antwerp Management School.
9. Luthar, S., Cicchetti, D., Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 71(3), 543-562. DOI: 10.1111/1467-8624.00164

10. Martini, B. (2020). Resilience, Resistance and Recoverability, Regional Economic Structure and Human Capital in Italy. Are They Related?, In: Applied Econometrics and International Development, Euro-American Association of Economic Development, vol. 20(1), pp. 47-62.
11. Renschler, C., Frazier, A., Arendt, L., etc. (2010). Developing the ‘Peoples’ Resilience Framework for Defining and Measuring Disaster Resilience at the Community Scale. Proceedings of the 9th U.S. National and 10th Canadian Conference on Earthquake Engineering, July 25-29, Toronto, Ontario, Canada. Paper No1827 // http://peoplesresilience.org/wp-content/uploads/2013/07/2010_Renschler_PEOPLES_Resilience.pdf
12. Runde, D., Bryja, T., and Smutny, C. (2023). Moldova’s Fate is Tied to Ukraine. Now is the Time for the West to “Go Big” on Moldova // https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2024-06/240610_Runde_Moldova_Fate.pdf
13. Southwick, S., Bonanno, G., Masten, A., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). Resilience Definitions, Theory, and Challenges: Interdisciplinary Perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5, Article 25338.
14. Tango International. Resilience Research. // <https://www.tangointernational.com/resilience.html>
15. UNDP. (2014). Disaster Resilience Measurements Stocktaking of Ongoing Efforts in Developing Systems for Measuring Resilience. // https://www.unisdr.org/files/37916_disasterresiliencemeasurementsundpt.pdf
16. UNDP. (2017). Guidance notes. Application of SLF in Development Projects. // https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/latin-america/UNDP_RBLAC_Livelihoods-Guidance-Note_EN-210July2017.pdf
17. USAID. (2020). Food for Peace Indicators Handbook. Supplement to Part I – FFP Baseline/Endline Questionnaire and Indicator Tabulations for Development Food Security Activities. // https://2017-2020.usaid.gov/sites/default/files/documents/1866/FFP_Handbook_Supplement_-_questionnaire.pdf

REZILIENȚA PERSONALĂ ÎN RÂNDUL TINERILOR: O PERSPECTIVĂ MULTIDIMENSIONALĂ¹

PERSONAL RESILIENCE AMONG YOUTH: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE

CZU:316.6:316.477

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.11>

Lucia GAȘPER, *doctor în psihologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: gasperlucia@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0001-5794-8386>

Summary

The article examines the personal resilience of young people based on data from the national survey „Human Capital and Social Resilience” conducted in 2025. Respondents evaluated their comfort in expressing emotions, perceived effectiveness in managing stress, the use of internal and external resources (family, faith, leisure activities, sports, work), positive orientation, and willingness to seek help. The 16–24 age group demonstrates emotional openness but also uncertainty regarding coping strategies, relying mainly on family support and leisure activities; the 25–29 age group shows greater confidence in stress management and combines emotional with instrumental resources. Overall, proactive strategies and help-seeking in difficult situations remain low, thus making it necessary to develop psychosocial and educational programs aimed at enhancing coping skills, self-regulation, and facilitating access to social support networks.

Keywords: *personal resilience, youth, coping strategies, resources, emotional expression.*

Cercetarea rezilienței în rândul tinerilor este actuală într-un context social caracterizat de incertitudini, crize multiple și schimbări accelerate, precum cele socio-politice, educaționale, sau profesionale. În literatură se subliniază că reziliența nu este doar o trăsătură stabilă, ci un proces dinamic care poate fi cultivat, consolidat prin activități educaționale și sociale adecvate. Se discută despre rolul școlilor și comunităților în promovarea rezilienței la copii și tineri, prin educație și socializare. De asemenea, se menționează pregătirea multisistemică la nivel local, statal, național și global, importanța intervențiilor și programelor care vizează consolidarea rezilienței copiilor și a tinerilor [1].

În plus, cercetările indică faptul că dezvoltarea capacităților reziliente în perioada tinereții pot avea efecte de lungă durată asupra sănătății mintale, a incluziunii so-

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

ciale și a participării civice [2, 3]. Teoria rezilienței oferă un cadru pentru înțelegerea modului în care tinerii sunt capabili să depășească riscurile și adversitățile pentru a obține rezultate pozitive [2]. Cercetarea calitativă desfășurată în 2024 a evidențiat următoarele dificultăți semnificative cu care se confruntă tinerii din regiunea Centru (RM) în viața cotidiană:

- Situația economică instabilă este percepută de tineri ca un factor determinant al insecurității personale și profesionale. Mulți dintre respondenți semnalează impactul negativ al sărăciei asupra capacității de luare a deciziilor și asupra accesului la oportunități educaționale și profesionale. În acest context, condițiile socio-economice precare și dificultatea de a accesa un loc de muncă adecvat influențează profund motivația și aspirațiile tinerei generații. Astfel, succesul personal și profesional ajunge să depindă nu doar de efortul individual, ci și de situația economică, care, atunci când este nefavorabilă, devine un factor restrictiv în realizarea potențialului tinerei generații.
- Sprijinul social insuficient din partea instituțiilor este perceput de tineri ca un factor care agravează vulnerabilitatea lor psihosocială. Accesul limitat la servicii psihologice accesibile și la forme de sprijin emoțional adecvate contribuie la menținerea barierelor în depășirea dificultăților cotidiene. În acest context, respondenții evidențiază nevoia unor mecanisme de sprijin instituțional care să faciliteze gestionarea acestor dificultăți. Generația actuală este adesea percepută ca o „generație de sacrificiu”, purtând consecințele instabilității economice și ale traumelor transgeneraționale, generate de schimbările sociale profunde și de fenomenul migrației [4, 5].

Prezintă interes și rezultatele studiului realizat în 2019 (Caunenco I, Gașper L.) care a evidențiat grupul de tineri caracterizat ca „Anxioși din punct de vedere social”. Tinerii respondenți au descris prezentul ca fiind „fragil”, „instabil”, „schimbător”, marcat de lipsa de încredere „în orice”. Un factor important în percepția timpului prezent pentru acești respondenți a fost situația socio-economică din țară. Respondenții din acest grup au relatat dificultăți în controlul și gestionarea cu succes a timpului, manifestate prin incapacitatea de a descrie succesiunea evenimentelor. Perspectiva viitorului este dificilă și se pot prevedea dificultăți de integrare temporară, cel puțin la acest moment. Grupurile de tineri în funcție de percepția timpului, de la „optimiști” la „anxioși sociali”, atestă un caracter mozaic al societății noastre, incluzând atât resursele generaționale, potențialul reformator (tinerii „optimiști”), cât și grupul care, dacă dezvoltarea socio-economică a regiunii continuă să scadă, tinde să emigreze, deoarece „nimic nu poate fi planificat în viitor” [6, pp. 101-102].

În acest context, cercetătoarea A. Pascaru evidențiază faptul că „lumea contemporană s-a pomenit, în mare parte, nepregătită pentru a face față cerințelor și incertitudinilor atât în plan global, cât și în cel social. Iar încercările de a se plasa deasupra cotidianului se împotmolesc în preocupări de soluționare a problemelor imediate în detrimentul celor de perspectivă” [7, p. 11]. Prin urmare, studiul rezilienței personale a tinerilor este justificat de necesitatea de a înțelege modul în care aceștia își mobi-

lizează resursele individuale și colective pentru a face față dificultăților cotidiene și pentru a proiecta perspective de viitor într-o societate marcată de incertitudine.

Fundamente teoretico-metodologice. Modelele teoretice descrise mai jos sunt relevante și pentru grupul de tineri, deoarece subliniază modul în care resursele personale sau individuale, sprijinul social, contextul sociocultural influențează capacitatea de a face față dificultăților și provocărilor. În acest context cercetătorul M. Ungar explorează conceptul de reziliență și importanța sa în înțelegerea felului în care copiii și tinerii fac față adversității. Autorul subliniază că reziliența nu este doar o trăsătură individuală, ci un proces complex care implică interacțiuni între indivizi, familii, comunități și sisteme mai mari. La fel, autorul, propune un model în trei dimensiuni pentru studierea rezilienței: 1) evaluarea expunerii la risc, ținând cont de calitatea, cantitatea și contextul stresului; 2) identificarea proceselor favorizante și protective, precum resursele interne și externe (relații pozitive, sprijin, abilități de coping); și 3) definirea rezultatelor dorite, relevante din punct de vedere cultural și contextual. Integrarea acestor dimensiuni duce la creșterea validității și fiabilității studiilor, oferind un cadru sistemic care reduce ambiguitatea definițională și metodologică în cercetarea rezilienței [3].

Psihologii americani Suniya S. Luthar și Dante Cicchetti au redefinit studiul rezilienței prin evidențierea caracterului său dinamic, demonstrând că adaptarea pozitivă rezultă din interacțiunea complexă dintre resursele individuale și sprijinul social. La fel au integrat perspectivele biologice, psihologice și sociale în înțelegerea rezilienței, subliniind rolul experiențelor timpurii și al mediului familial în dezvoltarea capacității de adaptare la adversitate [8].

Reziliența individuală sau personală este conceptualizată în literatura de specialitate ca un proces multidimensional care include interacțiunea dintre caracteristicile personale, resursele psihosociale și contextul ecologic în care individul trăiește [8, 9].

În continuarea acestor abordări și cercetătoarea Ann S. Masten, subliniază că reziliența nu este doar o trăsătură individuală, ci mai degrabă un proces dinamic care reiese din interacțiunea dintre diverși factori, inclusiv: caracteristicile personale: abilitățile intelectuale, de autoreglare și percepțiile pozitive despre sine; resursele psihosociale: relațiile pozitive cu părinții, colegii și membrii comunității; contextul ecologic: cum ar fi școlile eficiente, comunitățile pozitive și suporturile culturale [9].

Modelul ecologic al rezilienței (Bronfenbrenner, 1979; Ungar, 2011) accentuează rolul relațiilor semnificative, al sprijinului social și al accesului la resurse în găsirea răspunsurilor reziliente [10, 11]. De asemenea, anumite studii evidențiază contribuția factorilor cognitivi (precum autoeficacitatea și reglarea emoțională), dar și a trăsăturilor de personalitate (optimismul, flexibilitatea psihologică) în consolidarea rezilienței individuale [12, 13]. Această abordare teoretică oferă un cadru util pentru analiza diferențiată a rezilienței în funcție de vârstă, gen, mediu de viață și nivel socio-economic.

Bonanno, G. A., Romero, S. A. și Klein, S. I. (2015), susțin că studiul rezilienței trebuie să facă referire explicită la fiecare dintre cele patru elemente temporale con-

stitutive: (a) funcționarea inițială sau pre-adversitate, (b) circumstanțele aversive reale, (c) rezultatele rezilienței post-adversitate și (d) predictorii rezultatelor rezilienței. Aplicând acest cadru pentru a analiza literatura existentă, cele mai multe dovezi sunt cu privire la reziliența psihologică individuală la copii și adulți. În schimb, cercetarea privind reziliența psihologică în familii și comunități este mai limitată, indicând necesitatea cercetărilor suplimentare în aceste domenii [14].

Întrebarea „reziliență la ce?” reprezintă un punct critic în literatura de specialitate, întrucât delimitează domeniul și relevanța conceptului în cercetarea socio-psihologică. În cercetările din psihologia socială, formularea explicită a întrebării „reziliență la ce?” permite nu doar identificarea contextului amenințător, ci și selecția indicatorilor relevanți pentru măsurare, facilitând comparabilitatea studiilor și fundamentarea intervențiilor adaptate tipului specific de provocare. Astfel, această întrebare devine un instrument metodologic indispensabil pentru descrierea conceptului de reziliență, ținând cont de realitățile empirice și socio-culturale concrete [15, 16, 8].

Cercetările recente atrag atenția asupra rolului mediului social și educațional în cultivarea rezilienței. De exemplu, Jefferies și alții (2019) subliniază importanța alfabetizării fizice ca predictor al rezilienței în rândul copiilor și adolescenților, argumentând că motivația, încrederea și angajamentul activ în contexte fizice și sociale susțin dezvoltarea competențelor de adaptare [17]. În paralel, Akyl și alții (2024) evidențiază influența constructelor precum mindfulness-ul și conectivitatea socială în reducerea intoleranței față de incertitudine și sentimentului de blocaj psihologic, ambele asociate cu niveluri mai înalte de reziliență [18].

Investiția în educație, fie sub formă materială, temporală și motivațională – reprezintă un factor important al dezvoltării durabile și al consolidării rezilienței sociale. Constatările din studiile sociologice recente, bazate pe date calitative (79 de interviuri și 9 focus grupuri realizate în 2024) – evidențiază o relație directă între calitatea și accesibilitatea educației și capacitatea societății de a răspunde provocărilor socio-economice, aceste aspecte fiind descrise de cercetătoarea A. Mocanu [19].

Studiul menționat în acest articol a fost realizat în cadrul subprogramului 01.05.01 „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice” la care au participat cercetătorii Centrului de Sociologie și Psihologie Socială (ICJPS) al USM. În perioada 7 și 18 aprilie 2025, s-a desfășurat un sondaj sociologic național cu tema „Capitalul uman și reziliența socială”. Cercetarea s-a bazat pe un eșantion reprezentativ de 1173 de respondenți din 79 de localități ale Republicii Moldova (cu excepția regiunii transnistrene), având o marjă de eroare de $\pm 3,0\%$ [20].

Prezentul articol se bazează pe datele obținute în cadrul acestui studiu, al cărui obiectiv general a fost investigarea rezilienței sociale ca resursă colectivă în fața provocărilor socio-economice din Republica Moldova [20].

Reziliența a fost descrisă de autori (L. Malcoci, V. Mocanu, 2025) ca un fenomen complex și multidimensional, fiind analizate dimensiuni variate precum:

caracteristicile socio-demografice (vârsta, genul, nivelul de educație, statutul profesional, familial, etnic și religios), expunerea la riscuri și șocuri în ultimul an (de natură economică, socială, ecologică sau personală), la fel și capacitatea gospodăriilor de a face față acestor provocări. Reziliența socială a fost studiată prin prisma solidarității comunitare, incluziunii sociale și accesului la servicii de bază, în timp ce reziliența economică a vizat stabilitatea veniturilor, oportunitățile de angajare și cunoștințele financiare ale gospodăriilor. În plan instituțional, s-au analizat eficiența guvernantei locale, continuitatea serviciilor publice și gradul de pregătire pentru dezastre, iar în ceea ce privește infrastructura, accentul a fost pus pe reziliența rețelelor critice (apă, electricitate, transport). De asemenea, dimensiunea ecologică a inclus aspecte precum managementul durabil al resurselor naturale, calitatea mediului și capacitatea comunităților de a preveni și gestiona dezastrele [20, pp. 42-43].

Printre dimensiunile descrise de autori a fost și reziliența personală la stresuri, ce apare ca o dimensiune transversală, reflectând modul în care indivizii reușesc să integreze resursele interne și externe pentru a face față adversităților de zi cu zi. Autorii au descris patru componente: reziliența emoțională (conștientizarea și reglarea emoțiilor), reziliența cognitivă (gândirea pozitivă și capacitatea de rezolvare a problemelor), reziliența comportamentală (adaptabilitate și menținerea unui stil de viață sănătos) și reziliența socială (accesul la sprijin social și implicarea în comunitate [20, pp. 42-43].

Eșantionul de respondenți a fost structurat astfel: 15,6% (n=183) au vârste cuprinse între 16–24 de ani, 5,5% (n=65) între 25–29 de ani, 14,2% (n=166) între 30–39 de ani, 17,7% (n=208) între 40–49 de ani, 28,8% (n=338) între 50–64 de ani, iar 18,2% (n=213) au peste 65 de ani.

În articolul dat ne concentrăm mai mult asupra dimensiunii rezilienței personale, abordată din perspectiva diferențelor de vârstă, cu accent pe grupurile tinerilor (16–24 ani și 25–29 ani), având o abordare de tip descriptiv. Reziliența personală a fost cercetată prin aplicarea unor întrebări incluse în chestionarul cantitativ al studiului, constituind o parte integrantă a cercetării generale. Deși obiectivul studiului cuprinde analiza grupurilor de tineri, am inclus și alte categorii de vârstă, pentru a surprinde anumite diferențe și continuități generaționale și a obține un cadru mai amplu în interpretarea rezultatelor.

Astfel, respondenții cercetării cantitative au evaluat: nivelul de confort în exprimarea emoțiilor în fața altor persoane; gradul perceput de eficiență în gestionarea situațiilor de stres din viața cotidiană; măsura în care diferite resurse – sprijinul familiei, ajutorul altor persoane, credința, motivația în activitate, activitățile de relaxare (lectură, hobby-uri, meditație etc.), sportul, munca (serviciul) și alte surse menționate de participanți – îi ajută și îi sprijină să facă față provocărilor vieții. De asemenea, au fost precăutate orientarea spre aspectele pozitive ale unei probleme și solicitarea sprijinului din partea altor persoane atunci când se confruntă cu dificultăți.

Rezultatele studiului empiric.

În tradiția cercetărilor sociopsihologice, includerea unor întrebări ce studiază aspectele emoționale (ex. confortul în exprimarea emoțiilor), cognitive (ex. orientarea în găsirea soluțiilor și aspectelor pozitive) și comportamentale (ex. practicarea obiceiurilor sănătoase, solicitarea ajutorului) este justificată teoretic de modelele procesuale ale rezilienței [8, 1, 9].

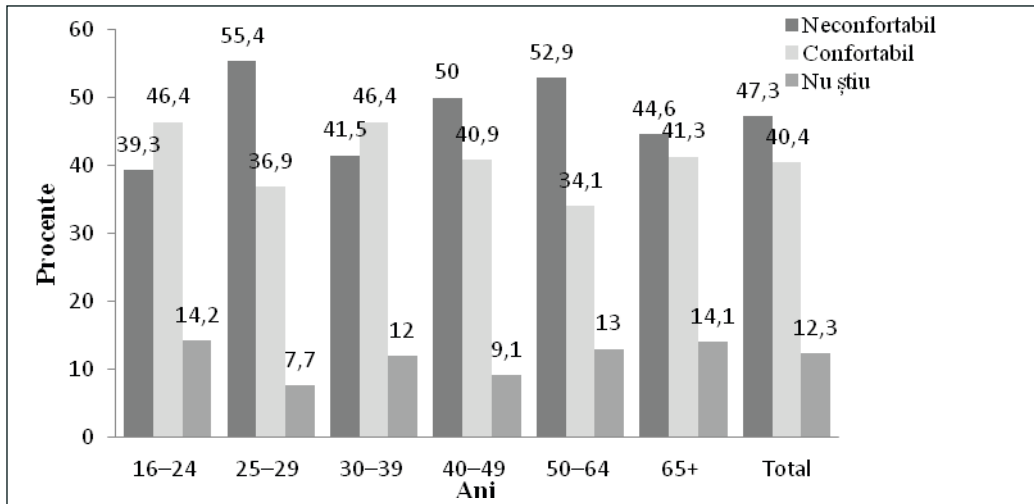

Fig. 1. Distribuția nivelului de confort emoțional în funcție de grupa de vârstă (%)

Cu scopul de a simplifica interpretarea rezultatelor obținute la întrebarea „Cât de confortabil Vă simțiți să expuneți emoțiile Dvs. altor persoane?” am unit răspunsurile „foarte neconfortabil” și „mai curând neconfortabil” într-o singură categorie - „neconfortabil”, și respectiv răspunsurile „mai curând confortabil” și „foarte confortabil” în categoria „confortabil”.

Grupurile de tineri (16–24 ani și 25–29 ani) au înregistrat răspunsuri diferite, sugerând că tinerii posedă mecanisme variate de gestionare emoțională, inclusiv o practica sociala mai redusă.

Grupul de 16–24 ani are un nivel relativ ridicat de confort în exprimarea emoțiilor: 33,3% dintre respondenți declară că sunt „mai curând confortabili”, iar 13,1% „foarte confortabili” în exprimarea emoțiilor. În total aceste două categorii caracterizează un nivel pozitiv de expresivitate emoțională pentru aproape jumătate din respondenți de 16-24 ani (46,4%). Totodată, acest grup de tineri înregistrează și cele mai multe răspunsuri de „nu știu” – 14,2%, aspect ce poate sugera o anumită ambivalență sau o lipsă de claritate specifică perioadei de explorare identitară, caracterizată printr-o anumită libertate față de rolurile sociale și de așteptările normative ale societății [21].

Grupul de tineri de 25–29 ani oferă cele mai multe răspunsuri „neconfortabil” (55,4%), sugerând o oarecare rezervă în exprimarea sau manifestarea emoțiilor.

Doar 20% afirmă că sunt „mai curând confortabili” și 16,9% „foarte confortabili” (total 36,9%), indicând o diminuare a deschiderii emoționale comparativ cu grupul de 16-24 ani. În același timp, nivelul de incertitudine este mai redus (7,7%), sugerând o mai mare claritate în percepția proprie, chiar dacă își exprimă mai puțin emoțiile.

Așadar, tinerii se caracterizează printr-o dinamică mixtă: o deschidere mai mare în exprimarea emoțiilor (în cazul respondenților de 16–24 ani), urmată de o scădere în grupul 25–29 ani, care se menține și în alte grupuri de vârstă.

Rezultatele obținute ne permit să evidențiem următoarele: deși tinerii din categoria 16–24 ani sunt mai deschiși în exprimarea emoțiilor, tranziția către vârsta de 25–29 ani aduce o reticență crescută, posibil influențată de anumiți factori socio-profesionali și de internalizarea anumitor norme culturale (Fig. 1).

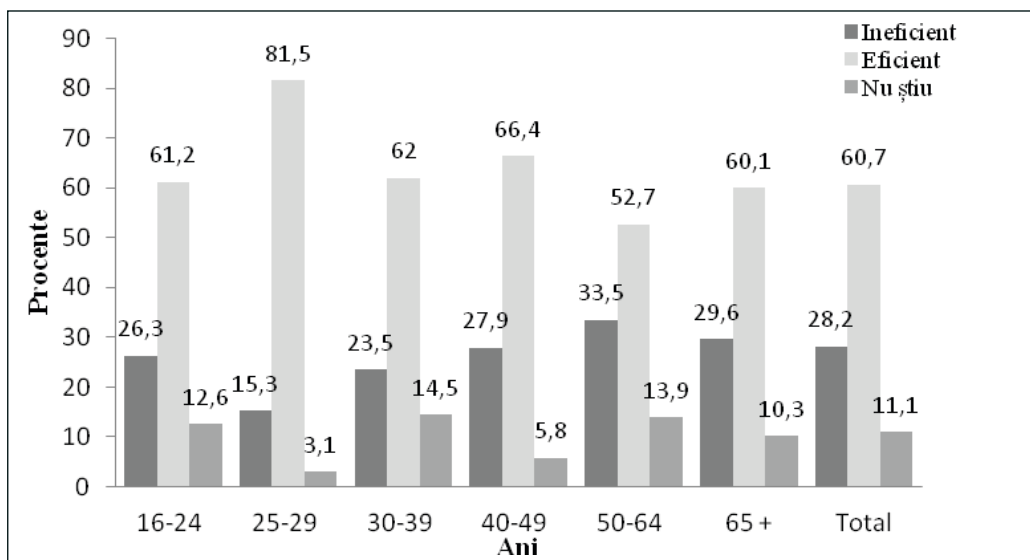

Fig.2. Distribuția procentuală a răspunsurilor privind reziliența personală la stresuri (%)

La întrebarea „Cât de eficient Dvs. faceți față cu situațiile de stres în viața de zi cu zi?” am unit răspunsurile în două categorii principale - „eficient”, care reunește răspunsurile „mai curând eficient” și „foarte eficient” și „ineficient”, care include răspunsurile „foarte ineficient” și „mai curând ineficient”.

Analiza Fig. 2 privind percepția eficienței în gestionarea stresului în viața cotidiană scoate în evidență diferențe între grupele de vârstă, în special între tinerii de 16–24 ani și tinerii de 25–29 ani. Grupul de 16–24 ani manifestă un nivel mai ridicat de incertitudine sau lipsă de evaluare personală, reflectat de procentul de 12,6% care răspund la întrebare cu „nu știu”. De asemenea, un procent cumulativ de 26,3% (6,6% „foarte ineficient” și 19,7% „mai curând ineficient”) sugerează o percepție mai fragilă sau ineficientă privind capacitatea de a face față stresului. Această autoevaluare poate reflecta o oarecare lipsă de reflexie socială sau mecanisme de coping încă

în formare, dar și contextul socio-emoțional instabil specific vârstei de tranziție de la adolescență spre maturitate.

În schimb, tinerii între 25–29 ani prezintă o imagine mai favorabilă în ceea ce privește autoreglarea în fața stresului. Doar 1,5% răspund „foarte ineficient”, 13,8% - „mai curând ineficient” (total 15,3% – „ineficient”), iar procentul celor care răspund - „mai curând eficient” sau „foarte eficient” urcă până la 81,5% (56,9% și respectiv 24,6%), și este cel mai ridicat procent dintre toate categoriile de vârstă. Aceste date indică faptul că această grupă a acumulat deja experiențe personale și sociale relevante, dezvoltând strategii mai funcționale de adaptare. De asemenea, nivelul scăzut de incertitudine („nu știu” – doar 3,1%) arată o mai mare conștientizare și reflexivitate asupra propriei capacități de a face față provocărilor de zi cu zi.

Comparativ, diferențele între cele două grupe de vârstă sunt relevante nu doar din perspectiva procentuală, ci și din punct de vedere psihosocial. Vârsta de 25–29 ani pare a marca o perioadă de consolidare a rezilienței personale, în timp ce grupul de 16–24 ani poate fi caracterizat ca o etapă de căutare a echilibrului și identității psihosociale, în care stresul este resimțit mai intens, iar strategiile de coping sunt adesea dezvoltate insuficient.

Potrivit lui Arnett (2000), etapa 18–24 ani (adultul emergent) este marcată de explorarea identității, instabilitate și concentrare asupra sinelui. În această perioadă, expunerea la stres poate genera reacții mai intense și strategii de reglare emoțională mai puțin eficiente, din cauza lipsei unor scheme de coping consolidate. În schimb, tinerii de 25–29 ani tind să intre într-o etapă de stabilizare a rolurilor sociale (muncă, relații, autonomie financiară), ceea ce facilitează aplicarea de strategii de coping mai eficiente și reducerea incertitudinii [21].

În concluzie, analiza acestor două grupe indică o diferențiere clară în percepția eficienței în gestionarea stresului. Tinerii de 25–29 ani manifestă o încredere crescută în propriile resurse, în contrast cu incertitudinea și ezitarea mai pronunțată în rândul celor de 16–24 ani. Aceste date sugerează necesitatea aplicării unor practici psihosociale și educaționale special pentru tineri, axate pe dezvoltarea abilităților de coping, autoreglare emoțională și sprijin social, pentru a preveni apariția dificultăților psihologice în perioade de incertitudine.

Aceste tendințe se regăsesc și în mărturiile respondenților participanți la cercetarea calitativă (2024): Eficiența în gestionarea stresului este susținută prin exemple de strategii proactive precum inițierea unei afaceri proprii – „Eu cu soțul am pornit o afacere de la zero” (F/26-35/rur/mold/sup/pub) – sau implicarea în activități agricole percepute ca surse de stabilitate – „Dacă vorbesc despre agricultură, asta este un tânăr dedicat ce iubește lucrul la pământ... mai puțin, dar sunt” (F/66-75/mold/rur/med/publ/pens). Astfel de răspunsuri ilustrează transformarea stresului într-o oportunitate de creștere și consolidare a rezilienței personale [22].

Tabelul 1. Distribuția răspunsurilor cu apreciere înaltă privind resursele care îi ajută să facă față provocărilor vieții: (%)

Resursa	16-24 ani	25-29 ani	30-39 ani	40-49 ani	50-64 ani	65 +	Total
Activități de relaxare	63.4	73.8	62.7	52.9	36.4	48.8	51.6
Ajutorul oamenilor	28.4	37.0	35.5	33.6	32.3	32.4	32.6
Altele	58.8	77.7	84.7	70.0	60.0	56.0	65.6
Credința	48.6	43.1	56.1	60.5	59.4	59.6	56.6
Lucrul (serviciul)	38.2	56.9	68.7	67.7	62.1	39.4	56.0
Motivația în activitate	47.0	58.4	66.2	62.5	55.6	48.8	55.9
Sportul	47.5	29.3	41.5	33.7	28.4	20.2	32.8
Sprijinul familiei	70.5	98.5	95.8	83.7	91.7	82.7	86.3

Sursa: Elaborat de autor.

Analizând răspunsurile la întrebarea „În ce măsură fiecare dintre următoarele resurse Vă ajută să faceți față provocărilor vieții?.. ”, au fost selectate doar opțiunile „mult” și „foarte mult”, deoarece aceste resurse contribuie în mare măsură ca respondenții să facă față situațiilor dificile și reflectă o apreciere înaltă a relevanței lor.

Pentru a simplifica interpretarea rezultatelor, răspunsurile din categoriile „mult” și „foarte mult” au fost unite într-o singură categorie cumulativă „mult”, indicând un nivel ridicat de percepție a resursei respective.

Respondenții cu vârsta cuprinsă între 16 - 24 de ani, au răspuns că cele mai importante resurse percepute ca fiind utile în gestionarea provocărilor vieții sunt „sprijinul familiei” (70,5%), „activitățile de relaxare” (63,4%) și categoria „altele” (58,8%).

Aceste rezultate evidențiază o orientare accentuată spre „suport emoțional” și „autoreglare” prin activități non-formale, spre deosebire de alte grupe de vârstă. Totodată, această categorie de vârstă atribuie o valoare relativ scăzută resurselor formale, precum „ajutorul din partea altor persoane” (28,4%) sau „munca” (38,2%), ceea ce poate reflecta o dependență mai pronunțată de rețeaua familială și de resursele personale, în detrimentul asumării unor roluri sociale bine definite.

Grupa de vârstă 25–29 de ani înregistrează o valorizare semnificativ mai mare a resurselor instrumentale și instituționalizate. „Sprijinul familiei” (98,5%), „lucrul (serviciul)” sunt considerate resurse importante de sprijin de către 56,9% dintre respondenți, și „activitățile de relaxare” la fel rămân a fi printre cele mai apreciate (73,8%). Aceste date indică o tranziție către „autonomie funcțională” și o integrare mai solidă în rolurile adulte, cu accent pe echilibrul dintre productivitate și resursele de reechilibrare psihologică. Se constată, de asemenea, o creștere a aprecierii pentru „credință” (43,1%) și „ajutorul din partea altor persoane” (37,0%), semnalând o extindere a rețelei de sprijin dincolo de suportul familiei.

Prin urmare, se conturează o diferențiere în percepția asupra resurselor de sprijin: tinerii sub 25 de ani preferă resursele de tip afectiv și autoreglator, în timp ce cei din segmentul 25–29 de ani încep să integreze resursele sociale, profesionale și spirituale într-un mod mai echilibrat. Această tranziție reflectă procesele de „maturizare psihosocială” și dezvoltare a „capitalului personal și social”, constituind un reper important pentru elaborarea politicilor de sprijin adresate tinerilor aflați în etape de tranziție [8].

În rândul adulților cu vârsta între 30–39 și 40–49 de ani, se observă o accentuare a valorizării resurselor structurate și formalizate. „Sprijinul familiei” atinge valori maxime (95,8 pentru 30–39 ani și 83,7% pentru 40–49 ani), la fel ca și „lucrurile” (68,7%, respectiv 67,7%), ceea ce reflectă o dependență crescută de stabilitatea profesională și familială în această etapă a ciclului de viață. În paralel, „credința” și „activitățile de relaxare” rămân resurse apreciate, indicând o nevoie de echilibru între dimensiunile sociale externe și cele emoționale interne. Categoria „altele” — ce include strategii personale sau alternative — înregistrează un scor foarte ridicat în rândul adulților tineri (84,7% pentru 30–39 ani), sugerând o diversificare a paletelor de coping.

Pentru grupa de vârstă 65+, se remarcă un ușor declin în valorizarea resurselor formale, în paralel cu menținerea celor de natură spirituală și relațională. Astfel, „credința” (59,6%) și „sprijinul familiei” (82,7%) devin dominante, urmate de „activitățile de relaxare” (48,8%) și „resursele personale” (56,0%). Scăderea importanței atribuite „muncii” (39,4%) și „sportului” (19,8%) este firească, reflectând o restructurare a identității sociale odată cu retragerea din activitatea profesională. În comparație cu celelalte grupe, vârstnicii par să se bazeze mai mult pe „capitalul simbolic și afectiv” decât pe cel funcțional sau profesional, sugerând o reorientare a rezilienței către dimensiuni intrapersonale și transcendente [23, 24].

În ceea ce privește resursele utilizate pentru a face față provocărilor vieții, respondenții participanți la cercetarea calitativă (2024) au subliniat importanța sprijinului emoțional și instituțional: „Eu cred că o situație apropiată de ideal ar însemna și accesul la servicii de terapie care să fie foarte accesibile financiar, mă refer la psihoterapie” (F/26-35/urb/mold/med/pub), precum și rolul sprijinului familial și al statului — „Părinții în primul rând să îl susțină, moral, financiar, să fie cu el, statul la fel și financiar și crearea locurilor mai multe de muncă și un salariu mai decent” (F/26-35/mold/rur/sup/public) [5].

Sprijinul părinților și a familiei este considerat esențial în parcursul educațional și profesional al tinerilor. Astfel o respondentă afirmă: „În primul rând să facă niște studii de calitate, și calități personale ca să fie un cetățean și un om bun, să-și iubească patria, la noi, chiar cum este ea, să îl atragă aici să facă ceva, să vadă deja în ce domeniu să se realizeze, și de acolo deja vin mai multe ramuri, părinții în primul rând să îl susțină, moral, financiar, să fie cu el, statul la fel și financiar și crearea locurilor mai multe de muncă și un salariu mai decent nu muncă asiduă și nimic remunerat” (F/26-35/mold/rur/sup/public) [5].

Tabelul 2. Distribuția răspunsurilor în funcție de vârstă „Cât de frecvent Dvs. vă axați pe aspectele pozitive ale situației de problemă?” %

Ani	Niciodata	Rareori	Deseori	Intotdeauna	Nu stiu
16-24	8,70	32,80	31,70	18,00	8,70
25-29	3,10	15,40	73,80	6,20	1,50
30-39	2,40	30,70	46,40	8,40	12,00
50-64	2,40	29,60	35,50	19,80	12,70
65 +	1,90	28,20	44,10	16,40	9,40
Total	3,00	29,30	41,70	16,20	9,80

Sursa: Elaborat de autor.

Aproape jumătate dintre respondenți tind să se axeze „deseori” pe aspectele pozitive, în special grupa 25–29 ani (73,8%), indicând o strategie de coping orientată pozitiv. Însă grupa 16–24 ani înregistrează o proporție ridicată de răspunsuri - „rareori” (32,8%) și „nu știu” (8,7%), sugerând o fragilitate a mecanismelor emoționale sau strategii de coping mai puțin dezvoltate.

Orientarea spre aspectele pozitive este confirmată și prin datele calitative din studiul din 2024, unde respondenții menționează prezența „unui optimism aproape incurabil” (F/46-55/mold/rom/rur/sup/pub), sau descriu strategii flexibile de acțiune: „Dacă nu reușesc într-un anumit mod... încercă altceva, cumva încercă să navigheze în această societate” (B/26-35/rom/rur/sup/pub) [5].

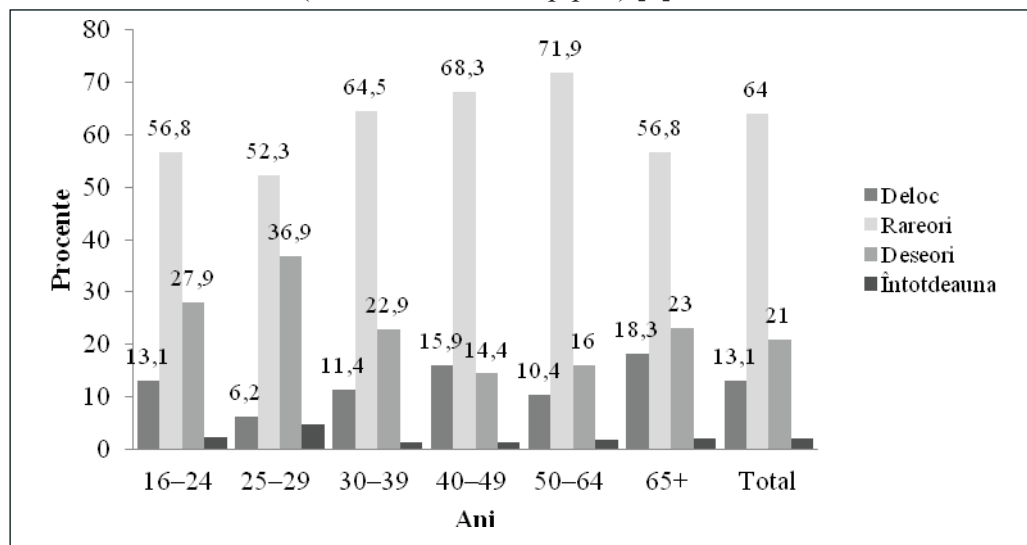

Fig. 3. Frecvența adresării după ajutor altor persoane în situații de dificultate (%)

Fig. 3 prezintă distribuția procentuală a răspunsurilor pe grupe de vârstă la întrebarea „Cât de frecvent Dvs. vă adresați după ajutor altor persoane, atunci când sunteți în dificultate?”

Datele indică o tendință generală de evitare a solicitării ajutorului extern, întrucât în toate grupele de vârstă, majoritatea respondenților au ales opțiunea „rareori” (cu valori cuprinse între 52,3% și 71,9%). Și la nivelul întregului eșantion, 64% dintre participanți au declarat că rareori solicită ajutorul altor persoane.

Analizând diferențele între grupele de vârstă, se observă că tinerii între 25–29 ani sunt cei mai dispuși să ceară ajutor („deseori” – 36,9%, „întotdeauna” – 4,6%), ceea ce poate reflecta o mai mare deschidere spre relații de sprijin sau integrarea în rețele sociale funcționale.

Deschiderea mai mare a tinerilor de 25–29 de ani către solicitarea sprijinului poate fi explicată prin faptul că, în această etapă a vieții, relațiile sociale și rețelele de sprijin au un rol important în dezvoltarea identității și în adaptarea la tranzițiile specifice vârstei adulte emergente [21]. În literatură se descrie că implicarea activă în rețele sociale funcționale facilitează accesul la resurse emoționale și instrumentale, diminuând barierele culturale și psihologice în solicitarea ajutorului [11, 3, 1]. Adulții de vârstă mijlocie (40–49 de ani și 50–64 de ani) înregistrează cele mai ridicate procente pentru opțiunea „rareori” (68,3% și 71,9%) și cele mai scăzute pentru „deseori” (14,4% și 16%) și „întotdeauna” (1,4% și 1,8%), ceea ce sugerează o tendință de retragere sau interiorizare a dificultăților specifice acestei etape a vieții.

În rândul persoanelor de 65+ ani, deși 56,8% afirmă că rareori cer ajutor, 23% declară că o fac „deseori”, ceea ce poate reflecta o dependență relativă crescută față de sprijinul celor din jur (la o parte din respondenții vârstnici), fără însă a atinge niveluri foarte înalte de solicitare a ajutorului. Aceste constatări pot indica în general un profil cultural al rezilienței centrate pe autonomie, dar și posibile bariere în accesarea sprijinului social. Totodată, Bonanno, George A. (2004, 2012, 2015) arată că, odată cu vârsta, indivizii dezvoltă strategii de coping mai autonome și tind să se bazeze pe resurse interne, reducând cererea de sprijin extern, în special pentru a-și menține percepția de control și competență [15, 16, 14].

Și răspunsul obținut în cadrul interviului în profunzime realizat în zona Centru (2024) evidențiază faptul că, în condiții obișnuite, solicitarea ajutorului este percepută ca inadecvată, după cum afirmă un tânăr respondent: „Dacă era o perioadă normală, desigur nu era frumos să ceri. Dar dacă a venit criza, a venit pandemia, adică omul a trecut peste bariere și a apelat uneori nu numai la administrația publică-locală, dar se și împrumutau unul de la altul...” (B/26-35/urb/rom/sup) [22, p. 223].

Tendința de a evita solicitarea sprijinului extern este strâns legată de anumiți factori culturali și psihosociale, precum normele de autonomie, teama de stigmatizare și neîncrederea în eficiența resurselor disponibile, ceea ce conduce adesea la preferința pentru strategii de coping mai autonome, chiar și în fața dificultăților majore [11, 3, 1, 8, 14].

Totuși, în contexte de criză, cum ar fi dezastrele naturale sau pandemia, aceste bariere tind să se diminueze, în acest fel indivizii pot să acceseze mai ușor rețelele de sprijin formale și informale, în care ajutorul devine nu doar acceptabil, ci și o resursă esențială pentru o adaptare reușită [3, 1, 4, 14, 15].

Concluzii

Analiza evidențiază faptul că reziliența tinerilor reprezintă un proces dinamic și dependent de context, care nu poate fi redus la o trăsătură stabilă. Reziliența presupune interacțiuni complexe între resursele individuale, sociale și instituționale și este influențată de factori socio-economici, culturali și de etapele vieții [1, 3, 8]. Nivelul de adaptare al tinerilor este determinat, în mare măsură, de condițiile socio-economice și de gradul de sprijin social disponibil. Instabilitatea economică, accesul redus la locuri de muncă și insuficiența sprijinului instituțional sporesc vulnerabilitatea psihosocială, limitând oportunitățile de dezvoltare și de realizare personală [5].

Rezultatele pun în evidență unele particularități între grupele de vârstă 16–24 și 25–29 de ani. Tinerii din prima categorie se remarcă printr-o deschidere emoțională mai pronunțată (46,4% declarându-se confortabili în exprimarea emoțiilor), dar și printr-un nivel ridicat de incertitudine în autoevaluarea capacității de gestionare a stresului (12,6% „nu știu”). În schimb, tinerii de 25–29 de ani prezintă o încredere crescută în autoreglare (81,5% se declară eficienți în gestionarea stresului) și manifestă o disponibilitate mai mare de a solicita sprijin extern (36,9% „deseori”), aspecte ce indică maturizarea strategiilor de coping și o integrare mai reușită în rolurile adulte.

Preferințele privind utilizarea resurselor de sprijin diferă, de asemenea, între cele două grupuri. Cei până la 24 de ani se orientează preponderent către resurse afective și autoreglatorii, cum ar fi: sprijinul familiei și activitățile de relaxare, în timp ce tinerii de 25–29 de ani integrează mai mult resurse profesionale și sociale – munca, credința, rețelele extinse de sprijin – reflectând tranziția către autonomie funcțională și consolidarea capitalului social.

Un alt aspect identificat este tendința generală de evitare a solicitării ajutorului extern, prezentă în toate grupele de vârstă, peste 60% dintre respondenți declarând că apelează „rareori” la sprijinul altor persoane. Acest comportament este asociat cu normele culturale ce valorizează autonomia și cu teama de stigmatizare. Totuși, în situații de criză, cum ar fi pandemiile sau dezastrele naturale, aceste bariere se reduc, iar rețelele formale și informale de sprijin devin mai accesibile [15, 14, 11, 3].

Aceste rezultate sugerează necesitatea elaborării programelor psihosociale și educaționale adaptate și specifice diferitor categorii de vârstă. În cazul tinerilor cu vârste cuprinse între 16 și 24 de ani, este nevoie de îmbunătățit capacitățile și abilitățile personale, controlul emoțional și relațiile de sprijin pentru a face față dificultăților. Pentru cei din grupul de 25–29 de ani, se recomandă consolidarea resurselor profesionale, comunitare și spirituale, susținând astfel integrarea eficientă în rolurile și responsabilitățile adulte.

Analiza descriptivă prezentată în acest articol care se bazează pe unele întrebări integrate în chestionarul sociologic, reflectă dimensiuni importante ale rezilienței personale (exprimarea emoțiilor, gestionarea stresului, valorificarea resurselor de sprijin, orientarea spre aspectele pozitive și solicitarea ajutorului). O direcție relevantă de cercetare viitoare constă în investigarea lor prin corelare cu măsurători standardizate ale rezilienței psihologice la diferite grupuri de vârstă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Masten A.S., Motti-Stefanidi F. Multisystem Resilience for Children and Youth in Disaster: Reflections in the Context of COVID-19 // *Adversity and Resilience Science*. 2020. Vol. 1(2). pp. 95–106. DOI: 10.1007/s42844-020-00010-w.
2. Fergus S., Zimmerman M.A. Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk // *Annual Review of Public Health*. 2005. Vol. 26. pp. 399–419. DOI: 10.1146/annurev.publhealth.26.021304.144357.
3. Ungar M. Designing Resilience Research: Using Multiple Methods to Investigate Risk Exposure, Promotive and Protective Processes, and Contextually Relevant Outcomes for Children and Youth // *Child Abuse & Neglect*. 2019. Vol. 96. Article 104098. DOI: 10.1016/j.chiabu.2019.104098.
4. Gașper L. Reziliența ca resursă sociopsihologică de consolidare a capitalului uman și social. În: Mocanu V. (coord.), Potoroacă M., Mocanu I., și alții În: *Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană*. Chișinău: Editura USM. 2024. pp. 166–173. ISBN 978-9975-62-773-3.
5. Caunenco I., Horozova L., Gașper L. Particularitățile psihologice ale tinerilor contemporani: factori de reziliență, intenții de migrare și interese interculturale. În: *Preocupări contemporane ale științelor socio-umane*. Conferință științifică. Chișinău. 13–14 martie 2025. pp. 257–264. ISBN 978-5-85748-157-8.
6. Caunenco I., Gasper L. The system of values and perception of time in the transitional society: socio-psychological issues and perspectives. *Economy and Sociology*, (2), pp. 94–103. 2021, <https://doi.org/10.36004/nier.es.2019.2-08>
7. Pascaru A. *Societatea între conciliere și conflict: cazul Republicii Moldova*. Editura ARC, 2000, 141 p.
8. Luthar S.S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work // *Child Development*. 2000. Vol. 71(3). pp. 543–562. DOI: 10.1111/1467-8624.00164.
9. Masten A.S. Ordinary Magic: Lessons from Research on Resilience in Human Development // *Education Canada*. 2018. Vol. 58(2). pp. 28–32.
10. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1979. 352 p.
11. Ungar M., Liebenberg L. *Assessing Resilience Across Cultures Using Mixed Methods: Construction of the Child and Youth Resilience Measure*. Dordrecht: Springer. 2011.
12. Kalisch R., et al. The Resilience Framework as a Strategy to Combat Stress-Related Disorders // *Nature Human Behaviour*. 2017. Vol. 1. pp. 784.
13. Schäfer S.K., Supke, M., Kausmann, C. et al. A Systematic Review of Indi-

- vidual, Social, and Societal Resilience Factors in Response to Societal Challenges and Crises // *Communication Psychology*. 2024. Vol. 2. p. 92. DOI: 10.1038/s44271-024-00138-w.
14. Bonanno G.A., Sara A.Romero, Sarah I.Klein. The Temporal Elements of Psychological Resilience: An Integrative Framework for the Study of Individuals, Families, and Communities // *Psychological Inquiry*. 2015. Vol. 26(2). pp. 139–169. DOI: 10.1080/1047840X.2015.992677.
 15. Bonanno G.A. Loss, Trauma, and Human Resilience: Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive after Extremely Aversive Events? // *American Psychologist*. 2004. Vol. 59(1). pp. 20–28.
 16. Bonanno, G. A., Brewin, C. R., Kaniasty, K., & La Greca, A. M. **Weighing** the Costs of Disaster: Consequences, Risks, and Resilience in Individuals, Families, and Communities // *Psychological Science in the Public Interest*. 2012. Vol. 13(1). pp. 1–49.
 17. Jefferies, P., Ungar, M., Aubertin, P., & Kriellaars, D. Physical Literacy and Resilience in Children and Adolescents: A Scoping Review // *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2019. Vol. 16(20). p. 3715.
 18. Akyıl, Y., Akçıl, S., & Erdiñ, B. Mindfulness, Social Connectedness, Intolerance of Uncertainty, and Psychological Stuckness: Predictors of Resilience // *Current Psychology*. 2024. DOI: 10.1007/s12144-024-05756-w.
 19. Mocanu A. Dezvoltarea învățământului un factor important pentru reziliența socială. În: Mocanu V. (coord.), Potoroacă M., Mocanu I., et al. Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană. Chișinău: Editura USM. 2024. pp. 160–164. ISBN 978-9975-62-773-3.
 20. Malcoci L., Mocanu V. Reziliența socială și economică în comunitățile din Republica Moldova: studiu sociologic. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, Universitatea de Stat din Moldova. 2025. CZU 316.42:339.137.2(478), 149 p.
 21. Arnett J.J. Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens through the Twenties // *American Psychologist*. 2000. Vol. 55(5). pp. 469–480. DOI: 10.1037/0003-066X.55.5.469.
 22. Gașper L. Dimensiunea psihosocială a rezilienței ca parte a spațiului vieții. În: Culegere de articole de la conferința științifică consacrată ZILEI MONDIALE A FILOSOFIEI. Chișinău. 21 noiembrie 2024. pp. 218–231.
 23. Ryff C.D., Singer B. Flourishing under Fire: Resilience as a Prototype of Challenged Thriving. În: Keyes C.L.M., Haidt J. (eds.). *Flourishing: Positive Psychology and the Life Well-Lived*. Washington, DC: American Psychological Association. 2003. pp. 15–36.
 24. Baltes P.B., Baltes M.M. (eds.). *Successful Aging: Perspectives from the Behavioral Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press. 1990. 397 p.

ȘCOALA – STRUCTURĂ REZILIENTĂ ÎN SPAȚIUL RURAL: STUDIU DE CAZ¹

THE SCHOOL – A RESILIENT STRUCTURE IN RURAL AREAS: CASE STUDY

CZU:316.34:37.0

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.08>

Andrei DUMBRĂVEANU, *doctor în sociologie, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova, dumbraeanu.andrei@gmail.com*
ORCID: 0000-0003- 4427-7119

Summary

Rural areas in the Republic of Moldova are undergoing irreversible transformations. Climate change, overexploitation and massive pollution of water, land and forest resources have caused serious changes in the ecological balance. The resilience capacities of villages are manifested by their ability to accumulate energy coming from outside, or from reactions caused by processes occurring within social units, without affecting the state of the natural environment and the interests of future generations. In our work, we applied methods characteristic of trans-disciplinary research, which are based on documentary-historical analysis, interviewing and surveying respondents, obtaining and interpreting sociological and statistical, qualitative and quantitative data. We were interested in following people over time, in seeing resilience as a stable trajectory of the healthy functioning of the social unit, after the intervention of adverse events, and to highlight the social and cultural factors, education and teaching, that condition elasticity, human flexibility in shock situations and respond to stressful experiences. The school is a social institution producing primary human capital. Currently, the school is in a new phase of its development, which corresponds to the efforts of society to establish a democratic regime, economic freedoms and radical changes in the legal system. During this period, the school proves powerless in the face of challenges. Conservative in its nature, the school continues to walk the beaten path for years, covering itself only with the veil of promoting quality education. Thus, the school, until now, as long as there are demographic sources, manages to produce human capital that easily adapts to changes in a new social environment in all contemporary countries where it is accepted, but not at home in the environment where it was formed.

Keywords: *school, human capital, resistance, resilience, quantitative research, historical documentation, rural space, demographic crisis.*

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Spațiul rural în Republica Moldova suportă transformări irecuperabile. Schimbările climatice, exploatarea rapace și poluarea masivă a resurselor acvatice, funciare, silvice au provocat modificări grave în echilibrul ecologic. Unitatea socială de bază a spațiului rural – satul este afectat lent și insistent, mai întâi de încercările ce pun stăpânire în mediul natural, apoi și de transformările mediului social, provocate de libertățile democratice și economice. Satul contemporan, în mers grăbit, pierde calificativele romantice atribuite, ca loc, ”unde s-a născut veșnicia”, ” de centru al lumii”, sau, ca ” enciclopedie a vieții”, pe care i le-au acordat sociologii și filosofii români la începutul secolului XX. Cercetările efectuate de Școala Sociologică de la București, sub direcția științifică a academicianului Dimitrie Gusti, studiile și monografiile sociologice sătești, elaborate de Institutul Social Român la scara întregii țări, au dovedit preocupările prioritare ale Statului Unitar Român pentru viitorul spațiului rural, care, în acele vremuri, constituia izvorul principal al sporului demografic, sursă de creștere a populației și formare a forței de muncă pentru asigurarea dezvoltării economice.

La un secol distanță de atunci, satul libertăților democratice și economice este cuprins de transformări febrile, iar în aspect social demografic, reprezintă reversul imaginii satului din sec. XX. Satele din Republica Moldova îmbătrânesc vertiginos, iar unele chiar dispar irecuperabil, ca vetre strămoșești. Conform datelor Recensământului populației și localităților efectuat în 2024, populația cu reședință obișnuită la țară număra 2 401.2 mii persoane, în scădere cu 388 de mii față de 2014. În această perioadă, numărul de locuitori în orașe a crescut cu 40,1 mii, iar în sate s-a redus cu 428,2 mii locuitori. Ceea ce înseamnă dispariția de pe teritoriul Republicii Moldova a 140 de localități mijlocii, ca mărime, cu 3 mii de locuitori fiecare, sau toată populația din raioanele Briceni, Ocnița, Edineț, Dondușeni, Drochia, Râșcani și Soroca, luate împreună. Această pierdere de populație s-a produs într-un singur deceniu, pe timp de pace, fără bombardamente și pârjol.

Starea demografică a localităților rurale este mai mult decât alarmantă. Ea declanșează reacții în lanț, ce afectează dezvoltarea economiei, a societății, a democrației, a spațiului public, a mediului politic, a stării de securitate, pornind de la un sat oarecare și ajungând până la scară întregii țări. Satele contemporane suferă pierderi mari, devastatoare, care pot fi comparate doar cu cele provocate de războaiele prin care ele au trecut de-a lungul istoriei. Dar încă nu e totul pierdut. Satele au surse interne de supraviețuire. Ca unitate socială, satul reprezintă un organism viu ce se dezvoltă conform legilor naturii și ale societății. Evoluția lui depinde de reziliența sa, de mediul social al spațiului rural, de factorii de cultură și civilizație.

Capacitățile de reziliență ale satelor se manifestă prin însușirile lor de acumulare a energiilor provenite din exterior, sau din reacțiile provocate de procesele ce se produc în interiorul unităților sociale, fără a afecta starea mediului natural și interesele viitoarelor generații. De fapt, termenul de reziliență este de etimologie franceză și înseamnă rezistență la șoc, elasticitate, stabilitate. Conceptul de reziliență a fost aplicat mai întâi în științele ingineresti, de unde a fost preluat de științele biologice

și ecologie. Ion Dediu considera că reziliența prezintă capacitatea unui sistem biologic sau ecosistem de a se reechilibra în urma impactului unui șoc, (bunăoară, a unui incendiu, ori a unei invazii de lăcuste...). Iar diversitatea ecologică, adică numărul mare de specii, nu este totdeauna o consecință a echilibrului, ci este menținută și prin perturbări și chiar prin dezechilibre reversibile. În situații de criză, sunt degajate mecanisme de autoreglare, ce fac ca un sistem să revină la starea anterioară destabilizării, de către anumiți factori. Se presupune că aceste mecanisme acționează pe principiile cibernetice sau ale feedbackului. Homeostaza – mecanismul cibernetic de autoreglare a ecosistemului ce asigură menținerea direcției, a tendinței inițiale de dezvoltare, chiar dacă, pe parcurs, intervin diferite perturbări; depinde, în mare parte, atât de rezistența mediului înconjurător cât și a organismului, la factorii de impact și de eficiența mecanismelor interne ale organismului. De regulă, se evidențiază două tipuri de homeostază, primul se manifestă *prin rezistență*, adică capacitatea sistemului de a-și menține stabilitatea, chiar dacă mediul exercită o mare presiune asupra lui, și al doilea tip – *prin elasticitate*, ceea ce înseamnă capacitatea sistemului de a se restabili rapid [4, pp. 356, 651].

Aplicarea conceptului ecologic de reziliență în mediul social se complică prin faptul că omul, deși este o ființă biologică, s-a desprins, însă, din regnul animal prin cultură și civilizație. Acest fenomen s-a produs, când omul – animal, din vânător vânat, s-a transformat în vânător organizat, dotat cu unelte (arme), asigurat cu spațiu de securitate și trai, (locuință, cavernă, seliște), când a descoperit avantajele focului și ale hranei prelucrate, când s-a poziționat față de animalul vânat prin limbaj de comunicare verbală și ilustrată (totem, religie) [9].

Există o multitudine de definiții, de formulări filosofice, ce exprimă sensul noțiunii de cultură. Cea mai laconică aparține lui Nicolai Berdiaev, filozof rus, reprezentant al existențialismului, preocupat de religie, exilat peste hotare de regimul bolșevic. Berdiaev considera că tot ce e făcut cu mâna și mintea omului este cultură, iar restul e natură. Ovidiu Drimba, istoric literar român, fost asistent al filozofului și poetului Lucian Blaga la catedra de filozofie a culturii, a Universității "Regele Ferdinand I" din Cluj, considera cultura drept geneză a spiritului și a intelectului, a descoperirii sinelui și a necunoscutului, a explicării misterului și a plăcerii frumosului. Cultura determină raportul omului cu natura, cu celălalt, cu societatea. Cultura urmărește stabilirea, nu a unor relații practice utilitare sau de instrumentalizare a unuia de către celălalt, ci a unor relații de comunicare, de căutare, de regăsire în celălalt. Cultura e suportul spiritual și intelectual al civilizației. Însă, prin confuzie, unii cercetători consideră cultura și civilizația drept termeni identici. În viziunea lui Drimba, civilizația reprezintă totalitatea mijloacelor, cu ajutorul cărora omul se adaptează la mediul, natural și social, reușind să-l supună și să-l transforme, să-l organizeze și să i se integreze. Tot ce aparține sferei satisfacerii nevoilor materiale, confortului și securității, înseamnă civilizație. Prerogativele civilizației sunt: alimentația, locuința, îmbrăcămintea, (nu însă și podoabele), construcțiile publice, mijloacele de comunicare, tehnologiile, activitățile economice, politica și organizarea administrativă,

socială, juridică și militară. Un rol important în afirmarea civilizației, în realizarea exigențelor ei practice, îl deține educația și învățământul. Pe tot parcursul istoriei, interacțiunea civilizație – cultură s-a afirmat frecvent, comunicarea între ele urmărind idealul realizării plenare a omului, a vieții și a comunității umane [5].

Dihotomia cultură – civilizație reprezintă afirmarea omului ca individ și ca populație, în natură și în mediul social, totodată și rezistența sau elasticitatea mediului social la provocările ce vin din exteriorul, dar și din interiorul comunității umane. În acest tot întreg, *civilizația* are funcții primordiale în promovarea rezilienței sociale.

Conform Strategiei Globale de Politică Externă și de Securitate a Uniunii Europene din 2016 (EUGS), reziliența constituie ”abilitatea statelor și a societăților de a se reforma, rezistând astfel și recuperându-se din crize interne sau externe” [14, p. 23]. Deci, reziliența nu este numai un termen din domeniul politic, ci a devenit și un element-cheie aparținând democrațiilor. Reziliența reflectă capacitatea statului de a se reforma și a se ajusta prin transferul de putere, fără a slăbi întregul sistem.

Termenul de *reziliență*, atunci când se aplică în politică, relații internaționale, sau pentru societăți și organizații, exprimă capacitățile lor interne și abilitățile de gestionare a crizelor. În Strategia Națională de Securitate a Statelor unite ale Americii (SUA), în rapoartele Organizației Națiunilor Unite (ONU) privind schimbările climatice, prevenirea dezastrelor și politicile de dezvoltare, termenul de *reziliență* substituie noțiunea de *stabilitate*. Această preferință se face din cauza implicațiilor negative a celui din urmă, în scopul susținerii status quo-ului din statele cu conducere autoritară [10, p. 142]. Cuvintele reziliență, durabilitate, stabilitate, sustenabilitate sunt sinonime, care, etimologic, provin din limba latină, dar au pătruns în circuit prin intermediul limbilor de comunicare internațională. *Reziliența, ca și concept de dezvoltare umană*, își are începuturile în conceptul de *dezvoltare durabilă* elaborat în 1987, înainte de căderea Cortinei de Fier și prezentat în raportul ”*Vitourul nostru comun*”, cunoscut și sub numele de Raportul Brundtland. În esență, acest concept prevede că *dezvoltarea durabilă* este o astfel de dezvoltare, care urmărește satisfacerea nevoilor prezentului, fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile nevoi. Dezvoltarea durabilă sau sustenabilă se axează, în primul rând, pe asigurarea unui echilibru între aspectele sociale, economice și ecologice și elementele capitalului natural.

În lucrarea noastră am aplicat metode caracteristice cercetărilor trans-disciplinare, ce se bazează pe analiza documentar – istorică, pe interviuarea și anchetarea respondenților, obținerea și interpretarea datelor sociologice și statistice, calitative și cantitative. Am fost interesați să urmărim oamenii în timp, să vedem reziliența ca pe o traiectorie stabilă a funcționării sănătoase a unității sociale, după intervenția evenimentelor adverse. Să evidențiem factorii sociali și culturali, de educație și învățământ, care condiționează elasticitatea, flexibilitatea umană la stările de șoc și răspund la experiențele stresante. Am conturat reziliența ca pe un proces continuu, care formează caracterul, ținuta psihologică și imaginea de grup a unității sociale.

Sunt mai mulți factori, și toți diferiți, care ar putea influența reziliența individuală și colectivă. Așa cum am văzut mai sus: fiecare sistem ecologic conține în sine mecanisme de adaptare de lungă durată, prin *rezistență* și de scurtă durată, prin *elasticitate sau flexibilitate*. Pornind de la acest postulat, am căutat răspuns la cele mai frecvente întrebări și ce ar trebui să facă oamenii supuși schimbărilor care le afectează stabilitatea. Cercetările lui George Bonanno, profesor la Universitatea din Columbia, SUA au dovedit că, în centrul durerii umane și al reacțiilor la traume se află reziliența psihologică, iar experiența umană, după evenimente stresante, majore este o parte inerentă a rezilienței personale și colective. Acțiunile oamenilor, în condiții de criză, depind de faptul, cine sunt ei, ce s-a întâmplat cu ei și care este situația lor la momentul respectiv. Există trei componente-cheie ale flexibilității: 1. Modul în care interpretăm situația sau sensibilitatea contextului; 2. Repertoriul de comportamente; 3. Capacitatea de regrupare pe suportul feedbackului corectiv [13].

Considerând că: tehnologiile, capitalul social, potențialul cultural, educația și învățământul, ca elemente de bază ale civilizației, sunt factori de importanță majoră pentru rezistența în timp și adaptarea unității sociale la noile împrejurări, fără pierderi substanțiale, ne-am propus să urmărim traiectoria rezilienței în timp istoric, conform etapelor prin care a trecut civilizația unei localități rurale. Am preconizat cercetarea evoluției procesului de educare și învățământ și valorificarea capitalului uman, obținut în instituția școlară pe parcursul anilor, în folosul comunității. Am ales drept obiect de studiu un sat situat în partea de nord a Republicii Moldova, într-un mediu social supus impactului provocat de transformările continue, unde zonele de frontieră cu România și Ucraina se suprapun. Localitatea selectată se află la mică distanță de oraș, dar relativ mai departe de centrele urbane mari, beneficiază de drumuri bune, de liberă circulație și comunicare între oameni.

Trebisăuți: dezvoltare și reziliență. Studiu de caz.

Am selectat satul Trebisăuți pentru a cerceta influența factorilor de cultură și civilizație, acțiunile lor de transformare a mediului social în comunitatea rurală, prin religie și învățământ. Am făcut această alegere, pornind de la faptul că, Trebisăuți este un sat mijlociu, situat într-o regiune populată dens, unde, pe parcursul vremii, au fost depistate mai multe culturi istorice, s-au întâlnit și s-au suprapus civilizații. Studiul a fost elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01. "Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice". Am elaborat lucrarea aplicând pe parcursul cercetării metoda documentării istorice, a analizei statistice și a investigației sociologice cantitative prin chestionare. Anchetarea a fost efectuată pe teren în luna aprilie 2025, pe un eșantion de 650 respondenți din 40 localități mari și mijlocii, situate în spațiul rural, dintre care 127 respondenți în Trebisăuți.

Primul document cunoscut până în prezent, care atestă localitatea este un uric de pe vremea lui Alexandru Vodă Lăpușneanu. La 23 martie 1555, Domnul țării Moldovei, în prezența boierilor de rang înalt și pârcălabilor de Hotin, de Neamț și de Cetatea-Nouă întărea, prin uric, lui popa Cozma cumpărarea cu 300 zloți tătarești

a câtorva părți din satul unde a fost Mihăilă, în Dobrova, din satul lui Bârsan, numit Oncani, din satul Turburei și satul Tribisviți. La 12 aprilie 1620, Gașpar Voievod, printr-un hrisov, adeverea lui Costea Bucioc satele Tribisăuți, cu heleșteie și cu mori pe Drabiște, Demideni (mai târziu denumit de turci Bulboaca), Marcovăț (azi Mărcăuți) pe pârâul Răcovăț,, jumătate din satul Mândăcăuți (devenit mai târziu Ratuș, ceea înseamnă han, loc de popas și ospățare; după 1940, face parte din Ucraina și se numește Oleksiivka), satul Romancăuți pe Drabiște (azi Ucraina). Toate aceste localități sunt situate la 2-5 km de Trebisăuți. Pe teritoriul lor au fost descoperite urmele unor vechi așezări din epoca neolitică, cu vase pictate și figurine din lut ars, unelte din cremene, din oase de animale. În epoca respectivă s-a format Cultura de Cucuteni – Tripolie, a luat naștere agricultura, ca știință și artă a cultivării plantelor, a domesticirii și a creșterii animalelor. Au fost puse primele trepte la ascensiunea civilizației umane sedentare. Cultura de Cucuteni – Tripolie se încadrează în perioada neoliticului târziu și reprezintă civilizația ceramicii, a tehnologiilor de prelucrare a lutului, a olăritului cu ilustrare în diverse culori – roșu întunecat, verde, negru, violet – a vaselor, a obiectelor de lut; de coacere în aer liber și de ardere a lor, mai apoi. Unele tehnici, aplicate de meșterii acelei epoci în producerea vaselor de ceramică, a obiectelor de cult și de uz utilitar, din acea epocă, rămân încă nedescifrate de specialiștii contemporani. Arheologul Vsevolod Marchevisci a analizat lanțul genetic al formelor ceramicii de Cucuteni – Tripolie și al ornamentelor ei, în baza tezaurului cultural depistat pe parcursul anilor, în prejma localităților din partea de nord a Moldovei. Figurinele umane și zoomorfe, altarele, cristelnițele, modelele de locuințe, podoabele, ornamentele pe vasele de cult – exprimă modul de viață al acelor triburi. V. Marchevisci consideră, că acei oameni cunoșteau deja ce este diviziunea muncii, ei practicau o economie ramificată și organizare socială deloc simplă. Statuetele plastice antropomorfe convențional-realiste și cele schematice redau cultul zeiței-mamă și mai puțin al bărbatului. Chipurile plastice din lut, executate aproape realist, prezintă figuri de conducători sau de luptători, ale bărbaților plecați din viață. Vasele de lut ars pictate sunt niște cărți deschise ale neoliticului unde imaginile-simbol reprezintă ideograme, mesaje, avertismente, venerații. Universul ceresc și cel teluric s-au întâlnit pe vasele arse și au format viziuni și norme de viață. Simbolul zeiței-mamă și a taurului sunt strâns legate. Ele sunt exprimate prin diverse variante ale fertilității (coarnele taurului pe fundalul simbolului feminin), iar simbolul masculinului este redat prin coarnele lunii în renaștere, prin forme de șarpe, de pește, de lei, balauri etc [12]. În epoca bronzului, civilizația lutului ars a intrat în declin. Așezările ei au dispărut misterios. Sunt mai multe ipoteze și teorii. Unele consideră, că de vină este creșterea excesivă a localităților populate, ce a condus la apariția unor boli sociale, precum tuberculoza, sau a unor viruși, care au cosit nemilos oamenii. Altele susțin, că schimbările climatice au provocat secete, care, pe fondalul secătuirii resurselor de hrană, au cauzat înfometare, mortalitate și migrații de populație. Așa, cum o nevoie nu vine nicicând de una singură, posibil, o dată cu schimbările climatice, s-ar fi activizat și agenții patogeni ai unor boli contagioase, incurabile, pentru

acea civilizație. Însă cultura și civilizația neoliticului n-au dispărut definitiv. Oamenii care au reușit să supraviețuiască intemperțiilor, fie prin fugă, fie prin rezistență și sacrificiu, au păstrat și valorile sacre ale civilizației lor, care, în imaginația colectivă, i-au ajutat să reziste. Simbolurile culturii de Cucuteni – Tripolie au trecut de pe vasele de ceramică în țesături, în broderii, în portul popular; deși, rar dacă cineva dintre meșterii care le reproduc azi mai știu semnificațiile lor.

Pământul este cel mai fidel păstrător al memoriei istorice. Prin luna aprilie a anului 2025, un țăran din Trebisăuți mi-a arătat un loc unde s-a aflat cândva, demult o casă, iar dânsul adună de acolo hârburi de oale sparte, de fiecare dată când însămânțează pământul. Locul era situat pe o ridicătură stâncoasă, unde, la marginea satului, cotește păraul Draghiște. Știam, că în acele împrejurimi s-au găsit urme de ceramică de Cucuteni – Tripolie și am rămas uimit când am văzut o mulțime de cioburi subțiri negre-cenușii, care, șterse de praf, căpătau luciu. Asemenea ceramică neagră putea aparține Culturii Sântana de Mureș – Cerneahov. Domnul profesor universitar, doctor habilitat în istorie Gheorghe Postică, colaborator la Muzeul Național de Istorie, a confirmat presupunerea mea. Deci, la Trebisăuți, la o distanță de circa un mileniu și jumătate, în timp, pe unul și același loc, pe valea Draghiștei, se întâlneau două culturi, două civilizații.

Cultura Sântana de Mureș – Cerneahov poartă numele localităților unde a fost atestată, aproximativ în același timp: prima dată, la Sântana de Mureș, România și Cerneahov, Ucraina. Prezintă un amestec de influențe ale geto – dacilor, goților, sarmaților și ale slavilor. A cuprins un areal de circa 400 mii km pătrați: toată suprafața teritoriului carpato-dunărean a României, – cu excepția Dobrogei –, tot teritoriul Republicii Moldova, al Ucrainei, – până la gurile râului Nipru – și al Rusiei, – până la râul Donețul de Nord. A apărut în Evul Mediu timpuriu, în perioada când s-a atestat o scădere semnificativă a temperaturii pe glob, ce a durat circa șase secole, provocând schimbări climatice, crize de hrană și migrații de popoare. La începutul secolului II d. Hr., mai multe triburi germanice de neamul goților s-au ridicat din Scandinavia și au pornit înspre Imperiul Roman, cel mai mare și mai bogat stat al lumii antice. Imperiul, însuși, trecea printr-o serie de crize, care i-au afectat irecuperabil securitatea. Decadența morală, corupția, dezmățul, scăderea mare a populației, declinul economic, revoltele sclavilor – toți acești factori de ordin social-politic amenințau, nu numai orânduirea statală, dar și existența în sine a imperiului. În acele vremuri de cumpănă, vizigoții și ostrogoții au ajuns la hotarele civilizației romane. Vizigoții s-au oprit în Aquitania sau Galia, iar ostrogoții – pe pământurile dacilor liberi: ale geților, ale carpile, ale costobocilor, ce se întindeau dincolo de Nistru și până la izvoarele lui. Ostrogoților li s-au alăturat, sarmații, iar, mai apoi, și unele triburi slave. Dacii liberi s-au opus străinilor, însă repede au încheiat alianțe cu ei, căci nu încetară nici o dată să lupte cu romanii pentru eliberarea provinciei ocupate. Între războaiele de jaf, pe timp de pace, un întreg amalgam de triburi făcea comerț cu romanii, utilizând în comunicare dialectul latin, în care vorbeau triburile dacilor. Dialectul respectiv a unit invadatorii și populația băștinașă, fortificând Cultura Sântana

de Mureș – Cerneahov, care s-a dezvoltat și a înflorit vreme de trei secole. În această perioadă, ostrogoții au dezvoltat tehnologii noi de îmbunătățire a calității fierului, a productivității pământului. Au elaborat tehnici agricole mai performante, cum ar fi plugul cu grindei și tăiș de fier, tras de boi, pentru deștelenire și arătură adâncă, perfecționând uneltele de recoltare a grânelor; astfel au ridicat rentabilitatea acestor culturi și au dezvoltat comerțul cu graminee, vite și oi, cu ceară și miere de albine. Oamenii acelor timpuri trăiau în bordeie și semi-bordeie și erau organizați deja în obști sătești. Cultura Sântana de Mureș – Cerneahov a apărut în Evul Mediu timpuriu, când dispărea Imperiul Roman, iar, o dată cu el, și civilizația romană. Ea delimitează începutul etnogenezei poporului român, dovedind rezistența, flexibilitatea, capacitatea de asimilare, puterea și viabilitatea triburilor geto – dace. O dată cu invazia, în Europa, a hunilor, – un popor nomad de origine turcică, alimentat de o civilizație formată în goana calului, – s-a produs declinul Culturii Sântana de Mureș – Cerneahov. Hunii nu s-au menținut mult timp pe pământurile vechii Dacii, în schimb, urmașii lor, kutrigurii și oguzii s-au ridicat și au mers în puhoai spre Imperiul Bizantin în sec. VI d.Hr., o dată cu slavii dintre râurile Volga și Don. Iar drumul unora dintre aceștia a trecut pe culoarul Nistrului de Mijloc, ducându-i spre sud, unde au acoperit Peninsula Balcanică până în Grecia. Găsind terenuri bune pentru agricultură, o parte din triburile slave, precum anții, s-au oprit la vest de râul Nistru, pe cursul de sus al apei. Sedentarizarea slavilor și lunga lor conviețuire cu romanicii nord-dunăreni au avut însemnate consecințe asupra societății locale și desfășurării etnogenezei românilor [2]. Migrarea slavilor, dar și a proto-bulgarilor și oguzilor, atrași de civilizația superioară a Bizanțului, a făcut să apară Cultură balcano – dunăreană, care cuprinde sfârșitul sec. VIII și începutul sec XI d.Hr. Cultura balcano – dunăreană este considerată o cultură în care, pe lângă componentele slavă și bulgară, există și componenta valahă. S-a format o dată cu Țaratul Bulgar în Balcanii de nord-est, reprezentând o uniune între proto-bulgari și slavi, formată în fața amenințărilor Imperiului Bizantin, de la sud, dar și a avarilor de la nord-vest. Slavii s-au impus mai apoi și, în cele din urmă, limba și tradițiile lor au devenit dominante. Cultura balcano – dunăreană s-a extins pe un areal vast, ce cuprindea teritoriul situat între Munții Carpați și Balcanii de Sud, Marea Neagră și Marea Adriatică, iar la nord de Dunăre, ajungea până în Muntenia, Sudul Transilvaniei și partea centrală a Moldovei, până la râul Răut. Răspândită pe pământurile mai multor popoare, cultura respectivă avea și aspect local. Invazia pecenegilor în Bizanț a marcat începutul declinului Culturii balcano – dunărene, ca să dispară în istorie după năvălirea tătaro-mongolă, când Hoarda de Aur a cucerit Bulgaria. Totuși, elementele ei s-au manifestat încă mult timp în viața spirituală, politică și culturală. Bunăoară, limba slavă drept mijloc de comunicare ortodoxă și de gestiune a lucrărilor de secretariat la cancelariile domnești, în principatele române, s-a utilizat până în sec. XVII.

Sucesiunea culturilor și a civilizațiilor a înrăurit destinele popoarelor, a marcat câmpul lor social-psihologic. Migrațiile neconținute, ciocnirile militare între triburi, comerțul cu robi, violurile, deportările, întâlnirile întâmplătoare – au produs în

permanență amestec de gene. Generațiile, pentru a supraviețui, au creat cultură, iar codul cultural, ca și codul genetic, a fost supus unor modificări ramificate. O dată cu dezvoltarea civilizațiilor și a tehnologiilor, s-au multiplicat și sursele de inovații și de perturbații în mediul social. Diversificarea culturală a frânat dezbinarea genetică a speciei umane, iar competențele creierului uman au permis o gamă de adaptări, schimbări și diversificări în limite extrem de largi [9]. Omul pre-uman s-a transformat în ființă umană timp de milenii. Însă, mai întâi, în el s-a trezit interesul, apoi a venit pasiunea și îndeletnicirea, iubirea și suferința, râsul și plânsul, voința și putința. Omul a acumulat cunoștințe și abilități și, acumulându-le pentru sine, le-a transmis și celorlalți, ca, împreună, să devină rezistenți în fața primejdiilor, să înțeleagă și să evite amenințările. Să supraviețuiască împreună.

Satul nu este doar un punct geografic, ci, mai întâi, un loc de trai, pe care ginta primitivă l-a ales din considerente, că acolo se găsea apă și hrană pentru nevoile ei, era mai dosit din calea vântului și a frigului, dar și mai ascuns de străini. Când erau amenințați de năvălitori, neavând forțe pentru a rezista, de frica robiei, locuitorii părăseau satele și plecau unde nu puteau fi găsiți. Dacă primejdia trecea repede, reveneau la vetrele lor, dacă nu, atunci păstrau amintirea locului în memoria colectivă, ca urmașii urmașilor să se întoarcă acolo unde înaintașii au trăit bine. Satul e locul de pe fața pământului, care, spre deosebire de alte locuri, este înzestrat cu energii viabile. Locul respectiv adună oamenii și menține laolaltă generațiile. Nu cunoaștem ce nume purta așezarea înainte de a fi Trebisăuți, însă un lucru este cert: pe malul Draghiștei, de-a lungul mileniilor, pe locul numit azi Trebisăuți, s-au perindat culturi și civilizații, oameni care au rezistat, s-au adaptat la noile împrejurări și își continuă destinul.

Costea Bucioc, proprietarul moșiei satului Trebisăuți, n-a fost numai un mare latifundiar, ci și un iscusit dregător și abil om politic în Moldova sfârșitului de veac al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea. Vom stăruii puțin asupra personalității sale, căci Costea Bucioc a lăsat, pentru două secole și jumătate, moștenire urmașilor săi, moșia satului Trebisăuți. De boieri depindea soarta satelor, dar dâșii nu aveau puteri nelimitate asupra țăranilor. În Moldova feudală, domnitorul Țării era considerat conducătorul suprem al pământului, însă era numai conducător, dar nu și proprietar. O dată cu intensificarea războaielor și năvălirilor de la răsărit, domnitorii făceau abuz de putere și donau, în întregime sau în atare părți, moșiile satelor, unor nobili militari, care se manifestau pe câmpul de luptă. Astfel, în Moldova, satele s-au pomenit în situația când 5/9 din pământuri aparțineau moșiilor boierești, 2/9 moșiilor mănăstirești, iar 1/9 moșiilor răzășești. Moșia boierească era împărțită în două părți, una, care reprezenta gospodăria boierească și a doua, care cuprindea loturile date spre folosință clăcașilor, pentru care aceștia erau obligați să presteze claca. Unii boieri, pentru atragerea brațelor de muncă pe moșiile lor, ofereau terenuri oamenilor din alte părți, în special loc de casă, materiale de construcție gratuite, scutiri de dări și pășune [11].

Dar să revenim la Costea Bucioc. Susținător al dinastiei Movileștilor, ca lider militar, a luptat împotriva Imperiului Otoman, alături de oștile Uniunii statale polo-

no-lituaniene. Suferind înfrângere, a urmat Movileștii în exilul polonez, în 1611 sau 1612. A revenit în țară după moartea lui Constantin Movilă și a trecut de partea lui Radu Mihnea, numit de otomani domn al Moldovei. A fost mare Vornic al Țării de Jos. Și-a menținut poziția și sub domnia lui Gaspar Graziani, un aventurier italian ajuns în scaunul domnesc. Costea Bucioc și Gaspar Graziani nu se sufereau reciproc, Graziani a încercat chiar să-l otrăvească pe vornicul său. Totuși, până la urmă, cei doi s-au împăcat. În 1620, Graziani a implicat Moldova, de partea poloneză, într-un nou război cu otomanii, purtat pe teritoriul moldovenesc. Bucioc a comandat armata moldovenilor și a suferit înfrângere. În retragere spre Polonia, s-a oprit într-o braniște, la moșia finului său de cununie Teodor Brănișteanu, care, – în loc să-l găzduiască și să-l ascundă, cum s-ar fi cuvenit, – a doua zi, l-a legat și l-a dus poclon lui Skender Pașa, care a ordonat să fie tras în țeapă. Cum a scris mai târziu Miron Costin, cronicarul fiind și el înrudit cu urmașii lui Costea Bucioc: „, O! Să-l bată Dumnezeu, hin ca acela!..” „...Și dacă l-a dus la Schider Pașa, îndată a apucat și l-a înțepat pre Bucioc, săracul, cela ce pururea sfătuia pe Gașpar Vodă spre bine” [15]. Asta s-a întâmplat, la nici un an, după ce a jucat la nunta fiicei sale Tudosca cu Vasile Coci, zis „albanezul”, care, mai târziu, când a ajuns Domn al Moldovei a luat numele de Lupu. Trecuseră numai șase luni după ce Costea Bucioc cumpărase moșia satului Trebisăuți. Alexandru Iliăș, urcat în scaun după Gaspar voievod, a confiscat o parte din averile familiei Bucioc, dar n-a reușit mult, căci a domnit puțin și, în scurt timp după ce a fost mazilit, în scaun a urcat ginerele lui Bucioc, Vasile Lupu, un domnitor reformator, care, în condițiile vitrege de atunci, s-a menținut la putere 19 ani, cel mai mult, după Ștefan cel Mare și Alexandru cel Bun. A fost considerat om al turcilor, dar, în umbra Porții, a promovat o politică externă favorabilă Moldovei, a protejat ortodoxia și a fost ctitor de biserici, între care, cea mai impunătoare, Sfinții Trei Ierarhi de la Iași, unde a înființat și o școală – Academia Vasiliană – și o tipografie. Averele rămase de la Costea Bucioc a ajuns și la rudele lui colaterale, provenite din ramura moldovenească a familiei Cantacuzino. Cantacuzinii erau greci de origine, care posedau arta negoțului și s-au făcut bogăți în Constantinopol, însă, știința și ținuta lor aleasă nu erau pe placul sultanilor, fapt pentru care, periodic, plăteau cu moartea. Ceea ce i-a făcut să plece din capitala imperiului și să ajungă în Principatele Române. Au avut tot timpul conștiința că cei din Moldova alcătuiesc împreună cu cei din Tara Românească o unică, mare familie, al cărui prestigiu trebuia apărat. Au fost oameni cultivați, nu doar simpli știutori de carte, conștienți de însemnătatea creației culturale, unii dintre ei, adevărați cărturari. Dorința de bogăție și putere nu-i făcea niciodată „să treacă peste hotarele lor, dincolo de care vedeau rușinea din partea oamenilor și pedeapsa din partea lui Dumnezeu” [6]. Sociabili din fire și înțelepți prin moștenire, Cantacuzinii s-au adaptat ușor la legile nescrise ale acelor vremi, au făcut alianțe și s-au înrudit prin căsătorii cu familii de nobili și din conducerea țării. Vreme de circa trei secole, neamul cantacuzinilor a influențat viața socială, politică, culturală din Muntenia, Moldova și Rusia. Primul a venit în Moldova Iordache Cantacuzino. El s-a căsătorit cu fiica lui Costea Bucioc – Catrina, care era soră cu Tudosca, soția lui Vasile Lupu. Deci, Iordache

Cantacuzino, n-a fost numai cumnatul acestuia, dar și un susținător fidel al politicilor promovate de Vasile Lupu. La 1666, marele vistier Iordache Cantacuzino stăpâna moșiile depline a 60 de sate și jumătate din moșiile a 15 sate. Feciorul lui Iordache și nepotul lui Coste Bucioc – Toderașco Cantacuzino a fost căsătorit cu strănepoata domnitorului Ștefan Vodă Tomșa și a urcat toate treptele boierilor moldovenești, fiind pârcălab de Hotin, mare comis, mare spătar, mare paharnic – până la demnitatea de mare vistiernic. La 16 octombrie 1670, domnitorul Gheorghe Duca a întărit spătarului Toderașco Iordache mărturisirea hotarnică a satului Trebisăuți, ținutul Hotin. În document se menționează: ”Ca să socotim hotarul dintre alți megieși, am venit acolo la satu, am strânsu oameni buni și bătrâni, și feciori de boiernași, anume pe Marcu den Mândăcăuți și pre Samson de Rosoșeni, și s-o tâmplat și Pancu care a fost și șoltuz de Ștefanești, și oameni bătrâni, care au știut rândul hotarului, anume, Ghiorghie Belei de acolo den satu, Grigore vătămanu, de acolo, Iacob juzi și Gligor Jăla și Țuril, feciorul vătămanului și Iașcu Braga [...] Dacă am înconjurat hotarul și cu oamenii ce au știut rândul hotarului foarte bine și numai ce s-au aflat despre Corestăuți puțin lucru împresurat a Tribisăuților. Ce acela încă am socotit și l-am așezat cu acei oameni, care-s mai sus scriși și au pus și stâlpi ca să n-aibă gâlceavă pentru acel puțin loc. Și acei oameni câți sântu mai sus scriși toți s-au pus unii iscăliturile, alții degetele pre această mărturie ca să fie de credință” [1, pp. 26, 27].

Nu am prezentat aici hotarul moșiei satului, din considerente că acest fapt ar fi solicitat un comentariu ce depășește subiectul abordat. Vom reveni asupra lui cu altă ocazie. Acum putem menționa, doar, că linia de hotar a satului Trebisăuți a rămas neschimbată până în prezent. Iar modul de întocmire documentară a hotarelor moșiilor sătești prin mărturisirea oamenilor buni și bătrâni, apelând la memoria colectivă, este semnificativ. Boierii veneau și plecau, la fel ca și domnitorii. Moșia însă rămânea, fiind ocrotită de cei care o lucrau. Ei erau gata să lupte pentru fiecare palmă de pământ luată din moșia lor. Însuși numele de moșie înseamnă pământ stăpânit prin ereditate de la moși, de la oamenii bătrâni, de la buneii. Civilizația medievală nu cunoștea încă cadastrul cu măsurători topografice, cu baze de date, scheme și hărți ale terenurilor. Domnitorul era responsabil, în fața poporului, de ocrotirea și apărarea pământurilor țării, dar nu era și stăpânul lor. Stăpână a pământului era obștea satului. Era o situație nostimă în felul ei, căci menținea o stare de fapt moștenită din comuna primitivă, unde fiecare trib era stăpân pe pământul ocupat, pe care îl folosea în agricultură. Dispariția societății tribale n-a însemnat și dispariția agriculturii, ba dimpotrivă, a condus la dezvoltarea și prosperarea acesteia, numai că securitatea terenurilor agricole a trecut pe seama obștei sătești. Acele așezări umane unde obștea avea structuri de forță, capabile s-o apere, și-au menținut pământurile intacte, iar satele care erau mai slabe în această privință, au fost silite de împrejurări să încheie parteneriate de apărare cu structuri militare, în schimbul unor părți din moșie. Astfel au apărut juzii sau conducătorii de ceată, care mai aveau și atribuții judecătorești. Mai târziu, la începuturile Epocii Feudale, o dată cu creșterea expansiunilor și migrațiilor nomade, unii juzi au devenit voievozi, iar alții au rămas să fie boiernași sau chiar țărani.

Astfel au apărut structuri statale medievale cu boieri, cu domnitori, cu orânduiri administrative noi, cu oșteni ai domnitorului, dar și ai boierilor. Deși situația țăranilor s-a schimbat permanent, obștea a rămas să păstreze în memoria colectivă hotarele pământurilor, care, pe drept, i-au aparținut altădată. Pe lângă patronimele celor mai buni și mai bătrâni oameni, păstrători ai memoriei locului la Trebisăuți, în 1670, întâlnim calificativul de vătăman pentru Grigore, adică conducător al obștei și de jude pentru Iacob, cap al satului cu împuterniciri de judecător. Numele de Jăla și Braga au dispărut, răpite de intemperiiile timpurilor. Conform unui raport ce viza numărul populației în satul Trebisăuți la 1820, adică la un secol și jumătate, după ce Toderașco Iordache Cantacuzino a verificat hotarele moșiei, întâlnim numele unui țăran, Dumitru Bilei. Cel puțin, acesta, de unul singur, ar fi rămas păstrător al lanțului memoriei colective, deși, până azi, în Trebisăuți, câțiva oameni mai sunt numiți, după poreclă, ”de a lui Bulei”. Nu-i de mirare, a fost perioada când feudalismul, ajuns la apogeu, supunea țăranimea, acea sursă de creștere demografică, dar și ca forță principală a economiei, la grele încercări. Iată, cum istoricul Vasile Boerescu prezintă portretul țăranului român de atunci:

1. țăranul român aservit era, în secolul al XVIII și până la reforma agrară de la 1864, om liber, căci era stăpân pe persoana și averea sa și se putea muta; nu era liber, căci datora lucrul personal perpetuu stăpânului, iar dacă nu avea alți moștenitori, îl moșteneau acesta;
2. era șerb, căci era vândut cu proprietatea și restricții erau puse la dreptul lui de strămutare; nu era șerb, căci avea raporturi directe cu statul;
3. era emfiteot, căci concesiunea lui de pământ era perpetuă; nu era emfiteot, căci pe lângă redevență mai datora și muncă;
4. era locatar, căci proprietarul îl putea expulza; nu era locatar, căci posesia lui nu era provizorie, ci perpetuă; nu datora numai redevență în bani, ci și în natură; transmitea moștenitorilor săi o parte din drepturile sale; proprietarul nu se obliga să întrețină lucrul ce-l pune la dispoziție;
5. era coproprietar, fiindcă avea un drept indiviz la moșie; nu era coproprietar, pentru că nu putea ieși din indiviziune, fiindcă proprietarul îl putea lipsi de dreptul său real;
6. era uzufructuar, căci se folosea de obiect și drepturile sale asupra unei părți din moșie nu erau decât viagere, dar era mai mult decât uzufructuar, căci dreptul său nu era limitat într-un termen, era transmisibil moștenitorilor;
7. Era colon, căci trebuia să dea proprietarului o parte din fructe, dar era mai mult decât colon, căci dreptul său deriva din lege, iar nu din convenția părților și era drept perpetuum și transmisibil ipso jure;
8. Așadar, era mai mult decât un șerb, decât un locatar, decât un uzufructuar. Decât un colon parțial, dar era mai puțin decât un om liber, decât un emfiteot, decât un coproprietar. Calitatea lui era foarte greu de definit [8, p. 37].

În lupta sa pentru existență, pentru a rezista, a se adapta la noile condiții, mereu schimbătoare, ale mediului social și a supraviețui, țăranul român era legat nu numai

de proprietarul moșiei, dar depindea mult și de forțele geopolitice. La începutul sec. XVIII, când Imperiul Otoman a ajuns la culmea înfloririi, în Nord, la răsărit s-a trezit o nouă putere, alimentată genetic de veleitățile Hoardei de Aur – Rusia lui Petru I. Dorințele ei erau mările calde și stăpânirea strâmtorilor Bosfor și Dardanele. Ceea ce însemna războaie iminente cu Imperiul Otoman. În planurile rușilor, Principatul Moldovei s-a dovedit a fi un cap de pod pentru ași atinge scopul lor strategic. Cu promisiuni atrăgătoare, dar și înșelătoare, ei l-au convins pe principele Dimitrie Cantemir, – filosof iluminist de mărime europeană și, mai puțin, om politic, – să treacă de partea Rusiei. Tratatul încheiat între Petru I și Dimitrie Cantemir la Luțk în 1711 a stat la începutul sfârtecărilor teritoriale și a declinului Țării Moldovei. Cantacuzinii din Moldova, fiind încă politicieni tineri, n-au fost aproape de Dimitrie Cantemir și nici în evenimentele din 1711-1712 nu s-au implicat. După eșecul rușilor în Campania de la Prut, turcii au reușit să-și realizeze visul de 175 de ani, să transforme ținutul Hotinului în pašalâc. Moldovenii, în schimb, au pierdut un ținut dintre cele mai bogate, care, chiar și în anii grei, plătea domnului biruri mari în oi și vite, mai mult decât celelalte ținuturi. Târgul situat alături de vamă era un important centru comercial pentru negustorii băștinași și străini, care aducea mult venit. Iar cetatea Hotinului era cel mai fortificat punct strategic în nord-estul țării. La 1716, turcii au emis un firman prin care toate pământurile și circa 160 de sate, aflate în hotarele olatului, au fost desprinse de Moldova și alipite cetății Hotin. De acum înainte, fiecare cetățean înscris în raia, care împlinea vârsta de 12 ani, plătea darea de suflet, câte un galben. Se lua desetină de fiecare știubei de albine – câte patru parale; de fiecare cap de oaie, capră, miel – câte o para, iar de fiecare porc – câte patru parale. Prin acel firman, se cerea ca locuitorii olatului, refugiați în Moldova, să fie căutați, găsiți și întorși, fără nici un fel de abuz. (Gumenâi, 2002) Datele ne dovedesc, că mulți țărani n-au putut rezista orânduirii turcești și au luat calea bejaniei, au mers la rudele lor, sau în satele boierilor lor, rămase în Moldova. Satul Trebisăuți a fost inclus în raiaua Hotinului, unde s-a aflat până în timpul războiului Ruso-Turc (1768-1774), când, după căderea cetății Hotinului, administrația rusă a restituit vechilor proprietari toate satele din raia. În recensământul populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774, efectuat de oamenii domniei, Ștefan Hurmuzachi și Constantin Chirilovici, la comanda armatei ruse, găsim satul Trebisăuți, cu 24 de case și 22 de birnici, în stăpânirea spătarului Ioan Cantacuzino. Satul a rămas în componența Moldovei până în 1774, când, după pacea de la Kuciuk-Kainargi turcii au refăcut raiaua Hotinului. Ioan Cantacuzino a murit la 1789, iar unicul său fecior, Matei, la 1774, împreună cu familia, a părăsit Moldova și, o dată cu armata lui Rumeanțev, s-a retras în Rusia. A avut patru feciori, dintre care doi au făcut carieră militară. Cel mai mare, Grigore a fost un luptător neînfricat, a participat în lupte pentru Oceacov, războiul ruso-turc (1787-1791), pentru Praga, războiul ruso-polon (1792), în bătăliile de la Austerlitz și de la Eylau. A fost de mai multe ori rănit, dar și-a revenit și a rămas în armată. A căzut pe câmpul de luptă la Borodino (1812), având gradul de colonel, comandant de brigadă. Alt fecior, Gheorghe (Egor) a început serviciul în armată sub comanda lui Platonov, figură emble-

matică în cavaleria cazacilor de pe Don. S-a afirmat în luptele cu francezii, în 1813, într-un detașament de partizani. În grad de colonel, a condus regimentul 1 de ulani de la Bug. În catagrafia lăcașelor de cult ale imperiului rus din 1835, Gheorghe al lui Matei Cantacuzino apare ca episcop al bisericii Sf. Arhanghel Mihail din Trebisăuți și stăpân al moșiei satului. A locuit la conacul său din satul Marcăuți, din care astăzi au rămas doar hrubele. Dintr-o catagrafie efectuată în 1850, îl aflăm deja stăpân pe sat și pe moșie pe Alexandru Comar, căpitan de stat major. El n-a menținut-o însă mult timp. Numele lui spune puțin, căci Alexandru Stanislav Comar, polonez de origine, a venit din Podolia. În 1821, guvernatorul Basarabiei i-a acordat lui Comar titlul de nobil rus. Alexandru Comar reprezintă un produs al emergențelor capitaliste, ajuns în Basarabia sub dominația rusească. Demult, prin anii șaizeci ai secolului XX, bătrânii din Trebisăuți vorbeau de faptul că moșia satului a fost câștigată la cărți. Comar a fost uitat, în schimb, până în prezent, oamenii vorbesc de boierul Cazimir. La 1888, Teodor Cazimir a ctitorit o biserică nouă pentru sat, în prezent considerată monument al arhitecturii de lemn. Cazimir era membru al Adunării Nobilimii din Județul Hotin și, cu aportul lui, în Trebisăuți, a fost ridicată clădirea școlii de zemstvă, conform unui proiect-tip. După cum susține Bezviconi, bunelul lui Teodor Cazimir, spătarul Panait, pe vremea lui Scarlat Callimachi, la 1812, a trecut Prutul și a rămas în Basarabia. Cazimirii au ținut moșii la Văscăuți, Trebisăuți, Cernoleuca. Feciorul lui Teodor, Constantin Cazimir a fost un mare filantrop și un om politic vizionar. A studiat la Academia agricolă „Petrovskaia” din Moscova și a obținut gradul de doctor în științe agricole. A fondat și a fost primul director al școlii agricole din Grinăuți. Moșiile lui deveniseră și terenuri experimentale pentru selecția plantelor și animalelor. A obținut rase noi de cai de tracțiune și de călărie, de oi de caracul. A fost preocupat de ameliorarea solului și aplicarea asolamentelor. Pe lângă cerealele și ierburi furajere, cultiva rapiță, in, cânepă, fasole, mazăre, bobii. În timpul lucrărilor agricole, urmărea nu numai experimentul biologic, ci și comportamentul tinerilor țărani; selectându-i pe cei mai capabili, îi trimitea, din contul lui, la învățătură, convins, că anume ei, vor contribui la propășirea satelor. Ca membru al consiliilor școlare județene Hotin și Soroca, a contribuit la deschiderea a circa 20 de școli. Din propriile resurse, a susținut studiile a câtorva sute de tineri, care s-au regăsit, mai apoi, în mediul social al satelor, păstrând vie memoria lui Constantin Cazimir. În funcție de timpul istoric în care au trăit nobilii moldoveni, boierii din neamul Cantacuzino și Cazimir au fost conștienți, că satele și oamenii lor, obștea sătească sunt organisme perene, păstrătoare de memorie, de cultură, de civilizație și erau convinși de faptul, că omul e sub vreme și nu vremile sub om. Din poziția lor de stăpâni, au înțeles că pot supraviețui numai împreună: ei și satul, și bogatul și săracul. În calea tuturor răutăților, se poate rezista numai prin insistență, prin credință și religie, cultură și învățătură, răbdare și compasiune, vrere și putere.

Satul Trebisăuți s-a ridicat o dată cu biserica. Comunitatea de agricultori, formată din 15-20 de familii, – care practicau mai mult creșterea animalelor, a bovinelor și a ovinelor, decât a cerealelor – la vremea atestării, când popa Cozma a înche-

iat actul de comerț, avea deja biserica sa. Era mică, făcută din nuiele lipite cu lut și acoperită cu stuf, ca și casele țăranilor. Biserica din Trebisăuți aparținea de episcopia Rădăuților, fondată în 1402 de către Alexandru cel Bun, unde au intrat parohiile și mănăstirile din nordul Moldovei. După revenirea Basarabiei în componența Statului Unitar Român, Petru Constantinescu – Iași a publicat o lucrare cu monumentele de arhitectură și artă din Basarabia. Într-o fotografie prezenta imaginea bisericii din satul Sângera, județul Hotin, menționând, că la fel arăta și biserica din Trebisăuți ”Sf. Arhanghel Mihail”, ridicată pe la 1710, care a păstrat un antimis din 1707 [3, p. 74]. Era o construcție din lemn, în formă de navă, cu baza încadrată în cruce și era acoperită cu șindrilă. Meșterii acelor timpuri respectau școala veche a bisericilor de zidărie, de pe vremurile lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Astfel, țăranii dintr-un sat mic, cum era Trebisăuți, din generație în generație, aveau grijă de sufletele lor, își formau valorile și identitatea într-o biserică de lemn, la fel de frumoasă ca și cele din zidărie, care constituia, împreună cu celelalte biserici, un tot întreg arhitectural. Biserica n-a rezistat timpului și a fost descompusă în 1914. Pe locul altarului ei, sătenii au așezat o capelă, unde se mai văd urmele vopselelor din secole trecute și se păstrează patru cruci de fier, bătute pe nicovală, care au fost înălțate pe vechea biserică. Biserica nouă, de asemenea, a fost făcută din lemn, însă după un proiect tipic, de arhitectură rusească de cult, pentru localitățile din imperiu ce depășeau 500 de locuitori. Astfel, biserica din sat poate adăposti azi 50 de persoane, cel mult. În timpurile sovietice, comuniștii - atei au închis lăcașele creștine, dar biserica Sf. Arhanghel Mihail a rămas deschisă, căci era mică și nu prezenta pericol mare pentru ideologia bolșevică; cu atât mai mult, că preotul paroh Vasile Bârcă era trecut de 80 de ani, și plecarea lui la cele veșnice ar fi însemnat și închiderea bisericii. Dar n-a fost să fie cum au vrut ei. Părintele Vasile a trăit și a păstrat făclia credinței până la vârsta onorabilă de 94 de ani. A rezistat până s-a schimbat la Moscova conducerea de vârf a partidului și a slăbit puțin și presiunea asupra bisericii. În timpurile grele, pentru oamenii satului, biserica a semănat germini de speranță și încredere, de dragoste și sacrificiu pentru un viitor mai bun. Biserica le-a inspirat rezistența și toleranța. I-a unit și i-a făcut să fie mai puternici. Odată cu democratizarea societății, astăzi, la Trebisăuți, au fost deschise și trei case de rugăciuni ale unor confesiuni, ce aparțin: creștinilor adventiști de ziua a șaptea; martorilor lui Iehova și baptiștilor. Cercetarea sociologică dovedește că la Trebisăuți se declară: ortodocși – 89 % dintre locuitori; – 7% se consideră baptiști, adventiști, martor ai lui Iehova etc.; 3 % – se consideră atei. La rândul lor, în celelalte localități: – 93,7% sunt ortodocși; – 0,3% catolici; – 4% baptiști, adventiști, martori ai lui Iehova etc.; – 2% atei. Datele respective vorbesc de faptul, că, la Trebisăuți, oamenii ar fi mai toleranți față de credința aproapelui lor (asta, dacă nu ținem cont și de faptul, că parohul bisericii nu locuiește în sat, împreună cu enoriașii, ci în oraș, și, în lipsa lui, se afirmă celelalte confesiuni).

La întrebarea *cât de des se roagă* răspunsurile respondenților s-au repartizat, după cum urmează. În Trebisăuți: de câteva ori pe zi – 15%; în fiecare zi – 46%; de câteva ori pe săptămână – 15%; cel puțin, o dată pe săptămână – 12%; o dată în

câteva săptămâni sau mai rar – 4%; deloc – 8%. În celelalte localități: de câteva ori pe zi – 14%; în fiecare zi – 40%; de câteva ori pe săptămână – 13%; cel puțin, o dată pe săptămână – 13%; o dată în câteva săptămâni sau mai rar – 13%; deloc – 9%. Acești indicatori nu vorbesc numai de faptul, cât de religioși sunt oamenii, cât de des apelează la ajutorul divinității, dar și de modul cum ei se regăsesc, cum manifestă stăpânire de sine în clipele grele, de îndurerare, sau de slavă și înălțare, ori de liniște și mulțumire. În principiu, deferență mare nu există, între oamenii din Trebisăuți și din celelalte localități în ceea ce privește apelarea la spiritul divin. Totuși, sătenii din Trebisăuți mai des invocă divinitatea, rostind rugăciuni. Această stare de spirit a oamenilor poate fi explicată și prin faptul, că în sat, la ei, biserica a fost deschisă permanent.

Școala ca instituție de învățământ din cele mai vechi timpuri s-a aflat pe lângă biserică. Ca și în alte sate, la Trebisăuți, mai întâi, a fost înființată o școală eparhială – la 1861, care din 1900 a devenit de zemstvă, adică a administrației locale din Rusia țaristă. Însă, faptul, că până în 1861, la Trebisăuți, – cel puțin, în documente, – n-a existat clădirea unei școli, nu înseamnă că toți locuitorii satului erau neștiutori de carte. Mărturia hotarului moșiei, la 1670, a fost iscălită de martori, iar cei neștiutori de carte ”au pus degetul”. Deja, atunci, administrația satelor, vătămanii, juzii, ocolașii, în mare parte, erau știutori de carte. Chiar dacă nu existau școli în sens clasic, copiii țăranilor înstăriți, în timpul liber, mergeau să învețe a citi și a scrie la dascălul din sat. La Trebisăuți, la sfârșitul sec. XIX, a fost școală, cu învățători precum Olga Crinițchi, Alexandru Cazacu, Maria Bucinschi, Vera Ignatovici, însă ei făceau lecțiile în limba rusă, pe care țăranii n-o înțelegeau și nici nu se grăbeau s-o cunoască. Din aceste considerente, părinții preferau să-și țină odraslele acasă, să-i învețe ei ce știau mai bine – muncile agricole ș.a., așa cum au apucat din bătrâni. Lucrurile s-au schimbat abia după unirea Basarabiei cu România și trecerea învățământului la limba română. Atunci, în școală, au venit tineri învățători cu studii pedagogice, vorbitori de limbă română: Teofan Cubleac, Elena Cubleac, fiica preotului Vasile Bârcă, Eugen Drăghișteanu (Capusteac), – originar din sat –, Zina Drăghișteanu, Elena Samborschi. Ei au reușit, din greu, să facă ca țăranii să depășească suspiciunea față de școală și intelectualii. În centrul activităților s-au plasat soții Eugen și Zina Drăghișteanu. Dânșii au făcut ca școala să adere la Fundația ”Regele Carol”, au luat legătura cu Institutul Social Român, condus de Dimitrie Gusti și cu Fundația ”Astra”, au înființat căminul cultural, unde au organizat, mai întâi, cursuri țărănești pe timp de iarnă. Ingineri, agronomi, medici, profesori, țineau în fața țăranilor, – pre limba lor –, prelegeri pe teme de agricultură, apicultură, economie rurală, sănătate publică, istorie; unele fiind însoțite și de demonstrații de filme etc. La început, sătenii priveau cu neîncredere activitatea tinerilor învățători, apoi – se adunau de nu încăpeau în sală și erau nevoiți să șadă pe pervazurile de la ferestre. Tot atunci a fost deschisă o bibliotecă cu 3200 de cărți de interes gospodăresc, dar și de literatură artistică valoroasă. Biblioteca a trezit interesul țăranilor pentru lectură, numărul cărora, în 1935, trecea de 40, o adevărată performanță. Activitatea învățătorilor, în decurs de doi ani, s-a

simțit în viața economică și culturală a satului. În colaborare cu tânărul preot Serghei Radomschi, – înzestrat cu o voce excepțională, – au organizat un cor, ce a devenit vestit și dincolo de hotarele județului. Au fost deschise cercuri de activitate teatrală și de dans. Satul creștea numeric. Conform recensământului general al populației României, în 1930, în Trebisăuți, au fost înregistrați 2275 locuitori cu 656 mai mult față de numărul locuitorilor din anul 1917. Sporul natural datorat creșterii natalității și ameliorării situației economice a țăranilor după reforma agrară din 1921. Cum mărturisea într-un interviu Eugen Drăghișteanu, directorul școlii de șapte ani din localitate, în 1939 fundația ”Regele Carol” urma să lanseze la Trebisăuți primul proiect de sat – model din județul Hotin. Proiectul prevedea construirea unei biserici noi, de asemenea și o școală dotată cu laboratoare și săli de clasă spațioase, un oficiu poștal, un centru de sănătate, o baie comunală și un cămin cultural. Însă n-a fost dat să fie așa. Declanșarea celui de Al Doilea Război Mondial și ”eliberarea” Basarabiei de către forțele militare ale regimului stalinist au schimbat cursul vieții. Corpul didactic al școlii din Trebisăuți a luat calea refugiului, salvându-se de teroarea bolșevică. Satul Trebisăuți, ca și toate localitățile Moldovei Sovietice, a fost supus operațiilor staliniste ”de purificare”, de intimidare prin frică, teroare, înfometare. În urma celor trei valuri de deportări, a mobilizării bărbaților tineri în armata sovietică și nimicirii lor pe front, a deceselor provocate de foametea organizată – numărul locuitorilor în sat s-a redus considerabil. După eliberarea sovietică, pe altarul supraviețuirii, satul a adus un sacrificiu enorm. Numărul populației anului 1939 (satul înregistra 2275 locuitori, la Recensământul populației României din 29 decembrie 1930) s-a restabilit abia în 1959 (2314 locuitori, conform Recensământul populației din Uniunea Sovietică). În anii șaizeci ai sec. XX, în Moldova Socialistă s-a încheiat un alt tip de societate și a pus stăpânire pe oameni civilizația sovietică. Un rol important în acest proces l-a jucat anume școala sovietică cu învățământ obligatoriu și la toate nivelurile, fără plată. În școală a fost format un corp didactic nou, din cadre aduse din alte părți, care mult timp nu se rețineau în localitate. Abia la începutul anilor cincizeci, au apărut absolvenți ai școlilor pedagogice, originari din sat, aceștia fiind elevii anilor treizeci, educați în atmosfera entuziasmului interbelic, de atunci. Între 1946-1961, școala și-a menținut profilul de șapte ani. În această perioadă, au susținut examenele de absolvire 316 tineri, dintre care cei mai mulți – 35, în anul 1954, iar cei mai puțini – 11, în anul 1948, anul de după foame. În anii 1963-1970, școala a fost de opt clase, cu un număr total de 296 absolvenți, dintre care cei mai mulți – 48, în 1965, iar cei mai puțini – 17, în 1963. În anii 1971-1987, școala a avut statut de școală medie, unde au învățat și elevi din satul Bulboaca. În această perioadă, au absolvit studiile medii 438 de tineri și tinere, iar, concomitent, au obținut și certificat de opt clase, 545 de elevi, dintre care au plecat la școli medii în alte localități, la colegii și școli profesionale, ori au rămas să muncească în colhoz – 107. În anii 1988 – 2006, școala a avut statut de școală medie generală de unsprezece clase, unde au însușit programul ciclului inferior de liceu și au susținut examene de absolvire a nouă clase, elevi din Trebisăuți și satele vecine: Bulboaca, Corestăuți, Marcăuți – 528 de tineri și tinere,

iar studii medii de unsprezece clase, au obținut – 357. În perioada 2008-2025, școala deține statutul de liceu, unde învață și elevi veniți din satele megieșe. Prezentăm numărul elevilor și satele lor de baștină în *Tabelul 1*. Numărul elevilor, pe anii de studii 2006-2024, în liceul satului Trebisăuți.

Tabelul 1. Numărul elevilor, pe anii de studii 2006-2024, în liceul satului Trebisăuți

Anul de studii	Nr. total de elevi	clasele I-IV	clasele V-IX	clasele X-XII	Din nr. total: Veniți din:			
					Bulboaca	Colicăuți	Mărcăuți	Coresăuți
2006-2007	290	66	162	62	24	-	1	-
2007-2008	301	70	141	90	22	-	2	-
2008-2009	285	68	133	84	20	-	2	-
2009-2010	262	68	108	86	11	-	1	-
2010-2011	258	74	100	84	16	-	1	-
2011-2012	257	66	90	101	21	6	-	-
2012-2013	233	69	98	66	23	6	1	1
2013-2014	227	71	90	66	23	6	1	1
2014-2015	206	65	101	40	20	-	1	1
2015-2016	228	72	114	42	41	-	1	1
2016-2017	207	68	102	37	32	-	-	1
2017-2018	224	67	111	46	42	-	-	1
2018-2019	225	69	108	48	36	-	-	-
2019-2020	227	71	114	42	38	1	-	-
2020-2021	218	75	99	44	37	1	-	-
2021-2022	221	75	99	47	41	1	-	-
2022-2023	203	64	93	46	35	-	-	1
2023-2024	210	61	104	45	35	1	-	1

Sursa: Elaborat de autor.

Analizând datele din *Tabelul 1*, constatăm, că liceul din Trebisăuți a avut cei mai mulți elevi în anii 2007-2008 – 301, dintre care, numai din sat – 277 și cei mai puțini în 2022-2023 – 203, dintre care, din sat – 167. Referitor la numărul de absolvenți de liceu din anii 2008-2023, acesta a oscilat între 40 și 9 elevi. Analizând registrele școlare, aflăm, că în 2008-2013, toți absolvenții au susținut examenele de BAC, apoi, începând cu 2013, din 23 de absolvenți, numai 13 au susținut examenele de BAC, iar în 2014, din 40 – 8; în 2016, din 15 – 4; în 2017, din 8 – 8; în 2018, din 9 – 7; în 2019, din 19 – 9; în 2021, din 9 – 8; în 2022, din 14 – 10; în 2023, din 12 – 8. Din 2013, s-a micșorat și numărul de elevi, care au optat pentru studii liceale. Scăderea interesului

pentru studiile liceale s-a dovedit a fi în dependență, nu de cunoștințele acumulate, ci de notele de trecere la examenele de BAC. Acest fapt, este urmarea luptei cu corupția în sistemul de învățământ, declanșată în 2013, de Ministerul Educației. Nu este numai consecința instalării camerelor de supraveghere în sălile de examene. Până atunci, corupția în sistemul de învățământ reușise să devalorizeze importanța cunoștințelor și să instaureze în școli cumpărarea examenelor și nu promovarea unui învățământ bazat pe performanțe, în baza concurenței loiale între elevi. Ministerul a intervenit pentru a contracara coruperea și a promova învățământul de calitate. Evoluția numerică a elevilor în sistemul de învățământ școlar nu exprimă numai starea componentei social-demografice, dar și a potențialului uman în creștere, a acumulării de capital uman în unitatea socială. Cei mai mulți elevi în Trebisăuți au fost înregistrați în anii 1963-1971, când satul a avut și cel mai mare număr de locuitori – 2451. În baza registrelor de studii, am analizat numărul absolvenților școlii din Trebisăuți în anii 1948-2024, al elevilor care au continuat învățământul, al specialiștilor care, după studii, au revenit și s-au stabilit în viața socială și economică a satului și al celor care au plecat definitiv. Am considerat, că evoluția indicatorilor respectivi, selectați o dată la zece ani, pe parcursul întregii perioade, va ilustra tendințele acumulării de capital uman în localitate, bazele căruia au fost puse de școala satului, întru consolidarea dezvoltării comunității. În 1948, au absolvit patru clase 50 de elevi, dintre care trei au plecat să învețe la școli profesionale. Restul – au rămas la munci agricole în sat. Din cei plecați, a revenit doar o singură persoană, care s-a afirmat, în școală, ca specialist cu studii pedagogice. Din cei 11 absolvenți ai programului de șapte clase, au plecat la studii – patru și numai unul a revenit în sat. În 1958, din 27 absolvenți a șapte clase, au plecat să învețe – șase. Au revenit – doi specialiști în domeniul pedagogiei. În 1969, au absolvit opt clase – 46 elevi și eleve, dintre care – 18 au plecat la învățătură, și au revenit în sat – 10. În 1979, din 27 absolvenți ai programului de opt clase, definitiv, din sat, au plecat – 5 persoane și din 32 de absolvenți de studii medii, au plecat definitiv – 5. În 1989, din 26 absolvenți ai programului de opt clase, 9 – au plecat definitiv, iar din 14 absolvenți de studii medii, au plecat pentru totdeauna – 3. În 1999, din 34 absolvenți a opt clase, 2 – au plecat fără întoarcere; din 19 absolvenți de studii medii, au plecat definitiv – 12. În 2009, din 46 absolvenți ai clasei a XI-cea, s-au întors în sat – 8, iar din 25, care au susținut examenele de BAC în sat, au revenit – 3. În 2019, din cei 22 de absolvenți ai programului de XI clase, s-a întors în sat – 1 persoană și din cei 9 tineri și tinere, care au susținut examenul de BAC, a revenit în sat – 1 persoană. Prin urmare, în anii 1948-1958, satul Trebisăuți a plătit tribut culturii și civilizației un potențial uman în descreștere, timp de zece ani, de la 6 la 4 tineri și tinere cu capacități intelectuale. După absolvirea instituțiilor de învățământ, ei au fost trimiși să muncească în alte localități, nu numai în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, dar și mai departe, în Uniunea Sovietică, ceea ce înseamnă, că circa 20 de tineri și tinere au părăsit definitiv satul. În sat, în acești ani, au revenit absolvenții studiilor pedagogice. Școala era în curs de formare. Tributul plătit cu potențial uman a crescut în anii 1959-1999, în fiecare deceniu, în

medie cu câte 11 persoane, de la an la an, sau, în total – 440 de persoane dotate cu capacități intelectuale, gândire creativă, dar și cu abilități profesionale, capabile să concureze și să obțină performanțe în domenii diverse. Satul a pierdut capital uman, însă totodată a și câștigat, căci persoane cu studii, care au părăsit definitiv satul, sunt mai puține decât cele care au revenit definitiv să locuiască în sat și care s-au încadrat în viața comunității. Balanța a înclinat în direcția plecării de potențial uman, începând cu mileniul doi, și a luat amploare în deceniul doi al sec. XXI, continuând și în prezent. În anii 2019-2024, în sat, au revenit, doar, câte 1 sau 2 persoane tinere, specialiști calificați cu studii. În prezent, satul contemporan Trebisăuți consumă rezervele de capital uman acumulate în deceniile precedente. Totodată, oamenii satului sunt conștienți de însemnătatea educației și a învățământului. La întrebarea: ”*Cât de importantă consideră educația pentru succesul unei persoane?*” Răspunsurile respondenților s-au distribuit, în Trebisăuți: deloc importantă – 0%; puțin importantă – 4%; așa și așa – 7%; oarecum importantă – 4%; foarte importantă – 85%. În celelalte localități: deloc importantă – 2%; puțin importantă – 2%; așa și așa – 12%; oarecum importantă – 19%; foarte importantă – 65%. Cetățenii, – mai mulți la Trebisăuți, cu diferența de 20% față de celelalte localități – consideră, pe bună dreptate, că succesul unei persoane este strâns legat de educația acesteia, de cunoștințele și abilitățile ei. Fără educație, cunoștințe și abilități, nici omul și nici colectivul uman, nu rezistă la provocările condițiilor nocive de mediu social.

În continuare, prezentăm indicatorii cantitativi, – ce ilustrează capacitățile cetățenilor din spațiul rural – de adaptare, în situații de criză, provocate de anumiți factori din exteriorul comunităților.

Rezistența la șocuri de ordin economic social, financiar, sanitar, de mediu. Respondenții au fost întrebați cum au suportat, în ultimul an, – înainte de a fi chestionați, – posibile încercări neordinare, dar frecvente în societate. Prezentăm indicatorii stării morale, obținuți în baza răspunsurilor.

1. Pierderea bruscă a veniturilor din cauza a) rămânerii fără loc de muncă, b) orelor de lucru reduse sau c) cheltuielilor neașteptate. În Trebisăuți: nu am avut astfel de șocuri – 70%; impactul asupra familiei: mic/deloc – 7%; mediu – 15%; mare – 7%. În celelalte localități: nu am avut astfel de șocuri – 62%; impactul asupra familiei: mic/deloc – 9%; mediu – 19%; mare – 10%.

2. Bolile sau vătămările grave, care au implicat costuri medicale ridicate sau au redus capacitatea de a lucra. În Trebisăuți: nu am avut astfel de șocuri – 48%; impactul asupra familiei: mic/deloc – 11%; mediu – 33%; mare – 7%. În celelalte localități: nu am avut astfel de șocuri – 38%; impactul asupra familiei: mic/deloc – 19%; mediu – 26%; mare – 17%.

3. Dezastre, precum inundații, incendii, alunecări de teren etc., care au condus la deteriorarea proprietăților și au perturbat viața de zi cu zi. În Trebisăuți: nu am avut astfel de șocuri – 93%; impactul asupra familiei: mic/deloc – 7%; mediu – 0%; mare – 0%. În celelalte localități: nu am avut astfel de șocuri – 77%; impactul asupra familiei: mic/deloc – 11%; mediu – 8%; mare – 4%.

Analiza indicatorilor respectivi dovedește rezistența morală, dar și fizică a cetățenilor în situațiile de șoc. Circa 30% dintre locuitorii satului Trebisăuți au suferit în urma reducerii de venituri, a rămânerii fără loc de muncă, a cheltuielilor neașteptate. Aceste flageluri au afectat, mai mult sau mai puțin, 22% din familii. Cât privește celelalte localități, numărul de locuitori afectați, luați împreună, constituie 38 %, iar de familii ce au suferit, mai mult sau mai puțin, formează 29%.

Bolile, vătămarile grave, care au implicat costuri medicale ridicate au afectat, în satul Trebisăuți – 52% din populație și, mai mult sau mai puțin, – 40% din numărul de familii. Referitor la celelalte localități, numărul de locuitori afectați constituie – 62 %, iar al familiilor ce au suferit, mai mult sau mai puțin, – 43%.

Incendii, alunecările de teren și alte intemperii au afectat – 7% dintre locuitorii satului Trebisăuți și n-au avut nici un fel de impact asupra familiilor. Privitor, însă, la celelalte localități, au avut astfel de șocuri – 23% dintre locuitori, cu impact asupra a – 23% dintre familii.

În urma constatărilor expuse, considerăm, că rezistența cetățenilor satului Trebisăuți în situații de șoc, în linii mari, nu se deosebește de starea de rezistență în situații de șoc din celelalte localități. O problemă vulnerabilă pentru capacitatea de rezistență a cetățenilor din spațiul rural prezintă cheltuielile pentru redresarea stării de sănătate.

Registrul primăriei satului Trebisăuți, la 1 ianuarie 2025, atestă 1812 locuitori; cu 190 de locuitori mai mulți decât înregistra la sfârșitul anului 1917 registrul bisericii Sf. Arhanghel Mihail. Regresul demografic în satul Trebisăuți este provocat de migrația la oraș și peste hotare a persoanelor tinere. Procesul a început în anii șaiszeci ai sec. XX, când localitățile rurale deveneau surse pentru completarea eșaloanelor de tineret, ce plecau organizat la îndemnul partidului comunist, cu foi de drum comsoliste, la pământurile de țelină din Kazahstan, sau la valorificarea bogățiilor Siberiei. Însă, în acele vremuri, potențialul reproductiv al satelor depășea considerabil pierderile de populație provocate de migrațiune. Ele s-au făcut simțite, când s-a deschis circulația liberă în lumea globalizată. Când tineri și tinere, după absolvirea școlii, au plecat la studii în orașe, de unde nu s-au întors la baștină, ci au luat drumul spre țările dezvoltate economic, unde au găsit o civilizație mai avansată; acolo, formându-și familii și stabilindu-se cu traiul. Astfel, școala satului a încetat să producă capital uman numai pentru nevoile comunității, ci, – indirect și nesilită de nimeni, – tot mai mult, educă forțe tinere pentru creșterea economică a țărilor dezvoltate.

Concluzii

Școala este o instituție socială producătoare de capital uman primar. Ca și în alte sate din Moldova, în Trebisăuți școala a luat ființă mai întâi pe lângă biserică. Biserica fiind locaș de credință în Dumnezeu, dar și de cultură, de regăsire de sine al oamenilor, de instruire și de păstrare a memoriei. Mai târziu, școala eparhială a devenit școală a administrației locale din Rusia țaristă. În acea perioadă, școala a

fost cu predare în limba rusă, fără plată și neobligatorie. Faptul, că învățământul era într-o limbă neînțeleasă de săteni, a făcut ca instituția progresistă, de culturalizare și deșteptare a populației, cum era școala în sine, să nu fie acceptată de țărani, ba dimpotrivă, să alimenteze neîncrederea față de intelectuali. Școala din Trebisăuți a trecut la o nouă fază de dezvoltare, a devenit de șapte clase, învățământ fără plată, cu predare în limba română, după Unirea Basarabiei cu România. O dată cu apariția tinerilor intelectuali de obârșie țărănească, din partea locului, în sat au fost înființate: căminul cultural, biblioteca rurală și filiala fundației "Regele Carol". Toate aceste instituții neguvernamentale au fost angajate, împreună cu biserica, într-un amplu proces de culturalizare, unde au fost atrași o mare parte din locuitorii satului. Grație profesorilor, învățătorilor de țară, a entuziasmului lor, școala a devenit catalizator al energiilor ce puneau în mișcare viața rurală și schimbau traiul sătenilor, formau un mediul social nou și nășteau o civilizație nouă. După cel de Al Doilea Război Mondial, școala sătească a intrat în faza transformărilor caracteristice regimului sovietic. Învățământul primar a devenit general, obligatoriu și fără plată, însă, în mod obligațional, a fost angajat în studierea limbii ruse și promovarea idealurilor comuniste. Școala și-a îndeplinit, fără rezerve, misiunea de producător de capital uman primar, contribuind la creșterea economică și culturală nu numai a satului, dar și a unui spațiu imens, ce se numea Uniunea Sovietică și cuprindea a șasea parte a lumii. În prezent, școala se află într-o fază nouă a dezvoltării sale, care corespunde cu eforturile societății de instaurare a unui regim democratic, a libertăților economice și a schimbărilor radicale în sistemul de drept. În această perioadă, școala dovedește neputințe în fața provocărilor. Conservatoare de felul ei, școala continuă să meargă pe făgașul bătătorit de ani, acoperindu-se numai cu voalul promovării învățământului de calitate. Astfel, școala, până în prezent, atâta timp cât mai sunt surse demografice, reușește să producă capital uman ce se adaptează ușor la schimbări, într-un mediu social nou, în toate țările contemporane unde este acceptat, numai nu acasă, în mediul unde s-a format. Este necesar, acum, cât încă n-a bătut al doisprezecelea ceas, ca școala să schimbe paradigma învățământului, s-o orienteze pe făgașul dezvoltării sociale durabile, de formare a unui capital uman rezistent față de noxele inerente schimbărilor, ce apar într-un mediu social în transformare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Boga, I. Documente basarabene. Mărturisiri hotarnice (1602-1814), Chișinău, Tipografia "Dreptatea", 1938
2. Constantiniu, F. O istorie sinceră a poporului român, București, Univers Enciclopedic, 1987
3. Constantinescu – Iași, P. Basarabia arheologică și artistică, Chișinău, Tipografia Băncii Comerciale Cooperative, 1933
4. Dediu, I. Enciclopedie de ecologie, Chișinău, Știința, 2010

5. Drimba, O. Istoria culturii și civilizației, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985
6. Gorovei, Ș. Cantacuzinii moldoveni, Magazin istoric Nr.4(193), aprilie 1983
7. Gumenâi, I. Istoria ținutului Hotin. De la origini până la 1806, Chișinău, Civitas, 2002
8. Larionescu, M., Mărginean, I., Neagu, G. Constituirea clasei mijlocii în România, București, Editura Economică, 2006
9. Morin, E. Paradigma pierdută: natura umană, Iași, Apollonia, 2013
10. Hrib, V. Reziliența, București, Tritonic, 2020
11. Toșa, I. Câteva informații privind proprietatea asupra pământului În satul românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea 10-Acta-Musei-Maramorosensis-X-2014_096 (1).pdf, accesat 15.07. 2025
12. Маркевич, В. Поздние трипольские племена Северной Молдавии, Кишинёв, Штиинца, 1981
13. Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives - PMC, accesat 07.07.2025
14. European Union Global Strategy eugs_review_web.pdf, accesat 08.07.2025
15. Gane, C. Trecute vieți de doamne și domnițe. Vol. I. Chișinău, Univesitas, 1991.

ABORDĂRI LOCALE ALE REZILIENȚEI SOCIALE. CAZUL RAIONULUI CAHUL¹

LOCAL APPROACHES TO SOCIAL RESILIENCE. THE CASE OF CAHUL DISTRICT

CZU:352:314.15(478-21)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.14>

Ina FILIPOV, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: inafilipov@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8524-6784>

Summary

The article investigates how social resilience is conceptualized, developed and implemented at the local level, through the case analysis of the Cahul district in the Republic of Moldova. In a context marked by socio-economic, demographic challenges and recent crises, social resilience becomes an essential analytical framework for understanding the capacity of the local communities to respond, adapt and transform. The research is based on the analysis of local strategic documents, public policies and community projects implemented in the territory, as well as on the identification of the actors involved and their contributions. Through this approach, the article highlights the importance of social capital, civic participation, participatory governance, and public-private and community partnerships in strengthening resilience. The study emphasizes both the adaptive and transformative dimensions of social resilience and argues that an institutional-analytical approach allows the development of differentiated policies, adapted to local specificities.

Keywords: *social resilience, local community, local public administration, social capital, public policies, social cohesion, sustainable development.*

Introducere. Odată cu intensificarea studiilor asupra vulnerabilității comunităților, conceptul de reziliență socială a devenit esențial în analiza capacității acestora de a răspunde și de a se adapta la schimbările și crizele actuale. Termenul își are originile în ecologie, unde desemna capacitatea unui sistem de a reveni la echilibru după o perturbare (Holling, 1973), fiind ulterior preluat în psihologie și în științele sociale pentru a descrie capacitatea indivizilor, grupurilor și comunităților de a face față dificultăților, de a se adapta și de a transforma condițiile structurale care generează vulnerabilitate (Adger, 2000; Norris et al., 2008).

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

În accepțiunea lui Adger (2000) reziliența socială reflectă „capacitatea comunităților de a rezista la șocuri externe și de a se reorganiza fără a pierde funcțiile esențiale”. Ulterior Norris și ceilalți (2008) au propus o abordare sistemică, conform căreia reziliența comunitară derivă din interacțiunea între resurse informaționale, sociale, economice și instituționale. Dezvoltări teoretice mai recente disting între reziliența reactivă, înțeleasă ca revenire la starea anterioară, și reziliența transformativă, orientată către învățare și schimbarea structurală durabilă (Keck & Sakdapolrak, 2013). În același sens Magis (2010) subliniază că reziliența socială presupune consolidarea capitalului social, a coeziunii comunitare și a mecanismelor de guvernare participativă, prezentându-le ca elemente fundamentale pentru dezvoltarea locală durabilă.

Astfel, reziliența socială nu se reduce la o simplă revenire după șocuri, ci se manifestă ca un proces dinamic de învățare colectivă, reorganizare și transformare, ce întărește comunitățile și le pregătește pentru provocările viitoare (Folke et al., 2005). Ea se distinge atât de reziliența economică, centrată pe stabilitatea piețelor și a firmelor (Briguglio et al., 2008), cât și de reziliența ecologică, orientată spre menținerea funcțiilor esențiale ale mediului (Cutter, Boruff & Shirley, 2008). În centrul rezilienței sociale se află capitalul social, încrederea și capacitatea comunităților de a se organiza și mobiliza.

Importanța acestei perspective este confirmată de evenimentele recente precum pandemia COVID-19, criza energetică și fluxul de refugiați din Ucraina, au evidențiat vulnerabilitatea sistemelor sociale și, în același timp, importanța solidarității și adaptabilității comunitare. În acest context, raionul Cahul, aflat la frontiera sudică a Republicii Moldova, a funcționat ca punct de tranzit și sprijin pentru refugiați, punând la încercare atât capacitatea entităților publice, cât și resursele solidarității civice. Aceste experiențe evidențiază relevanța analizei mecanismelor „de sus în jos” (bottom-up), prin care comunitățile își dezvoltă soluții proprii, complementare intervențiilor centralizate (Magis, 2010; Koli & Särkilahti, 2018).

Literatura internațională și cea autohtonă converg în a defini reziliența socială ca un fenomen multidimensional și interdisciplinar, situat la intersecția sociologiei, geografiei umane, studiilor de dezvoltare și științelor administrative, care combină capital social, guvernare locală eficientă, diversificare economică și participare civică, inclusiv migrație și remitențe (Folke et al., 2005; Spătaru, 2024; Filipov, 2024; Munteanu, 2022; EU4Moldova, 2023). Integrarea conceptului de reziliență socială în Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova Europeană-2030”, confirmă legătura dintre reziliență, securitatea cetățenilor și obiectivele privind o societatea pașnică și creșterea bunăstării comunităților (Mocanu, 2024).

Studiul lui Mocanu și Staver (2024) arată că participarea civică variază între comunități și este influențată de resurse, leadership local și angajamentul locuitorilor, iar activități precum voluntariatul, salubritatea, plantarea de copaci și amenajarea spațiilor publice contribuie la coeziunea socială și la creșterea capitalului social. Sprijinul acordat persoanelor vulnerabile stimulează solidaritatea și capacitatea

comunităților de a face față crizelor, iar proiectele Eu4Moldova subliniază rolul guvernantei locale și a participării civice la dezvoltarea durabilă (EU4Moldova, 2023). Migrația este și ea un element inerent al rezilienței sociale la nivelul administrației publice locale, contribuind la adaptabilitate și diversificarea resurselor (Filipov, 2024).

În acest sens, administrația publică locală devine actor-cheie în promovarea rezilienței sociale, nu doar prin furnizarea de servicii publice, ci și prin medierea interacțiunilor dintre instituții, societatea civilă și cetățeni, precum și prin capacitatea design instituțional prin anticipare, pregătire, răspuns și învățare post-criză (Boin & Lodge, 2016). Relevanța rezilienței sociale la nivel local reflectă modul în care comunitățile combină reacția la crize cu consolidarea coeziunii comunitare și a mecanismelor de guvernanță participativă, a modului de înțelegere a instituțiilor administrative, despre care V. Cornea (2024, p. 96) menționează că „provin din sistemul de semnificații al oamenilor și din moduri acceptate cultural de a face lucrurile”.

Literatura de specialitate identifică, astfel, patru dimensiuni esențiale pentru analiza rezilienței la nivel local (Obrist et al., 2010; Béné et al., 2014):

- Capacitatea adaptivă: abilitatea comunității de a învăța din experiențe și de a ajusta strategiile de intervenție;
- Capacitatea instituțională: existența unor structuri și procese de guvernanță care facilitează coordonarea și luarea deciziilor;
- Capitalul social: rețelele de încredere și solidaritate;
- Participarea civică: implicarea activă a cetățenilor în procesele decizionale și în inițiativele comunitare.

În Republica Moldova, aceste dimensiuni sunt influențate de descentralizarea administrativă și autonomia locală, care deschid oportunități pentru decizii adaptate specificului comunitar. Capacitatea instituțională a autorităților locale determină modul în care aceste oportunități sunt valorificate prin servicii și politici publice eficiente. Totodată, implicarea societății civile sporește gradul de participare și coeziune, iar partenerii de dezvoltare aduc resurse și expertiză suplimentară. Împreună, aceste elemente formează un cadru de analiză relevant pentru înțelegerea rezilienței sociale în cazul raionului Cahul.

Metodologia cercetării. Demersul metodologic al articolului adoptă o abordare calitativ analitică, centrată pe studiul de caz al raionului Cahul, ales pentru relevanța sa în contextul transformărilor socio-economice și al provocărilor generate de crize recente. Metodologia s-a bazat pe analiza documentară a strategiilor și plaurilor de dezvoltare locală, a politicilor publice implementate la nivelul administrației publice locale, precum și a proiectelor derulate de societatea civilă și parteneri de dezvoltare. Această analiză a permis identificarea mecanismelor instituționale, a parteneriatelor intersectoriale și a inițiativelor comunitare care contribuie la consolidarea rezilienței sociale. Selecția documentelor a fost realizată pe baza relevanței strategice și aplicabilității locale.

Complementar, a fost utilizată o analiză comparativă a literaturii de specialitate internaționale și autohtone, pentru a ancora empiric constatările în cadrele teoretice consacrate privind reziliența socială, capitalul social și guvernanta participativă. Cercetarea urmărește astfel să coreleze dimensiunile conceptuale cu realitățile locale, oferind o înțelegere nuanțată a modului în care comunitățile din Cahul dezvoltă capacități de solidaritate, adaptare și transformare.

Rezultate și discuții. Analiza rezilienței sociale în raionul Cahul relevă o interacțiune complexă între factori demografici, instituționali, economici și comunitari care influențează modul în care comunitățile locale reușesc să facă față schimbărilor structurale și să dezvolte mecanisme de răspuns la vulnerabilități. Rezultatele cercetării indică faptul că procesele de reziliență nu sunt uniforme, ci se exprimă diferit, în funcție de contextul local, de gradul de consolidare a autorităților publice locale, de nivelul capitalului social și de implicarea civică a cetățenilor. În acest cadru, raionul Cahul oferă un context de analiză a rezilienței sociale relevant, fiind o regiune cu un profil demografic și socio-economic specific, dar și cu expunere complexă la riscuri și procese de transformare.

Privită prin prisma cadrului teoretic al rezilienței sociale, situația din raionul Cahul se conturează astfel ca un exemplu relevant pentru evidențierea modului în care capacitatea adaptivă a comunităților, resursele instituționale, nivelul capitalului social și gradul de implicare civică se întrepătrund și se manifestă diferit în funcție de particularitățile locale și de intensitatea presiunilor demografice, economice și sociale, ceea ce subliniază importanța examinării contextului local. Această abordare permite nu doar ilustrarea principiilor teoretice consacrate, ci și identificarea mecanismelor concrete prin care comunitățile răspund vulnerabilităților și se adaptează transformărilor structurale, oferind fundamentul empiric pentru analiza rezilienței sociale în raionul Cahul, iar datele demografice completează această imagine, evidențiind modul în care schimbările structurale influențează direct resursele umane și capacitatea comunităților de a se adapta.

Din perspectivă demografică, raionul se confruntă cu o scădere accentuată a populației și cu un proces evident de îmbătrânire. Conform datelor recensământului populației și locuințelor realizat de Biroul Național de Statistică în 2024, populația raionului numără 72,8 mii locuitori, în scădere cu aproximativ 24,9% comparativ cu anul 2014, când se înregistrau circa 124600 persoane (BNS, 2024). Această reducere semnificativă afectează echilibrul între grupele de vârstă, în condițiile în care 17,1% din populație a depășit vârsta activă, iar proporția persoanelor apte de muncă este în scădere, ceea ce generează presiuni suplimentare asupra pieței muncii, a serviciilor sociale și a coeziunii comunitare.

Totodată, structura administrativă a raionului (Legea, 2001), caracterizată printr-un municipiu polarizant (1 – mun. Cahul) și un număr ridicat de comune rurale (36 comune, 17 localități în componența comunelor, 1 localitate în componența mun. Cahul) cu resurse limitate, configurează un cadru instituțional marcat de fragmentare și dependență de centrul urban. Această arhitectură teritorială influențează distribuția

resurselor, accesul populației la serviciile publice, precum și dinamica rețelelor comunitare și a implicării civice. Prin urmare, configurația administrativă nu reprezintă doar un element descriptiv, ci un factor determinant în modul în care se conturează procesele de reziliență socială.

Așadar, în comparație cu alte raioane de dimensiuni apropiate, în special potrivit numărului populației, raionul Cahul se remarcă printr-un ritm accelerat al transformărilor demografice și instituționale. Această evoluție rapidă ridică semne de întrebare privind sustenabilitatea capitalului uman și capacitatea instituțiilor locale de a răspunde eficient provocărilor emergente. Astfel, aceste date confirmă observațiile din literatura de specialitate, care subliniază rolul presiunilor demografice și al fragilității instituționale ca factori de vulnerabilitate structurală în procesul de construire a rezilienței sociale (Folke et al., 2010). Din această perspectivă, reziliența socială este constrânsă să compenseze lipsa de resurse demografice prin adaptare instituțională și mobilizarea capitalului social ca resursă comunitară esențială.

În plan instituțional, entitățile publice conștientizează aceste provocări și au dezvoltat răspunsuri integrate reflectate în strategii și planuri de dezvoltare care demonstrează eforturi de inovare și adaptare la realitățile teritoriale. Capacitatea instituțională a autorităților publice locale se manifestă astfel, ca un factor determinant în construirea rezilienței sociale, întrucât modul în care acestea planifică și implementează politici influențează direct reacția comunităților la presiunile structurale. Astfel, rolul administrației publice locale devine central.

Deși legislația nu definește explicit conceptul de „gestionare a rezilienței sociale” ca domeniu de competență a autorităților locale, majoritatea responsabilităților atribuite acestora conduc spre acest obiectiv. Cadrul legislativ actual, bazat pe Legea privind descentralizarea administrativă (nr. 435, 2006) și Legea privind administrația publică locală (nr. 436, 2006), conferă autorităților locale un spectru larg de atribuții care, deși nu menționează explicit reziliența socială, constituie infrastructura juridică și instituțională pentru dezvoltarea ei. Domeniilor lor de competență le conferă flexibilitate în identificarea celor mai adecvate modalități de intervenție. Iar pentru confirmarea celor menționate este relevantă experiența recentă a Republicii Moldova care arată că autoritățile locale au fost primele chemate să răspundă unor situații de criză precum pandemia COVID-19, criza energetică sau fluxurile de refugiați din Ucraina, demonstrând că reziliența comunitară depinde în mod direct de capacitatea instituțională și de coeziunea locală.

În raionul Cahul, reziliența socială nu este doar rezultatul unor inițiative izolate, ci se conturează ca un proces susținut strategic printr-un cadru de politici locale și regionale coerente. Strategiile sectoriale elaborate la nivelul raionului pentru dezvoltarea socio-economică, pentru sectorul de tineret și pentru turism, reflectă, o viziune integrată asupra dezvoltării comunității, în care incluziunea, participarea și adaptabilitatea sunt valori centrale (Consiliul Raional Cahul, 2022a, 2022b, 2022c).

Strategia de dezvoltare socio-economică propune intervenții multisectoriale menite să reducă vulnerabilitățile structurale, să modernizeze infrastructura socială și

să creeze oportunități economice locale, contribuind astfel la consolidarea capacității instituționale și la creșterea coeziunii sociale. În paralel, strategia dedicată tineretului promovează implicarea civică, voluntariatul și accesul la educație și formare, stimulând capitalul social și participarea democratică, componente importante ale unei comunități reziliente. Strategia de dezvoltare a turismului valorifică patrimoniul natural și cultural al regiunii, implicând comunitățile locale în lanțul valoric turistic și contribuind la diversificarea economică și la întărirea identității comunitare.

Aceste documente locale sunt susținute și amplificate de *Programul Operațional Regional Sud 2022 – 2025*, care oferă un cadru de intervenție la nivel regional, orientat spre dezvoltare durabilă, incluziune și consolidare instituțională (ADR SUD, 2022). Documentul respectiv promovează accesul echitabil la serviciile publice, sprijinirea antreprenorialului social, stimularea parteneriatelor intersectoriale și implicarea comunităților în procesul decizional. Urmând aceste direcții, programul contribuie la crearea unui ecosistem favorabil rezilienței sociale, în care colectivitățile locale sunt încurajate să devină autonome, mai solide și mai capabile să gestioneze provocările actuale. Astfel, raionul Cahul se profilează ca un exemplu de teritoriu în care reziliența socială este cultivată sistemic, prin politici, corespunzătoare, participative și orientate spre transformare durabilă.

În acord cu prioritățile regionale și raionale, municipiul Cahul, în calitate de centru urban și administrativ, își asumă responsabilitatea unei coordonări multi-sectoriale capabile să integreze resurse, politici și actori locali într-o viziune comună, consolidând astfel reziliența socială și creând premisele implementării coerente a documentelor și strategiilor locale dedicate dezvoltării durabile, incluziunii sociale și participării comunitare. Astfel, Planul de Dezvoltare Economică Locală 2024 – 2027 a mun. Cahul, corelat cu Planul Operațional Local de dezvoltare a orașului-pol de creștere a municipiului Cahul (2022 – 2027), propune o articulare între municipiu și localitățile apropiate, printr-un portofoliu de investiții include infrastructura tehnico-edilitară, servicii publice și proiecte de incluziune socială.

Totodată, dimensiunea creativ-culturală este valorizată prin Strategia „Cahul – capitala cultural-creativă a Republicii Moldova, 2022-2030”, care introduce industriile culturale ca vectori ai diversificării economice și ai coeziunii comunitare (Primăria mun. Cahul, 2024). Accesul echitabil la servicii și mobilitate este consolidat de Planul de mobilitate urbană durabilă a regiunii transfrontaliere Cahul – Oancea, ce urmărește conectivitatea intra- și inter-comunală și reduce excluziunea socială prin infrastructură de transport și măsuri dedicate grupurilor vulnerabile (Primăria Cahul, 2023).

Așadar, la nivel raional Strategia de dezvoltare socio-economică 2023 – 2030 funcționează ca un cadru de guvernare teritorială, aliniind priorități precum modernizarea infrastructurii, digitalizarea, incluziunea socială și sprijinirea antreprenorialului (Consiliul Raional Cahul, 2023). Această arhitectură documentară sugerează existența unei infrastructuri instituționale capabile să absoarbă resurse externe, să coordoneze intervenții ale diferitelor categorii de actori locali, și

să mențină un ciclu de planificare – implementare – monitorizare, sporind astfel „capacitatea de absorbție” și „capacitatea adaptivă” (Folke et. al., 2010; Boin & Lodge, 2016). Mobilizarea actorilor locali și externi într-un sistem de colaborare confirmă relevanța acestui cadru. Autoritățile locale de nivelul I au implementat proiecte semnificative cu impact direct asupra comunităților. Un exemplu în acest sens sunt Planurile de Acțiune privind Energia Durabilă și Climă la Giurgiulești, sau Andrușul de Sus, cu efecte asupra eficienței energetice și reducerii emisiilor (Covenant of Mayors, 2023). Astfel, mun. Cahul nu se limitează la funcția de centru administrativ, ci devine un centru teritorial al rezilienței sociale, articulând politici reactive și transformative, consolidând coeziunea comunitară și proiectând o viziune de dezvoltare participativă.

Totuși, analiza detaliată a rezilienței sociale depășește planurile strategice și se reflectă în mod concert în inițiative, proiecte și forme de mobilizare comunitară. Capacitatea adaptivă se conturează în special prin proiectele sprijinite de programul „Eu4Moldova: Regiuni-cheie”, implementat în perioada 2019 – 2024 cu sprijinul Uniunii Europene, PNUD și UNICEF, constituie una dintre cele mai complexe inițiative de dezvoltare locală în Republica Moldova. Municipiul Cahul, împreună cu localități adiacente au fost selectate pentru testarea unor mecanisme integrate de dezvoltare regională și consolidare a capacităților instituționale (UNICEF, 2023).

Intervențiile au vizat simultan infrastructura, economia și dimensiunea comunitară, consolidând capacitatea de adaptare a comunităților locale. Modernizarea școlilor, grădinițelor și iluminatului stradal a creat un mediu mai sigur pentru copii și tineri, întărind coeziunea socială și încrederea în instituțiile publice (UNICEF, 2023). Pe plan economic, granturile oferite întreprinderilor mici și clusterelor au stimulat antreprenorialul și au generat locuri de muncă, reducând vulnerabilitatea la șocuri externe (EU4Moldova, 2022). În același timp, Grupurile de Acțiune Locală (GAL) și parteneriatele intercomunitare au favorizat cooperarea și solidaritatea între localități (Primăria Cahul, 2023). Evenimentele publice, precum „Eu4Cahul Marathon”, au consolidat sentimentul de apartenență și mobilizarea civică (Primăria mun. Cahul, 2024). Aceste inițiative demonstrează modul în care finanțarea externă poate deveni catalizator al adaptării la noile realități economice și sociale, confirmând observația lui Adger (2003) potrivit căreia reziliența comunităților depinde de accesul la resurse externe și de capacitatea de a le integra în procesele locale.

Printre altele, GAL-urile menționate mai sus au avut un rol deosebit în consolidarea capacității instituționale și în dezvoltarea guvernancei participative. Constituite după modelul LEADER, aceste structuri asociative au implementat numeroase micro-proiecte în 26 localități în perioada 2020 – 2023, cuprinzând activități variate, de la dotarea grădinițelor cu echipamente moderne până la promovarea turismului rural (ADR SUD, 2023). Aceste rezultate reprezintă o expresie concretă a guvernancei policentrice și a principiului subsidiarității funcționale (Ostrom, 2005). Prin conectarea autorităților publice locale, a antreprenorilor și a organizațiilor civice,

GAL-urile au creat rețele intercomunale durabile, sporind atât capitalul social, cât și cel economic al comunităților implicate (Noris et al., 2008).

În acest context, Grupul de Acțiune Locală „Lunca Prutului de Jos”, activ în sudul țării, cu sediul în satul Văleni, raionul Cahul, ilustrează modul concret în care parteneriatele locale susțin dezvoltarea comunitară. Structura cuprinde zece localități rurale și a implementat multiple proiecte în domenii precum infrastructura educațională, servicii sociale și turism rural (EU4Moldova, 2023; eu4cahul.md, 2023). Printre realizările sale se numără dotarea grădiniței din satul Văleni, reabilitarea cramelor și brutăriilor locale, precum și lansarea primei Organizații de management al Destinației (OMD) în sudul țării, pentru promovarea obiectivelor turistice regionale (ANTRIM, 2023). Deci, proiecte respective au generat simultan beneficii economice și sociale, întărind coeziunea comunitară, creșterea participării civice și consolidarea capacității de adaptare a comunităților la provocările externe.

Aceste rezultate evidențiază potențialul GAL-urilor de a transforma inițiativele locale în instrumente de reziliență socială, prin mecanisme de cooperare intercomunitară și mobilizare a resurselor endogene. Totuși, dinamica dezvoltării locale din raionul Cahul nu se limitează la acțiunile acestor structuri, ci se înscrie într-un cadru mai larg de politici și programe naționale și europene. Un exemplu relevant în acest sens îl constituie programul „Satul European” (2024-2028) (HG nr. 216/2024), care, prin complementaritatea sa cu inițiativele GAL-urilor, a contribuit la extinderea infrastructurii și serviciilor sociale a comunităților rurale, finanțând intervenții de amploare mai mare și promovând standarde de dezvoltare aliniate la obiectivele europene (HG nr. 216/2024).

În cazul raionului Cahul, programul capătă o relevanță aparte, întrucât potențează rezultatele obținute prin intervențiile anterioare și creează sinergii între inițiativele locale și prioritățile strategice naționale. Astfel, localități precum Văleni, Colibași sau Giurgiulești, deja beneficiare ale proiectelor GAL și ale finanțărilor europene, sunt integrate într-un cadru mai amplu de dezvoltare, ce vizează modernizarea infrastructurii critice, digitalizarea serviciilor publice și promovarea turismului rural ca vector de coeziune economică și socială (ADR Sud, 2023).

Așadar, programul „Satul European” reprezintă o etapă de maturizare instituțională. Bunele practici dezvoltate la nivel local, validate prin proiecte și inițiative comunitare, sunt extinse și valorificate în intervenții strategice la scară mai largă, creând astfel sinergii între nevoile specifice ale comunităților și prioritățile strategice naționale și europene și consolidând premisele unei guvernante policentrice funcționale și sustenabile. În acest proces, autoritățile publice locale nu se limitează la rolul de implementatori, ci acționează ca vectori ai rezilienței sociale, identificând nevoi locale, pregătind proiecte eligibile, mobilizând comunitatea și negociind implementarea, ceea ce transformă inițiativele locale în instrumente funcționale de reziliență.

Din perspectivă teoretică, programul reflectă principiul rezilienței sociale ca infrastructură publică distribuită (Magis, 2010; Folke et al., 2010), în care

capacitățile comunităților sunt consolidate prin proiecte tangibile și participative, iar rezultatele obținute la nivel micro devin componente integrate ale unui sistem mai amplu, capabil să răspundă schimbărilor structurale și neașteptate. Astfel, programul evidențiază rolul transformator al administrațiilor publice locale, care învață, se adaptează și mobilizează resurse interne și externe, contribuind la coeziunea socială, la inovare și la dezvoltarea durabilă a comunităților, oferind totodată lecții replicabile pentru politici publice în alte contexte rurale, demonstrând că reziliența socială se construiește printr-o interacțiune continuă între capacitățile instituționale, resursele comunitare și implicarea civică.

Această interdependență între instituții și comunități indică faptul că evaluarea rezilienței sociale nu poate fi completă fără o analiză a capitalului social, element esențial ce susține coeziunea și capacitatea adaptivă a comunităților. În practică, acest lucru se traduce prin modul în care rețelele locale de cooperare, participarea cetățenilor la proiecte comunitare și încrederea în autorități facilitează implementarea inițiativelor de dezvoltare și adaptarea rapidă la schimbările sociale și economice, consolidând astfel reziliența comunităților locale. Ori, pe linia teoretică a lui Putnam (2000), reziliența comunitară nu se construiește exclusiv prin resurse economice sau instituționale, ci prin rețele de încredere, solidaritate și norme sociale care facilitează cooperarea.

În raionul Cahul, capitalul social se manifestă printr-o varietate de inițiative comunitare ce valorifică tradițiile locale, identitatea culturală și solidaritatea interetnică. De exemplu, Asociația „Luceafărul Sudic”, implementează proiecte de instruire pentru femei vulnerabile, contribuind la dezvoltarea abilităților și integrarea acestora în viața economică locală (PNUD, 2023). La rândul său, pictura murală „Surori pentru pace”, realizată cu sprijinul PNUD și al Elveției, a constituit un instrument simbolic de promovare a coeziunii interetnice și a solidarității locale (PNUD, 2022).

Un alt exemplu relevant este activitatea Asociației oștești „AZI”, care promovează educația incluzivă, participarea civică și sprijin pentru grupuri vulnerabile. Prin inițiative precum bugetarea participativă, integrarea refugiaților și promovarea accesibilității, organizația facilitează colaborarea între cetățeni, autorități și alți parteneri (AO AZI, n.d.). Remarcabilă a fost activitatea Asociației Obștească „AZI” din Cahul prin implementarea de proiecte dedicate incluziunii sociale a refugiaților. În cadrul proiectului „Societatea civilă contribuie la incluziunea socială a fetelor și femeilor refugiate”, Asociației Obștească „AZI” a elaborat și promovat un Plan Local de Acțiuni pentru gestionarea crizei refugiaților, aprobat de Consiliul raional Cahul, devenind un instrument valoros pentru viitoarele intervenții umanitare (AO AZI, 2023). Astfel, raionul Cahul se profilează ca un exemplu de reziliență comunitară construită prin colaborare complexă, empatie instituțională și mobilizare civică. Și în acest caz poate fi subliniată abordarea transformativă a rezilienței, în care solidaritatea și responsabilitatea socială devin mecanisme de adaptare comunitară (Magis, 2010; Folke et al., 2010).

O altă expresie a capitalului social o reprezintă Centru Regional de Asistență și Informare pentru ONG-uri „Contact-Cahul”, care susține consolidarea dialogului dintre autoritățile publice locale și societatea civilă. Prin Secretariatul Consiliului Raional pentru Participare Cahul, Centrul „Contact-Cahul” facilitează un cadru de guvernare participativă, în care cetățenii și societatea civilă pot influența direct procesele decizionale, oferind astfel legitimitate și transparență administrației (CONTACT-Cahul, n.d.).

Pe lângă acestea, capitalul social din raionul Cahul se mai exprimă printr-o diversitate de asociații culturale, sportive, educaționale, care funcționează ca veritabile platforme de mobilizare comunitară. De exemplu, capitalul social în Cahul se manifestă pregnant prin inițiative orientate spre tineri. Gala Inițiativelor de Tineret organizată în Cahul, în cadrul Programului de Granturi Mici pentru Tineri. Evenimentul se organizează de către AO „Perspectiva”, în parteneriat cu Fondul pentru Tineret Cahul, cu sprijinul Fundației Est-Europene și al Agenției Naționale pentru Tineret (Primăria mun. Cahul, 2024). Acesta oferă tinerilor oportunitatea de a-și prezenta inițiativele civice, ecologice, culturale și sportive, consolidând astfel rețele de cooperare și încredere între diferite grupuri sociale. Prin recunoașterea publică a inițiativelor și facilitarea dialogului cu autoritățile, gala contribuie la dezvoltarea unei reziliențe sociale de tip transformativ, în care tinerii devin actori activi ai schimbării comunitare.

Și proiectul „Apă curată – viață sănătoasă”, implementat AO „Perspectiva” și Grupul de Inițiativă „GreenActClub”, a implicat studenți și elevi în monitorizarea calității apei și în diseminarea informațiilor, demonstrând cum mobilizarea resurselor comunitare și a instituțiilor educaționale poate contribui la reziliența socială. Deci, capitalul social se reflectă și în inițiative ecologice, dar și culturale. Rezervația Biosferei Unesco „Prutul de Jos” devine un spațiu de cooperare pentru comunitățile locale, ONG-uri și autorități, în proiecte de restaurare a luncilor inundabile și promovarea a turismului durabil. au implicat comunitățile în activități sustenabile, combinând protecția mediului cu dezvoltarea economică și coeziunea socială (complexvăleni.com). Programele derulate prin „EU4Moldova: Regiuni-cheie” au sprijinit dezvoltarea infrastructurii și serviciilor publice, implicând autoritățile locale, ONG-uri și cetățenii în parteneriate de cooperare, ceea ce a consolidat solidaritatea comunitară și capacitatea colectivă de acțiune (EU4Moldova, 2021).

Toate aceste exemple ilustrează faptul că reziliența socială în Cahul se sprijină pe capitalul social ca dimensiune esențială a adaptării și transformării. Prin activitățile organizațiilor obștești, a celor de tineret și prin implicarea în diferite proiecte, comunitățile nu doar răspund provocărilor imediate, ci și dezvoltă practici durabile de cooperare și solidaritate. În acest sens, capitalul social se constituie într-un mecanism structurat al coeziunii sociale și al rezilienței, potențând resursele instituționale și economice existente (Magis, 2010; Folke et al., 2010).

Organizațiile și asociațiile din raionul Cahul funcționează ca infrastructuri sociale distribuite, mobilizând resurse comunitare pentru a răspunde provocărilor

locale și a susține dezvoltarea durabilă. Acestea demonstrează că reziliența socială se construiește prin interacțiunea constantă între capitalul social, capacitățile instituționale și implicarea civică, evidențiind modul în care comunitățile din Cahul pot anticipa și răspunde schimbărilor structural, consolidând totodată coeziunea și solidaritatea internă.

În ansamblu, aceste procese dezvăluie o rețea complexă de actori precum administrațiile publice locale care implementează proiecte de infrastructură și energie verde, consiliul raional care coordonează strategiile raionale, ONG-urile care oferă expertiză și monitorizare civică, mediul de afaceri care creează oportunități economice și instituțiile educaționale care formează capitalul uman. Partenerii internaționali, prin programe precum „Eu4Moldova” sau „Covenant of Mayors”, asigură finanțare și standardizare, conectând raionul Cahul la tendințele europene. Această interacțiune generează o reziliență de tip transformativ, capabilă să transforme vulnerabilitățile în oportunități și să construiască un cadru de dezvoltare durabilă. Totuși, persistă provocări structurale, precum declinul demografic și migrația externă, disparitățile teritoriale între localități, dependența de finanțările externe și fragilitatea continuității politicilor publice în contexte electorale. Aceste limite confirmă observația lui Magis (2010), potrivit căreia reziliența comunitară este proces deschis, negociat permanent între resursele disponibile și constrângerile contextuale.

Concluzii

Studiul evidențiază faptul că reziliența socială nu poate fi analizată în mod izolat, ci trebuie înțeleasă în strânsă legătură cu specificul teritorial, instituțional și comunitar. În cazul raionului Cahul, reziliența nu reprezintă o trăsătură fixă a comunităților, ci se conturează ca un proces evolutiv, influențat de interacțiunea dintre presiunile demografice, capacitatea instituțională, nivelul capitalului social și gradul de implicare civică. Această interdependență generează o un cadru social structurat, în care vulnerabilitățile sunt convertite în oportunități prin mecanisme locale de adaptare, inovare și colaborare. Într-un context definit de vulnerabilități economice și fragmentare administrativă, reziliența socială nu se manifestă ca o reacție punctuală la crize, ci ca un proces de transformare susținut de planificare strategică, mobilizare comunitară și parteneriate multisectoriale.

Administrația publică locală, deși nu gestionează explicit reziliența socială, joacă un rol esențial în consolidarea acesteia prin integrarea resurselor, coordonarea intervențiilor și facilitarea participării cetățenilor. Documentele strategice elaborate la nivel regional și local reflectă o viziune coerentă de dezvoltare durabilă, în care coeziunea comunitară, incluziunea socială și adaptabilitatea devin priorități transversale. Astfel, mun. Cahul se conturează ca un nucleu teritorial al rezilienței, articulând politici atât reactive, cât și transformative, capabile să răspundă provocărilor emergente.

Programele externe analizate, au contribuit semnificativ la consolidarea rezilienței locale, oferind nu doar sprijin financiar, ci și modele de intervenție participativă

și dezvoltare integrată. Aceste inițiative au susținut modernizarea infrastructurii, dezvoltarea economică locală și întărirea capitalului social, demonstrând eficiența parteneriatelor între actorii locali și internaționali.

Structurile asociative de tip Grupuri de Acțiune Locală, s-au afirmat ca mecanisme eficiente de dezvoltare comunitară, prin inițiative care au favorizat cooperarea intercomunală, promovarea turismului rural și extinderea incluziunii sociale. Aceste intervenții reflectă aplicarea principiilor guvernantei policentrice și a subsidiarității funcționale, contribuind la consolidarea rețelelor locale de solidaritate și la stimularea acțiunii colective. În raionul Cahul, reziliența socială se conturează printr-un model de guvernare partajată, în care GAL-urile, consiliile de participare, asociațiile culturale și mediul antreprenorial contribuie activ la întărirea coeziunii comunitare și la diversificarea resurselor locale. Dincolo de implementarea unor proiecte punctuale, aceste structuri instituționalizează practici durabile de colaborare intersectorială și formulare a direcțiilor proprii. Astfel, reziliența socială devine un proces deliberativ, construit prin participare activă, solidaritate și inovare locală (Magis, 2010; Folke et al., 2010).

În ansamblu, reziliența socială în raionul Cahul se construiește printr-o rețea de interacțiuni între instituții, cetățeni, mediul de afaceri și parteneri internaționali. Această reziliență este de natură transformativă, capabilă să convertească vulnerabilitățile în oportunități și să proiecteze o dezvoltare durabilă, incluzivă și participativă. Totuși, provocările persistente precum migrația externă, disparitățile teritoriale și dependența de finanțări externe, impun o consolidare continuă a capacității instituționale și a capitalului social, pentru a asigura sustenabilitatea proceselor de adaptare și transformare comunitară.

Astfel, reziliența socială în raionul Cahul se configurează nu doar ca atribut emergent al prezentului, ci ca un proces dinamic, orientat spre viitor, ce reclamă investiții continue în capitalul uman, consolidarea parteneriatelor comunitare și inovarea guvernantei locale. În același timp, direcțiile de cercetare viitoare ar trebui să integreze metode participative și analize cantitative, pentru a surprinde percepțiile directe ale actorilor locali și pentru a valida sustenabilitatea mecanismelor identificate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Holling, C.S. (1973) Resilience and Stability of Ecological Systems. *Annual Review of Ecology, Evolution, and Systematics*, 4, 1-23. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
2. Adger, W. N. (2000). Social and ecological resilience: Are they related? *Progress in Human Geography*, 24(3), 347–364. <https://doi.org/10.1191/030913200701540465>
3. Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities,

- and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41(1–2), 127–150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
4. Magis, K. (2010). Community resilience: An indicator of social sustainability. *Society & Natural Resources*, 23(5), 401–416. <https://doi.org/10.1080/08941920903305674>
 5. Keck, M., & Sakdapolrak, P. (2013). What is social resilience? Lessons learned and ways forward. *Erdkunde*, 67(1), 5–19. DOI: [https://doi.org/10.3112/Magis, K. \(2010\). Community resilience: An indicator of social sustainability. *Society & Natural Resources*, 23\(5\), 401–416. <https://doi.org/10.1080/08941920903305674>](https://doi.org/10.3112/Magis, K. (2010). Community resilience: An indicator of social sustainability. Society & Natural Resources, 23(5), 401–416. https://doi.org/10.1080/08941920903305674)
 6. Folke, C., Carpenter, S. R., Walker, B., Scheffer, M., Chapin, T., & Rockström, J. (2010). Resilience thinking: Integrating resilience, adaptability and transformability. *Ecology and Society*, 15(4), 20. <https://doi.org/10.5751/ES-03610-150420>
 7. Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N., & Vella, S. (2008). *Economic vulnerability and resilience: concepts and measurements*. WIDER Research Paper No. 2008/55. <https://doi.org/10.1007/S11769-017-0878-6>
 8. Cutter, S. L., Boruff, B. J., & Shirley, W. L. (2003). *Social vulnerability to environmental hazards*. *Social Science Quarterly*, 84(2), 242–261. <https://doi.org/10.1111/1540-6237.8402002>
 9. Koli, A., & Särkilähti, J. (2018). *Bottom-up resilience and community innovation*. *Yearbook of Swiss Administrative Sciences*, 14, 58–72. <https://doi.org/10.5334/ssas.191>
 10. Spătaru, T. (2024). *Consolidarea rezilienței comunitare*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. DOI: 10.59295/crs2024.08
 11. Filipov, I. (2024). *Migrația – proces inerent al rezilienței sociale la nivelul administrației publice locale*. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. DOI: 10.59295/crs2024.14
 12. Munteanu, P. (2022). *Reziliența serviciilor sociale în situații de criză*. Chișinău: Institutul de Cercetări Sociologice. Disponibil la: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/117-123_26.pdf
 13. EU4Moldova. (2023). *Proiectul Regiuni-cheie: Raport de implementare*. Chișinău: EU4Moldova. Disponibil la: https://eu4moldova.eu/eu4moldova-regiuni-cheie-cahul-si-ungheni/?utm_source=chatgpt.com
 14. Mocanu, V. (2024). *Consolidarea rezilienței sociale în Republica Moldova: abordări teoretico-metodologice*. Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova. DOI: <https://doi.org/10.59295/crs2024.01>
 15. Mocanu, I., Staver, A. (2024). Influența participării civice în construirea rezilienței sociale în Republica Moldova: cercetare calitativă. In: *Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană: conferință științifico-practică internațională, 17-18 octombrie 2024.*

- Chișinău: Editura USM, 2024, pp. 186-193. ISBN 978-9975-62-773-3. Disponibil: <https://doi.org/10.59295/crs2024.15>
16. Boin, A., & Lodge, M. (2016). Designing resilient institutions for transboundary crisis management: A time for public administration. *Public Administration*, 94(2), 289–298. <https://doi.org/10.1111/padm.12264>
 17. Cornea, V. (2024) Construcția socială a administrației publice. Procese și instituții. Presa Universitară Clujeană. ISBN 978-606-37-2239-4.
 18. Obrist, B., Pfeiffer, C., & Henley, R. (2010). Multi-layered social resilience: A new approach in mitigation research. *Progress in Development Studies*, 10(4), 283–293. <https://doi.org/10.1177/146499340901000402>
 19. Béné, C., Wood, R. G., Newsham, A., & Davies, M. (2012). Resilience: New utopia or new tyranny? Reflection about the potentials and limits of the concept of resilience in relation to vulnerability reduction programmes. *IDS Working Papers*, 2012(405), 1–61. <https://doi.org/10.1111/j.2040-0209.2012.00405.x>
 20. Anuarul statistic al Republicii Moldova. (2024). Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. Colegiul de redacție: Oleg Cara (președinte) [et al.]. – Chișinău : [S. n.], 2024 –. – (Statistica Moldovei / Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, ISBN 978-9975-53-418-5). – ISBN 978-9975-177-14-6.
 21. Biroul Național de Statistică. (2024). *Recensământul populației și locuințelor 2024*. <https://statistica.gov.md>
 22. Legea nr. 764/2001 privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova. (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 16–18 din 29.01.2002).
 23. Legea nr. 435-XVI din 28.12.2006 Privind descentralizarea administrativă, Monitorul Oficial Nr. 29-31 din 02.03.2007;
 24. Legea nr. 436/2006 privind administrația publică locală. (Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 32–35 din 09.03.2007).
 25. Consiliul Raional Cahul. (2022a). *Strategia de dezvoltare socio-economică a raionului Cahul 2023–2030*. Agenția de Dezvoltare Regională Sud. <https://www.adrsud.md/public/files/Strategia-de-dezvoltare-socio-economica-2-158d7f8b.pdf>
 26. Consiliul Raional Cahul. (2022b). *Strategia de dezvoltare a sectorului de tineret din raionul Cahul 2023–2028*. Agenția de Dezvoltare Regională Sud. <https://www.adrsud.md/public/files/Strategia-de-dezvoltare-a-sectorului-de-tinereat-din-raionul-Cahulc3155.pdf>
 27. Consiliul Raional Cahul. (2022c). *Strategia de dezvoltare a turismului în raionul Cahul 2022–2026*. Agenția de Dezvoltare Regională Sud. <https://www.adrsud.md/public/files/Strategia-de-dezvoltare-a-turismului-in-raionul-Cahul-2022-2026compressed-1012c4.pdf>
 28. ADR Sud. (2022). *Program Operațional Regional Sud 2022–2025*. Agenția

- de Dezvoltare Regională Sud. <https://www.adrsud.md/public/files/POR-Sud-2022-2025-actualizatb0dfe.pdf>
29. Primăria municipiului Cahul. (2024). *Planul de dezvoltare economică locală a mun. Cahul pentru perioada 2024–2027* <https://primariacahul.md/informatii-publice/strategii-si-planuri/planul-de-dezvoltare-economica-locala-a-mun-cahul-pentru-perioada-2024-2027>
 30. Primăria municipiului Cahul. (2022). *Strategia „Cahul – capitală cultural-creativă a Republicii Moldova, 2022–2030”*.
 31. Primăria municipiului Cahul. (2022). *Planul Operațional Local de dezvoltare a orașului-pol de creștere a municipiului Cahul (2022–2027)*. <https://primariacahul.md/informatii-publice/strategii-si-planuri/planul-operational-local-de-dezvoltare-a-orasului-pol-de-crestere-municipiul-cahul-2022-2027>
 32. Primăria municipiului Cahul. (2022). *Strategia „Cahul – capitală cultural-creativă a Republicii Moldova, 2022–2030”*. <https://formareculturala.ro/wp-content/uploads/2022/12/Strategia-Cahul-RO.pdf>
 33. Primăria municipiului Cahul. (2023). *Planul de mobilitate urbană durabilă Cahul–Oancea*. https://primariacahul.md/images/docs/alte/Planul_de_Mobilitate_Urbana_Durabila_pentru_Regiunea_Transfrontaliera_Cahul-Oancea.pdf
 34. Uniunea Europeană. (2023). *Planul de Acțiune privind Energia Durabilă și Climă al satului Giurgiulești, raionul Cahul*. https://mycovenant.eumayors.eu/storage/web/mc_covenant/documents/31/87iiEhHCqqf8_B7UPEr4GrHuG5shuEL4.pdf
 35. Uniunea Europeană. (2023). *Planul de Acțiune privind Energia Durabilă și Climă al satului Andrușul de Sus, raionul Cahul*. https://mycovenant.eumayors.eu/storage/web/mc_covenant/documents/32/87iiEhHCqqf8_B7UPEr4GrHuG5shuEL4.pdf
 36. EU4Moldova. (2021). *Eu4Moldova: Regiuni-cheie – Raport de implementare*. Chișinău: EU4Moldova. <https://eu4cahul.md/wp-content/uploads/2021/10/Raport-EU4Moldova.pdf>
 37. EU4Moldova. (2022). *Granturi pentru întreprinderi mici și dezvoltarea clusterelor în municipiul Cahul*. Chișinău: EU4Moldova. <https://eu4cahul.md/proiecte-economice>
 38. EU4Moldova. (2023). *Grupurile de Acțiune Locală și dezvoltarea comunitară în sudul Republicii Moldova*. Chișinău: EU4Moldova. <https://eu4cahul.md/gal-lunca-prutului-de-jos>
 39. Primăria municipiului Cahul. (2023). *Inițiative comunitare și parteneriate intercomunitare*. Cahul: Primăria Cahul. <https://primariacahul.md/informatii-publice/proiecte-comunitare>
 40. Primăria municipiului Cahul. (2024). *Evenimente publice și mobilizare*

- civică – Eu4Cahul Marathon*. Cahul: Primăria Cahul. <https://primariacahul.md/evenimente-publice>
41. ADR Sud. (2023). *Raport privind Grupurile de Acțiune Locală și guvernanta participativă în sudul Moldovei*. Cahul: Agenția de Dezvoltare Regională Sud. <https://adr-sud.md/rapoarte/gal-2023>
 42. ANTRIM. (2023). *Organizații de management al destinației – dezvoltarea turismului rural în sudul Moldovei*. Chișinău: ANTRIM. <https://antrim.md/turism-rural>
 43. HG nr. 216/2024. *Programul „Satul European” (2024–2028)*. Monitorul Oficial al Republicii Moldova.
 44. Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster. <https://doi.org/10.4324/9781315128647>
 45. PNUD. (2023). *Inițiativa pentru instruirea femeilor vulnerabile în raionul Cahul*. Chișinău: PNUD Moldova. <https://www.md.undp.org/content/moldova/ro/home/projects/femei-vulnerabile.html>
 46. AO AZI. (2023). *Plan Local de Acțiuni pentru gestionarea crizei refugiaților în raionul Cahul*. Cahul: AO AZI. <https://aoazi.md/proiecte-refugiati>
 47. CONTACT-Cahul. (n.d.). *Guvernanta participativă în raionul Cahul*. Cahul: Centru Regional de Asistență și Informare pentru ONG-uri. <https://contact-cahul.md/participare>
 48. Primăria municipiului Cahul. (2024). *Gala Inițiativelor de Tineret și granturile mici pentru tineri*. Cahul: Primăria Cahul. <https://primariacahul.md/tineret/gala-initiativelor>
 49. complexvaleni.com. (n.d.). *Proiecte ecologice și turism durabil în Rezervația Biosferei „Prutul de Jos”*. <https://complexvaleni.com/proiecte>

FUNCTIONAL CAPABILITIES OF THE CONCEPTUAL MODEL OF THE LEGAL SYSTEM'S SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN RESOLVING THE PROBLEM OF „HUMAN CAPITAL DONATION” BY THE REPUBLIC OF MOLDOVA¹

CZU:340.13:331.101.262(478)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.15>

Anna CHUVALNIKOVA, *doctor of law,*
Institute of Legal, Political and Sociological Studies
of Moldova State University
e-mail: assolas88@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5368-6697

Summary

Analyzing statistical data for the Republic of Moldova, the study draws attention to the negative trends in the processes of external migration of the population from the country, turning Moldova into a „donor” of human capital for more developed countries and creating a serious internal threat to the national security of the state in the medium and long term. It is substantiated that the studied conceptual model of the legal system’s sustainable development, the features of which were present in the development of Western European legal systems during the post-war integration processes in Europe, is capable of creating favorable legal conditions for the use of the potential of the human capital of its own population within the country, which can become one of the aspects of a constructive solution to the problem of „human capital donation” existing in Moldova. The study examines the functional potential of the conceptual model of a sustainably development legal system in addressing this problem. The methodological basis of the study is a combination of theoretical legal modeling, systemic-structural, and functional analysis.

Key words: *human capital donation, legal system, sustainable development, european model, functions, national security.*

Introduction

An analysis of statistics on migration processes in the Republic of Moldova in recent years [1, 2, 3] indicates that a special place among the country’s contemporary problems in the field of migration is occupied by the scale and bias of external migration of its own population from the country, which, given all the other demographic problems of the republic [4], further aggravates the demographic crisis in Moldova, creating an extremely serious threat to the national security of the state and its so-

¹ The article was prepared within the framework of the subprogram 01.05.01 National Security of the Republic of Moldova in the Context of Accession to the European Union: Legal, Political and Sociological Approaches, implemented by the Institute of Legal, Political and Sociological Research of Moldova State University, and reflects the results of the study using a comprehensive methodology based on the method of theoretical legal modeling.

cial foundation. At the same time, taking into account the aggravated problems of national security in modern geopolitical conditions [5], aggravated by the crisis state of demographic indicators, we consider it important to pay attention to the range of issues that form the problem of the so-called „donation of human capital”, which is a serious internal threat to the national security of modern Moldova.

What is the essence of the process of „human capital donation” and when does this process become a national problem?

In addition to the fact that the content of the process of „donation of human capital” is the emigration of human resources necessary for the development of the donor country of human capital, an equally important feature of this process, which turns it into a problem of national security of the state, is not only the scale, but also the tendentiousness of this process over fairly long periods of time, which makes it extremely difficult to „curtail” this process in the long term and only under the condition of urgent and significant changes in the state policy of the donor country, since, according to international experts [6: p. 46], large-scale and sustainable emigration, apparently, creates long-term negative effects in donor countries.

Public policy measures aimed at solving the problem of human capital donor countries cannot but take into account the experience of successful migration policies implemented by „recipient countries” („acceptor countries”) of human capital, since, as the World Bank noted in its report on the economy of the Europe and Central Asia region „Migration and Brain Drain” [7], such a policy is particularly relevant for European countries that are both donor countries and countries receiving such migrants [6: p. 39]. Such measures, analyzed by the World Bank, include: improving the quality of public administration and strengthening institutions in donor countries [6: p. 54]; long-term guarantees of access to educational and other public services; favorable tax regimes (especially important for highly skilled workers); the quality of higher education, which is „an important entry point into the labor market” [6: p. 44], and especially (given the specific nature of the modern economic) the quality of higher education in specialized technical fields and areas oriented towards the application of scientific research [6: p. 45]; stimulating private sector development and job creation; investing in higher education; improving employment opportunities for women; strengthening connectivity by reducing transport and communication costs [6: p. 54].

However, the effectiveness of all the above-mentioned public policy measures in the area of attracting human capital to the country’s economy largely depends on the legal conditions that accompany their implementation into the country’s current public policy, since *the country’s implementation of any such measures takes the form of legal reform, that is, the form (and, in many ways, the logic) of the legal process.*

In legal science in the post-Soviet space, attempts have been made to study the patterns of the process of legal reform as a relatively independent legal process [8]. However, given the complex internal organization and integrity of the legal system

of society, in our opinion, it should be recognized that the effectiveness of legal reform, and, consequently, the effectiveness of the implementation by the state of measures aimed at attracting human capital to the country's economy, does not depend on any one process, the functioning of which affects only the organizational and normative components of the legal system, but on a whole complex of legal processes, institutions and phenomena of a different nature (including phenomena of an ideal nature affecting the area of legal consciousness), relating to all components of the legal system of society, the „systemic effect” of the functioning of which is capable of influencing both the social and economic systems of the country, as well as other spheres of life of the population.

Therefore, a more important aspect of the study of the legal conditions for the successful implementation by the state of measures aimed at attracting and rationally using human capital in the country's economy, we believe, is the study not of individual legal processes, but of *holistic theoretical models of the national legal system's dynamics, in which the functioning of all its components can have a positive impact on the dynamics of other spheres of public life, including positive changes in the dynamics of demographic migration processes in the social sphere and positive changes in the dynamics of economic processes associated with satisfying the needs of the national economy for human capital.*

For these reasons, the necessary and sought-after theoretical model of the dynamics of the national legal system can be defined as *a socially oriented model aimed at satisfying the social demand of the country's population for the creation of competitive conditions for attracting and developing human capital within the country.* Moreover, as can be seen, the above-mentioned public policy measures recommended by the World Bank are intended, on the one hand, to stimulate *the development* of human capital resources in the country (including in the area of increasing the availability and quality of education), and, on the other hand, to ensure *stable conditions* for these resources within the country (including stable access to necessary public services, stable development of public institutions and infrastructure). In this regard, the nature of the dynamics of the theoretical model of the legal system, oriented towards satisfying existing social demand, should, on the one hand, create legal conditions for the development of human capital resources in the country, and, on the other hand, create legal conditions for ensuring stable conditions for these resources within the country. The embodiment of such a combination of the conditions of „development” and „stability” is *the concept of „sustainable development”* [9], which can be used to denote the nature of the dynamics of the sought-after theoretical model of the legal system.

Thus, *a theoretical model of the dynamics of the national legal system, capable of having a positive influence on the dynamics of demographic migration processes in the social sphere and the dynamics of economic processes associated with satisfying the needs of the national economy for human capital, can be defined as a conceptual model of the legal system's sustainable development.*

We also note that, the legal conditions created by such a model, capable of stimulating a constructive approach to addressing the problem of „human capital donation” experienced by contemporary Moldova, are formed through the functioning of all components of its national legal system. Therefore, we will further analyze the functional capabilities of each component of the conceptual model of the legal system’s sustainable development in addressing this problem.

Theoretical and methodological background of the research.

The entire complex of legal conditions necessary for the effective implementation by the Republic of Moldova of state policy measures aimed at solving the problem of „human capital donation” can be systematized by using *the method of theoretical legal modeling* [10], the object of which is the sustainable development of the legal system of society, which, for the reasons stated above, is the most positive type of dynamics of the legal system, under the conditions of which the task of satisfying the social demand of the country’s population for the „development” of human capital and „stable conditions” for the realization of its potential can be successfully solved.

In creating a conceptual model for the sustainable development of the legal system, this study summarized the developmental features of legal systems in the European region that are civilizationally close to the Moldovan legal system, belonging to the Romano-Germanic legal family and managing to preserve their cultural identity and adherence to the traditions of continental law. By analyzing the dynamics of Western European legal systems, we discovered that in the post-war period of the second half of the 20th century, a number of common features emerged in their development, which not only created the legal conditions for the socioeconomic recovery of these countries but also accompanied the deepening and expansion of integration processes in Europe [11]. These features include: a reflection of the legal values of European society, which during this period were legally enshrined in both national and international law; democratization of public institutions; expansion of the range of rights and freedoms and their legal guarantees, including the work of the European Court of Human Rights; activation of the human rights movement; as well as the expansion of other opportunities to meet the social needs of the population through participation in the legal life of society. Considering that the reunification of the national legal system of Moldova with its European roots has become an important trend in its development since its independence and considering the particular importance of this trend in the context of the process of European integration of Moldova, we believe that the implementation of the studied conceptual model, embodying the common features of the development of legal systems in the European region, which laid the legal foundation for deepening and expanding their regional integration, is a necessary step towards the sustainable development of the national legal system of Moldova in the European region and its harmonious integration into the European political and legal space.

It should also be noted that the use of a theoretical model of sustainable legal system development in the study of the legal conditions for Moldova’s decision to

address practice-oriented issues, including the problem of „human capital donation”, presupposes a combination of theoretical and legal modeling with *systemic-structural and functional analysis*. This „methodological combination” allows us to discern the connection between the sought-after legal conditions and the functioning of the organizational, normative, institutional, and spiritual-cultural components of society’s legal system, while highlighting the functional capabilities conditioned by both the basic functional purpose of these components within *the structure* of this model and the functional *systemic effects* („external effects”) that arise in the context of the actual dynamics of the legal system as it interacts with the external environment (economic, social, political, and other spheres of public life).

Functional capabilities of the organizational component of a sustainably developing legal system.

Within the conceptual model of sustainable development of the legal system, the organizational component is perhaps the most „sensitive indicator” of the objective need for changes aimed at satisfying the social demands of society, as the numerous legal interactions that comprise this component are themselves highly dynamic. However, in the context of a systemic-structural approach and an analysis of the functions performed by the organizational component, it becomes clear that the vast array of various legal interactions does not constitute „legal chaos”, but rather has its own internal logic of development, through which the organizational component interacts with other components of the legal system, serving as part of a complexly organized legal system of society.

The basic functional purpose of the organizational component, which constitutes the core content of its internal function and establishes a direct link between this component and the normative component, is *the organization of legal interactions*. This is achieved by establishing feedback between their participants, thereby elevating disparate acts of legal interaction to a qualitatively new level – *the level of legal communication*. It is through the „feedback mechanism” that organizes legal communication that, during the functioning of the organizational component, acts of full-fledged legal communication are formed, and, consequently, a legal space is created for the search for specific legal means chosen by participants in legal communication aimed at satisfying the social needs of the population, including the social demand for creating conditions for the stable development of human capital within the country.

However, the functional capabilities of the organizational component of the conceptual model under consideration are not limited to its internal function, as this component, being part of the legal system as a more complex entity closely interconnected with its external environment (political institutions, economic system, etc.), generates a certain „external effect” during its functioning. Thus, acts of legal communication formed during the organizational component’s performance of its internal function inevitably become part of the overall space of social communications, extending beyond the legal framework. This draws other interested participants in social communications into the „discussion” surrounding the population’s social

demand for the creation of conditions for the stable development of human capital within the country, which becomes the subject of legal communication. These participants are also drawn into the feedback mechanism, enabling *a dialogic engagement* within social communications around the search for a solution to the existing problem of „human capital donation”. This, in turn, allows for feedback from the widest possible range of stakeholders, both from the state and from civil society, thereby facilitating *a legally based dialogue* between the latter. In this way, the organizational component fulfills its *external function of dialogizing the space of social communications*, forming additional opportunities to satisfy the social demand of the population for the creation of conditions for the sustainable development of human capital within the country, and therefore for the successful solution of the problem of „donation of human capital” facing the country.

Functional capabilities of the normative component of a sustainably developing legal system.

In the structure of the conceptual model of sustainable development of the legal system, the normative component establishes a direct „incoming” connection with the organizational component, since its functioning brings the legal communications „accumulated” by the organizational component to a higher level. By ensuring the further development of legal communication around the satisfaction of a certain social demand of the population, the functioning of the normative component leads, as a result of the accumulation of experience in legal communications arising in connection with the solution of the corresponding problem, to the formation of certain *general norms of legal communication* in this area, which receive legal registration. This is how the basic internal function of the normative component of the model under consideration, consisting in *the standardization of legal communications*, manifests itself. Thanks to this function, the legal system, through the normative component, clothes legal communications on the issue of the most favorable conditions for the stable development of human capital within the country in the legal form of legal guarantees, legal principles, legal incentives, privileges, benefits, legal prohibitions, legal security structures and other legal formulas [12, 13, 14, 15: p. 215-228], and can also form legal customs that serve as normative elements of alternative forms and levels of legal regulation (including the norms of „shadow law”, which become particularly relevant in the face of ineffectiveness and the obvious discrepancy between state-adopted legal norms and social expectations, introducing dissonance into the cycle of sustainable development of the legal system). Thus, *the functioning of the normative component effectively becomes a means of legally supporting specific public policy measures aimed at addressing the problem of „human capital donation”*, through the implementation of legal guarantees, benefits, and other specific legal means.

However, we should note that in examining the normative component within our conceptual model, we do not limit its functioning to the lawmaking of the state. Rather, we trace its close connection with all participants in society’s legal communication. Their participation in dialogue with the state regarding the satisfaction

of social demand for the creation of conditions for the sustainable development of human capital within the country presupposes their participation in the formation of a common *conventional position* on this issue. Therefore, the functioning of the normative component does not „automatically” cease upon the adoption of a legal act on this issue by the state. It should be remembered that the functioning of the normative component occurs within the process of legal communication, which is characterized by legal dialogue. If the introduction of any public policy measures in this area occurs outside of legal dialogue, this means that the functioning of the normative component of the legal system is replaced by political, ideological, or forceful mechanisms that have no communicative legal basis, which constitutes a deviation from the course of sustainable development of the legal system of society.

Moreover, just like the functioning of the organizational component, the functioning of the normative component of the legal system model under consideration has its own „external effect”, manifested through the interaction of the legal system with the external environment. This „external effect” is *the external function of legitimizing social regulation* performed by the normative component. This function consists in the fact that the conventional position of participants in legal communication on the issue of necessary public policy measures to stimulate the sustainable development of human capital within the country, formed during the process of the normative component’s implementation of its internal function, effectively forms a certain general framework for the approval or disapproval of measures taken by the state by society. That is, it determines *the conscious legitimacy* (i.e., legitimacy realized through the process of active communication and fundamentally different from the legitimacy formed in public legal consciousness under the influence of aggressive political advertising, ideology, or other manipulative mechanisms) of these measures in the eyes of public opinion, which, in the secular culture of modern society, as a rule, appeals to „legal” criteria. Thus, by fulfilling its external function, *the normative component of a sustainably developing legal system establishes an additional „legitimacy barrier” for state policy measures aimed at satisfying the social demands formed by society*, which creates additional legal conditions for the development of a constructive political course for the country to solve the problem of „donation of human capital”.

Functional capabilities of the institutional component of a sustainably developing legal system.

In the conceptual model of sustainable development of the legal system, the functioning of the institutional component forms the next link in the cycle of sustainable development of the legal system of society, following the functioning of the normative component. For this link, the norms of legal communication formed by the preceding component become the basis for the process of institutionalization of legal communications. In fact, *the institutionalization of legal communications* is the basic internal function of the institutional component of the model under consideration. In this regard, the functional capabilities of the institutional component in solving the problem of „human capital donation” are determined by the fact that,

during the functioning of this component, participants in legal communications on the issue of creating conditions for the stable development of human capital within the country form (if they did not previously have one) or adjust (an existing one) their own „representation” in the legal dialogue between society and state. This representation becomes the legal institutions of society, which may include specially created or already existing human rights organizations that receive additional competence, organizations for the resolution of legal disputes and conflicts, judicial institutions, and other institutions of society engaged in legal activities aimed at the implementation of the law. Thus, *the functioning of the institutional component of a sustainably developing legal system creates legal conditions for addressing the problem of „human capital donation” at a qualitatively different level – the institutional level.* This presupposes not only the specification of the legal personality of participants in legal communication arising from the issue of satisfying the population’s social demand for conditions for the stable development of human capital within the country, but also a transition from spontaneous legal communication to regular legal activity.

The „external effect” of the interaction of a steadily developing legal system with the external environment, arising during the functioning of its institutional component, becomes the latter’s *external function, which we can define as the democratization of societal institutions, a logical outcome of legal communication that has progressed from isolated legal interactions through the „feedback mechanism” and legal dialogue between society and the state, to changes in the normative structure of law and the institutions that ensure the implementation of law.* Since this „path” in the context of the sustainable development of the legal system is a „bottom-up” one, that is, a path beginning with individual legal interactions among a wide range of participants in the legal life of society involved in the relevant problem, who need to satisfy a common social demand, we have sufficient grounds to believe that *this „legal path” to solving the problem of „human capital donation” initially lays a democratic foundation for the search for the necessary solution* and most fully manifests its „democratic potential” at the level of external interaction between society’s legal institutions and other spheres of public life.

Since the problem of „human capital donation” is inherently a problem concerning the social foundations of the state, a democratic approach to overcoming this problem, developed in the process of functioning of a sustainably developing system and initially based on the social demand of the country’s population, is, in our opinion, the most adequate and constructive way to legal ensure the country’s successful exit from the status of „human capital donor”. Furthermore, it is the functional potential of the institutional component, consisting of the democratization of social institutions (including public authorities), that creates the legal conditions for the donor country to implement the measures recommended by the World Bank to improve the quality of public administration and strengthen institutions in donor countries [6: p. 54].

Functional capabilities of the spiritual-cultural component of a sustainably developing legal system.

In the structure of the conceptual model of the legal system's sustainable development, the functioning of the spiritual-cultural component, as it were, „closes” the internal cycle of the legal system's sustainable development and, at the same time, provides an „impulse” for a new round of development, which ensures *the continuity* of development of the legal system, which is important from the point of view of the sustainability criterion, and, therefore, the continuity of its influence on the external environment, which is capable of, as it were, „retransmitting” to this environment (including the social and economic spheres) the sustainable nature of development by inertia. The simultaneous combination of the role of the „closing link” and „impulse for a new round of development” in the functioning of the spiritual-cultural component of the model under consideration does not allow us to make an unambiguous conclusion about whether the functioning of this component is the end or the beginning of the internal cycle of the legal system's sustainable development, formed by the interrelation of its components, which, being a reflection of the continuity of the dynamics of sustainable development in the model of the legal system under consideration, allows us to discern in this dynamics the features of a natural process and to use variable philosophical approaches and methodological algorithms for the interpretation of the functional capabilities of this model, on which the place of the spiritual-cultural component in the sequence of „links” of the internal cycle of the legal system's sustainable development may depend. In solving practice-oriented research problems, in particular, in the study of the legal conditions for solving the problem of „donation of human capital”, such a theoretical question fades into the background, compared with the definition of the specific functional potential that this component possesses, concentrating in its structure various phenomena of an ideal nature, most closely connected with the area of legal consciousness of society (legal attitudes of society, legal mentality, legal psychology, etc.).

The basic internal function of the spiritual-cultural component of a sustainably developing legal system is *the identification of legal intentions*, formed within the legal consciousness of the population through the assessment of the activities of society's legal institutions, resulting from the institutionalization of legal communications arising from the satisfaction of the population's existing social demand. Through this function, the spiritual-cultural component enables public legal consciousness to formulate legal assessments of the sufficiency, insufficiency, or the need for other public policy measures aimed at satisfying the population's social demand for the stable development of human capital within the country. These „legal assessments” acquire, through the functioning of the spiritual-cultural component, the form of „intentions” of legal consciousness, which express certain „communicative intentions” that either generate a new social demand of the population (if the previous demand has been satisfied from the perspective of public legal consciousness) or sharpen and re-actualize a previously formed social demand. However, as the analysis of the public policy measures recom-

mended by the World Bank shows, for the successful overcoming of the problem of „human capital donation” even in the long term, *the time factor* is an extremely important factor, that is, the urgency and urgency of taking appropriate measures. Therefore, a prolonged aggravation of the social demand of the population significantly reduces the chances of the country-donor of human capital for a successful solution to this problem, the aggravation of which in the long term creates not a potential, but a real internal threat to the national security of the state, while simultaneously making the state more vulnerable to potential external threats.

The „external effect” of the functioning of the spiritual-cultural component of a sustainably developing legal system in its interaction with the external environment is *a reflection of public consciousness*, stimulated by intentions formed by legal consciousness. For this reflection, the communicative intentions formed by legal consciousness become the basis for *actualizing society’s critical self-awareness*, orienting society to „fight for the rights”. This „fight” becomes the content of legal interactions, which, during the functioning of the organizational component, are transformed into legal communications, thereby providing impetus for a new cycle of sustainable development of the legal system. In fact, *as a result of the reflection of public consciousness stimulated by the spiritual-cultural component of the legal system, we observe nothing less than the formation of a constructive social demand, which orients the legal system to create the legal conditions for its satisfaction*. In this regard, the analysis of public opinion and other forms of public reaction on the issue of the most promising ways to solve the problem of „human capital donation” is an important indicator of this initial social demand of the country’s population that becomes a prerequisite for the formation of legal grounds for solving this problem in a socially oriented conceptual model of sustainable development of the legal system.

Conclusion

The implementation of any public policy measures by the Republic of Moldova aimed at addressing the country’s problem of „human capital donation” takes the form of legal reform, guided by the logic of the functioning of the legal system of society. Therefore, a scientifically grounded approach to solving this problem must take into account the functional interrelationships of the components of the legal system of society. The functional potential of the legal system’s components in addressing this problem, as well as other issues rooted in the unmet social demands of the country’s population, is most fully realized through their sustainable development. This allows us to consider the conceptual model of sustainable development of the legal system as the most suitable for addressing such practice-oriented tasks.

The internal functions performed by the organizational, normative, institutional and spiritual-cultural components of this socially-oriented model contribute to the formation of favorable legal conditions for satisfying the social demand of the population of Moldova for the stable development of human capital within the coun-

try, ensuring: 1) a legal interpretation of the social demand of the population for the stable development of human capital within the country in the process of legal communication; 2) standardization of legal communications, accompanied by the formation of a conventional legal position on the existing problem of „donation of human capital”; 3) bringing the solution of this problem to the institutional level of legal communication; 4) a legal assessment of the sufficiency or insufficiency of public policy measures aimed at solving the problem of „donation of human capital” caused by dissatisfaction with the corresponding social demand.

The additional functional capabilities of the components of this conceptual model in solving the problem of „human capital donation” in Moldova are determined by the „external effects” generated by their functioning: 1) the dialogization of the space of social communications regarding the existing social demand of the population for the stable development of human capital within the country; 2) the establishment of additional „barriers to the legitimacy” of public policy measures in the area of solving the problem of „human capital donation”; 3) the democratization of social institutions involved in legal communication around this problem; 4) the actualization of the critical self-awareness of society, encouraging it to use legal means to fight for its right to better conditions for the development of human capital within the country in a legal dialogue with state.

Thus, the functional capabilities of all components of the conceptual model under study demonstrate the ability of a sustainably developing legal system to exert a positive influence on the dynamics of migration processes in the social sphere and the dynamics of economic processes associated with satisfying the national economy’s need for human capital, imparting „stability” to these spheres and stimulating their „development”, which also contributes to a more harmonious integration of Moldova into the European economic space.

BIBLIOGRAPHICAL REFERENCES:

1. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [online]: https://statistica.gov.md/ru/statistic_indicator_details/34 (accessed: 01.12.2025).
2. Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2025 [online]: Forța de muncă https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2025/3_AS.pdf (accessed: 01.12.2025).
3. Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2025 [online]: Populație. https://statistica.gov.md/files/files/publicatii_electronice/Anuar_Statistic/2025/2_AS.pdf (accessed: 01.12.2025).
4. Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană / colectivul de autori: Victor Mocanu (coordonator), Mihail Potoroacă, Ion Mocanu [et al.]; Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice. – Chișinău: Editura USM, 2024. – 427 p.

5. Ungureanu, Veaceslav, Pîrțac, Grigore. Geopolitica securității naționale a Republicii Moldova: între statutul de neutralitate și stat membru al NATO. In: Vector European, 2024, nr. 2, pp. 52-61. ISSN 2345-1106. DOI: <https://doi.org/10.52507/2345-1106.2024-2.09>.
6. World Bank. 2019. „Migration and Brain Drain” Europe and Central Asia Economic Update (Fall), Washington, DC: World Bank. Doi: 10.1596/978-1-4648-1506-5 [online in Russian]: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/595181579807312112/pdf/Migration-and-Brain-Drain.pdf> (accessed: 01.12.2025).
7. World Bank. 2019. „Migration and Brain Drain” Europe and Central Asia Economic Update (Fall), Washington, DC: World Bank. Doi: 10.1596/978-1-4648-1506-5 [online in English]: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/657051570692065211/pdf/Migration-and-Brain-Drain.pdf> (accessed: 01.12.2025).
8. Реформы и право. Отв. ред.: Ю. А. Тихомиров. М.: Издательский дом ГУ-ВШЭ, 2006. 365 с. ISBN 5759803743.
9. Chualnikova, Anna. Philosophical interpretation of the concept of «sustainable development»: unconventional meanings for the post-soviet political and legal space. În: Filosofia și perspectiva umană: materialele Conferinței Științifice consacrată Zilei Mondiale a Filosofiei, Ed. Ediia a 21-a, 21 noiembrie 2024, Chișinău. Chișinău: Artpoligraf SRL, 2025, Ediția a 21-a, pp. 120-134. ISBN 978-9975-62-878-5.
10. Chualnikova, Anna. Modeling as a method of theoretical legal research. In: *Știință, educație, cultură: 34-a aniversare a Universității de Stat din Comrat culegere de articole*, 1 ianuarie 2025, Comrat. Comrat: A&V Poligraf, 2025, Vol.1, pp. 579-584. ISBN 978-9975-83-334-9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15176683>.
11. Eilstrup-Sangiovanni, Mette and Verdier, Daniel. European Integration as a Solution to War. In: *European Journal of International Relations*, 2005, Vol. 11(1), pp. 99-135. DOI: <https://doi.org/10.1177/1354066105050138>.
12. Smochină, Andrei, Trocin, Eugeniu. Dreptul la apărare ca garanție complexă a dreptului de acces liber la justiție. In: *Studii Juridice Universitare*, 2021, nr. 1, pp. 41-54. ISSN 1857-4122. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5639388>.
13. Фрунзэ, Юрий. Фундаментальные принципы права как основа всего правового регулирования. In: *Știință, educație, cultură*, Ed. 1, 21 octombrie 2024, Chisinau. Comrat: A&V Poligraf, 2024, Vol.1, pp. 617-626. ISBN 978-9975-83-295-3.
14. Костаки, Георге, Якуб, Ирина. Научный подход к юридической безопасности. In: *Защита прав человека в периоды внешнеполитической напряженности*, Ed. 1, 19 апреля 2019, Саранск. Саранск: ЮрЭксПрактик, 2019, Часть 1, pp. 172-183. ISBN 978-5-6043007-1-8 (ч. 1).
15. Тихомиров Ю.А. Правовое регулирование: теория и практика. М.: Формула права, 2008. 400 с. ISBN 978-5-8467-0071-0.

CONSOLIDAREA STRATEGIILOR DE REZILIENȚĂ SOCIETALĂ ÎN DOMENIUL COMUNICĂRII ȘI INFORMĂRII ÎN SITUAȚII DE URGENȚĂ¹

CONSOLIDATING SOCIAL RESILIENCE STRATEGIES IN THE FIELD OF COMMUNICATION AND INFORMATION IN EMERGENCY SITUATIONS

CZU:316.42:002

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.07>

Tatiana SPĂȚARU, *doctor habilitat în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: spatarutatiana66@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6397-6735>*

Summary

The article analyzes the importance of strengthening societal resilience strategies in the field of communication and information during emergency situations. The international and regional context of societal resilience strategies is examined. Strategic directions for enhancing societal resilience in the Republic of Moldova, supported by the Council of Europe and the European Union, are highlighted.

The empirical part of the study presents the results of quantitative research, a component part of the subprogram “National Security of the Republic of Moldova in the Context of Accession to the European Union; Legal, Political and Sociological Approaches” (2024-2027), with the acronym and code: SENREMO 01.05.01.

Based on the field results, it is highlighted that the efficiency of the crisis response depends not only on resource planning, but also on the authorities’ ability to convey clear, rapid, and accessible information to different social groups. Principles and tools of strategic communication, the role of mass media and digital channels, as well as the necessity of public training and preparedness for risk management, are deduced from respondents’ answers.

The research results highlight that integrated communication and information strategies contribute to reducing the impact of crises, increasing trust in local public administration and strengthening societal resilience. Conclusions and recommendations are formulated for public policies and practical measures to improve communication systems in emergency situations.

Keywords: *consolidation, strategies, societal resilience, communication, information, emergency situations.*

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Contextul relevanței temei de cercetare. Provocările globale cu care se confruntă lumea modernă determină necesitatea consolidării strategiilor de reziliență societală. Ceea ce a condus spre recunoașterea necesității de a trece de la limitarea crizelor la o abordare mai structurată pe termen lung a vulnerabilităților, punând accent pe anticipare, prevenire și pregătire [1]. Consolidarea rezilienței este un efort pe termen lung, care trebuie să fie ferm integrat în politicile naționale și în planificare, abordând cauzele profunde ale crizelor recurente, nu doar consecințele acestora [2]. Dacă inițial eforturile se concentrau pe consolidarea rezilienței la nivel individual, interuman și comunitar, accentul treptat se deplasează spre dezvoltarea strategiilor de reziliență statală și societală. Se conștientizează că reziliența necesită o abordare politică, unde guvernele își vor asuma responsabilitatea principală pentru satisfacerea nevoilor populației. În cadrul Uniunii Europene este extinsă dimensiunea politicii de securitate a rezilienței, inclusiv activitatea privind prevenirea conflictelor, combaterea amenințărilor hibride, securitatea cibernetică, protejarea infrastructurilor critice și gestionarea campaniilor de dezinformare externe [1].

Uniunea Europeană dezvoltă inițiative și strategii, ce urmăresc scopul de a consolida reziliența Republicii Moldova. O strategie cuprinzătoare în acest sens vizează independența energetică și reziliența. Aceasta are un dublu obiectiv: decuplarea Republicii Moldova de insecuritățile legate de aprovizionarea cu energie din Federația Rusă și integrarea deplină pe piața energetică a UE. Sprijinul pentru implementarea acestei strategii se ridică la 250 de milioane de euro pentru 2025. Pachetul general sprijină consumatorii din Republica Moldova care se confruntă cu creșteri bruște de prețuri pe malul drept al Nistrului. Ceea ce permite compensarea costurilor pentru toate gospodăriile până la 110 kWh în fiecare lună, până la 31 decembrie 2025. De asemenea, include un fond de dificultate pentru a atenua facturile la energie ale gospodăriilor cele mai expuse și va permite compensarea creșterii costurilor la energia electrică pentru instituțiile sociale, inclusiv grădinițe, școli și spitale. Se acordă fonduri suplimentare de 15 milioane de euro pentru a sprijini facturile la energie ale întreprinderilor agroalimentare și de producție. În plus, prin mobilizarea instituțiilor financiare internaționale, vor fi disponibile fonduri suplimentare de 50 de milioane de euro pentru investiții durabile în proiecte de eficiență energetică, gestionate de către autoritățile publice locale, gospodării și IMM-uri. În cadrul acestei strategii este disponibilă o finanțare de 60 de milioane de euro pentru populația din regiunea transnistreană. Acest sprijin este condiționat de luarea unor măsuri privind libertățile fundamentale și drepturile omului în regiunea transnistreană și exclude activitățile mari consumatoare de energie [3].

O componentă a consolidării strategiilor de reziliență societală include securitatea cibernetică, de combatere a dezinformării și de includere în zona roaming a Uniunii Europene. Autorizarea în ceea ce privește utilizarea pentru Republica Moldova a rezervei UE pentru securitatea cibernetică este un progres esențial în domeniul securității cibernetică regionale și al cooperării digitale. Aderarea Republicii Moldova la zona de roaming la tarife naționale va permite cetățenilor moldoveni și călăto-

rilor din Uniunea Europeană să sune, să trimită mesaje și să utilizeze datele mobile fără a plăti taxe suplimentare. Totodată, Republica Moldova intră pe lista Uniunii Europene a țărilor terțe de încredere pentru validarea semnăturilor electronice. Acest lucru va permite validarea semnăturilor și a sigiliilor, încât întreprinderile și cetățenii din Uniunea Europeană și Republica Moldova să poată mai ușor dezvolta afaceri comune. Și pentru a consolida reziliența societății împotriva ingerințelor străine și a dezinformării în regiune, a fost creat un nou centru al Observatorului european al mass-mediei digitale, care reunește o comunitate transfrontalieră și multidisciplinară de verificali independenți ai veridicității informației, cercetători universitari și alte părți interesate de colaborare [4]. Lansarea noului hub FACT va sprijini Ucraina și Moldova în combaterea dezinformării. Iar în Republica Moldova va contribui la asigurarea integrității electorale la următoarele scrutine [5].

Uniunea Europeană lansează în Republica Moldova o misiune civilă, instituită în mod formal la 24 aprilie 2023 la solicitarea autorităților, cu scopul de a consolida reziliența sectorului de securitate în domeniul gestionării crizelor și al contracarării amenințărilor hibride. Această inițiativă răspunde amenințărilor directe la adresa stabilității și securității frontierelor externe ale Uniunii Europene. Consiliul Europei a subliniat că sprijinul pentru Republica Moldova va rămâne ferm, în condițiile în care țara este afectată de impactul multidimensional al conflictului militar din regiune. În acest sens, misiunea va oferi consiliere strategică și va contribui la identificarea nevoilor de consiliere a capacităților instituționale, consolidând astfel reziliența statului și capacitatea sa de a răspunde eficient crizelor de securitate [6].

Următorul document, ce consolidează cooperarea bilaterală și reziliența, semnat la 21 mai 2024 de Uniunea Europeană și Republica Moldova, reprezintă primul Parteneriat pentru securitate și apărare. Acest acord strategic vizează cooperarea pe următoarele domenii relevante: misiunile și operațiunile PSAC (Politica de securitate și apărare comună) ale UE; combaterea amenințărilor hibride; probleme de natură cibernetică; consolidarea capacităților în domeniul securității și apărării; comunicarea strategică și contracararea manipulării și interferenței informațiilor străine (FIMI); neproliferare și dezarmare, arme convenționale, inclusiv arme de calibru mic și armament ușor (SALW); contraterorism și prevenirea/controlarea extremismului violent; consultări privind inițiativele, mecanismele și instrumentele de apărare relevante; instruire și educație, gestionarea integrată a frontierelor; pace și securitate pentru femei; consolidarea capacităților în domeniul securității și apărării [7].

Primul summit UE-Republica Moldova, desfășurat la Chișinău, la 4 iulie 2025, a contribuit la aprofundarea cooperării în dezvoltarea parcursului european. Declarația comună apreciază eforturile de reformă și stabilește angajamentele în domenii precum energia, securitatea și apărarea, comerțul, dezvoltarea economică, tranziția digitală și tineretul. De asemenea, subliniază sprijinul ferm al UE pentru suveranitatea, integritatea teritorială și consolidarea rezilienței Republicii Moldova [8, 9].

Sunt dezvoltate și alte inițiative și investiții semnificative în domeniul consolidării rezilienței Republicii Moldova. Proiectul „EU4Moldova Rezilientă – Start Sigur;

Comunități Puternice”, finanțat de Comisia Europeană prin intermediul Serviciului Instrumente de Politică Externă (FPI) și implementat de Solidarity Fund PL Moldova, oferă suport pentru dotarea instituțiilor din subordinea Ministerului Afacerilor Interne cu echipamente de protecție și utilaje necesare pentru asigurarea securității și reacției rapide în situații critice. Tot în cadrul acestui proiect, cinci localități beneficiază fiecare a câte 80.000 de euro pentru proiecte inovatoare „*Sat Inteligent*”, unde se vor realiza investiții în parcuri fotovoltaice, cu un buget de 190.000 de euro per localitate. Iar cinci comunități urbane beneficiază de finanțare în valoare de câte 200.000 de euro pentru proiecte de revitalizare urbană, menite să îmbunătățească calitatea vieții locuitorilor. Întreprinderi municipale în număr de 12 vor fi dotate cu tehnică de intervenție, panouri solare sau alte tehnologii de energie alternativă. Toate aceste măsuri sunt orientate spre sporirea capacităților partenerilor locali și creșterea rezilienței comunităților locale [10].

Din anul 2021 sunt finanțate prin programul anual de sprijin acțiunile *EU4Reforms* și *EU4Recovery and Resilience*, care contribuie la dezvoltarea socioeconomică durabilă, rezilientă și favorabilă incluziunii. Prin *EU4Reforms* s-au sprijinit reformele legate de Acordul de asociere UE-Moldova și de zona de liber schimb aprofundată și cuprinzătoare; reformele în domeniul bunei guvernante; eforturile de comunicare strategică în vederea combaterii dezinformării. *EU4Recovery and Resilience* contribuie la o dezvoltare economică rezilientă, durabilă și favorabilă incluziunii. Inclusiv prin susținerea IMM-urilor, îmbunătățirea climatului de afaceri și a capacității de inserție profesională, implementarea unei agende verzi în vederea realizării unei dezvoltări economice durabile. Suplimentar, prin intermediul Planului economic și de investiții din cadrul Parteneriatului estic sunt mobilizate fonduri sub formă de investiții publice și private [11].

Analiza efectuată relevă tendințele produse în înțelegerea și consolidarea strategiilor de reziliență. Astfel, reziliența societală nu poate fi abordată doar ca un răspuns punctual la crize, ci reprezintă un proces complex, multidimensional și de lungă durată. Necesită integrat în politicile naționale și în strategiile de dezvoltare regionale și de securitate europeană. În acest sens, sprijinul acordat de Uniunea Europeană, prin instrumente variate - de la parteneriatul pentru securitate și apărare, misiunea civică, până la programe de asistență economică, energetică și digitală – demonstrează orientarea spre o abordare sistemică, menită să reducă dependențele externe, să întărească reziliența instituțională și să consolideze coeziunea societală.

Relevanța temei de cercetare evidențiază caracterul interdependent al rezilienței, necesitatea cooperării dintre actorii naționali și partenerii regionali și internaționali, pentru a identifica cele mai coerente și eficiente soluții la provocările tot mai complexe ale lumii moderne.

Cadrul conceptual al cercetării. Reziliența societală este un concept multidimensional, care reflectă capacitatea unei societăți de a rezista la șocuri, de a reacționa adecvat în situații de urgență, de a reveni la un nivel funcțional acceptabil după pro-

ducerea unor crize majore. Reziliența societală înseamnă nu doar capacitatea de a supraviețui în fața amenințărilor, ci și dezvoltarea unor mecanisme interne de adaptare și transformare, încât societatea să devină mai bine pregătită pentru provocările viitoare. În acest context, comunicarea și informarea publică sunt elemente esențiale care influențează direct modul de mobilizare socială în fața riscurilor, nivelul de încredere în instituții și coeziunea comunitară.

În prezentul cadru conceptual strategiile de comunicare și informare reprezintă elemente componente ale rezilienței societale. Acestea includ comunicarea de risc, comunicarea de criză și post-criză. Comunicarea de risc, adaptată diverselor categorii de public, se axează pe transmiterea informației referitoare la pericole iminente, riscuri și măsuri de prevenire [12]. Comunicarea de criză se derulează în condiții de incertitudine ridicată și are drept scop menținerea calmului social, sprijinirea comportamentelor protectoare, restabilirea încrederii publicului [13]. Comunicarea post-criză este orientată către recuperare, evaluarea impactului și consolidarea capacității de adaptare pentru situații similare în viitor [14].

Canalele de comunicare tradiționale continuă să fie o sursă de referință importantă. New-media prin rețelele sociale și platformele digitale, datorită rapidității diseminării, au dobândit un rol central în gestionarea informației. Construirea unei strategii eficiente de comunicare și informare trebuie să îmbine atât comunicarea instituțională formală, cât și parteneriatele comunitare. Actorii implicați în construirea unor strategii de comunicare și informare includ instituțiile publice, mass-media, organizațiile societății civile, rețelele comunitare și însăși cetățenii.

Transparența, încrederea și participarea civică sunt elemente relevante ale prezentului cadru conceptual. În lipsa transparenței instituționale, populația dezvoltă neîncredere și se orientează către surse alternative de informare, care nu sunt întotdeauna veridice și credibile. În același timp, participarea civică activă, prin diverse forme de implicare, contribuie la consolidarea rezilienței societale, la o relație de parteneriat între instituții și cetățeni.

Comunicarea în situații de urgență este supusă riscului dezinformării. În perioadele de criză crește nivelul de incertitudine și anxietate socială. Zvonurile și fake-news-urile amplifică vulnerabilitatea mediului informațional și afectează coeziunea socială. Din acest considerent strategiile de comunicare și informare vor dezvolta mecanisme de monitorizare a spațiului informațional, corectarea falsurilor, promovarea surselor oficiale și celor verificate.

Consolidarea strategiilor de reziliență societală în domeniul comunicării și informării în situații de urgență presupune o abordare integrată, ținându-se cont de toate dimensiunile critice. Comunicarea și informarea, în cazul unei gestionări eficiente, devin temelia pe care se construiește reziliența societală, având capacitatea de a transforma crizele în oportunități de coeziune socială.

Gestionarea comunicării și informării în situații de criză este esențială pentru fortificarea strategiilor de reziliență societală. Cercetările în domeniu din ultimii ani sugerează necesitatea integrării dimensiunilor comunicării și informării în strategiile

guvernamentale de dezvoltare. În acest sens, Republica Moldova a adoptat mai multe inițiative de fortificare a rezilienței societale.

La compartimentul politici și strategii naționale raportăm *Programul de prevenire și gestionare a situațiilor de urgență și excepționale pentru anii 2022-2025*. Obiectivele de dezvoltare ale prezentului program sunt raliat la obiectivele vizând prevenirea și gestionarea situațiilor de urgență, inclusiv modernizarea sistemului de avertizare timpurie și consolidarea capacităților de comunicare în situații de urgență [15].

Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării este o entitate guvernamentală recent creată, care are misiunea de a consolida lupta împotriva dezinformării, manipulării informațiilor și ingerințelor străine; urmând să implementeze măsuri pentru a asigura securitatea spațiului informațional și pentru a crește gradul de reziliență a societății în fața amenințărilor [16].

Municipiul Chișinău a aderat la inițiativă globală *Making Cities Resilient 2030*, dezvoltând o strategie de reziliență urbană, care include componente de comunicare comunitară și educație pentru reducerea riscurilor de dezastre. Alăturarea inițiativei Biroului Națiunilor Unite pentru Reducerea Riscurilor de Dezastre confirmă angajamentul orașului de a-și spori reziliența și pregătirea pentru provocările viitoare, inclusiv reducerea riscurilor de dezastre și adaptarea la schimbările climatice [17].

În Republica Moldova, pentru prima dată, a fost aplicată metodologia globală de evaluare a rezilienței, elaborate de UNDRR și CDRI. Documentul *Republica Moldova: Foaia de parcurs privind întărirea rezilienței infrastructurii critice* oferă o viziune coerentă și aplicabilă pentru consolidarea infrastructurii esențiale. Sunt supuse analizei cadrul normativ și instituțional, formulate considerații privind reducerea riscurilor de dezastre în toate sectoarele, elaborat planul de acțiuni pentru consolidarea rezilienței infrastructurii critice [18].

Raportul *Supporting Disaster Resilience in the Republic of Moldova and Ukraine* are scopul de a sprijini efortul țărilor în consolidarea utilizării cunoștințelor privind riscurile de dezastre, cu scopul de a le reduce și de a construi reziliența locală și națională. Ca urmare a războiului din Ucraina, riscurile de dezastre din Republica Moldova și Ucraina au devenit din ce în ce mai complexe și interconectate. O varietate de evenimente periculoase au amplificat riscul unor dezastre cumulative și în cascadă, amenințând progresele în dezvoltare și sistemele critice. Indicele de risc subnațional INFORM acoperă 37 de unități administrative din Republica Moldova și se bazează pe date din surse deschise provenite de la instituții internaționale [19].

Remarcăm în acest context un șir de publicații și inițiative dezvoltate de sectorul non-guvernamental. Un studiu colectiv, realizat în cadrul proiectului NATO „*Promovarea rezilienței în domeniul securității prin cercetare*”, elucidează aspecte ce țin de reziliență și securitate [20]. Organizarea taberei interactive pentru tineri „*Information Resilience Camp for young Moldovans*” a contribuit la dezvoltarea competențelor de identificare și combatere a dezinformării [21].

Generalizarea cadrului conceptual al cercetării demonstrează că reziliența societală nu poate fi concepută doar ca reacții la șocuri, ci presupune o construcție socia-

lă și instituțională bazată pe transparență, încredere, participare civică și mecanisme eficiente de comunicare și informare publică. Comunicarea de risc, criză și postcriză prin coerența strategiilor aplicate contribuie la informarea publicului, reducerea incertitudinilor și restabilirea încrederii populației după situații de criză.

Dezvoltarea cadrului strategic și instituțional demonstrează preocuparea pentru fortificarea rezilienței societale. Aprobarea *Programului de prevenire și gestionare a situațiilor de urgență și excepționale*, crearea Centrului pentru Comunicare Strategică și Combaterea Dezinformării, aderarea municipiului Chișinău la inițiativa „*Making Cities Resilient 2030*”, precum și aplicarea metodologiei globale de evaluare a rezilienței infrastructurii critice reprezintă repere ale unui efort direcționat spre adaptare la noi riscuri. Totodată, implicarea societății civile, mediului academic și partenerilor internaționali demonstrează caracterul multidimensional și intersectorial al rezilienței.

Efectele indirecte ale războiului din Ucraina asupra Republicii Moldova demonstrează că riscurile devin din ce în ce mai complexe și interconectate, necesitând un cadru integrat de guvernanță a riscurilor. În acest context, comunicarea și informarea publică devin esențiale nu doar pentru gestionarea situațiilor de urgență, ci și pentru transformarea crizelor în oportunități de învățare și adaptare la schimbări. Integrarea dimensiunii comunicare și informare în politicile publice devine esențială pentru construirea unei societăți reziliente, capabile să răspundă eficient provocărilor actuale și să prevină vulnerabilitățile viitoare.

Metodologia de cercetare. Acumularea materialului empiric în teren a fost realizată în perioada 07-18 aprilie 2025. Metoda aplicată a fost ancheta sociologică, utilizând chestionarul sociologic ca instrument de cercetare, ce reprezintă un set structurat de întrebări. Procedul aplicat a constat în distribuirea chestionarelor, explicarea scopului studiului, completarea acestora față în față cu respondenții, verificarea răspunsurilor și prelucrarea ulterioară a datelor pentru analiza statistică în SPSS și realizarea interpretărilor sociologice. Autorul articolului face parte din echipa de cercetare în teren, Centrul Sociologie și Psihologie Socială al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Cercetarea cantitativă este parte componentă a subprogramului „Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană; abordări juridice, politologice și sociologice” (2024-2027). Acronimul și codul subprogramului: SENREMO 01.05.01. Prioritatea strategică: Provocări societale. Direcția strategică: Valorificarea capitalului uman și social.

Structura eșantionului cercetării empirice arată o pondere mai mare a respondenților din mediul rural 55,2%, din orașele mici 12,8% și orașele mari/municipiile 32,1%, fapt ce reflectă realitățile demografice ale Republicii Moldova. Distribuția pe regiuni geografice indică următoarea reprezentare: municipiul Chișinău 26,7%, regiunile Nord 22,8%, Centru 29,6%, Sud 21,0%. Structura de gen a eșantionului indică o reprezentare relativ echilibrată: 53,0% femei și 47,0% bărbați. Analiza reprezentării pe grupe de vârstă include: 16-24 de ani – 15,6%, 25-29 ani –

5,5%, 30-39 ani – 14,2 %, 40-49 ani 17,7%, 50-64 ani – 28,8%, 65+ –18,2%. Componenta educațională a eșantionului include: studii primare 1,0%, studii gimnaziale/9 clase 12,4%, studii secundare/liceu 17,5%, studii profesional-tehnice/vocaționale 36,0%, studii universitare/postuniversitare 32,8%, altceva 0,3%. Etnia preponderent este reprezentată de moldoveni 68,5%, urmată de români 13,0%, iar minoritățile etnice includ: ucraineni 5,8%, ruși 4,8%, găgăuzi 4,8%, bulgari 3,6%, romi 0,3% și alte etnii 0,2%. Datele socio-demografice arată o dominanță clară a confesiunii ortodoxe, care reunește 88,2%, restul reprezentând minorități religioase (baptist/adventist/martor al lui Iehova 4,0%, catolic 0,9%, altă religie 0,9%), ateu 6,0%. Analiza pentru distribuția respondenților după statutul profesional arată că majoritatea sunt salariați 64,9%, urmați de: lucrător pe cont propriu 7,2%, lucrător familial neremunerat 6,9%, patron 2,7%, membru al unei cooperative 0,6%, altceva 17,7% (prevalând statutul de pensionar, student, lucrător ocazional, angajat neoficial).

Eșantionul estimat este reprezentativ din punct de vedere al indicatorilor socio-demografici, cu predominanță a respondenților din mediul rural, vârste medii și înaintate, educație profesional-tehnică și universitară, sex feminin, etnie moldovenească și apartenență religioasă ortodoxă, precum și statut profesional preponderent de salariat. Această structură a eșantionului reflectă realitățile socio-demografice și permite o analiză relevantă a percepțiilor și comportamentelor de comunicare și informare a populației în contextul specific al Republicii Moldova.

Interpretarea datelor empirice cantitative. *Comunicarea și informarea în situații de urgență* reprezintă elemente esențiale pentru protejarea populației și reducerea impactului crizelor. Un sistem eficient de informare trebuie să asigure transmiterea rapidă, clară și accesibilă a mesajelor, încât acestea să ajungă la fiecare cetățean. Canalele oficiale, mass-media tradițională, rețelele sociale urmează să fie corelate pentru a evita dezinformarea și a menține încrederea publicului în autorități. Totodată, este necesară dezvoltarea unor mecanisme de comunicare bidirecțională, prin care populația nu doar să primească informații, dar și să își poată exprima nevoile și să contribuie la gestionarea eficientă a crizei. Consolidarea strategiilor de comunicare contribuie la sporirea rezilienței comunităților în fața situațiilor de urgență.

Rezultatele datelor empirice relevă că majoritatea respondenților se percep ca fiind mai curând informați 57,8% și foarte bine informați 13,4%, ceea ce denotă un nivel ridicat al încrederii în propria capacitate de a accesa și înțelege informațiile. Totodată, 21,7% au declarat că sunt mai puțin informați, iar 7,2% deloc informați, fapt ce confirmă existența unui segment semnificativ al populației care se consideră insuficient informați despre diferite probleme și evenimente.

La întrebarea dacă în timpul pandemiei COVID-19 au fost pe deplin informați despre situația reală și acțiunile pe care trebuie să le întreprindă, majoritatea respondenților s-au situat în categoria mai curând informați 45,8% și foarte bine informați 19,4%, ceea ce indică faptul că strategiile de informare publică dezvoltate de structurile oficiale au avut un grad relativ înalt de informare. Cu toate acestea, un procent notabil, au declarat că mai puțin informați 23,4% și deloc

informații 11,3%, ceea ce relevă existența unor vulnerabilități în procesul de transmitere și recepționare a informației. Această distribuție a răspunsurilor reflectă existența diferențelor în accesul și percepția informației. Deși comunicarea oficială a decurs relativ eficient, totuși unele segmente ale populației s-au confruntat cu probleme în accesul la informație și lipsa de încredere în sursele oficiale.

Datele de teren, obținute la întrebarea referitoare la accesul la sursele de informare veridice în timpul situațiilor de urgență, reflectă o distribuție echilibrată, dar și existența unor incertitudini. Astfel, aproape jumătate dintre respondenți 49,7% consideră că au acces la informații credibile, ceea ce demonstrează o anumită funcționalitate a mecanismelor de comunicare oficială și a canalelor mass-media. Tot aici, identificăm un procent important de 24,0%, care afirmă că nu dispun de astfel de surse, iar 26,3% nu pot evalua veridicitatea informațiilor primite, situație ce relevă o vulnerabilitate în percepția și validarea informației. Distribuția profilată sugerează existența unei fracturi informaționale în mediul social. Pe de o parte, constatăm respondenți conectați la surse oficiale și dispuși să le valorizeze, pe de altă parte, segmente de populație care fie nu au încredere, fie întâmpină dificultăți în a distinge între informațiile autentice și cele false.

Estimarea celor mai eficiente canale de comunicare din localitate, constată dominanța grupurilor comunitare pe social media 47,7%, urmate de posturile de televiziune locale 43,3%, site-urile primăriei locale 31,4%, adunările comunitare 24,7%, posturile de radio comunitare 18,5%. Totodată, ponderea acumulată de indicatorii site-ul primăriei locale și adunările comunitare indică asupra importanței interacțiunii instituționale directe și a transparenței autorităților în procesul de comunicare. În categoria altceva, figurează: prietenii, colegii, rude, posturile de televiziune străine, medicul de familie, dar și zvonurile. Menționarea categoriilor sociale precum prieteni, rude, colegi sau medicul de familie evidențiază rolul rețelelor de comunicare interpersonală în circulația informației, ceea ce confirmă ipoteza că legitimitatea mesajului nu depinde doar de canal, ci și de capitalul social al emițătorului. Iar prezența zvonurilor, ca sursă de informare, semnalează despre riscul propagării dezinformării. Explicația rezidă în necesitatea eficientizării canalelor oficiale de acoperire a necesităților de informare a populației autohtone.

Evaluarea frecvenței utilizării canalelor de comunicare, prezentate anterior, pentru a ști ce se întâmplă în localitate și a fi conectat cu membrii localității, indică faptul că adunările comunitare relevă o participare redusă a populației: deloc 47,1%, foarte rar 20,1%, rar 18,9%, frecvent 10,1%, foarte frecvent 3,8%. Adunările comunitare, deși recunoscute anterior ca un canal eficient de comunicare pentru aproape un sfert dintre respondenți (27,4%), aproape două treimi (67,0%) declară că nu participă deloc sau o fac foarte rar, ceea ce sugerează un grad scăzut de implicare comunitară prin acest format tradițional. Discrepanța identificată între percepția utilității și frecvența reală poate fi explicată prin factori structurali, precum: organizarea neregulată a adunărilor, dificultăți logistice de participare, lipsa de transparență. Dar și prin schimbarea comportamentului de consum informațional al populației, care mi-

grează către forme mai rapide și mai accesibile, oferite de Internet. Doar 13,9% din universul eșantionat au declarat că participă frecvent sau foarte frecvent la adunări, ceea ce denotă că acest canal formal de comunicare continuă să joace un rol important doar pentru un segment restrâns al populației. Concluzia, ce se impune în urma analizei acestui item, este că adunările comunitare continuă să rămână un mecanism tradițional de comunicare, valorizat simbolic ca instrument de coeziune locală, dar și marginalizat în practică de noile modalități digitale de interacțiune și informare.

Distribuția răspunsurilor pentru posturile de radio comunitare arată un grad mai scăzut de utilizare comparativ cu adunările comunitare. Partea majoritară a respondenților au afirmat că nu utilizează deloc 56,0%, foarte rar 14,2% sau rar 15,7% posturile de radio comunitare pentru a se informa despre evenimentele locale. Doar 9,3% le accesează frecvent și 4,9% foarte frecvent. Acest canal treptat își pierde relevanța în practica informațională cotidiană. Tendințele identificate sunt explicabile prin schimbările intervenite în obiceiurile de consum media, limitările tehnice de acoperire, profilul socio-demografic al utilizatorului reprezentat de populația mai în vârstă și din comunitățile rurale. Postul de radio comunitar, recunoscut ca parte a infrastructurii tradiționale de comunicare, este eclipsat de noile medii digitale. Totuși, menținerea sa ca sursă de informare pentru un segment de populație restrâns îl face util într-o strategie multicanal de comunicare, mai ales în situații de urgență, când diversitatea canalelor crește șansele de acoperire a tuturor categoriilor sociale.

Comparativ cu itemii analizați anterior, adunările comunitare și posturile de radio comunitare, posturile TV comunitare se remarcă printr-un nivel semnificativ mai ridicat de utilizare. Aproximativ 33,9% dintre respondenți afirmă că o folosesc frecvent sau foarte frecvent, fapt ce o plasează printre canalele tradiționale cu cea mai mare relevanță pentru informarea locală. Chiar dacă 40% dintre respondenți declară că nu utilizează deloc acest canal, iar 10% foarte rar, totuși este de peste două ori mai mare frecvența decât în cazul radioului comunitar și a adunărilor comunitare. Fapt ce poate fi explicat prin accesibilitatea ridicată a televiziunii ca mediu vizual și ușor de recepționat, credibilitatea tradițională pe care televiziunea o deține în raport cu alte canale media, rolul de informare media dominant pe care televiziunea tradițională o are în societatea moldovenească. Astfel, televiziunea deși nu mai este dominantă în preferințele de comunicare, totuși rămâne relevantă pentru un segment larg al populației. În efortul de consolidare a strategiilor de reziliență societală, televiziunea este esențială în situații de urgență, mai ales pentru publicurile cu acces limitat la Internet sau pentru persoanele în vârstă.

Analiza frecvenței utilizării site-ului primăriei identifică următoarea distribuție a răspunsurilor: deloc 44,2%, foarte rar 14,7%, rar 15,9%, frecvent 17,3%, foarte frecvent 7,8%. Site-ul primăriei ocupă o poziție intermediară între canalele tradiționale și noile forme de comunicare digitală. Aproximativ 25,1% utilizează frecvent și foarte frecvent site-ul primăriei, demonstrând că este o sursă relevantă pentru un segment important al populației, însă nu una dominantă. Se remarcă proporția ridicată a celor care nu folosesc deloc acest canal de informare 44,2%. Explicația fiind nivelul scăzut

de alfabetizare digitală, în special în rândul persoanelor vârstnice, acces limitat la Internet pentru anumite categorii sociale și lipsa de actualizare a site-urilor oficiale, ceea ce reduce atractivitatea și utilitatea lor. Deși site-ul primăriei are potențial de a fi o platformă oficială de comunicare transparentă, datele sociologice arată că impactul său real este moderat și corelează cu calitatea materialului publicat și încrederea în instituția publică locală. În efortul de consolidare a strategiilor de reziliență societală, site-ul primăriei trebuie privit ca un instrument valoros, capabil de a informa și mobiliza populația la nivel local.

Grupurile comunitare pe social media au devenit o realitate în peisajul practicilor de comunicare comunitare. Rezultatele arată că grupurile comunitare de pe social media reprezintă cel mai utilizat canal de comunicare locală. Astfel, 27,8% le utilizează frecvent, iar 15,8% foarte frecvent, pentru a fi la curent cu noutățile locale. Factorii explicativi ai acestui nou fenomen comunicațional rezidă în interactivitatea, caracterul local al informației, diversitatea conținutului, accesibilitate și rapiditate, costuri minime. Din perspectiva consolidării strategiilor de reziliență societală, grupurile comunitare de pe social media sunt un instrument de mobilizare socială rapidă, dar și un canal vulnerabil la dezinformare și manipulare emoțională, ce necesită corelare cu sursele oficiale pentru a evita propagarea informațiilor eronate. Deși identificăm un segment de 23,4% care deloc nu utilizează aceste grupuri, ponderea lor este mult mai mică decât în cazul televiziunii locale 40,0%, site-ului primăriei 44,2% sau a radioului comunitar 56,0%.

Spre deosebire de canalele oficiale, testate anterior, respondenții utilizează frecvent 39,3% și foarte frecvent 24,2% alte canale de comunicare. Acestea includ rețele personale de încredere (prieteni, vecini, membrii familiei); rețele profesionale (colegii/colective de muncă, medicul de familie); surse mediatice externe (televiziuni din străinătate, portaluri de știri, Youtube, Telegram site-uri oficiale) și a zvonurilor. Structurarea acestor opțiuni identifică o zonă vulnerabilă la dezinformare și influențe străine, fapt ce poate afecta coerența și veridicitatea fluxului informațional la nivel local. Explorarea itemului altceva confirmă că respondenții nu se bazează exclusiv pe canale instituționalizate sau mass-media autohtonă, ci valorifică spații de comunicare mult mai extinse. Valorizează rețele informale și surse personale, pe care le utilizează mult mai frecvent decât alte canale de informare analizate.

Sugestiile emise de respondenți pentru îmbunătățirea accesului și a calității informației în situații de urgență, sunt grupate tematic, încât să poată fi identificate ideile principale. Cea mai relevantă categorie identificată din răspunsuri, ține de canalele și mijloacele de comunicare: utilizarea telefoanelor mobile prin alerte sms, notificări, aplicații mobile, apeluri automate; lansarea platformelor digitale, a site-urilor oficiale, informații plasate pe Telegram și Facebook; deschidere pentru mass-media tradițională comunitară, emisiuni specializate. Metode mai tradiționale, emise de respondenți, sunt: clopotul la biserică, amplificatoare radio, panouri informative, anunțuri publice, adunări comunitare.

Altă categorie de propuneri țin de accesibilitate și incluziune socială: acces la Internet pentru vârstnici, educație digitală pentru diferite categorii de vârstă. Calitatea și veridicitatea informației poate fi fortificată prin oferirea de informații corecte, clare și la timp; crearea unor surse unice oficiale de gestionare a informației în situații de urgență; combaterea știrilor false, blocarea site-urilor false, amendarea celor care dezinformează, verificarea informațiilor prin filtre autorizate.

Implicarea autorităților statului prin lansarea canalelor oficiale ale instituțiilor; responsabilizarea guvernului și a autorităților locale în transmiterea informației; publicarea deciziilor consiliilor locale; crearea rețelelor de voluntariat și implicarea comunității. Infrastructura logistică poate fi dezvoltată prin: crearea unei rețele de alertă națională prin sms, aplicații mobile oficiale, instalarea stațiilor tehnice de avertizare, stabilirea spațiilor de refugiu în caz de urgență. Alte idei emise: deschiderea și transparența guvernării, responsabilitate și calm în comunicare, libertatea de exprimare, schimbarea guvernării ca reflecție a neîncrederii în autorități.

Generalizând în baza răspunsurilor emise, constatăm că respondenții solicită un sistem unitar, rapid și accesibil de alertare (prin telefon, Internet și mass-media tradițională), susținut prin acțiuni de educație și instruire a populației. Totodată, există o cerere puternică pentru transparență, veridicitate și combaterea dezinformării, precum și pentru responsabilizarea autorităților publice locale, dar și a populației comunităților.

Interpretarea datelor empirice cantitative privind comunicarea și informarea în situații de urgență demonstrează că acestea constituie fundamentul consolidării strategiilor de reziliență societală. Un sistem eficient de comunicare presupune transmiterea rapidă, clară și accesibilă a mesajelor către întreaga populație, utilizându-se canale adaptate diverselor grupuri sociale. Corelarea canalelor oficiale guvernamentale cu mass-media tradițională și cu rețelele sociale devine esențială pentru prevenirea dezinformării, în deosebi în situații de urgență, și pentru menținerea încrederii publicului în autorități. Aplicarea mecanismelor bidirecționale, care permit cetățenilor să intervină cu comentarii, aprecieri, să transmită nevoi, întrebări sau observații, contribuie la o gestionare mai participativă și mai eficientă în situații de criză.

Rezultatele studiului sociologic relevă coexistența canalelor tradiționale și digitale, dar și polarizarea publicurilor privind încrederea în sursele de informare. Deși canalele instituționalizate păstrează relevanță, totuși noile practici comunicaționale devin tot mai valorificate, în deosebi în rândul populației active. Persistența unui segment de respondenți care se autodetermină drept neinformați sau care nu are acces la surse veridice indică asupra unei vulnerabilități structurale. Sugestiile emise de respondenți (nevoia unui sistem unitar, rapid și accesibil de alertare; educație digitală și informațională; transparență instituțională și responsabilitate guvernamentală; cooperare între autorități și comunități; diversificarea canalelor de comunicare etc.) pot complementa documentele de politici publice în vederea consolidării strategiilor de reziliență societală. Se conturează necesitatea unei strategii de comunicare multi-canal, care să combine mediile tradiționale cu platformele digitale și să valorifice li-

derii de opinie locali, în vederea consolidării rezilienței informaționale și a reducerii vulnerabilităților comunicaționale în situații de urgență.

Concluzii generale. Analiza teoretică și empirică, prezentată în articol, demonstrează că reziliența societală în domeniul comunicării și informării reprezintă un proces sistemic, multidimensional de durată, care implică atât consolidarea capacităților instituționale, cât și dezvoltarea parteneriatelor comunitare și celor internaționale. Rezultatele cercetării relevă că eficiența răspunsurilor la situații de urgență depinde în egală măsură de planificarea strategică a resurselor, de transparența și coerența mesajelor transmise de autorități, de rolul activ al mass-mediei și al platformelor digitale, dar și de implicarea civică a populației.

Sprijinul acordat Republicii Moldova de către Consiliul Europei și Uniunea Europeană confirmă caracterul interdependent al rezilienței societale și necesitatea alinierii strategiilor naționale la standardele și politicile europene. În același timp, cercetarea empirică evidențiază existența unor vulnerabilități informaționale în rândul populației, ce implică necesitatea îmbunătățirii mecanismelor de acces la informații clare, rapide și veridice, precum și dezvoltarea unor forme interactive de comunicare bidirecțională. Reziliența societății moldovenești poate fi consolidată doar printr-o abordare integrată multidimensională, unde comunicarea strategică și informarea corectă sunt esențiale pentru educarea populației în domeniul gestionării riscurilor și transformării crizelor în oportunități de coeziune socială.

Recomandări pentru consolidarea strategiilor de comunicare și informare în situații de urgență. Dezvoltarea unui cadru normativ și instituțional, capabil să asigure transparența și coerența mesajelor în spațiul public. Elaborarea și actualizarea periodică a protocoalelor de comunicare și informare în situații de criză. Definirea responsabilităților instituțiilor implicate în transmiterea mesajelor pentru a evita contradicțiile în declarațiile oficiale. Crearea unor mecanisme de comunicare bidirecțională pentru întreținerea dialogului cu cetățenii. Formarea și instruirea continuă a purtătorilor de cuvânt prin implicarea în programe de training în comunicare de criză și management informațional. Colucrarea cu organizațiile societății civile pentru contracararea narativelor false. Integrarea programelor de educație privind riscurile în situații de urgență în instituțiile de învățământ. Lansarea campaniilor publice de informare orientate spre pregătirea populației pentru comportamente preventive. Reflectarea experiențelor naționale și internaționale, schimb de bune practici. Consolidarea parteneriatelor cu organizațiile internaționale și implicarea acestora în dezvoltarea unor instrumente inovative de comunicare în caz de urgență.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Joint Communication on "A Strategic Approach to Resilience in the EU's External Action". Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/memo_17_1555.

2. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Disponibil: https://ec.europa.eu/echo/files/policies/resilience/com_2012_586_resilience_en.pdf.
3. European Commission and Moldova agree on 2-year Comprehensive Strategy for Energy Independence and Resilience. Disponibil: https://enlargement.ec.europa.eu/news/european-commission-and-moldova-agree-2-year-comprehensive-strategy-energy-independence-and-2025-02-04_en?utm_source=chatgpt.com.
4. EU and Moldova increase digital cooperation for better resilience in strategic areas. Disponibil: https://romania.representation.ec.europa.eu/news/ue-si-republica-moldova-isi-sporesc-cooperarea-digitala-pentru-o-mai-buna-rezilianta-domenii-2025-07-14_ro?prefLang=en&etrans=en.
5. New European Digital Media Observatory hub fights disinformation in Ukraine and Moldova. Disponibil: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/new-european-digital-media-observatory-hub-fights-disinformation-ukraine-and-moldova>.
6. Moldova: EU launches civilian mission to strengthen the resilience of the security sector in the areas of crisis management and countering hybrid threats. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2023/05/22/moldova-eu-launches-civilian-mission-to-strengthen-the-resilience-of-the-security-sector-in-the-areas-of-crisis-management-and-countering-hybrid-threats/>.
7. Parteneriat de securitate și apărare între Republica Moldova și Uniunea Europeană. Disponibil: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/PARTENERIAT%20DE%20SECURITATE%20%C8%98I%20AP%C4%82RARE.pdf>.
8. EU-Moldova summit, 4 July 2025. Disponibil: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2025/07/04/>.
9. Joint Declaration following the first EU-Republic of Moldova Summit. Disponibil: https://enlargement.ec.europa.eu/news/joint-declaration-following-first-eu-republic-moldova-summit-2025-07-04_en?utm_source=chatgpt.com%20%22Joint%20%20EU-Republic.
10. Uniunea Europeană investește 9,5 milioane de euro pentru creșterea rezilienței Republicii Moldova. Disponibil: https://eu4moldova.eu/uniunea-europeana-investeste-95-milioane-de-euro-pentru-cresterea-rezilientei-republicii-moldova/?utm_source=chatgpt.com.
11. EU announces an additional €52 million to support the long-term resilience, recovery and reforms in the Republic of Moldova. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/eu-announces-additional-%E2%82%AC52-million-support-long-term-resilience-recovery-and-reforms-republic_en?s=223.

12. An introduction to risk communication. Disponibil: <https://wkc.who.int/resources/publications/i/item/an-introduction-to-risk-communication>.
13. Crisis Communication. Disponibil : <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1537>.
14. Post-Crisis Assessments and Recovery Planning. Disponibil: https://fpi.ec.europa.eu/what-we-do/post-crisis-assessments-and-recovery-planning_en.
15. Program de prevenire și gestionare a situațiilor de urgență și excepționale pentru anii 2022-2025. Disponibil: https://www.dse.md/sites/default/files/pdf/Plan_de_activitatea/PPGSUE_2022-2025_HG_nr.846_2022.pdf.
16. A fost instituit Centrul pentru Comunicare Strategică și Combatere a Dezinformării. Disponibil : <https://www.parlament.md/ns-newsarticle-A-fost-instituit-Centrul-pentru-Comunicare-Strategic-i-Combatere-a-Dezinformarii.nsp.x>.
17. Chișinău Municipality leads resilience efforts in Moldova. Disponibil: <https://www.undrr.org/news/chisinau-municipality-leads-resilience-efforts-moldova>.
18. Republic of Moldova: National Roaming for Critical Infrastructure Resilience. Disponibil: https://midr.gov.md/files/shares/Moldova_Roadmap_Critical_Infrastructure_Resilience_RO_FINAL.pdf.
19. Supporting Disaster Resilience in the Republic of Moldova and Ukraine. Disponibil: <https://www.undrr.org/media/100685/download?startDownload=20250920>.
20. Reziliența în atenția securității. Disponibil: https://infocenter.md/wp-content/uploads/2021/12/Studiu_Securitatea-si-Rezilienta.pdf.
21. Information Resilience Camp for young Moldovans. Disponibil: <https://euneighbourseast.eu/opportunities/information-resilience-camp-for-young-moldovans/>.

HERMENEUTICA FORMELOR DE INSECURITATE ÎN SOCIETATEA POST-PANDEMIE¹

HERMENEUTICS OF THE INSECURITYS FORMS IN THE POST-PANDEMIC SOCIETY

CZU:316.42

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.09>

Ana PASCARU, *doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova*
e-mail: apascaru2010@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4669-7996

Summary

The content of the article represents a continuation of the investigations regarding the insecurities of contemporary society. Through hermeneutics, the content of the searches for opportunities is quantified in which the genesis of the forms of insecurity is identified and there presents in the post pandemic provocation. The content for searches looking through the character of the sources that feed them and highlight the weight of information technologies. The author demonstrates the interference between epistemology, ontology and methodology by resorting to the method of digitalization the proportion between the valorisation and use of the opportunities from the openings of the Information Era, more recently Information Technologies. It also attempts to raise the awareness of the scientific community and public opinion on the understanding of insecurities simultaneously with the securities, or ignorance leads to the undermining of socio-economic, socio-political, socio-cultural, socio-confessional efforts and investments in the multicultural community environment.

Keywords: *philosophy, society, hermeneutics, insecurity vs security, forms, post-pandemic.*

Introducere

Contextul contemporan luat cu asalt de multitudinea de provocări ajunge să-și modifice contururile distincte, să caute căi sustenabile pentru a canaliza ascensiunea energiilor ce se acumulează. Căutări în care oportunitățile identificate sunt deja conectate la deschiderile Erei Informaționale, mai nou a Tehnologiilor Informaționale și insuficient la Era Culturală, și răspund altfel la cerințele contextului. Se atestă că, modificările contururilor proiectează altfel soluțiile pentru răspunsurile din context. Răspunsuri care înglobează o palitră diversă de la diferențe/divergențe, ascensiunea

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

insecurității până la raportul acesteia cu securitatea. Condiții în care buna filosofare nu sunt câtuși de puțin un lux, deoarece s-ar putea să fie chiar cheia descifrării [1] ascensiunii insecurității din societate și insuficient conștientizată de actorii sociali.

Discuțăm de o stare de fapt în care modificările din provocările contemporaneității deopotrivă înlesnesc/îngreuiază elucidarea ascensiunii aspectelor mai puțin cunoscute [2]. Printre aspectele respective se înscrie și cel al insecurității care se alimentează din surse fluide și dificil de contabilizat. Deoarece arealul surselor nu doar se diversifică, ci și continuă să se reinventeze din conținutul provocărilor. Astfel, se explică și nevoia unei schimbări de optică în abordarea cunoașterii naturii insecurității. În timp ce recursul la cunoaștere înseamnă și o abordare complexă a subiectului. Cu atât mai mult cu cât, studiul asupra surselor care alimentează insecuritatea au reliefat și alte aspecte din conținut, inclusiv cel legat de formele în care se evidențiază. Forme care facilitează înțelegerea conținutului și ajung hârtia de turnesol în raportul dintre insecuritate *versus* securitate din societatea secolului XXI.

Recursul la o abordare complexă în cadrul studiului nu e deloc întâmplătoare deoarece se identifică particularitățile formelor din conținutul de insecuritate. Particularități în care se evidențiază interdependențele și interacțiunile dintre insecuritate *versus* securitate. Se reliefează și interrelaționările dintre insecuritate *versus* securitate care se întâlnesc în influențele asupra efectelor și consecințelor din societatea post-pandemie. Fapt pentru care se apelează la domeniile filosofiei care la interferență cu alte discipline asigură o abordare complexă. Interferențe în care instrumentarul *reïnnoit* al filosofiei cu cel al disciplinelor adiacente [3] se valorifică în elaborarea și implementarea paradigmei cercetării inter și multidisciplinare. Or, atât domeniile filosofiei, cât și instrumentarul ei (organonul) beneficiind de oportunitățile din noile deschideri ale EI & TI conexiunile ajung inerente. Conexiuni care aplicate în procesul cunoașterii contribuie la valorificarea formelor din conținutul de insecuritate. În timp ce intervenția prin filosofiei în proces se elucidează nivelul de interdependență în legăturile dintre entități și imperativul unui tratament complex. Astfel se explică apelul la instrumentarul *reïnnoit* al filosofiei, completat cu metoda digitalizării. Apel prin care se demonstrează nevoia de rigoare complexă asupra problematicii și argumentează necesitatea înțelegerii hermeneuticii [4] formelor din conținutul de insecuritate al provocărilor contemporane.

Desigur, invocând complexitatea în cercetarea problematicii prin hermeneutica formelor din conținutul de insecuritate reprezintă și un mod de a sensibiliza mediul academic. Sensibilizare prin care invitația la aprofundarea cunoașterii privind complexitatea conținutului de insecuritate din societatea secolului XXI, cu precădere în cazul dat formele ei. În speranța că, în cercetările ulterioare se va reevalua și raportul dintre insecuritate *versus* securitate la toate nivelurile ierarhiei societale nu doar în investigațiile științifice. De asemenea că, un atare demers nu va face decât să reliefeze suportul teoretico-metodologic pentru argumentarea și interpretarea interacțiunilor, interdependențelor și interconexiunilor din formele conținutului de insecuritate. Argumente prin care se remarcă că, sursele ce alimentează conținutul de insecuritate

pot fi reorientate și valorificate în cel de securitate [2]. În condițiile în care, deschiderile EI, mai nou TI deopotrivă sunt responsabile de spargerea obișnuitelor frontiere în/și dintre societăți, regiuni sau continente. Spargeri care au facilitat o rostogolire de realități diverse/divergente fără precedent în istoria civilizațiilor, inclusiv la capitolul insecuritate *versus* securitate.

Nu este o noutate că, în mare ascensiunea de insecuritate este conexă și cu spargerile de frontiere, dar și cu insuficienta pregătire a instituțiilor societale. Spargeri care se produc concomitent, independent de nivelul de dezvoltare a societății sau de sensibilizare a actorilor sociali. Se constată că, spargerile se produc nu oricum ci instantaneu pe diferite căi grație interacționărilor între ele. Căi prin care realitățile societale se rostogolesc, iar deschiderile EI, TI le facilitează inter și intra dependența/comunicarea dintre ele. Concomitent se remarcă că, rostogolirile din spargeri în realitățile societale se conturează palitra formelor din conținutul de insecuritate. De asemenea, în rostogolirile respective se reliefează și o prezență insuficientă mai curând insulară a Erei Culturale în raport cu EI și TI [2]. Astfel, prezența Erei Culturale în oferta deschiderilor de noi orizonturi ale EI și TI rămâne slab interconectată începând cu accesul privind schimbul comunicațional dintre entități până la edificarea comunităților multiculturală în perenitatea spațiilor culturale în și dintre societăți. Cu atât mai mult cu cât, doar interconectate EC, EI și TI pot contribui plener la conținutul spargerilor de frontiere dintre insecuritate *versus* securitate. Contribuție care reflectă și un alt nivel de comunicare, intercomunicare prin care de altfel se și construiește realitatea [5].

Indubitabil în amalgamul de rostogoliri fără precedent tot mai frecvent se discută despre necesitatea introducerii de mecanisme reglatorii. Necesitate care este pe larg dezbătută și nu arareori se consideră a fi o îngrădire la libertatea de exprimare sau acces la informație. Dar de fapt mecanismele elaborate pe potrive cerințelor ar asigura deopotrivă securitatea persoanei, comunității, instituțiilor societale și nu doar insular nevoia de investigarea escaladărilor din conținutul de insecuritate [6]. Cu atât mai mult cu cât, oportunitățile digitalizării din deschiderile EI și TI ajung nu doar surse de alimentare, ci și formatoare de conținut prin Inteligența Artificială a formelor de insecuritate. Se constată că, ascensiunea procesului de inovare este înțeleasă mai mult prin produsele novatoare, dar insuficient conștientizarea inovărilor din edifiul realității ce se prefigurează [2, 7]. Prefigurări în care înțelegerea participării la edificarea novatorie a realității înseamnă încetățenirea ideii formării de abilități critice și o abordare complexă în acțiunile desfășurate de toți actorii sociali, dincolo de domeniile de activitate.

O hermeneutică a formelor de insecuritate în societatea post-pandemie

Dezvoltând subiectul problematicii subliniem că, recursul la o abordare complexă a conținutului formelor de insecuritate ajunge o urgență pentru societatea contemporană. Totodată caracterul complex în tratarea insecurității în general ne-

cesită a fi implementată și încetățenită în toate domeniile de activitate nu doar în cercetarea științifică. De ce? Deoarece prin abordarea complexă se evidențiază că lucrurile/ entitățile își depășesc frontierele proprii interacționează, inter comunică ajung interdependente între ele mai mult ca niciodată în istoria civilizațiilor. Este o realitate care se proliferază mult mai rapid decât posibilitatea persoanei, instituțiilor societale de ale conștientiza, înțelege și valorifica. Realitate căreia deschiderile de noi orizonturi al EI, TI și EC îi nuanțează profiluri diverse care pot conduce la diferende, dar și la divergențe deoarece nu arareori se atestă un consumarism sporit și unul valorificator insuficient. Vorbim de profiluri în care se înscriu de la realitatea virtuală până la Inteligența artificială AI care deopotrivă influențează condiția umană, provocările din societate, inclusiv realitatea socială. De asemenea, hermeneutica formelor din conținutul de insecuritate facilitează cuantificarea schimbărilor antropologice și antropomorfe care au loc în comportamentul actorilor sociali. Comportament care în post-pandemie evidențiază consecințele efectului pandemic de la nivel individual, comunitar până la acțiunile ce se derulează. Concomitent cu fragilitatea abilităților din care se alimentează și pregătesc actorii sociali, inclusiv insuficienta conectare la reperatele istorico-axiologice, general-umane sau ambientale.

Fapt pentru care în studiul formelor din conținutul de insecuritate, alături de sursele de insecuritate întregesc componentele compartimentului *Depășirea insecurităților din societatea post-pandemie*. Formele reprezentând un alt aspect din conținutul de insecuritate care se reinventează grație surselor care îl alimentează. Se încearcă în continuare aprofundarea investigațiilor de această dată axându-se pe interpretarea exhaustivă a formelor din conținutul de insecuritate. Pentru început se merge de la sursele care le alimentează. Cu atât mai mult cu cât, din cercetările anterioare s-a constatat că sursele se definesc între interne externe& virtuale(rețelele sociale); pe interiorul societății: socio-politice, socio-economice, socio-culturale; pe exterior dezinformare, manipulare, propagandă și nu în ultimul rând războiul informațional care a evoluat unul război hibrid în deceniul trei din secolul XXI [8, 9, 10]. În timp ce definirea surselor se leagă de caracterul problemelor stringente inadecvat soluționate sau marginalizate și preluate inclusiv de narațiunile rețelelor sociale, război hibrid, propagandă, inteligența artificială etc. Proiecția formelor din conținutul de insecuritate însă reliefează caracterul influențelor surselor din care se alimentează. Concomitent clarificând evidențele mai puțin cunoscute gen rapiditatea cu care sursele și formele din conținutul de insecuritate se modifică. Modificări care explică parțial întârzierile actorilor sociali de a le identifica și cuantifica, la pachet cu nivelul insuficient de sensibilizare și pregătire omniprezent în societatea contemporană. Cu atât mai mult cu cât, cromatica formelor din conținutul de insecuritate înglobează și peregrinarea problemelor stringente intra și extra societale acumulate deja pe parcursul primelor decenii de secol XXI.

În context refracțiile din cromatica formelor de insecuritate indică deopotrivă că atât formele, cât și apanajul problemelor stringente se modifică instantaneu cu

spargerea obișnuitelor frontiere și implicarea deschiderilor EI, TI și EC. Totodată spargerea frontierelor dintre societăți conectează și formele din conținutul de insecuritate pe diferite paliere de la diferențele manifeste în conectările dintre problemele stringente, curba de nevoi/ necesități ale membrilor societății până la canalizarea energiilor care se acumulează. Energii, canalizarea cărora devine o urgență pentru societate deoarece efectele acestora riscă să atragă în orbita lor și comunități nu doar din apropiata vecinătate. De asemenea energiile respective în condițiile deschiderilor de noi orizonturi și întârzierile privind mecanismele reglatorii ajung să alimenteze altfel formele din conținutul de insecuritate.

Fapt pentru care explicit se recurge la hermeneutică (interpretare aprofundată de conținut) în cunoașterea formelor în schimbare din conținutul de insecuritate. În aceasta ordine de idei, se merge pe investigarea formelor din conținutul de insecuritate și accentuarea imanenței intervențiilor grupurilor de factori de nivel intra și extra societal. Concomitent și cu o taxonomie a acestora în vederea elucidării schimbărilor din raportul insecuritate *versus* securitate. Raționamentul clarificării formelor din conținutul de insecuritate și taxonomia lor sunt dictate și de ascensiunea în societatea post-pandemie a conținutului de insecuritate. Spre exemplu, monitorizarea formelor din conținutul de insecuritate conturează diferențele în conectarea la parcursul problemelor urgente nesoluționate anterior pandemiei, în pandemie și cu cele din post-pandemie din societate. Emfațarea conectării formele din conținutul de insecuritate invocate se datorează și încărcăturii alimentată din deschiderile EI, TI și EC. Or, conectările produse prin întârzierile de soluții la problemele stringente în condițiile deschiderilor depășesc frontierele dintre societăți și declanșează tendințe caracterul cărora este mai degrabă unul incognoscibil decât cognoscibil [8].

Realizând o perspectivă longitudinală asupra problemelor stringente din societăți se atestă că, acestea s-au conturat nu doar din crizele multiple, ci și ca urmare a războiului hibrid. Război care cunoscut ca unul informațional după declanșarea agresiunii Federației Rus e asupra Ucrainei acesta își modifică structura acțiunilor și se completează cu alte elemente. Elemente asupra cărora se va reveni ulterior. La moment sunt aduse în atenție deoarece se angrenează deopotrivă cu formele din conținutul de insecuritate la problemelor stringente nesoluționate pe potrivă și ajung parte din tendințele care se declanșează anterior invocate. Tendințe care în societățile în curs de dezvoltare riscă să producă degenerări de proporții care *nolens volens* se vor rostogoli și peste spațiul societal al democrațiilor avansate. Rostogoliri care dacă ar fi să-l parafrazăm pe David Colon regimurile autocratice le folosesc cu iscusință în **războiul informațional cucerind mințile**, diseminând informații despre care se cunoaște că sunt false cu scopul de a provoca prejudicii. Pe de altă parte, dezinformarea este actul de răspândire a informațiilor false, ignorând în același timp falsitatea acestora. Totodată manipularea informațiilor nu acoperă doar aceste două noțiuni, ci implică și utilizarea diseminării informațiilor perfect autentice cu scopul de a provoca alterarea percepției realității. Prin urmare, manipularea informațiilor este cea mai largă noțiune care le cuprinde pe toate [9]. Cu

remarca că, în războiul hibrid manipularea informațională se întreprinde și cu arme convenționale, dar și cu Inteligența Artificială.

În acest sens prin metoda longitudinală și cu suportul celei digitale s-a întreprins o radiografie a problemelor stringente nesoluționate din societățile în curs de dezvoltare prin prisma timpului social, inclusiv cele din Republica Moldova [2]. Radiografie care denotă că, problemele nu arareori ajung sursă de care beneficiază cu prisosință factorul extern de comun acord cu forțele ostile democratizării din interior pentru a menține societatea RM în sfera de influență a regimului autocratic al Federației Ruse [11]. Astfel, taxonomia problemelor stringente nesoluționate sau soluționate parțial, în societatea Republica Moldova după caracterul lor se împart în: socio-economice, socio-politice, socio-confesionale până la cele ale relațiilor inter-etnice și războiul civil nedeclarat de la Nistru (decembrie 1991 - iulie 1992). Un alt grup de probleme își au originile în gravele disparități legislative și teritorial-administrative admise și care continuă să bulverseze mediul comunitar [12]. Se constată că, discrepanțele admise și după 34 ani de la Declarația de Independență (1991) [13] se manifestă în tergiversările din parcursul european a societății Republica Moldova. S-a demonstrat că, pe perioada pregătirii și în ziua desfășurării Referendumul (20 octombrie, 2024) s-au desfășurat adevărate *lupte fără fum* [10] pentru a îngrădi aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană. De asemenea, s-a manipulat, dezinforma și propagat falsuri scopul cărora era și neintroducerea obiectivului strategic de integrare în UE în Constituție, contrar voinței cetățenilor exprimată în cadrul plebiscitului) [13].

Recurgând la hermeneutică privind formele din conținutul de insecuritate se înscrie în strategia cercetării privind depășirea insecurității din societatea post-pandemie. Cu atât mai mult cu cât, prin hermeneutica formelor nu doar se constată, dezavuează construcția acestora, dar și indică originile surselor din care se alimentează. În această ordine de idei, cu instrumentarul filosofiei la interferență cu disciplinele adiacente evidențiază, că sursele sunt susținute de unii reprezentanții ai minorităților culturale (minorități etnice conform Constituției), partidele pro-ruse coordonate și susținute financiar, logistic și politehologic de structurile Federației Ruse prin agenții săi pregătiți. Astfel, sub egida agenților din FR, dar din metropolă continuă să se elaborează proiecte de genul Războiului hibrid și implementat prin structuri sofisticate îndreptate la divizările/neînțelegerile din societate, periclitând procesele democratice [2, 11, 14].

Discutăm de o realitate în care războiul hibrid coordonat în exces de Federația Rusă prin interpușii locali și nu numai se încearcă destabilizarea firavei democrații din spațiul Republica Moldova. Destabilizări care în preajma alegerilor parlamentare din septembrie 2025 Republica Moldova au ajuns chintesența acțiunilor din rețele de dezinformare. Spre exemplu, una dintre cele mai vizate rețele de dezinformare rusească „Pravda” creată după ce alte două Rusia Today și Sputnik au fost interzise în UE după 24.02.2022. Se constată că, site-urile din rețea iau conținut din surse pro-Kremlin și îl redistribuie automat, inclusiv în limba română, prin texte care par știri,

dar manipulează informația. Conform unui raport CIBC-Sensika, citat de Guvernul RM, rețeaua include peste 190 de site-uri care publică conținut în zeci de limbi și este activă în peste 80 de țări. S-a constatat că, Republica Moldova este bombardată cu dezinformare de 56 de ori mai intens decât țările din Europa de Vest. Astfel, cu mesaje adaptate care încearcă să submineze încrederea în UE, NATO, dar și în capacitatea statului de drept din RM de ași apăra cetățenii și valorile democratice [14].

Dezvoltând subiectul privind formele din conținutul de insecuritate în arealul Republicii Moldova consemnăm că, acesta este alimentat subversiv și metodic începând cu pierderea președinției(2020,2024), parlamentarele din 2021și evident guvernarea care nu mai e docilă ca cele din aproape trei decenii după Declarația de Independență(1991). Pierderi pe care Federația Rusă le compensează cu transformarea societății țintă și prin rețeaua Matrioșka. Conform sursei *The Insider* pe platformele sociale X și Bluesky se distribuie videoclipuri care imită conținutul media internațional sau al universităților, promovând ideea că președintele Maia Sandu ar fi câștigat alegerile într-un mod meschin și că, în prezent, ar persecuta opoziția [15]. Este vorba de utilizarea rețelelor de inteligență artificială IA care au impact foarte mare la cetățenii cu un nivel scăzut de informație și în lipsa unei gândiri critice în legătură cu sursele din care se informează. Se atestă difuzarea de foarte multe videoclipuri folosite cu ajutorul tehnologiilor deep-fake, a unor programe foarte sofisticate care nu arareori reușesc să păcălească și filtrele impuse de anumite autorități sau de organismele care gestionează rețelele sociale. Or, IA care revoluționează viața în general într-un ritm ascendent cu beneficii majore și oportunități, concomitent pot fi și periculoase. În această ordine de idei, subliniem atenționările specialiștilor că tehnologia Deepfake prin manifestările sale reprezintă una dintre cele mai îngrijorătoare. Deoarece această tehnologie la fel în baza inteligenței artificiale deja generează imagini false, apropiate de realitate, perfecționându-se continuu. Se constată că antrenarea modelelor de acest gen devine tot mai realistă, mai performantă și va cere foarte multă vigilență din partea populației pentru a distinge între ceea ce este real ca imagine și ceea ce este fake [10, 15].

Evident că, conținutul de insecuritate modifică formele în dependență de fluctuația realităților dintr-o societate sau alta. În această ordine de idei, investigațiile întreprinse evidențiază că, drept forme generale de insecuritate indică pierderea încrederii în oameni, autorități sau anumite frici ca : război, epidemie, calamități naturale, pierderea locului de muncă, imposibilitatea de ași ajuta familia, mai nou impactul IA. Concomitent cu cele generale se desprind și formele de insecuritate particulare conturate în modelul de organizare a societății. Model de organizare în care se reflectă nivelul de maturitate și reziliență a instituțiilor societale în raport cu inerența provocărilor [16]. Este vorba de disponibilitatea și pregătire instituțională în vederea asigurării securității cetățenilor independent de mediu de reședință, apartenență: etnică, confesională, politică sau nivel de educație. Conform studiului sociologic realizat de Centrul de Sociologie și Psihologie socială a Institutului Cercetări Juridice, Politice și Sociologice a USM privind Reziliența socială și economică în comunitățile din

Republica Moldova în prima jumătate a anului 2025 [17] fiecare al doilea respondent este de părerea că populația s-a confruntat cu frici legate de accesul limitat la servicii medicale de calitate (55,4%), accesul limitat la infrastructura de calitate (54,8%), politica țării în raport cu Federația Rusă (53,2%), criminalitatea sporită (52,1%). Mai bine de 1/3 dintre cei intervievați au indicat frici care țin de creșterea numărului de refugiați din Ucraina (44%), agravarea conflictului cu Regiunea Transnistreană (43,7%) și accesul limitat la servicii educaționale de calitate (35%) [17, p. 53].

Sine dubio, pe lângă fricile invocate s-au reliefat și riscuri cum ar fi extinderea războiului din Ucraina și în Republica Moldova. La acest capitol s-au constatat diferențe în funcție de sex, ponderea femeilor (66,2%) îngrijorate de extinderea războiului s-a dovedit mai mare decât cea a bărbaților (58,8%). În raport de pe medii rezidențiale, în cel urban (65,4%) este mai mare decât în cel rural (60,6%). O explicație ar fi că locuitorii din mediul urban beneficiază de informații și analize în detaliu referitor la situația geopolitică, dar și acces la surse variate de știri sau dezbateri. În timp ce cei din mediul rural, accesul la astfel de informații e posibil să fie unul mai restrâns ceea ce explică percepția diferită în legătură cu riscurile asociate extinderii războiului. Aceiași situație s-a conturat și în raportul pe nivel de educație unde ponderea celor cu studii superioare (70,6%) îngrijorate de război este mai mare comparativ cu cele de nivel mediu (62,4%) sau redus de studii (43,9%) [17, p. 56].

O altă componentă care se înscrie în conținutul de insecuritate al formelor ține de fragilitate rezilienței sociale în comunitățile din Republica Moldova influențată de accesul limitat la servicii esențiale, gradul redus de încredere în relațiile interumane și percepția ridicată a nesiguranței pe timp de noapte. Aceste aspecte subliniază necesitatea unor intervenții și politici menite să contribuie la încetățenirea coeziunii sociale, îmbunătățirea accesului la servicii pentru a reduce vulnerabilitățile din percepția cetățenilor [17, p. 75].

În acest sens reziliența instituțională și capacitatea instituțiilor de a rezista și de a se adapta la provocări și crize înseamnă menținerea funcționalității și îndeplinirea eficientă a atribuțiilor. Fapt pentru devine impetuos necesar dezvoltarea de structuri care să ajute la consolidarea capacității instituțiilor în timp util să răspundă adecvat la evenimentele neprevăzute, concomitent îmbunătățindu-și performanța, protejând interesele comunității pe care o servesc [17, p. 105].

Totodată consemnăm că, în formele din conținutul de insecuritate se află și unele soluții privind diminuarea acestora. Cum e posibil, sondajul calitativ din 2024 și cel cantitativ din 2025 indică importanța edificării rezilienței instituționale. Edificare care în contextul războiului hibrid se implică activ toate părțile interesate și a comunității în general. Cu atât mai mult cu cât, prin promovarea transparenței, responsabilității și participării necondiționate, instituțiile ajung a fi capabile să construiască încredere pas cu pas și colaborând cu cei din comunități asigură adaptare la inerența schimbărilor, inclusiv sporirea rezilienței generale [8, 17].

Referitor la reziliența instituțională în situații de criză socio-economică și la dezastre ecologice fiind relativ înaltă diminuează nivelul de insecuritate a formelor.

Conform studiului primăriile sunt în mare parte eficiente și transparente în luarea deciziilor și soluționarea problemelor urgente în opinia respondenților. Chiar dacă s-au invocat anumite discrepanțe în răspunsurile privind încrederea respondenților în capacitatea primăriilor de a face față situațiilor de criză în mediul rural fiind mai mare decât în cel urban. Explicația rezidă în specificul mediului rural în care relațiile în comunități sunt mai strânse legate de cutume și cultura tradiție de ajutor reciproc ceea ce sporește percepția de reziliență și eficiență în gestionarea crizelor. Pe de altă parte, mediul urban cu altfel de relații și densitate a populației, infrastructură complexă care pot crea dificultăți suplimentare în gestionarea eficientă a situațiilor de urgență, ceea ce s-a regăsit în nivelul diminuat de încredere al respondenților în legătură cu capacitatea primăriilor de a face față crizelor [17, p. 112].

Sine dubio, hermeneutica formelor din conținutul de insecuritate se îndreaptă spre elucidarea oportunităților optime prin care s-ar redimensiona raportul insecuritate *versus* securitate. Redimensionare care înseamnă evaluarea discrepanțelor și animozităților neconcludente care acumulate în timpul social va spori interesul pentru cunoașterea stării de lucruri din raportul respectiv, valorificându-l și valențial. Or, raportul insecuritate *versus* securitate în investigațiile contemporane este unul vădit discrepant și contraproductiv atât pe plan teoretico-metodologic, cât și în cel pragmatic. În timp ce conținutul formelor din insecuritate se multiplică și rămân slab conștientizate, cele de securitate continuă a fi abordate unilateral, deopotrivă adâncesc ruptura discrepanțelor între entități. Discrepanțe care sunt și ele pe cale să ajungă o altă sursă de insecuritate, inclusiv din acțiunile de securitate desfășurate de actorii sociali. Spre exemplu, înțelegerea societăților democratice că noile tehnologii favorizează fluxuri informaționale mai libere în cele cu regimuri autoritare, vor permite forme de exprimare, mobilizare și o guvernare îmbunătățită și care nu ar trebui ignorate[8,10,16]

Indubitabil tentativa de cunoaștere a naturii raportului dintre insecuritate și securitate prin hermeneutica formelor reliefează că, deschiderile de noi orizonturi și oportunitățile tehnologiilor informaționale de regulă mai mult se utilizează decât valorifică. Se cunoaște că, oportunitățile deschiderilor și tehnologiile informaționale facilitează și controlul discursului online, și manipularea informațiilor la sursă. De asemenea că revoluția informațională a dezvoltat forme din ce în ce mai profunde de interdependență tehnologică între democrații și regimurile autoritare. Chiar dacă se considera că, democrațiile interacționând cu răbdare în domeniile respective cu statele autoritare și că, ambele părți ar putea beneficia fără echivoc s-a demolat sub ofensivă antidemocrațiilor. Ofensivă în care practicile represive din interiorul societăților cu regimuri autoritare se extind în exterior. Astfel, regimurile respective valorifică posibilitățile noilor tehnologii pentru promovarea expansiunii valorilor, inclusiv viziunea asupra lumii. Discutăm de începuturile anilor 2000 perioada în care autocrații își reconstruiau capacitățile privind exercitarea influenței. Fapt pentru care au făcut investiții în domeniul ideilor de la sprijinul grupurilor de experți, schimburi interpersonale, inițiative în domeniile diplomației, educației, mass-media până la

cele ale tehnologiei. Altfel spus, formele din conținutul de insecuritate din noua eră a concurenței evidențiază precaritatea securității cu care se confruntă democrațiile lumii [10].

Spre exemplu, autoritățile din China și Federația Rusă dezvoltă strategii de manipulare informațională și politică la nivel intern, ulterior testate dincolo de propriile frontiere. Se cunoaște că, infrastructura de manipulare media a FR, cu o întindere spectaculoasă pe sfera rețelelor tradiționale și sociale, concepută pentru controlului intern, ajunge funcțională pentru aplicații internaționale [14, 15]. Aplicații cu efecte compromițătoare în diverse sfere și prin care se amenință integritatea instituțiilor, de la companiile media și de divertisment la universități și întreprinderi sportive profesionale. Or, amenințările la integritatea instituțională deschise către lumea exterioară se alimentează din sursele societăților libere, astfel formele de securitate ajung să se transformă în cele de insecuritate [10, p. 127].

Pe măsură ce internetul și tehnologiile conexe s-au răspândit rapid la începutul secolului XXI, mulți au presupus că regimurile autoritare nu vor fi capabile să își gestioneze impactul politic. Astfel, susținerea înțelepciunii convenționale că, difuzarea tehnologiei informației va deschide un spațiu politic închis, transmițând și consolidând în același timp normele democratice a eşuat. În condițiile în care strategiile regimurilor autoritare au ajuns să amenințe universități, edituri cu presiuni juridice, financiare și administrative pentru periclitarea discuțiilor pe teme care abolesc sensibilitățile autoritare. Conform opiniei Journal of Democracy [10, p. 129], fluxurile de capital și investiții din surse autoritare aduc cu ele „costuri non-economice” care sufocă discursul și afectează integritatea instituțiilor democratice. Se atestă că în domeniile media și tehnologiei, regimurile autoritare investesc resurse masive pentru a obține o poziție de lider pe piețele regionale și globale [14, 15]. Altfel spus, investițiile masive ale regimurilor autoritare schimbă și distorsionează deopotrivă modul în care oamenii de pe mapamond percep faptele și interacționează cu tehnologia [10, 2].

Desigur hermeneutica formelor din conținutul de insecuritate de departe nu este singura cheie în cunoașterea lor [1]. De ce? Deoarece deschiderile de noi orizonturi prin EI, TI și EC catalizează toate procesele în derulare, dar și declanșează altele mai puțin cunoscute. Catalizări care de altfel ajung a fi de referință, deoarece reflectă aspectele ce deopotrivă schimbă conținutul de insecuritate, dar și cel de securitate. Este un dat real din societățile contemporane și depinde de pregătirea și disponibilitatea actorilor sociali modul în care se aplică căile pentru soluții [2, 8, 16]. Căi care deopotrivă fiind pentru insecuritate se pot transforma și valorifica în fortificarea securității. În timp ce nereușitele din politicile de securitate pot deveni hârtia de turnesol în care să se reflecte formele surselor/ forțelor care beneficiază, folosindu-le fie în destabilizarea sau antagonizarea societății. Drept confirmare, consecințele efectului pandemic asupra comportamentului instituțional și personal din societate. Consecințe despre efectele cărora în post –pandemie se studiază foarte puțin și evident rămân necunoscute. Or, dacă la început soluțiile propuse de instituțiile de resort

erau considerate forme de insecuritate de la diminuarea drepturilor, inclusiv cel al circulației, închiderea frontierelor sparte de EI&TI până la dezinformări și proliferarea de mișcări anti vaccin sau woke [3, 5]. Totodată faptul constatator că, instituțiile societale au tratat pandemia din sec XXI la fel ca și gripa hispanică din anii 20 ai secolului XX, derogându-și preocupările celor din domeniul medicinei [15].

Evident proiecția tabloului societății și persoanei nu este deloc întâmplătoare. Or, proiecția reflectată prin comportamentul societății și persoanei ajută la decodificarea aspectuală a formelor din conținutul de insecuritate. În această ordine de idei, subliniem prezența constantei din conținutul formelor de insecuritate independent de gradul de conștientizare a actorilor sociali. Discutăm de constanta din conținutul formelor de insecuritate care se alimentează și proliferază din greșelile și întârzierile din acțiunile ce se întreprind pe plan comunitar sau personal. Cu atât mai mult cu cât, acțiunile chemate să susțină securitatea ajung surse de insecuritate. Și deopotrivă cu alte aspecte din formele conținutului de insecuritate se împletesc și în matricea societății, dar și în cea personală. Altfel spus, acest conținut este unul mult mai amplu ca urmare a deschiderilor de noi oportunități și necesită a fi investigat în complex. Astfel, abordând conținutul insecurității se facilitează înțelegerea adecvată a condițiilor din deschiderile de noi orizonturi. În timp ce complexitatea abordării aduce în prim-planul investigațional ponderea contemporaneității conexiunilor și acribiei în decodificarea conținutului insecurității. Concomitent cu nevoia de a forma și instrui prin educația continuă a membrilor comunității cu încetățenirea abilităților și măsurii dintre consum și valorificare. Or, deschiderile de oportunități ale EI, TI și EI susțin educația continuă conectând-o la profilurile realității. Ceea ce semnifică o altfel de înțelegere asupra găsirii și implementarea de soluții pe potrivă nevoilor și necesităților la viitorul prezent. Prezent în care o altă formă din conținutul de insecuritate se prefigurează legată de subestimarea ponderii gândirii critice în procesul de instruire și formare la membrii societății. Subestimare care în efectul pandemic perpetuat în post-pandemie este achitat din contul valorilor genera-umane, condiției umane și ambientale. Se atestă că, deschiderile de noi orizonturi și accesul la informație instantaneu nu dezvoltă și abilități de gândire critică. Abilități care alimentează spiritul critic în necesitatea lui de a fi mereu reînnoit, exersat, reinventat pentru a produce rezultate. De asemenea că, spiritul critic înseamnă discernământul, cernerea și existența unei autorități critice, o autoritate dovedită, omologată public pe baza unor realizări certe [2, 18] **ajunge și producător de securitate de la nivel personal, de grup, comunitate până la cel regional [8].**

Vorbim de oportunitățile deschiderilor care facilitează accesul la produse de la cele mai simple până la cele sofisticate, independent de pregătirea individului sau instituțiilor doar printr-o atingere a unui program la un PC. Accesul facil la informație pentru care a apelat, chiar dacă rămâne înțeleasă precar prea puțin a fost elucidată anterior pandemiei, iar în perioada invocată aceasta sporește nu doar fake-newsurile. Or, precaritatea accesului la informații se regăsesc și soluțiile înaintate pe parcursul celor două decenii de sec. XXI pentru problemele stringente cu care se confruntă nu

doar societatea și membrii ei, dar și care alterează și modifică indiferent de vrerea lor și environmentul. Astfel, abordate mai mult formal decât profund înțelegerea problemelor cu care se confruntă societatea în consecință au rămas neevidențiate alterările și modificările socio-antropologice, socio-culturale, socio-politice sau socio-confesionale [19].

În loc de corolar provocările cu care se confruntă societatea contemporană indică și o anvergură a substituirilor de înlocuire a faptelor, ideilor cu aș-zisele narațiuni. Narațiuni cărora hermeneutica formelor din conținutul de insecuritate le evidențiază caracterul subversiv. Hermeneutica formelor din conținutul de insecuritate indică că „narațiunile” au înlocuit faptele și că „în această epocă a manipulărilor a spune adevărul a devenit un act revoluționar”. Este poziția lui Shary Attkinson, o cunoscută jurnalistă de investigații despre manipularea media și „fake news” și alături de alți jurnaliști a tratat subiectul în două cărți, *The Smear*” (*Controlul*) - *How Shady Political Operatives and Fake News Control What You See, What You Think, and How You Vote* din 2017 și *Slanted: How the News Media Taught Us to Love Censorship and Hate Journalism*, din 2020 [20]. Conform opiniei dânzei „tehnica substituției” ilustrează maniera în care aceleași fapte, concepte, idei, sunt tratate diferit în funcție de cine este implicat, persoană sau instituție. O „narațiune” care după Sharyl Attkinson, se bazează pe surse discutabile neprecizate (au apărut în ultimul deceniu o explozie de „experți” utilizați drept referință) preluate în comun și tratate similar, de o manieră aproape „copy/paste”, de o întregă falangă mediatică, în timp ce opiniile alternative sunt blocate pe rețelele sociale, iar cei care încearcă să le propună sunt discreditați sau marginalizați. Se atestă că, în lupta împotriva dezinformării există și multă dezinformare, și pe plan intern, dar și prin acțiunea unor actori externi ostili. Concomitent cu ascensiunea curentelor populiste și contestării elitelor tradiționale „combaterea” lor a devenit adeseori un pretext pentru suprimarea protestelor și vocilor incomode. În acest sens situație se agravează deoarece narațiunile sunt propagate masiv și prin contribuția platformelor de inteligență artificială [20, 8].

Și nu în ultimul rând formele din conținutul de insecuritate generate de proliferarea tehnologiilor de vârf prin intermediul dronelor. Produs al deschiderilor EI și TI care în societățile din Europa de Est după agresiunea declanșată de Federația Rusă asupra Ucrainei (24.02.2022) se prefigurează ca o altfel de formă din conținutul de insecuritate. Este vorba de insecuritatea proliferată prin intermediul dronelor care au transformat deopotrivă tacticile de luptă, percepția și gestionarea securității, suveranității, inclusiv cotidianul vieții dincolo de linia frontului. Ascensiunea lor a scos la iveală vulnerabilități nu doar la vehiculele blindate și a pozițiilor fortificate, ci și a frontierelor, a spațiilor publice și a însăși structurii societății civile. Se creionează o realitate care pentru mulți oameni din Europa de Est, războiul din Ucraina nu mai este un spectacol îndepărtat, iar frontierele fizice, psihologice și politice dintre război și pace s-au estompat. Deoarece dronele au ajuns simbolul unei alte amenințări hibride în care se întâlnesc de la informație, percepție până la explozii, victime umane, ambientale (flora, fauna) [21]. Se aduce în prim-planul comuni-

tar capacitatea societății civile de a se implica alături de instituțiile guvernamentale în probleme de securitate. De asemenea, incidentele cu dronele căzute dincolo de arealul operațiunilor beligerante indică că, acestea reprezintă și fieful tehnologiilor într-o altfel de eră a conflictelor. Vorbim de faptul că, societatea contemporană se află în pragul altor provocări în constituire fluide, transnaționale și extra societale dificil de controlat cu mijloace convenționale.

Actualmente problema majoră reliefată de formele din conținutul de insecuritate îl reprezintă nivelul de reziliență a instituțiilor responsabile din societate/societăți să identifice oportunități optime privind apărarea, încrederea și transparența în legătură cu antidotul nu numai la intruziunea dronelor militare. Or, nu dronele ajung catalizatori în aprofundarea anxietății privind războiul, tehnologiile și limitele suveranității naționale, ci pregătirea tuturor actorilor sociali de a face față insecurității din provocări. Cu remarcă că, avanpostul dronelor într-un alt tip de război hibrid în care formele din conținutul de insecuritate ajung hârtia de turnesol în care se reflectă căutările de soluții hibride pentru arhitectura de securitate, inclusiv și un nou tip de educație și pregătire publică a membrilor societății și instituțiilor societale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dumitru M. *Filosofia și limitele gândirii. Zece eseuri de filosofie teoretică*. București: Editura Polirom, 2025, 264 p ISBN 978-630-344-191-7
2. Pascaru A. *Provocările societății în algoritmi de cunoaștere*. Chișinău: Print – Caro, 2022, 258p ISBN978-9975-64-350-4
3. Florian M. *Recesivitatea structurii lumii*. București: Editura Pro, Vol.1, 2003, 559p; Vol. II, 2004. 491p
4. Hadot P. *Filosofia ca mod de viață. Convorbiri cu Jeannie Carlier și Arnold-D. Davidson*. București: Humanitas, 2019.263p ISBN 9789735063566
5. Codoban A. *Imperiul comunicării*. Cluj-Napoca: Editura: Idea Design& Print, 2011. 112p ISBN978-606-8265-04-9
6. Bouchaud P. *On Meta's Political Ad Policy Enforcement: An analysis of Coordinated Campaigns & Pro-Russian Propaganda* 2024. hal-04541571v1(link is external)The Internet, a disinformation highway? How social networks manipulate public opinion The 2017 presidential election via the prism of Twitter (in French)
7. Susskind J. *Politica viitorului. Tehnologia digitala si societatea*. București: Corint, 219. 560p ISBN: 9786067936230
8. Pascaru A. Sursele de Insecuritate în societatea post-pandemie *Consolidarea rezilienței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea Europeană*. Chișinău: Editura USM, 2024, 427 p. (p. 89-95) (0,8 c.a.). ISBN 978-9975-62-773-3.
9. Colon D. *Războiul informațional: statele care ne cuceresc mințile*. www.fondationdefrance.org

10. Walker Ch., Kalathil Sh. and Ludwig J. *The Cutting Edge of Sharp Power*. Journal of Democracy Volume 31, Number 1 January 2020 © 2020 National Endowment for Democracy and Johns Hopkins University Press pp. 124-137 <https://doi.org/10.1353/jod.2020.0010>.
11. Raport SIS pe 16 pagini: Cifre și bani. Cum a influențat Rusia alegerile și referendumul din Moldova. www.jurnal.md
12. Pascaru A. *Societatea între conflict și conciliere: cazul Republicii Moldova*. Ch.: Tipogr.-Sirius, 2012. 192p ISBN 978-9975-57-033-6
13. Republica Moldova. Constituția (1994). Constituția Republicii Moldova: Cu modificări și completări la data de 20 octombrie 2024. Chișinău: Moldpres, (Universul), 2024. 60 p. ISBN 978-9975-3618-2-8.
14. Avertizarea Lituaniei despre războiul hibrid al Rusiei: „Niciodată nu a luat o anvergură atât de mare”. www.tv8.md
15. Pericolul dezinformării: Cum este atacată Republica Moldova în războiul invizibil al propagandei. www.tv8.m
16. Pascaru A. Filosofia reînnoirilor în societatea post pandemie. În: *Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post –pandemie*. Chișinău: Lexon-Prim SRL, 2021, pp.12-61,298p ISBN 978-9975-3334-3-6
17. Lucrarea-cu-titulul-Rezilienta-sociala-si-economica-in-comunitatile-din-Republica-Moldova <https://cercetare.usm.md/wp-content/uploads/>
18. *Dacă școală nu e, spirit critic nu e. Și dacă spirit critic nu e, cultură nu e*
19. interviu cu Nicolae MANOLESCU, 24martie 2024 www.dilema.ro
20. Harari Y. N. *21 de lecții pentru secolul XXI*. Iași: Polirom, 2018, 368p ISBN 978-973-46-7570-8
21. Lăzescu Al. *Watergate, Russiagate și triumful „narațiunii” în dauna faptelor*. www.revista22.ro
22. Maliarenko Al. *Era dronelor în Europa de Est: când umbra războiului se întinde peste granițe*. Observator Cultural, Nr. 1268 11-08-2025 www.observercultural.ro

INFLUENȚA FACTORILOR SOCIO-DEMOGRAFICI ASUPRA REZILIENȚEI SOCIALE¹

THE INFLUENCE OF SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTORS ON SOCIAL RESILIENCE

CZU:316.34:314

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.10>

Angela MOCANU, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: aiasinsky@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9996-7478>

Summary

For a viable functionality of the social resilience strategy, it is imperative to know the dominant trends in the demographic, economic, and ecological fields. In the 2016 Global Strategy of the European Union for Foreign and Security Policies, the EU defines resilience as the capacity of the state and society to reform and recover from internal and external crises. The strategy mentions both external and internal factors, as well as political ones. This would be closer to the needs of the Republic of Moldova. The socio-demographic situation in the Republic of Moldova at the current stage is very worrying, even difficult. Numerically, the human capital of the republic is continuously decreasing. Social resilience is largely a reflection of personal resilience, which, in turn, is based on a series of indicators and is defined as a stable system of personal opinions, beliefs, principles, social and moral qualities based on acquired cultural norms and values, allowing the individual to maintain their personal positions and interests, to be flexible in making decisions and solutions, to develop and adapt to changing social conditions.

Keywords: *social resilience, social strategy, human capital, demographic factors.*

Pentru o funcționalitate viabilă a strategiei de reziliență socială este imperios necesar să cunoaștem tendințele dominante în domeniul demografic, economic, ecologic. În Strategia Globală a Uniunii Europene pentru Politici Externe și de Securitate din 2016, UE definește reziliența ca fiind capacitatea statului și a societății de a se reforma și recupera după crize interne și externe. Strategia menționează atât factorii externi, cât și cei interni, dar și cei politici. Aceasta ar fi mai aproape de necesitățile Republicii Moldova.

În calitate de material empiric pentru realizarea acestui articol am utilizat rezultatele sondajului sociologic „Capitalul uman și reziliența socială” care a fost

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

realizat de cercetătorii științifici ai ICJPS al USM în perioada 7-18 aprilie 2025 pe un eșantion național de 1173 respondenți din 79 de localități, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova, exclusiv regiunea transnistreană, cu o eroare maximală de +/- 3,0%. De asemenea a fost utilizată metoda comparativă și analiza datelor statistice.

Reziliența socială este în mare măsură reflecția rezilienței personale, care, la rândul său se bazează pe un șir de indicatori și care este definită ca un sistem stabil opinii personale, convingeri, principii, calități sociale și morale bazate pe normele și valorile culturale dobândite, permițând individului să își păstreze pozițiile și interesele personale, să fie flexibil în luarea deciziilor și soluțiilor, să se dezvolte și să se adapteze la schimbările condițiilor sociale. Analizând literatura științifică la acest capitol [1, 2] am evidențiat următoarele componente structurale ale rezilienței sociale ca fenomen holistic:

- emoțional-volitiv - sensibilitate socială, receptivitate, empatie, reflecție socială; capacitatea de previziune socială, prezența inteligenței sociale, intuiției, imaginației; capacitatea de a gestiona dezvoltarea stărilor emoționale, exprimarea emoțiilor și sentimentelor;
- cognitiv-orientativă - înțelegerea legităților dezvoltării societății și a relațiilor sociale, sustenabilitatea vieții și perspectivele de afaceri; flexibilitate în luarea deciziilor soluții, creativitate socială;
- prioritizare a valorilor - concentrare pe valorile sociale și succesului social, capacitatea de a menține idealurile și valorile și, în consecință, să își evalueze activitățile, comportamentul său și comportamentul altor persoane în funcție de circumstanțe, flexibilitatea socială;
- operațională - disponibilitate pentru activitate socială, inițiativă socială, curaj, activitate; determinare, perseverență, capacitatea de a atinge obiective prin implementarea calităților sociale și morale; abilități de comunicare, rezistență la conflicte.

Abordarea sociologică a noțiunii de reziliență socială presupune reziliența în contextul relațiilor „persoană - societate”, „societate - persoană”. Din punctul de vedere al acestei abordări, se presupune nu doar prezența unor astfel de calități la o persoană precum maturitatea socială, orientarea stabilă pe valorile sociale și profesionale, formarea perspectivelor de viață și profesionale, dar și mobilitatea socială, gândirea neconvențională, disponibilitatea pentru schimbare și flexibilitatea în luarea deciziilor, creativitate, capacitatea de a stabili contacte, de a coopera și a-și apăra opinia [6].

Abordarea axiologică presupune existența fundamentată a valorilor socio-culturale, valori ce condiționează formarea nucleului personalității, dezvoltarea potențialului său intelectual, moral și creativ [5].

Abordarea din punctul de vedere al activismului personalității se bazează pe faptul că individul se prezintă în calitate de subiect al activității, care, la rândul său,

împreună cu acțiunile altor factori, determină dezvoltarea personalității [4]. Din perspectiva abordării activității personale, procesul de formare a rezilienței sociale a individului înseamnă crearea condițiilor pentru dezvoltarea unei persoane mature din punct de vedere social, stabile din punct de vedere moral, active din punct de vedere social și competent profesional.

Pentru orice țară factorii socio-demografici au o mare importanță în reziliența societală, iar pentru Republica Moldova în special. Datele statistice indică o mișcare naturală negativă. Conform datelor Departamentului de Statistică populația republicii în ultimii zece ani este în continuă scădere, numărul deceselor depășește numărul celor născuți atât în zona rurală cât și cea urbană.

Tabelul 1. Mișcarea naturală a populației pe ani, indicatori și medii

Anul	Născuți vii	Decedați	Născuți vii rural	Născuți vii urban	Decedați rural	Decedați urban
2023	24033	33733	14147	9886	21621	12112
2022	27018	36196	15842	11176	22912	13284
2020	30834	40717	18632	12202	25624	15083
2018	34537	37263	21236	13301	24454	12809
2015	40547	39800	25571	14976	26586	13214

Sursa: Biroul Național de Statistică.

Gestionarea proceselor demografice în Republica Moldova are o importanță majoră. Datele statistice reflectă un tablou dezolant la capitolul dinamica numărului de populație. Populația este în continuă scădere atât în mediul urban cât și cel rural – de la 1305,6 mii în 2004 la 1113,7 mii în 2024 zona urbană și de la 2077,7 mii în 2004 la 1287,5 în 2024 în zona rurală. Conform rezultatelor recensămintelor realizate în ultimii douăzeci de ani populația republicii a scăzut cu circa un milion de oameni.

Tabelul 2. Numărul populației în Republica Moldova la recensămintele din anii 2004, 2014, 2024

	2004	2014	2024
Nr. total al populației, mii persoane	3 383,3	2 998,2	2 401,2
Urban	1 305,6	1 144,4	1 113,7
Rural	2 077,7	1 853,8	1 287,5

Sursa: Biroul Național de Statistică.

Situația social-demografică în care se află Republica Moldova la etapa actuală este una foarte îngrijorătoare, dificilă chiar. Numeric capitalul uman al republicii este în continuă scădere. În opinia autorilor notorii ai teoriei capitalului uman Th.

Schultz și G. Becker domeniul învățământului este un furnizor de bază al capitalului uman. Prin noțiunea de învățământ ei subînțelegeau mai întâi de toate sistemul de învățământ formalizat. Se presupunea că după absolvirea ultimei trepte al învățământului formalizat, de exemplu al colegiului sau universității persoana iese din sistemul de învățământ. În opinia autorilor menționați, capitalul uman al individului în etapele ulterioare ale vieții depinde de angajator și se acumulează prin intermediul instruirilor și acumulării experienței la locul de muncă [7].

Schimbări civilizaționale radicale au loc indiferent de modul în care se schimbă (și dacă se va schimba sau nu) sistemul educațional. Cu toate acestea, transformările în domeniul educației, adecvate provocărilor externe pentru societate în ansamblu, pot avea o importanță decisivă din punctul de vedere al adaptării Republicii Moldova la realitățile deceniilor viitoare. În același timp, ținem să menționăm că o astfel de formulare a întrebării include și ideea autorealizării depline a fiecărei persoane ca scop principal și autosuficient. Iar contribuția educației la creșterea economică este determinată de persoana ca valoare principală și se bazează tocmai pe autorealizarea fiecărei persoane în parte, pe motivația, independența și inițiativa sa.

În același timp, realitățile unei lumi globale și instabile din punct de vedere instituțional ne obligă să redefinim educația. În primul rând, se propune să vorbim nu atât despre „sistemul de învățământ”, cât despre „sfera educației”. Noțiunea de sferă a educației este înțeleasă ca întregul set de forme și practici relativ stabile (deși în continuă schimbare) de acumulare și dezvoltare a cunoștințelor, abilităților, competențelor, atitudinilor și valorilor deținute de către o persoană. În primul rând, educația este din ce în ce mai mult înțeleasă nu ca un sistem de instituții, ci ca o sferă de activități în care sunt implementate nu doar programe educaționale „formale” sistematice, ci și proiecte educaționale de scurtă durată, care se încheie sau nu cu certificare. O altă componentă importantă a educației este experiența cât mai diversă, care-i permite unei persoane să obțină noi cunoștințe, aptitudini, competențe (acest lucru se poate întâmpla în orice mediu - în organizații culturale și sportive, în cercul familial, în divertisment, pe rețelele de socializare etc.). În literatură și în discursul politic, expresia „ecosistem educațional” este din ce în ce mai utilizată (vezi, de exemplu: [9]).

După cum denotă rezultatele cercetărilor școlii de administrație din Harvard și a Centrului de dezvoltare mondială una din cauzele eșuării reformelor instituționale din țările în curs de dezvoltare se întâmplă nu doar din cauza că nu se ține cont de specificul local dar și din cauza implicării insuficiente a potențialului pozitiv al experiențelor în materie de transformări existente în societate, cu alte cuvinte a mediatizării, susținerii istoriilor de succes [11]. Pentru Republica Moldova această problemă este îndeosebi de relevantă. Capitalul uman al societății noastre nu se limitează exclusiv la cunoștințele și abilitățile acumulate în sistemul de învățământ formal (deși este determinat într-o măsură semnificativă de acesta: fără un sistem de învățământ formal bun, este imposibil să existe un capital uman de

înalță calitate). În prezent se discută despre căile de formare ale capitalului uman, nu prea avem rezultate la acest capitol, dar cel puțin se realizează importanța problemei. Se încearcă să se schimbe optica atunci când este vorba despre reforma învățământului, se schimbă accentele din zona activității pedagogului pe cea a activității și efortului elevului.

Pentru a avea un impact transformator pozitiv asupra economiei și societății, reformarea sistemului educațional este extrem de importantă. Aceasta înseamnă o extindere radicală a oportunităților pentru fiecare persoană de a-și proiecta propriile traiectorii educaționale, profesionale și de viață în conformitate cu gusturile, preferințele și interesele lor individuale, și nu doar sub dictatul listei de competențe cerute de angajatorii locali. Succesul în transformarea educației este esențial pentru creșterea bunăstării reale și a calității vieții societății în ansamblu. Aceasta include nu doar elevii și studenții, care, după ce au primit capital uman de înaltă calitate, vor avea succes pe piața muncii din ce în ce mai globalizată. Nu mai puțin importantă este populația activă, precum și persoanele în vârstă, care, în primul rând, vor avea ele însele oportunitatea de a deveni mai eficiente în economia secolului XXI și, în al doilea rând, vor beneficia de avantajele pe care le vor obține - asistență medicală de înaltă calitate și la prețuri accesibile, securitate socială și, în cele din urmă, încredere în viitor pentru sine și familia sa.

Calitatea procesului de învățământ este un pilon de bază în formarea capitalului uman. Republica Moldova a participat la testările PISA 2009+, PISA 2015, PISA 2018, PISA 2022. Testele PISA (Programme for International Student Assessment), pe care elevii de 15 ani din peste 80 de țări le dau din trei în trei ani, evaluează capacitățile elevilor cât de pregătiți sunt să pună în practică ce învață la școală.

La prima participare a Republicii Moldova, în testarea PISA 2009, diferențele dintre media OCDE și media Republicii Moldova au fost de 99 de puncte la matematică, 105 puncte la lectură și 88 de puncte la științe. Diferențele s-au micșorat semnificativ pe parcursul următoarelor cicluri de testare PISA. Astfel, în testarea PISA 2022, diferențele dintre media OCDE și media Republicii Moldova a fost de 58 de puncte la matematică (diferența s-a diminuat cu 41 de puncte comparativ cu testarea PISA 2009), 65 de puncte la lectură (s-a diminuat cu 40 de puncte comparativ cu testarea PISA 2009), 68 de puncte la științe (s-a diminuat cu 20 de puncte comparativ cu testarea PISA 2009). Comparativ cu diferențele înregistrate în testarea PISA 2018, se constată că în PISA 2022, la matematică, diferența dintre media OCDE și media Republicii Moldova s-a diminuat cu 10 puncte, la lectură nu s-a schimbat semnificativ (o creștere cu 2 puncte), iar la științe diferența a crescut cu 7 puncte.

În testarea PISA 2022, punctajele medii obținute de elevii din Republica Moldova la domeniile matematică, lectură și științe sunt de 414 puncte, 411 puncte și respectiv, 417 puncte. Comparativ cu punctajele medii înregistrate în testarea PISA 2018, se constată că la matematică punctajul mediu a scăzut cu 7 puncte, la lectură cu 13 puncte, iar la științe cu 11 puncte.

Tabelul 3. Rezultatele participării Republicii Moldova la testarea PISA

Anul	Matematică		Științe		Lectură	
	scor	loc	scor	loc	scor	loc
2009	397	-	413	-	388	-
2015	420	52	428	53	416	59
2018	421	55	428	52	424	50
2022	417	50	417	51	411	51

Sursa: Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova.

Analizând cifrele prezentate mai sus s-ar părea că Republica Moldova la domeniile matematică și științe a avansat un pic, ocupând un loc mai superior cu o unitate. Dar aceasta s-a produs din contul scorului scăzut per general. În testarea PISA 2022, punctajele medii obținute de elevii din Republica Moldova la domeniile matematică, citire/lectură și științe sunt 414 puncte, 411 puncte și respectiv, 417 puncte. Comparativ cu punctajele medii înregistrate în testarea PISA 2018, se constată că la matematică punctajul mediu a scăzut cu 7 puncte, la citire/lectură – cu 13 puncte, iar la științe – cu 11 puncte. Media țărilor OECD (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică) în testarea PISA 2022 este de 472 de puncte la matematică, 476 de puncte la citire/lectură și 485 de puncte la științe. În comparație cu testarea PISA 2018, mediile OECD au scăzut cu 17 puncte la matematică, cu 11 puncte la citire/lectură și cu 4 puncte la științe.

Factorii socio-demografici influențează asupra performanțelor academice ale elevilor. Elevii din familii social-vulnerabile au înregistrat scoruri mai joase la testare, de asemenea calitatea rezultatelor depinde și de mediul de reședință al elevilor. Elevii din instituțiile de învățământ urbane au obținut 433 de puncte la matematică și la citire/lectură și 436 de puncte la științe, în comparație cu elevii din instituțiile de învățământ din mediul rural, care au obținut 385 de puncte la matematică și la științe și 376 de puncte la citire/lectură [13].

Noile provocări ale civilizației conduc în mod firesc multe țări la un nou „boom educațional”, la un val de reforme profunde ale sistemelor educaționale. Republica Moldova nu poate rămâne departe de tendințele globale în acest proces, deoarece modernizarea educației pe interior necesită o conectare la procesele care au loc în spațiul educațional global, pentru a evita o izolare. Cu toate acestea, imperativul schimbărilor în domeniul educației este deosebit, ceea ce se datorează mai multor factori suplimentari. Cel mai important factor în prezent este tranziția continuă a societății moderne la o organizație socială, numită de mulți autori „societate informațională” și „societatea cunoașterii”. Inițial (din punct de vedere istoric), informația nu ocupa poziții înalte în sistemul valorilor umane. Noua conștiință informațională este la început, când intelectul unei persoane, în cel mai bun caz, este la același nivel de valoare cu bogăția sa materială. În același timp, în condițiile actuale, gradul de pregătire motivațională a populației de a utiliza noile tehnologii

informaționale este destul de redus. Aceasta este determinat în mare parte de nivelul scăzut de dezvoltare economică al Republicii Moldova, de politicile statului în domeniul învățământului [15].

Importanța calității studiilor este conștientizată de către populație. Conform datelor empirice ale cercetării noastre majoritatea respondenților consideră educația foarte importantă pentru succesul unei persoane în viață. Cei mai mulți respondenți care au această părere locuiesc în zona rurală, 2/3 din ei au venituri mici, cărora banii le ajung numai pentru strictul necesar, iar cele mai responsabile în această privință sunt femeile – marea majoritate din ele au ales opțiunea de răspuns că educația este foarte importantă (vezi *Tabelul 4*).

Tabelul 4. Importanța educației pentru succesul unei persoane în viață în funcție de sex și mediu de reședință

	Deloc importantă	Puțin importantă	Așa și așa	Oarecum importantă	Foarte importantă
Sexul	Femei – 1,4% Bărbați – 3,8%	Femei – 0,3% Bărbați – 3,4%	Femei – 9,2% Bărbați – 16,3%	Femei – 20,9% Bărbați – 23,8%	Femei – 68,2% Bărbați – 52,6%
Mediul de reședință	Rural – 1,9% Urban – 3,4%	Rural – 2,0% Urban – 1,5%	Rural – 12,2% Urban – 12,9%	Rural – 18,1% Urban – 27,4%	Rural – 65,5% Urban – 54,8%

Sursa: Elaborat de autor.

Numărul celor care consideră că educația contribuie la dezvoltarea economică a republicii este destul de mare. Cei mai mulți care au răspuns că educația are o importanță foarte mare pentru dezvoltarea economică a unei societăți sunt din localitățile rurale - fiecare a doua persoană chestionată este de această părere. Dacă e să analizăm opțiunile răspunsurilor în funcție de zona geografică, tabloul este următor: 34,5% - Chișinău, 47,9% - zona Nord, 49,6% - zona Centru, 50,4% - Zona Sud sunt de părere că educația are o importanță foarte mare în acest sens. Deci, cu cât gradul de dezvoltare al zonei geografice este mai jos cu atât respondenții mizează că educația ar putea schimba lucrurile spre mai bine. Persoanele angajate în câmpul muncii sunt cele mai optimiste cu privire la importanța foarte mare a studiilor atât la nivel personal cât și pentru întreaga societate. Ținem să menționăm, că respondenții care se autoidentifică că fac parte din stratul social superior/mai aproape de superior și mediu consideră că educația este foarte importantă pentru dezvoltarea economică a unei societăți - mai mult de jumătate din respondenți sunt de această părere. Iar odată cu scăderea poziției autoidentificării în ierarhia socială scade și optimismul cu privire la influența educației asupra dezvoltării economice a societății - doar circa 1/4 din participanții la cercetare ce se autoidentifică că fac parte din stratul scăzut și

foarte scăzut afirmă că educația are un rol foarte important pentru a schimba lucrurile spre bine în societate.

În ceea ce privește influența educației asupra oportunităților de angajare părerile respondenților sunt diferite. De remarcat faptul că nivelul de studii al respondenților influențează asupra opiniei lor în această privință. Cu cât nivelul de studii al celor chestionați este mai înalt, cu atât numărul celor care afirmă că studiile ajută să îți găsești mai ușor un loc de muncă - circa 1/2 din respondenții cu studii superioare consideră că educația influențează foarte mult asupra oportunităților de angajare. Și doar fiecare a cincea persoană cu nivel de studii redus (primare și gimnaziale) consideră educația ar putea influența pozitiv în căutarea și găsirea unui loc de muncă. Mediul de reședință asupra influențează asupra opțiunilor de răspuns al respondenților - 1/3 din mediul rural și 1/4 din mediul urban consideră că studiile influențează foarte mult asupra oportunităților de angajare. Am putea presupune că această opinie este influențată de numărul de locuri de muncă mai redus în localitățile rurale și studiile ar putea fi un factor decisiv pentru obținerea unui loc de muncă mai avantajos.

Tabelul 5. În ce măsură sunteți satisfăcut de viața Dvs. în general? (%)

	Deloc	În mică măsură	Așa și așa	În mare măsură	În foarte mare măsură	Nu știu
Bărbați	5,1	8,4	39,5	28,3	9,3	9,3
Femei	8,7	12,5	40,1	28,7	7,6	7,6
Rural	5,1	11,7	48,1	20,2	6,5	6,5
Urban	8,9	8,6	29,7	38,6	11,0	11,0

Sursa: Elaborat de autor.

Nivelul de studii influențează asupra percepției tabloului vieții în ansamblu. Aproape jumătate din respondenții cu studii superioare care au participat la chestionare sunt satisfăcuți de viața lor în general în mare măsură și foarte mare măsură. Odată cu scăderea nivelului de studii al celor chestionați scade și scade și nivelul lor de mulțumire de viață, doar trei din zece respondenți cu studii medii sunt mulțumiți și foarte mulțumiți de viață și doar doi din zece respondenți cu studii primare și gimnaziale afirmă că sunt mulțumiți și foarte mulțumiți de viața lor în general. De menționat că fiecare a zecea persoană cu mediul de reședință în zona rurală nu știe ce să spună în această privință, cei din mediul urban știu mai exact dacă sunt sau nu mulțumiți de viață în ansamblu. Am putea presupune că indecizia respondenților de la sate ar putea fi determinată de diversitatea redusă a oportunităților și lipsa lor de accesibilitate. Mai mult decât atât, ”respondenții din zona rurală se confruntă cu diverse provocări și îngrijorări, cum ar fi: problemele legate de sistemul medical, fragilitatea instituțiilor sociale și alți factori stresanți, aceștia își trăiesc viața în conformitate cu normele tradiționale, care le oferă o anumită stabilitate și continuitate. În special în mediul rural, acest mod de viață promovează reziliența și consolidează

relațiile familiale și de rudenie. Păstrarea și consolidarea capitalului uman și social în comunitatea lor joacă un rol important în menținerea coeziunii și solidarității între locuitori.” [14].

Fiind întrebați de calitatea serviciilor din localitățile în care sunt rezidenți, o anumită parte din respondenți au indicat că nu beneficiază de servicii educaționale - 12,6%. Nu sunt mulțumiți de serviciile educaționale 14 % din respondenți. Ponderea persoanelor care consideră serviciile necalitative sau mai curând necalitative este mai mare în mediul rural (17,4%) comparativ cu cel urban (10,9%), ceea ce vine să confirme cele spuse anterior.

Nivelul de venituri al respondenților este determinant atunci când e vorba de gradul de satisfacție de viață. Circa 1/3 cei chestionați care au venituri ce nu le ajung nici pentru strictul necesar nu sunt mulțumiți deloc de viața pe care o au. La polul opus sunt respondenții cu venituri mari care reușesc să aibă tot ce le trebuie, fără să se limiteze la ceva - doar 3% (la limita marjei de eroare) nu sunt mulțumiți deloc de viața lor. Asupra nivelului de mulțumire de viață nu influențează statutul ocupațional, cei care sunt angajați cu normă întreagă/parțială/neformal 5% nu sunt satisfăcuți de viață, cei neangajați sau caută sau nu un loc de muncă, au grijă de gospodăria casnică - 8% nu sunt satisfăcuți de viața lor în general. Aproximativ aceleași proporții se păstrează și pentru respondenții care au răspuns că sunt mulțumiți de viață în foarte mare măsură - și aici statutul ocupațional nu este determinant, atât cei angajați cât și cei neangajați în câmpul muncii afirmă că sunt satisfăcuți de viața lor în general aproape la fel.

Spațiul informațional la care are acces populația determină în mare parte viața socială și personală. Acest spațiu este format de nivel și ordin diferit: geografic, social, politic, cultural etc. Este segmentat de evenimente sociale, financiare, economice, socio-culturale și politice. Conform rezultatelor diferitor cercetări sociologice, una din principalele surse de informare ale populației este internetul, care din zi în zi devine tot mai accesibil pe diferite dimensiuni: aria de acoperire cuprinde practic toate localitățile Republicii Moldova, sunt organizate cursuri de instruire a utilizării internetului pentru diferite categorii de populație, mai cu seamă pentru cei vârstnici. Cu toate acestea, conform rezultatelor cercetării noastre cantitative fiecare a cincea persoană afirmă că se consideră deloc informată sau mai curând neinformată. După categoriile de vârstă cei mai neinformați se consideră respondenții cu vârsta de până la 29 de ani - 1/4 din cei chestionați și cei cu vârsta de 65 ani și mai mult - 1/3 din cei chestionați spun că nu sunt deloc informați sau sunt mai curând neinformați. După cum am și presupus nivelul de studii influențează asupra gradului de informare despre diferite probleme și evenimente, dar oricum el rămâne a fi unul destul de scăzut pentru respondenții cu studii superioare - fiecare a cincea persoană cu nivel de studii înalt se consideră o persoană deloc informată sau mai curând neinformată. Statutul ocupațional nu influențează asupra gradului de informare, atât respondenții angajați în câmpul muncii cât și cei neangajați, pensionarii - circa 1/3 afirmă că nu sunt deloc

informați sau mai sunt curând neinformați. Nivelul de venituri influențează asupra gradului de informare, mai mult de jumătate din respondenții cărora veniturile nu le ating nici pentru strictul necesar se consideră deloc informați sau mai curând neinformați. La polul opus se situează persoanele veniturile cărora le permit să dispună tot ce le trebuie, fără să se limiteze la ceva - doar 14% se consideră deloc informați sau mai curând neinformați.

În concluzie putem spune că criteriile social-demografice sunt indispensabile de reziliența socială. O problemă importantă pentru Republica Moldova este scăderea numerică și îmbătrânirea populației. Populația republicii îmbătrânește, datele Biroul Național de Statistică confirmă aceasta de la un an la altul. Societatea noastră trăiește o perioadă în care creșterea ponderii populației în vârstă influențează schimbările politice, economice și sociale. Este o realitate care trebuie cunoscută și adaptată la cerințele vieții. Pentru a construi o societate pentru toate vârstele este necesar de educat în conștiința socială stima și respectul față de persoanele trecute de vârsta tinereții, de utilizat potențialul persoanelor în vârstă pentru necesitățile socio-economice ale republicii. Pentru aceasta ar fi necesar de implementat proiecte cu diferit nivel de impact: la nivel de societate ar putea fi implementate proiecte pentru dezvoltarea țării, iar la nivel individual – posibilitatea de autorealizare personală a vârstnicilor.

Unicul criteriu social demografic care influențează asupra rezilienței informaționale este nivelul de venituri: respondenții asigurați material sunt cei mai informați. De menționat că nici vârsta, nici nivelul de studii sau statutul ocupațional nu influențează asupra acestui tip de reziliență.

Construirea unui sistem de învățământ viabil este imperios necesar pentru existența societății. Cercetările empirice denotă că reușita joasă la studii este invers proporțională dorinței respondenților de a avea o educație bună, ei realizează importanța studiilor pentru o viață mai bună. Mediul de reședință și nivelul studiilor respondenților influențează asupra percepției importanței educației atât pentru fiecare persoană în parte cât și pentru societate în ansamblu. Factorii social-demografici care influențează în mare măsură asupra gardului de satisfacție de viață sunt studiile și nivelul de venituri: cu cât acestea sunt mai înalte este mai mare și gradul de satisfacție de viață în general. Statutul ocupațional nu este determinant în această privință, procentul respondenților nesatisfăcuți de viață este aproximativ la fel atât pentru cei care sunt angajați în câmpul muncii, cât și pentru cei neangajați în câmpul muncii. Am putea presupune că salariul obținut de la locul de muncă nu oferă respondenților siguranța de viață de care aceștia ar avea nevoie.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды. Проблемы формирования личности / под ред. Д. И. Фельдштейна. М.: Международная педагогическая академия, 1995. 212 с.

2. Гиллер Ю. И. Социология самостоятельной личности. М.: Академический проект; Гаудеамус, 2006. 224 с.
3. George H. Mead „Mind, Selfe, and Society from the Statpoint of a Social Behaviorist “ the University of Chicago press 1972, 417p.
4. L. S. Vygotsky “Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes” Harvard University Press 1978, 159 pages
5. Кан-Калик В. А. Грамматика общения. — М.: Роспедагентство, 1995. — 108 с. — ISBN 5-86825-005-2.
6. *Herbert Blumer. Symbolic Interactionism: Perspective and Method. New Jersey: Prentice-Hall, (1969) 208 pages.*
7. Th. Shultz “Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research” Free pr, 1971, 272 pages
8. G. Becker “Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, First Edition” NBER 1964, 187 pages
9. *Chatterjee K. Shaping the Future: An online education ecosystem // Childhood Education. 2018. Vol. 94. No. 4. P. 56–59.*
10. *Niemi H. The Finnish Educational Ecosystem: Working for Equity and High Learning Outcomes // Finnish innovations and technologies in schools. Brill Sense, 2014. P. 1–19.*
11. *Andrews M. The limits of institutional reform in development: Changing rules for realistic solutions. Cambridge: Cambridge University Press, 2013*
12. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Ministerul_Educa%C8%9Biei_%C8%99i_Cercet%C4%83rii_\(Republica_Moldova\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Ministerul_Educa%C8%9Biei_%C8%99i_Cercet%C4%83rii_(Republica_Moldova))
13. <https://ance.gov.md/content/fost-publicat-raportul-privind-rezultatele-ob%C8%9Binate-de-elevii-din-republica-moldova-%C3%AEn>
14. Gaşper L. ”Rezilienţa ca resursă sociopsihologică de consolidare a capitalului uman şi social”// Consolidarea rezilienţei sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova şi Ucrainei la Uniunea Europeană/ ; Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice. – Chişinău: Editura USM, 2024. pp. 166-173 ISBN 978-9975-62-773-3 https://icjp.asm.md/sites/default/files/publicatii/consolidarea_rezilientei_2024.pdf
15. Mocanu A. ”Dezvoltarea învăţămîntului un factor important pentru rezilienţa socială, // Consolidarea rezilienţei sociale prin valorificarea capitalului uman în contextul aderării Republicii Moldova şi Ucrainei la Uniunea Europeană/ Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Cercetări Juridice, Politice şi Sociologice. – Chişinău: Editura USM, 2024. pp. 159-186 ISBN 978-9975-62-773-3

ROLUL IMPLICĂRII CIVICE ÎN CONSOLIDAREA REZILIENȚEI SOCIALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA¹

THE ROLE OF CIVIC INVOLVEMENT IN CONSOLIDATING SOCIAL RESILIENCE IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU:316.42:342.57:303.22(478)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.13>

Ion MOCANU, *doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: mocanu.i@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6423-0567

Angela STAVER, *cercetător științific,*
Institutul de Cercetări Juridice Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
e-mail: angela.staver@gmail.com
ORCID: 0009-0009-5826-6681

Summary

This article examines the role of civic engagement in strengthening social resilience in the Republic of Moldova, drawing on quantitative data from a survey of 1,173 respondents. Analyzing participation in five types of community activities—in-person community meetings, cultural/social events, charity initiatives, religious volunteering, and activities organized by NGOs, community leaders, or parent associations—the study reveals generally low levels of involvement, with cultural events showing the highest participation and NGO-led activities the lowest. Key findings highlight disparities by gender (women more active), age (youth more engaged in cultural activities), residence (rural areas outperforming urban), region, education, ethnicity, and socioeconomic status. These patterns underscore how civic engagement fosters social solidarity and adaptability amid economic, social, and geopolitical challenges, while inequalities and urban disengagement limit overall resilience. Grounded in sociological frameworks, the article concludes with policy recommendations to enhance participation through inclusive initiatives, education, and reduced socioeconomic barriers.

Keywords: *civic engagement, social resilience, community participation, social capital, socioeconomic disparities.*

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

Introducere

Implicarea civică și reziliența socială reprezintă concepte fundamentale în sociologia contemporană, care, în contexte de tranziție, precum cel al Republicii Moldova, capătă o relevanță aparte. Implicarea civică este definită ca ansamblul acțiunilor individuale și colective prin care cetățenii participă activ la viața comunității, fie prin activități formale (întuniri, voluntariat), fie informale (evenimente culturale, caritate). Acest concept, include dimensiuni precum cetățenia și activismul civic, care contribuie la consolidarea solidarității și încrederii sociale [1]. Reziliența socială, conform sociologului Ungar, reprezintă capacitatea comunităților de a face față, a se adapta și a se reconstrui în fața adversităților, prin mobilizarea resurselor individuale, colective și instituționale [2]. Din punct de vedere metodologic, analiza implicării civice și a rezilienței sociale necesită o abordare interdisciplinară, integrând teorii sociologice, indicatori cantitativi și perspective contextuale. Capitalul social, conceptualizat de Robert Putnam [3], servește ca fundament teoretic, subliniind rolul rețelelor sociale și al încrederii în generarea coeziunii comunitare. Teoria sistemelor sociale, utilizată de van Breda, oferă un cadru pentru înțelegerea rezilienței ca un proces dinamic, influențat de interacțiunile dintre agenți și structuri [4]. În plus, perspectiva intersecțională, așa cum este propusă de Curran și Randall, oferă un cadru teoretic pentru analiza modului în care factorii precum genul, vârsta, educația și etnia influențează implicarea indivizilor în activități civice și sociale, evidențiind interdependența dintre identitățile multiple și experiențele de participare civică [5].

Studiul de față se bazează pe o analiză cantitativă a datelor colectate dintr-un eșantion de 1173 de respondenți din Republica Moldova, structurat pe categorii socio-demografice (gen, vârstă, mediu de reședință, regiune, educație, etnie, statut economic). Datele, obținute prin chestionare standardizate, evaluează frecvența participării la cinci tipuri de activități civice: întuniri comunitare, evenimente culturale, caritate, voluntariat religios și activități organizate de asociații obștești, lideri comunitari, /asociații de părinți. Această abordare permite o evaluare multidimensională a implicării civice, conform modelului propus de K. Sherrieb, care integrează indicatori sociali și economici pentru a măsura reziliența comunitară [6]. Inspirându-ne din modelele lui Berkes și Ross [7] și Lima [8], care subliniază rolul participării de jos în sus în guvernanta locală, acest vom explora în acest articol modul în care implicarea civică poate reduce vulnerabilitățile sociale și poate consolida reziliența în Republica Moldova.

Studiile empirice confirmă aceste teorii. O revizuire sistematică realizată de Gee analizează relația dintre implicarea civică și sănătatea mintală la tineri, identificând cinci teme cheie care arată cum participarea comunitară acționează ca un tampon împotriva stresului societal. Aceasta este relevantă pentru reziliență, deoarece implicarea civică nu doar consolidează rețelele sociale, ci și îmbunătățește bunăstarea individuală și colectivă [9]. De asemenea, studiul lui Barrett și Brunton-Smith explorează cum implicarea civică reduce fragmentarea socială în comunități multietnice,

oferind lecții pentru societăți asemănătoare cu cea din Republica Moldova, marcate de diversitate etnică [10].

Reziliența socială este teoretizată ca un proces dinamic, influențat de factori structurali (instituiții, resurse economice) și agențiali (inițiative individuale, solidaritate). Un cadru fundamental este cel propus de Hall și Lamont, care definește reziliența ca interacțiunea dintre resurse individuale, comunitare și instituționale în fața adversităților [11]. Această perspectivă subliniază rolul participării de jos în sus în societăți post-tranziție, relevante pentru contextul Republicii Moldova.

În contextul crizelor recente, cum ar fi pandemia COVID-19, sociologi precum Lima au analizat cum inovațiile participative în governanța locală pot consolida reziliența, cu implicații globale. Autorul propune un model în care participarea civică reduce vulnerabilitățile sociale prin mobilizarea resurselor comunitare [8]. Un alt cadru influent este „teoria schimbării” propusă de van Breda, care poziționează implicarea comunitară ca o intervenție esențială pentru realizarea rezilienței, prin crearea de rețele de suport și împuternicire. Acest model integrează elemente din teoria sistemelor sociale, arătând cum participarea civică transformă vulnerabilitățile în resurse colective [4]. De asemenea, Aldrich și Meyer subliniază rolul capitalului social în reziliența post-dezastru, evidențind cum rețelele comunitare facilitează recuperarea rapidă [12].

Teoriile recente din sociologia occidentală poziționează implicarea civică ca un catalizator esențial al rezilienței sociale, prin generarea de capital social, empatie și acțiune colectivă. Aceste perspective oferă o bază solidă pentru interpretarea datelor empirice din Republica Moldova, unde disparitățile regionale, economice și etnice modelează participarea civică. Prin integrarea acestor modele, analiza poate propune politici care să reducă vulnerabilitățile sociale și să consolideze reziliența, transformând implicarea civică într-un instrument de coeziune și adaptare într-un context de tranziție.

Analiza datelor cantitative oferă o imagine clară asupra nivelului de implicare civică în activități comunitare specifice – în acest caz, participarea la întruniri sau adunări la nivel local în ultimii trei ani. La nivel general, participarea la astfel de evenimente este relativ scăzută: peste 40% dintre respondenți declară că nu au participat deloc în ultimii trei ani, ceea ce sugerează o apatie civică destul de pronunțată. Doar aproximativ 18,5% participă frecvent sau foarte frecvent, în timp ce 22,2% o fac uneori (vezi *Tabelul 1*). Asta indică o societate unde implicarea comunitară nu reprezintă o normă cotidiană și este influențată de factori precum instabilitatea economică, migrația sau lipsa de încredere în instituțiile locale – aspecte pe care le vom dezvolta în articol. Interesant este faptul că 4% nu au știut sau le vine greu să răspundă, ceea ce ar putea reflecta o deconectare de la realitatea comunitară. Femeile par ceva mai active decât bărbații: 23,6% dintre ele participă uneori (față de 20,5% la bărbați), iar 9,6% foarte frecvent (față de doar 5,4%). Bărbații au un procent mai mare de participare rareori (18,1% față de 12,2%), dar și un pic mai mare de non-participare (41,4% față de 39,4%). Acest fapt ar putea fi legat de rolurile tradiționale de

gen în Moldova, unde femeile sunt adesea mai implicate în rețele sociale locale, cum ar fi cele legate de familie sau educație, contribuind astfel la reziliența comunitară prin conexiuni informale.

Tabelul 1. Frecvența participării respondenților la întruniri/adunări la nivel comunitar

Deloc	40,3%
Rareori	15,0%
Uneori	22,2%
Frecvent	10,8%
Foarte frecvent	7,7%
Nu știu/îmi vine greu să răspund	4,0%

Sursa: Tabel realizat de autor în baza rezultatelor cercetării cantitative realizate de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM în luna aprilie, 2025. N = 1173 r.

Tinerii sub 29 de ani au un nivel decent de implicare foarte frecvent (8,9%), poate datorită accesului la rețele sociale sau inițiativelor online. În contrast, grupa 30-39 ani are cea mai mare rată de non-participare (51,8%), probabil din cauza presiunilor familiale și profesionale. Persoanele între 40-59 ani arată o implicare mai consistentă uneori (28,4% - 30,6%), iar cei peste 60 de ani au rate mai bune la participarea frecventă (16% la 65+), sugerând că pensionarii au mai mult timp pentru activități comunitare. Asta subliniază cum reziliența socială ar putea fi mai puternică în generațiile mature, care au trăit tranziții istorice și pun accent mai mare pe valorile colective.

Diferența dintre mediul rural și urban este izbitoare: în zonele rurale, doar 27,8% nu participă deloc, față de 55,7% în urban. Ruralii au rate mai mari la participarea uneori (27,4%), frecvent (12,7%) și foarte frecvent (10,8%), ceea ce reflectă probabil o cultură comunitară mai strânsă în sate, unde adunările sunt esențiale pentru rezolvarea problemelor locale (cum ar fi infrastructura sau agricultura). În urban, alienarea e mai mare, posibil din cauza individualismului sau a opțiunilor alternative de socializare.

Pe regiuni, Chișinăul iese în evidență negativ: 63,3% din respondenți menționând că nu participă deloc la întruniri la nivel comunitar. Nordul și Centrul țării arată o implicare mai bună, iar Sudul este undeva la mijloc. Asta sugerează inegalități regionale în reziliența socială, unde zonele periferice depind mai mult de implicarea locală pentru a compensa lipsa resurselor de la autoritățile centrale.

Respondenții cu studii înalte participă la adunări comunitare mai frecvent, față de cei cu nivel redus. Educația pare a stimula conștiința civică, contribuind la reziliență prin lideri mai informați. A nivel etnic etnie, moldovenii/românii au o distribuție medie, în timp ce găgăuzii ies în evidență cu 29,8% de participări uneori și 21,3% - frecvent. Acest fapt se datorează, posibil, unei identități comunitare pu-

ternice în regiunea autonomă. Rușii și ucrainenii au rate mai mari de non-participare (55,4% și 50%), ceea ce ar putea reflecta pe de o parte marginalizarea minorităților, iar pe de alta - preferința pentru rețele etnice proprii.

Economic, cei din straturi superioare participă mai mult (18,8% frecvent), iar cei săraci nu participă deloc la nivel de 56,8%. Deci, veniturile influențează participarea la adunările comunitare: cei care abia își permit strictul necesar au participare scăzută, în timp ce respondenții înstăriți sunt mai activi. Asta leagă implicarea civică de inegalități – reziliența socială e mai slabă în grupurile vulnerabile, unde supraviețuirea zilnică primează.

Angajații cu normă întreagă sunt mai implicați, comparativ cu pensionarii. Familiile cu copii arată o ușoară tendință spre implicare (ex: cei cu 3+ copii 48,9% uneori), sugerând că părinții se mobilizează pentru probleme școlare sau locale.

În ansamblu, implicarea civică prin participare la adunări comunitare este una modestă, cu variații care subliniază rolul factorilor socio-economici în consolidarea rezilienței. Zonele rurale și grupurile educate par a fi piloni mai solizi, ceea ce presupune că Republica Moldova ar trebui să pună accent pe inițiative care să stimuleze participarea în mediul urban, în special în rândul tinerilor, pentru a construi o societate mai rezistentă la șocuri.

În *Tabelul 2* se prezintă frecvența participării cetățenilor din Republica Moldova la evenimente culturale sau sociale organizate la nivel comunitar în ultimii trei ani, explorând activități mai puțin formale, care pot contribui la coeziunea și reziliența socială prin consolidarea legăturilor interpersonale și a identității comunitare. Deci, participarea la evenimente culturale/sociale este mai ridicată decât la întruniri comunitare: doar 26,7% declară că nu au participat deloc, comparativ cu 40,3% în cazul întrunirilor. Aproximativ 25,8% participă uneori, 15,5% frecvent și 10,8% foarte frecvent, ceea ce sugerează că aceste evenimente sunt mai atractive decât adunările administrative, probabil datorită caracterului lor recreativ sau simbolic (vezi *Tabelul 2*). Doar 3,1% nu știu sau le vine greu să răspundă, un procent ușor mai mic decât în *Tabelul 1*, indicând o mai mare familiaritate cu astfel de activități. Aceste date sugerează că evenimentele culturale pot juca un rol important în reziliența socială, oferind spații de interacțiune care întăresc solidaritatea și identitatea locală.

Tabelul 2. Frecvența participării respondenților la evenimente culturale/sociale organizate la nivel de comunitate

Deloc	26,7%
Rareori	18,1%
Uneori	25,8%
Frecvent	15,5%
Foarte frecvent	10,8%
Nu știu/îmi vine greu să răspund	3,1%

Sursa: Tabel realizat de autor în baza rezultatelor cercetării cantitative realizate de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM în luna aprilie, 2025. N = 1173 r.

Repartizarea pe criterii sociodemografice la această întrebare demonstrează că femeile sunt mai implicate decât bărbații: 26,2% participă uneori (față de 25,4% la bărbați), 16,2% frecvent (față de 14,7%) și 13,8% foarte frecvent (față de doar 7,4%). Bărbații au un procent mai mare de non-participare (28,7% vs. 24,9%) și de participare rareori (20,9% vs. 15,6%). Această tendință confirmă observațiile din *Tabelul 1*, sugerând că femeile sunt mai active în activități care implică socializarea și cultura, contribuind astfel mai mult la coeziunea comunitară, un pilon al rezilienței sociale.

Tinerii sub 29 de ani sunt cei mai activi: doar 12,9% nu participă deloc, iar 32,3% participă uneori și 18,5% frecvent. Aceasta reflectă probabil atractivitatea evenimentelor culturale (festivaluri, concerte) pentru generațiile tinere, care pot fi mai conectate la rețelele sociale unde astfel de activități sunt promovate. În contrast, cei peste 65 de ani au cea mai mare rată de non-participare (39,9%), dar și un procent notabil de participare frecventă (18,8%), posibil datorită evenimentelor mai tradiționale. Grupa 60-64 ani iese în evidență cu 25,5% participare foarte frecventă, poate datorită timpului liber al pensionarilor. Grupa 30-39 ani rămâne cea mai puțin implicată (38,6% deloc), probabil din cauza responsabilităților familiale și profesionale. Aceste variații indică faptul că tinerii pot fi un motor al rezilienței sociale, dar eforturile de mobilizare trebuie să vizeze și alte grupe de vârstă.

Și aici participarea este mai mare în mediul rural (23,6% - deloc, 15,6% - foarte frecvent) decât în urban (30,4% - deloc, doar 4,9% - foarte frecvent). Satele par a avea o tradiție mai puternică de evenimente culturale, cum ar fi sărbătorile locale sau hramurile, care mobilizează comunitatea și întăresc solidaritatea. În mediul urban, individualismul sau oferta diversă (cinematografe, mall-uri) ar putea reduce interesul pentru evenimentele comunitare.

La nivel de regiuni, cona centrală a țării are cea mai mare participare (17,9% deloc, 30% uneori, 17,3% foarte frecvent), urmată de Nord (15,7% foarte frecvent). Chișinăul și Sudul au rate mai mari de non-participare (31,6% și 32,1%), dar Chișinăul compensează cu 17,6% de participări frecvente, probabil datorită accesului la evenimente culturale mai variate. Aceste diferențe sugerează că reziliența socială este mai puternică în regiunile rurale din Centru și Nord, unde evenimentele culturale se evidențiază mai mult ca un liant comunitar.

Respondenții cu studii superioare sunt mai implicați (15,8% frecvent, 15,3% foarte frecvent) decât cei cu studii reduse (11,5% frecvent, 12,1% foarte frecvent). Educația pare să stimuleze interesul pentru evenimente culturale, contribuind la reziliență prin crearea de lideri culturali în comunități. Vorbind de grupuri etnice, moldovenii/românii au o participare medie (26,9% uneori, 11,2% foarte frecvent), iar găgăuzii ies în evidență cu 46,8% uneori, reflectând o coeziune culturală puternică în comunitățile lor. Rușii și bulgarii au rate mari de non-participare (42,9% și 50%), ceea ce ar putea indica o integrare mai slabă în activitățile culturale locale.

Vorbind de criteriul socioeconomic, cei din straturi superioare participă mai mult (18,8% foarte frecvent), iar cei din straturi scăzute au 42,3% non-participare.

Similar, cei cu venituri suficiente sunt mai activi (25,1% frecvent), în timp ce cei cu venituri minime au doar menționat doar la nivel de 10,6% participarea frecventă. Aceste inegalități subliniază că accesul la resurse financiare facilitează participarea, un factor cheie pentru reziliența socială. Persoanele angajate în câmpul muncii sunt mai implicate (26,4% uneori, 12,8% foarte frecvent) decât neangajații (3,7% frecvent). Celibatarii sunt mai activi (22,4% deloc) decât cei divorțați/văduvi (31,5% deloc), probabil datorită flexibilității lor sociale. Deci, comparativ cu întrunirile comunitare, evenimentele culturale/sociale atrag o participare mai mare, mai ales în rural, printre tineri și cei educați. Aceste activități par a fi un liant mai eficient pentru coeziunea socială, contribuind la reziliența comunităților prin promovarea solidarității și identității culturale. Totuși, disparitățile urban-rural, economice și etnice indică nevoia de politici care să faciliteze accesul universal la astfel de evenimente.

Următorul tabel relevă frecvența participării respondenților la activități de caritate destinate sprijinirii persoanelor sau familiilor vulnerabile în ultimii trei ani. Spre deosebire de întrunirile comunitare (care implică decizii administrative) sau evenimentele culturale (care promovează coeziunea socială), activitățile de caritate reflectă solidaritatea și empatia față de cei defavorizați, fiind un indicator cheie al rezilienței sociale prin sprijinul reciproc. Deci, participarea la activități de caritate este moderată: 31,8% nu au participat deloc, 24,5% au participat rareori, 22,4% uneori, 10,3% frecvent și doar 4,5% foarte frecvent (vezi *Tabelul 3*). Procentul de non-participare este mai mic decât la întruniri comunitare (40,3%), dar mai mare decât la evenimente culturale (26,7%), sugerând că activitățile de caritate sunt mai puțin atractive decât cele culturale, dar mai accesibile decât adunările administrative. Un procent notabil, 6,5%, nu știu sau le vine greu să, ceea ce ar putea indica o lipsă de claritate privind ce înseamnă „activități de caritate” sau o reticență în a recunoaște non-participarea. Aceste date sugerează că solidaritatea activă față de grupurile vulnerabile există, dar este limitată, ceea ce poate afecta reziliența socială în contexte de criză.

Tabelul 3. Frecvența participării respondenților la activități de caritate pentru a ajuta persoane/familii vulnerabile

Deloc	31,8%
Rareori	24,5%
Uneori	22,4%
Frecvent	10,3%
Foarte frecvent	4,5%
Nu știu/îmi vine greu să răspund	6,5%

Sursa: Tabel realizat de autor în baza rezultatelor cercetării cantitative realizate de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM în luna aprilie, 2025. N = 1173 r.

La această întrebare, de asemenea, femeile sunt semnificativ mai implicate decât bărbații: 25,2% participă uneori (față de 19,2%), 11,3% frecvent (față de 9,3%)

și 7,1% foarte frecvent (față de doar 1,6%). Bărbații au o rată mai mare de non-participare (37,6% vs. 26,7%). Această tendință confirmă observațiile anterioare: mai mult femeile par a fi piloni ai solidarității comunitare, probabil datorită rolurilor lor sociale tradiționale, care implică grija față de ceilalți. Acest fapt cu siguranță contribuie la reziliența socială prin crearea de rețele informale de sprijin.

Tinerii sub 29 de ani sunt relativ activi: 29,4% nu participă deloc, dar 14,1% participă frecvent și 4,8% foarte frecvent, posibil datorită inițiativelor promovate online sau prin ONG-uri. Grupa 30-39 ani rămâne cea mai puțin implicată (38,6% deloc), similar cu tabelele anterioare. Cei între 40-49 ani au cea mai mare participare uneori (32,2%), iar cei între 50-64 ani arată o tendință spre rareori (34,9% pentru 50-59 ani, 32,1% pentru 60-64 ani). Persoanele peste 65 de ani au o rată mare de non-participare (36,6%) și un procent foarte scăzut de participare foarte frecventă (0,5%), dar și cel mai mare procent de non-răspunsuri (13,6%), posibil din cauza izolării sau lipsei accesului la astfel de activități. Tinerii și adulții de vârstă mijlocie par a fi vectori ai solidarității. Pe de o parte, reziliența socială ar putea fi slăbită de dezangajarea pensionarilor, dar pe de altă parte, majoritatea lor duc un nivel scăzut de trai, ei singuri fiind din grupurile social vulnerabile care necesită suport.

Și la acest capitol respondenții din mediul rural domină clar: doar 23,6% nu participă deloc, față de 41,8% în urban, iar 13,4% participă frecvent și 5,7% foarte frecvent (față de 6,5% și 3% în urban). Aceasta reflectă solidaritatea mai puternică în sate, unde nevoile vulnerabililor sunt mai vizibile și rețelele comunitare mai strânse. Pe regiuni, Centrul are cea mai mare participare (31,7% uneori, 14,1% frecvent), urmat de Nord (10,1% foarte frecvent). Chișinăul (48,2% deloc) și Sudul (43,1% deloc) sunt mai puțin implicate, sugerând o deconectare urbană și o fragmentare regională. Aceste diferențe indică o reziliență socială mai robustă în Centru și Nord, unde solidaritatea locală compensează resursele limitate.

Respondenții cu studii superioare sunt mai implicați (12,5% frecvent, 9,1% foarte frecvent) decât cei cu studii medii (9,3% frecvent, 1,9% foarte frecvent) sau studii reduse (9,6% frecvent). Educația stimulează conștiința socială, contribuind la reziliență prin lideri empatici. Moldovenii/românii au o participare medie (23,9% uneori, 10,5% frecvent), dar bulgarii au cea mai mare non-participare (69%), urmați de găgăuzi (44,7%) și ucrainenii (41,2%). Ucrainenii ies în evidență cu 23,5% de participare frecventă, posibil datorită solidarității în contextul crizelor regionale. Aceste variații sugerează bariere de integrare pentru minorități, care pot slăbi coeziunea socială.

Din punct de vedere socioeconomic, respondenții din straturi superioare participă mai mult (15,6% frecvent, 10,4% foarte frecvent), în timp ce cei din straturi scăzute au 50,5% non-participare. Similar, cei cu venituri suficiente pentru bunuri scumpe sunt mai activi (10,3% frecvent), iar cei care nu-și permit strictul necesar au doar 8,1% frecvent. Inegalitățile economice limitează solidaritatea, afectând reziliența socială în grupurile vulnerabile.

Respondenții angajați în câmpul munci sunt mai implicați în activități de caritate (11,1% frecvent, 5,2% foarte frecvent) decât pensionarii (7,8% frecvent) sau

neangajații (10,2% frecvent). Familiile cu copii, în special cu 3+ copii, au o participare notabilă (17% frecvent), sugerând că responsabilitățile parentale motivează solidaritatea. Celibatarii participă rareori (32,4%), iar divorțații/văduvii au o rată mare de non-răspunsuri (12,8%), indicând o posibilă izolare socială.

Deci, activitățile de caritate întâmpină o participare mai scăzută decât evenimentele culturale, dar mai mare decât întrunirile comunitare, sugerând că solidaritatea activă este mai puțin frecventă decât socializarea culturală. Mediul rural, zona Centru și Nord a țării, tinerii și respondenții mai educați sunt piloni ai acestei implicări, cu toate că inegalitățile economice și regionale limitează impactul asupra rezilienței sociale.

În următorul tabel este prezentată frecvența participării cetățenilor din Republica Moldova la activități voluntare organizate de biserica din care fac parte, în ultimii trei ani. Spre deosebire de alte tipuri de întruniri și activități, acestea sunt strâns legate de dimensiunea religioasă, care joacă un rol semnificativ în societatea moldovenească. Participarea la activități voluntare organizate de biserică este printre cele mai scăzute dintre toate tipurile de activități analizate: 47,2% dintre respondenți menționând că nu au participat deloc, 17,7% au participat rareori, 16,7% uneori, 6,1% frecvent și doar 5% foarte frecvent (vezi *Tabelul 4*). Procentul ridicat de non-participare sugerează că, deși religia este importantă în Republica Moldova, implicarea activă în activități voluntare religioase nu este o practică larg răspândită. Procentul de 7,2% de non-răspunsuri este foarte înalt, ceea ce poate indica fie o reticență în a răspunde, fie o lipsă de apartenență la o biserică. Aceasta sugerează că biserica, deși un pilon cultural, are un impact limitat în mobilizarea civică pentru voluntariat, afectând astfel contribuția sa la reziliența socială.

Tabelul 4. Frecvența participării respondenților la activități voluntare organizate de biserica din care faceți parte

Deloc	47,2%
Rareori	17,7%
Uneori	16,7%
Frecvent	6,1%
Foarte frecvent	5,0%
Nu știu/îmi vine greu să răspund	7,2%

Sursa: Tabel realizat de autor în baza rezultatelor cercetării cantitative realizate de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM în luna aprilie, 2025. N = 1173 r.

Femeile sunt mai implicate decât bărbații: 18,8% participă uneori (față de 14,3%), 5,8% frecvent (față de 6,4%) și 7,1% foarte frecvent (față de doar 2,7%). Bărbații au o rată mai mare de non-participare (51,9% vs. 43,1%). Această tendință confirmă rolul femeilor ca piloni ai solidarității comunitare și în contexte religioase, contribuind la reziliența socială prin întărirea rețelelor de sprijin bazate pe credință.

Tinerii sub 29 de ani au o participare moderată (21% uneori, 4,4% frecvent), dar și o rată mare de non-răspunsuri (9,3%), sugerând o conexiune mai slabă cu biserica în comparație cu generațiile mai în vârstă. Grupul de 30-39 ani are cea mai mare non-participare (53,6%), dar și 8,4% de participare foarte frecventă, ceea ce poate indica o polarizare: fie dezinteres, fie implicare profundă în comunități religioase. Cei între 60-64 ani sunt printre cei mai activi, în timp ce cei peste 65 de ani au 50,2% non-participare și doar 0,9% participă foarte frecvent, probabil din cauza limitărilor fizice sau a izolării. Aceste variații sugerează că reziliența socială bazată pe voluntariat religios este mai slabă în rândul tinerilor și vârstnicilor.

Voluntariatul religios este mai prezent în mediul rural: doar 34% nu participă deloc, față de 63,5% în urban, iar 8,3% participă frecvent și 7,4% foarte frecvent (față de 3,2% și 2,1% în urban). Biserica pare a avea un rol mai puternic în sate, unde comunitățile religioase sunt mai strânse și adesea organizează activități sociale. La nivel regional, Chișinăul are cea mai mare non-participare (75,7% deloc), reflectând un grad ridicat de secularizare sau individualism urban. Nordul (12% foarte frecvent) și Centrul (9,8% frecvent) sunt mai active, în timp ce Sudul are 49,2% non-participare. Aceste diferențe subliniază o reziliență socială mai puternică în rural și în regiunile Centru și Nord, unde biserica joacă un rol de liant comunitar.

Respondenții cu studii superioare au indicat că participă frecvent (4,9%) decât cei cu studii reduse (5,7%), dar au o rată mai mare de participare foarte frecventă (6,5% vs. 7%). Acest lucru sugerează că educația nu inhibă neapărat implicarea religioasă, dar o canalizează diferit. Moldovenii/românii au o participare medie (17,8% uneori, 7,2% frecvent), dar ucrainenii ies în evidență cu 22,1% foarte frecvent, posibil datorită solidarității religioase în contextul crizelor regionale. Rușii, găgăuzii și bulgarii au rate mari de non-participare (69,6%, 68,1%, 66,7%), indicând o integrare slabă în activitățile religioase locale. Respondenții din straturi superioare participă mai mult (10,9% frecvent, 7,3% foarte frecvent), în timp ce cei din straturi scăzute au 55,9% non-participare. Similar, cei cu venituri minime au 55,3% non-participare, iar cei cu venituri decente sunt mai activi (28,6% uneori). Angajații participă mai mult (7,1% frecvent, 5,6% foarte frecvent) decât neangajații (0,9% frecvent) sau pensionarii (4,9% frecvent). Familiile cu copii, în special cu 3+ copii, au o participare notabilă (14,9% frecvent), sugerând că responsabilitățile parentale pot motiva implicarea religioasă.

Deci, participarea la activități voluntare religioase este printre cele mai scăzute forme de implicare civică analizate, cu o non-participare dominantă, mai ales mun. Chișinău și în mediul urban pe țară. Ruralul, femeile, ucrainenii și cei din straturi superioare sunt mai implicați, dar impactul bisericii asupra rezilienței sociale este limitat de secularizarea urbană și inegalitățile economice.

În *Tabelul 5* se prezintă frecvența participării respondenților la activități voluntare organizate de organizații obștești, lideri comunitari sau asociații de părinți în ultimii trei ani. Aceste activități reflectă o formă de implicare civică mai formală, adesea legată de inițiative structurate, cum ar fi proiecte comunitare sau educaționale,

și sunt esențiale pentru consolidarea rezilienței sociale prin mobilizarea organizată a cetățenilor. Participarea la activități voluntare organizate de organizații obștești, lideri comunitari sau asociații de părinți este extrem de scăzută: 51,6% menționând că nu au participat deloc, 15,4% au participat rareori, 15,1% uneori, 4,7% frecvent și doar 3,2% foarte frecvent (vezi *Tabelul 5*). Aceasta este cea mai mare rată de non-participare dintre toate activitățile analizate, depășind chiar și voluntariatul religios (47,2%). Procentul de 10,1% de non-răspunsuri este, de asemenea, cel mai ridicat, sugerând o lipsă de familiaritate cu aceste organizații sau o percepție vagă asupra activităților lor.

Tabelul 5. Frecvența participării respondenților la activități voluntare organizate de organizații obștești/lideri comunitari/asociații de părinți

Deloc	51,6%
Rareori	15,4%
Uneori	15,1%
Frecvent	4,7%
Foarte frecvent	3,2%
Nu știu/îmi vine greu să răspund	10,1%

Sursa: Tabel realizat de autor în baza rezultatelor cercetării cantitative realizate de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM în luna aprilie, 2025. N = 1173 r.

Se atestă faptul că această întrebare la fel ca la toate de mai sus, femeile sunt mai implicate decât bărbații: 17,8% participă uneori (față de 12%), 5,8% frecvent (față de 3,4%) și 4% foarte frecvent (față de 2,2%). Bărbații au o rată mai mare de non-participare (54,8% vs. 48,7%). Tinerii sub 29 de ani sunt relativ activi (14,1% uneori, 6,5% foarte frecvent), probabil datorită accesului la ONG-uri sau inițiative educaționale. Grupul de 30-39 ani are o participare notabilă uneori (22,3%), dar și 52,4% non-participare, reflectând presiunile familiale. Respondenții cu vârsta de peste 65 de ani au cea mai mare rată de non-participare (60,1%), indicând o izolare sau lipsă de acces la astfel de activități. Grupa 60-64 ani are, de asemenea, un procent mare de non-răspunsuri (20,8%), sugerând o deconectare de la aceste activități. Tinerii și adulții de vârstă mijlocie sunt vectori ai rezilienței, dar implicarea scăzută a vârstnicilor limitează impactul. Și aici mediul rural este mai implicat: doar 45,7% nu participă deloc, față de 58,7% în urban, iar 6,2% participă frecvent (față de 2,9%). Centrul excelează (22,5% uneori, 7,5% frecvent), urmat de Nord (4,5% foarte frecvent). Chișinăul are 64,5% non-participare și doar 1% foarte frecvent, reflectând o deconectare urbană, posibil datorită individualismului sau lipsei de încredere în organizațiile obștești. Sudul are, de asemenea, o participare scăzută (57,3% deloc). Aceste diferențe sugerează că reziliența socială bazată pe structuri formale este mai puternică în rural și în Centru, unde liderii locali și asociațiile sunt mai active. Respondenții cu studii superioare participă mai mult (7,3% frec-

vent, 4,2% foarte frecvent) decât cei cu studii medii (3,7% frecvent) sau reduse (2,5% frecvent). Educația stimulează implicarea în structuri formale, contribuind la reziliența socială prin lideri informați. Respondenții din straturi superioare participă mai mult (6,8% frecvent, 6,3% foarte frecvent), în timp ce cei din straturi scăzute au 65,8% non-participare. Cei cu venituri minime au 60,2% non-participare, iar cei cu venituri decente sunt mai activi (8,4% frecvent). Inegalitățile economice limitează accesul, afectând reziliența socială. Angajații sunt mai implicați decât pensionarii sau neangajații. Familiile cu copii au o participare mai mare, probabil datorită asociațiilor de părinți. Divorțații/văduvii au 60,3% non-participare, indicând și la acest compartiment o izolare socială.

Vom menționa aici că activitățile voluntare organizate de ONG-uri, lideri comunitari sau asociații de părinți au cea mai scăzută participare, reflectând o slabă încredere sau vizibilitate a acestor structuri. Mediul rural, Centrul, tinerii, femeile și cei educați sunt mai implicați, dar non-participarea predomină în mediul urban, în mun. Chișinău și printre minorități, ceea ce limitează impactul asupra rezilienței sociale.

Tabelul cu care vom conchide analiza datelor empirice la această temă reprezintă un element pivotal în analiza rolului implicării civice în consolidarea rezilienței sociale în Republica Moldova, deoarece trece de la măsurarea participării active la evaluarea percepțiilor subiective asupra capacității de reziliență. *Tabelul 6* explorează nivelul de siguranță a respondenților că infrastructura critică (cum ar fi rețelele de energie, transport, sănătate sau apă) ar putea fi restabilită într-un termen rezonabil în cazul dezastrelor naturale – un indicator cheie al rezilienței sociale, definită ca adaptabilitatea comunităților la șocuri externe. Datele ne permit să verificăm dacă asupra încrederii în instituții și resurse colective, legându-se direct de implicarea civică: regiunile sau grupurile cu participare civică mai mare tind să aibă percepții mai optimiste, sugerând că solidaritatea activă poate amplifica reziliența percepută. La nivel agregat, percepția asupra rezilienței infrastructurii este predominant negativă și marcată de incertitudine. 58,1% dintre respondenți sunt nesiguri (22,6% “deloc sigur/ă” + 35,5% “mai curând nu sunt sigur/ă”), indicând o lipsă de încredere în capacitatea instituțiilor locale și naționale de a gestiona dezastre naturale. Doar 22,8% sunt siguri (19,7% “mai curând sunt sigur/ă” + 3,1% “pe deplin sigur/ă”), un procent foarte scăzut care reflectă vulnerabilități structurale, cum ar fi infrastructura învechită și resurse limitate, așa cum este evidențiat și în raportul World Bank “Moldova’s Vulnerability to Natural Disasters and Climate Risks”, care notează că țara este expusă la riscuri înalte de secetă și inundații, exacerbate de schimbările climatice [13]. Un procent semnificativ, 19,2%, au spus că “nu știu”, sugerând o deconectare de la informațiile despre planuri de urgență sau o lipsă de conștientizare, posibil legată de implicarea civică scăzută observată în tabelele anterioare (vezi *Tabelul 6*).

Tabelul 6. Măsura în care respondenții sunt siguri că în cazul unor dezastre naturale, infrastructura critică a localității va putea fi restabilită într-un termen rezonabil

Deloc sigur/ă	22,6%
Mai curând nu sunt sigur/ă	35,5%
Mai curând sunt sigur/ă	19,7%
Pe deplin sigur/ă	3,1%
Nu știu	19,2%

Sursa: Tabel realizat de autor în baza rezultatelor cercetării cantitative realizate de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al USM în luna aprilie, 2025. N = 1173 r.

Distribuția pe diferite grupuri sociodemografice indică o reziliență socială fragilă, unde lipsa de încredere poate împiedica mobilizarea colectivă în crize. Raportul UNDP din Moldova (2024) confirmă că vulnerabilitățile climatice afectează disproporționat grupurile sărace și rurale, reducând reziliența generală [14]. La acest capitol femeile sunt ușor mai pesimiste: 23,8% “deloc sigur/ă” (21,2% la bărbați) și 37,1% “mai curând nu” (33,6% la bărbați). Totuși, bărbații au un procent mai mare de non răspunsuri (21,1% vs. 17,5%). Aceasta se leagă de expunerea mai mare a femeilor la vulnerabilități familiale în dezastre, care subliniază impactul disproporționat asupra femeilor din zone rurale.

Tinerii sub 29 de ani sunt cei mai optimiști: 23% “mai curând sunt sigur/ă” și 4% “pe deplin sigur/ă”, cu doar 19,4% “deloc sigur/ă”. Grupa 60-64 ani este cea mai pesimistă (31,1% “deloc sigur/ă”), cu 20,8% “nu știu”, reflectând izolarea observată în tabelele anterioare. 38,5% din vârstnicii de peste 65 de ani au răspuns “mai curând nu”, și doar 0,9% dintre aceștia sunt pe deplin siguri în capacitatea administrației locale de a face față crizelor. Deci, generațiile tinere, mai implicate civic, au percepții puțin mai pozitive.

Locuitorii din mediul rural sunt mai optimiști (18,1% “deloc sigur/ă” față de 28,1% în mediul urban; 18,7% “mai curând sunt sigur/ă” față de 20,9%). Aceasta se aliniază cu implicarea civică mai mare în mediul rural, unde solidaritatea comunitară compensează lipsa resurselor instituționale, conform raportului Băncii Mondiale “Strengthening Moldova’s Disaster Risk Management” [15]. Respondenții din Chișinău sunt mai pesimiști (34,2% “deloc sigur/ă”, 26,5% “mai curând nu”), reflectând deconectarea civică observată (ex. 75,7% non-participare la voluntariat religios). Sudul este extrem de nesigur (50% “mai curând nu”, doar 17,9% “mai curând sunt sigur/ă”), posibil datorită expunerii la inundații. Centrul este cel mai optimist (27,7% “mai curând sunt sigur/ă”, 4,3% “pe deplin sigur/ă”), legat de implicarea civică ridicată (ex. 17,3% foarte frecvent la evenimente culturale). Deci, regiunile cu implicare civică mai mare (Centru, Nord) au percepții mai bune față de capacitățile administrației de a face față provocărilor.

Respondenții cu studii reduse au menționat în proporție de 21,7% - “deloc sigur/ă” și 32,5% indicând prin non-răspuns lipsa de informare. Cei cu studii superioare sunt mai pesimiști (39,7% “mai curând nu”), și doar 14% de non-răspunsuri, reflectând conștientizarea riscurilor. Aici se vede corelația cu implicarea civică mai mare a persoanelor cu educație sporită. Moldovenii/românii au o distribuție medie (20,1% “deloc sigur/ă”), dar găgăuzii (44,7%) și rușii (39,3%) sunt foarte pesimiști, fapt legat și de implicarea civică scăzută (ex. 78,6% non-participare la ONG-uri pentru respondenții de etnie rusă). Ucrainenii au menționat în proporție de 44,1% “mai curând nu”, dar 4,4% “pe deplin sigur/ă”. Bulgarii sunt extrem de nesiguri (31% “deloc” + 54,8% “mai curând nu”), reflectând marginalizarea lor. Respondenții cu venituri insuficiente sunt foarte pesimiști (34,1% “deloc sigur/ă”, 35,8% “nu știu”), iar cei din straturi scăzute - 55% nu sunt deloc siguri. Cei mai înstăriți sunt mai optimiști (35,5% - mai curând sunt siguri).

Deci, se atestă o percepție general negativă a rezilienței infrastructurii, cu 58,1% nesiguri, ceea ce indică o reziliență socială slabă, agravată de inegalități. Corelațiile cu datele precedente arată că implicarea civică mai mare (ex. în rural, Centru, Nord, printre tineri și educați) sunt legate cu percepții mai optimiste, or participarea amplifică eficacitatea colectivă.

Analiza datelor oferă o imagine detaliată asupra nivelului și naturii implicării civice în Republica Moldova, evidențiind modul în care aceasta contribuie la reziliența socială – capacitatea comunităților de a face față crizelor, de a se adapta și de a se reconstrui. Implicarea civică, exprimată prin participarea la întruniri comunitare, evenimente culturale, activități de caritate, voluntariat religios și activități organizate de ONG-uri, lideri comunitari sau asociații de părinți, reflectă grade diferite de solidaritate, încredere și coeziune socială. Aceste concluzii sintetizează principalele tendințe și implicațiile lor pentru consolidarea rezilienței sociale, oferind totodată o bază pentru recomandări de politici.

Datele indică o implicare civică general scăzută în Republica Moldova, cu rate mari de non-participare în toate cele cinci tipuri de activități:

- Evenimentele culturale și sociale sunt cele mai atractive (26,7% non-participare, 26,3% participare frecventă sau foarte frecventă), datorită caracterului lor recreativ și accesibilității, contribuind semnificativ la coeziunea socială prin promovarea identității și solidarității.
- Activitățile de caritate au o participare moderată (31,8% non-participare, 14,8% frecvent sau foarte frecvent), reflectând solidaritatea față de grupurile vulnerabile, un factor cheie în reziliența socială, mai ales în contexte de criză.
- Întrunirile comunitare au o participare mai scăzută (40,3% non-participare, 18,5% frecvent sau foarte frecvent), fiind adesea percepute ca administrative și mai puțin atractive, dar esențiale pentru luarea deciziilor colective.
- Voluntariatul religios (47,2% non-participare, 11,1% frecvent sau foarte frecvent) și activitățile organizate de ONG-uri/lideri comunitari/asociații de

părinți (51,6% non-participare, 7,9% frecvent sau foarte frecvent) au cea mai slabă participare, sugerând o vizibilitate redusă a acestora.

Aceste variații indică o preferință pentru activități informale și culturale, care facilitează interacțiunile sociale, față de cele formale sau structurate, care necesită angajament pe termen lung. Reziliența socială este astfel mai bine susținută de activități care creează conexiuni emoționale și culturale, dar slab susținută de structuri instituționale, ceea ce limitează capacitatea de mobilizare organizată în fața crizelor.

Analiza relevă disparități semnificative în funcție de gen, vârstă, mediu de reședință, regiune, educație, etnie și statut economic:

- Femeile sunt constant mai implicate decât bărbații în toate tipurile de activități (ex. 13,8% foarte frecvent la evenimente culturale vs. 7,4% pentru bărbați; 7,1% foarte frecvent la caritate vs. 1,6%). Ele joacă un rol central în solidaritatea comunitară, participând activ în rețele sociale informale și formale.
- Tinerii sub 29 de ani sunt mai activi în evenimente culturale și de caritate, dar mai puțin în voluntariat religios și ONG-uri. Grupa de 30-39 ani este cea mai dezangajată (ex. 51,8% non-participare la întruniri). Vârșnicii peste 65 de ani au rate mari de non-participare (ex. 60,1% la ONG-uri) și un procent ridicat de non-răspunsuri (ex. 20,8% la ONG-uri), indicând izolare sau lipsă de acces.
- Mediul rural domină în toate activitățile (ex. 15,6% foarte frecvent la evenimente culturale vs. 4,9% în urban; 7,4% foarte frecvent la voluntariat religios vs. 2,1%). Satele au o solidaritate mai puternică, bazată pe rețele comunitare și tradiții, ceea ce întărește reziliența locală. Mediul urban, în special Chișinăul, este marcat de individualism și dezangajare (ex. 75,7% non-participare la voluntariat religios).
- Centrul și Nordul țării sunt cele mai active (ex. 17,3% foarte frecvent la evenimente culturale în Centru, 12% foarte frecvent la voluntariat religios în Nord), datorită tradițiilor comunitare și necesității de cooperare. Chișinăul și Sudul au rate mari de non-participare (ex. 64,5% la ONG-uri în Chișinău), reflectând fragmentarea urbană și regională.
- Respondenții cu studii superioare participă mai activ (ex. 15,3% foarte frecvent la evenimente culturale, 7,3% frecvent la ONG-uri), contribuind la reziliență prin lideri informați. Cei cu studii reduse sunt mai puțin implicați.
- Moldovenii/românii au o participare medie, dar găgăuzii (46,8% uneori la evenimente culturale) și ucrainenii (22,1% foarte frecvent la voluntariat religios) sunt mai implicați în anumite activități, reflectând solidaritatea etnică. Rușii și bulgarii au rate mari de non-participare (ex. 78,6% și 71,4% la ONG-uri), ceea ce reflectă anumite bariere de integrare.
- Respondenții din straturi superioare și cu venituri decente participă mai mult (ex. 18,8% foarte frecvent la evenimente culturale), în timp ce cei săraci au

rate mari de non-participare (ex. 65,8% la ONG-uri). Inegalitățile economice reduc accesul la implicare civică, afectând reziliența socială.

Implicarea civică contribuie la reziliența socială prin crearea de rețele de solidaritate, încredere și identitate comună, care permit comunităților să facă față crizelor (economice, sociale sau geopolitice). Evenimentele culturale sunt cele mai eficiente, promovând coeziunea prin interacțiuni informale. Activitățile de caritate întăresc solidaritatea față de vulnerabili, esențială în contexte de criză. Întunirile comunitare facilitează deciziile colective, dar atractivitatea lor scăzută limitează impactul. Voluntariatul religios și activitățile ONG-urilor, deși importante, sunt slab reprezentate, reflectând o încredere scăzută în instituții și o vizibilitate redusă a structurilor formale.

Mediul rural, zonele Centru și Nord ale țării, femeile, tinerii și cei educați sunt piloni ai rezilienței, datorită solidarității locale și accesului la educație. Totuși, dezangajarea urbană, în special în Chișinău, izolarea vârstnicilor, barierele de integrare pentru minorități (ruși, bulgari) și inegalitățile economice fragmentează societatea, reducând capacitatea de mobilizare colectivă.

Drept bariere și provocări putem menționa inegalitățile economice. Grupurile vulnerabile economic (ex. 60,2% non-participare la ONG-uri) au acces limitat la activități civice, din cauza lipsei resurselor sau a priorității supraviețuirii zilnice. Chișinăul și zonele urbane sunt marcate de individualism și lipsă de încredere în instituții, ceea ce slăbește coeziunea socială. Rușii și bulgarii sunt slab implicați, probabil din cauza barierelor lingvistice, culturale sau a marginalizării. ONG-urile și liderii comunitari au o participare minimă, reflectând o lipsă de încredere sau conștientizare a rolului lor. Vârstnicii de peste 65 de ani sunt dezangajați și adesea izolați, contribuția lor la reziliența comunitară fiind limitată.

Pentru a spori reziliența socială prin implicare civică, sunt necesare politici și inițiative specifice. De aceea, venim cu următoarele recomandări:

- Sunt necesare investițiile în festivaluri, concerte și evenimente locale, accesibile financiar, care pot atrage tinerii, consolidând identitatea comunitară.
- Implementarea unor programe care reduc barierele economice (ex. subvenții pentru transport, promovarea culturii donațiilor) pot încuraja solidaritatea față de vulnerabili, mai ales în mediul urban și în zona de sud a țării.
- Desfășurarea unor campanii de informare și transparentizarea reală a finanțării și eficienței proiectelor comunitare pot spori încrederea în organizațiile obștești, atrăgând tinerii și minoritățile.
- Bisericile din mediul rural pot fi parteneri în mobilizarea voluntariatului, dar trebuie să devină mai incluzive pentru tineri și minorități.
- Implementarea unor programe de sprijin financiar și educațional pentru grupurile vulnerabile pot facilita participarea lor civică.
- Desfășurarea unor inițiative culturale și educaționale bilingve vor încuraja participarea rușilor, bulgarilor, a altor grupuri etnice, reducând fragmentarea.

Implicarea civică în Republica Moldova ar trebui să devină un motor esențial al rezilienței sociale, dar nivelul său scăzut și disparitățile socio-demografice și regionale îi limitează impactul. Cu toate că evenimentele culturale și caritatea sunt forme eficiente de participare civică, întrunirile comunitare, voluntariatul religios și activitățile ONG-urilor au nevoie de o promovare mai mare. Prin politici incluzive, educație și reducerea inegalităților, guvernarea și societatea civilă din Republica Moldova poate transforma implicarea civică într-o punte către o societate mai rezistentă și mai unită, capabilă să facă față provocărilor contemporane.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Hewlett K. et al, Practising Resilience: Lived experience, agency and responses to the cost-of-living crisis, în *Social Policy & Administration* Volume 59, Issue 2: Special Issue: Cost of Living Crisis, Wiley, 2025
2. Ungar, M. Et al, The Mediating Role of Resilience and Living in Care on Psychosocial Outcomes în *Research on Social Work Practice* 34(1), 2023, DOI:10.1177/10497315231209490
3. Putnam, R. D. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, NY: Simon & Schuster. 2000
4. Breda, A. D. *A Critical Review of Resilience Theory and Its Relevance for Social Work*. *Social Work/Maatskaplike Werk*, 54(1), 1–18. 2018 <https://doi.org/10.15270/54-1-611>
5. Curran, M. A., & Randall, A. K. How relationship science can benefit from the lens of intersectionality. *Journal of Social and Personal Relationships*, 40(4), 639–653. 2023. <https://doi.org/10.1177/02654075231154322>
6. Sherrieb, K. et al *Measuring Capacities for Community Resilience în Social Indicators Research* Volume 99, pages 227–247, 2010, https://www.researchgate.net/profile/Kathleen-Sherrieb/publication/226732284_Measuring_Capacities_for_Community_Resilience/links/0c960537f587f0a5ae000000/Measuring-Capacities-for-Community-Resilience.pdf accesat la 20.08.2025
7. Berkes, F., Ross, H. *Community resilience: toward an integrated approach în Society & Natural Resources*, (26) 2013, <https://doi.org/10.1080/08941920.2012.736605>
8. Lima, V., “Strengthening Participatory Governance Through Resilience and Tech-Enabled Democratic Innovations”, *Journal of Deliberative Democracy* 21(1). 2025. doi: <https://doi.org/10.16997/jdd.1613>
9. Gee, G. C., et al., *Civic Engagement and Mental Health Among Youth: A Systematic Review*, *American Journal of Public Health*, 2024
10. Barrett, M., & Brunton-Smith, I., *Civic Engagement and Social Cohesion in Diverse Communities*, *Social Forces*, 2021
11. Hall, P. A., & Lamont, M. (Eds.). *Social resilience in the neoliberal*

- ral era. Cambridge University Press. 2013. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139542425>
12. Aldrich, D. P., Meyer, M. A., Social Capital and Community Resilience, American Behavioral Scientist, 2021
 13. World Bank, Moldova's Vulnerability to Natural Disasters and Climate Risks, 2021 <https://share.google/gIetJVQdNVV8qaJT7> accesat la 25.08.2025
 14. UNDP "Climate Change and Vulnerable Groups in Moldova",2025, <https://www.undp.org/moldova/publications/climate-change-and-vulnerable-groups-moldova-impacts-risks-and-adaptation-measures> accesat la 25.08.2025
 15. The World Bank Strengthening Moldova's Disaster Risk Management and Resilience Project <https://share.google/m380ONwvNe21Icwp5> accesat la 25.08.2025

LEADERSHIPUL ADAPTIV CA VECTOR DE TRANSFORMARE A CULTURII ORGANIZAȚIONALE ÎN SECTORUL PUBLIC AL REPUBLICII MOLDOVA¹

ADAPTIVE LEADERSHIP AS A VECTOR FOR TRANSFORMING ORGANIZATIONAL CULTURE IN THE PUBLIC SECTOR OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

CZU:352/353:316.46(478)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.06>

Irina CEACÎR, doctor în științe politice
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
E-mail: i.a.ceacir@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4715-8027

Summary:

This article examines the role of adaptive leadership in transforming the organizational culture of the public administration in the Republic of Moldova within the context of European Union integration. Building on the distinction between technical and adaptive leadership, the paper highlights the latter's capacity to address complex challenges through collective learning, internal mobilization, and the management of systemic tensions. Organizational culture is portrayed as a key factor in the success or failure of reforms, shaping behavior, motivation, and institutional openness to change. The analysis is supported by international case studies, such as Georgia and Hungary, which offer valuable lessons for countries in transition or in the process of consolidating democracy. The Moldovan case is explored through an applied lens, focusing on the digitalization process led by the e-Governance Agency, which illustrates both the strategic initiatives and the cultural barriers that have hindered reform implementation. Based on this analysis, the article provides recommendations for developing leaders with adaptive mindsets, promoting a culture of accountability, and building interinstitutional networks capable of supporting open and resilient governance. The conclusion emphasizes that in the absence of adaptive leadership, reforms remain fragmented and fragile, and Moldova's alignment with EU standards risks becoming merely formal.

Keywords: *adaptive leadership, organizational culture, public administration, institutional reform, democratic governance, European integration, organizational change.*

Într-un context global caracterizat de incertitudine, transformări socio-politice rapide și presiunea digitalizării, instituțiile publice sunt obligate să își regândeas-

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

că modelele de conducere. Acest fenomen s-a manifestat cu o intensitate sporită în perioada pandemiei COVID-19, când conducerea instituțiilor a fost constrânsă să găsească soluții adaptative pentru a menține funcționalitatea organizațiilor, să introducă forme hibride de muncă (telemuncă și activitate la birou) și să răspundă la schimbările rapide de reglementări și cerințe sociale. Astfel, liderii au trebuit să protejeze angajații, să gestioneze incertitudinea, să comunice frecvent și transparent, iar acei lideri care au pus oamenii pe primul loc (“people-first”) au gestionat mai bine provocările – au menținut motivația și bunăstarea angajaților [1].

Republica Moldova, aflată într-un proces complex de reforme și aliniere la standardele europene, reprezintă un studiu de caz relevant pentru înțelegerea felului în care leadershipul adaptiv poate acționa ca vector de transformare a culturii organizaționale. Conform raportului Programului Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică SIGMA (Sprijin pentru Îmbunătățirea Guvernantei și Managementului) (2023), după ce Republica Moldova a obținut statutul de țară candidată la Uniunea Europeană în iunie 2022, s-a subliniat necesitatea unor reforme structurale în administrația publică și managementul financiar public, cu accent pe modernizarea administrației publice, creșterea capacității instituționale și consolidarea serviciului public. Raportul enumeră domenii prioritare precum managementul serviciului public, planificarea strategică, dezvoltarea politicilor publice și introducerea serviciilor electronice [2].

Leadershipul adaptiv este definit de Ronald Heifetz și Marty Linsky ca „practica de mobilizare a oamenilor pentru a face față provocărilor dificile și pentru a învăța să prospere în contexte incerte” [3]. Această practică a fost preluată în mare parte în activitatea organizațiilor din sectorul privat în perioada pandemiei de COVID-19, dar și după această perioadă s-a extins. Liderii care au fost capabili să reacționeze instant la schimbare au avut doar de câștigat, în comparație cu cei conservațiști care au avut doar de pierdut. Și nu ne referim aici doar la statele puternic dezvoltate, dar este și cazul Republicii Molodva, unde multe organizații și-au redefinit anumite misiuni și au mers în pas cu schimbarea, iar alții au fost nevoiți să suporte consecințe mai puțin plăcute. Acest tip de leadership se distinge de cel tehnic prin faptul că nu se limitează la aplicarea unor soluții standardizate, ci presupune învățare colectivă, ajustare și schimbare de valori.

La rândul său, cultura organizațională este „ansamblul de presupuneri de bază, valori și credințe împărtășite de membrii unei organizații, care ghidează comportamentele și practicile instituționale” sau precum se exprima Edgar Schein „Cultura este cheia excelenței organizaționale, iar leadership-ul este unul dintre factorii care contribuie la crearea culturii”. Cultura organizațională influențează comportamentul oamenilor, aspirațiile lor în carieră, formarea profesională și statutul lor în societate [4]. Dacă să extindem cercetarea și asupra noțiunii de cultură organizațională atunci este necesar să menționăm și abordarea lui A. Kroeber și C. Kluckhohn precum că cultura organizațională reprezintă un mod determinat de gândire, de manifestare a sentimentelor și de reacție, care se obține și se transmite prin simboluri, ca elemente

distinctive reprezentative ale grupurilor de oameni, incluzând exprimarea lor prin fapte, iar elemental esențial al culturii constă în idei tradiționale și în valorile atașate acestora [5, p.53-54]. În instituțiile publice, cultura organizațională joacă un rol crucial în succesul sau eșecul reformelor, fiind adesea factorul care determină rezistența sau deschiderea la schimbare.

Problematica acestui articol se conturează astfel: cum poate leadershipul adaptiv să modeleze și să transforme cultura organizațională a instituțiilor publice din Republica Moldova, într-un context de tranziție și integrare europeană? Pentru a răspunde acestei întrebări, cercetarea adoptă o abordare calitativă, bazată pe: analiza literaturii de specialitate internaționale privind leadershipul adaptiv și cultura organizațională, analiza documentelor strategice și instituționale relevante pentru Republica Moldova, studiu de caz exploratoriu pe contextul Republicii Moldova, cu accent pe provocările birocratice, instabilitatea instituțională și impactul reformelor europene asupra culturii organizaționale. Metoda utilizată este analiza de conținut aplicată atât literaturii academice, cât și documentelor de politici publice, urmărind identificarea convergențelor și diferențelor dintre modelele teoretice și realitățile din administrația publică moldovenească. Această abordare permite formularea unor concluzii inductive, cu valoare explicativă și aplicativă pentru mediul administrativ din Republica Moldova. În lumina acestor considerente, cercetarea de față își propune să atingă următoarele obiective: clarificarea conceptului de leadership adaptiv și a principiilor sale fundamentale; analiza relației dintre leadershipul adaptiv și cultura organizațională în instituțiile publice; investigarea provocărilor și oportunităților specifice Republicii Moldova în aplicarea leadershipului adaptiv; formularea unor recomandări pentru consolidarea capacității de transformare culturală în administrația publică, în concordanță cu standardele europene.

Leadershipul, în sens general, a fost conceptualizat de James MacGregor Burns (1978) drept un proces de influență reciprocă între lideri și urmași, în care se disting două tipuri fundamentale: leadershipul tranzacțional, axat pe schimburi și recompense, și leadershipul transformativ, orientat către dezvoltarea unei viziuni comune și schimbarea valorilor și aspirațiilor colective [6]. Ulterior, John Kotter (1990) a subliniat că leadershipul nu trebuie confundat cu managementul: dacă managementul presupune planificare și organizare, leadershipul implică stabilirea unei direcții, alinierea oamenilor și motivarea lor pentru atingerea unor obiective comune. Leadershipul este diferit de management, dar nu din motivele pe care le cred majoritatea oamenilor. Leadershipul nu este ceva mistic sau misterios. El nu are legătură cu „carisma” sau alte trăsături exotice de personalitate. Nu este apanajul unui grup restrâns de aleși. De asemenea, leadershipul nu este neapărat mai bun decât managementul și nici un înlocuitor al acestuia [7]. În administrația publică, leadershipul capătă trăsături distincte, întrucât scopul său nu este maximizarea profitului, ci realizarea interesului public, consolidarea responsabilității democratice și promovarea bunei guvernări. Van Wart (2013) arată că liderii din sectorul public se confruntă cu constrângeri birocratice și politice, dar în același timp trebuie să fie agenți ai schimbării și să

promoveze integritatea și transparența. În același spirit, Robert B. Denhardt și Janet Vinzant Denhardt (2000) au introdus conceptul de *Noul Serviciu Public*, potrivit căruia liderii publici nu trebuie să „conducă prin control”, ci să faciliteze participarea, să medieze interese și să servească cetățenii [8].

Principiile de bază ale leadershipului în sectorul public se conturează în jurul unor valori fundamentale ce susțin buna guvernare și consolidarea încrederii cetățenilor în instituțiile statului. În primul rând, transparența constituie un element esențial, reflectat în adoptarea unor decizii deschise și accesibile publicului, care permit controlul democratic asupra acțiunilor autorităților. În al doilea rând, responsabilitatea se manifestă prin asumarea consecințelor actului de guvernare și prin mecanisme clare de raportare și evaluare a performanței instituționale. De asemenea, etica și integritatea reprezintă fundamentele legitimității instituționale, fiind indispensabile pentru prevenirea corupției și menținerea standardelor morale în administrația publică. În același timp, participarea și colaborarea implică integrarea cetățenilor, a societății civile și a altor actori relevanți în procesul decizional, ceea ce consolidează caracterul democratic al leadershipului public și îi conferă o dimensiune incluzivă. Principiile fundamentale ale leadershipului în sectorul public - transparența, responsabilitatea, etica și integritatea, participarea și colaborarea - sunt reflectate și în literatura de specialitate internațională. *OECD Public Integrity Handbook* (2020) subliniază că transparența decizională, responsabilitatea instituțională, cultura organizațională bazată pe integritate și implicarea cetățenilor constituie piloni ai integrității publice și ai bunei guvernări, fiind indispensabili pentru consolidarea încrederii în instituțiile statului [9].

Reiterăm rolul important pe care îl au Ronald Heifetz, Marty Linsky și Alexander Grashow în conceptualizarea noțiunii de leadership adaptiv. Ronald Heifetz în lucrarea *Leadership Without Easy Answers* (1994), dezvoltat ulterior împreună cu Marty Linsky și Alexander Grashow explică că leadershipul adaptiv este ca o „practică de mobilizare a oamenilor pentru a face față provocărilor dificile și pentru a învăța să prospere [3, p.14]. R. Heifetz și M. Linsky (2002) atrag atenția că „cea mai frecventă eroare de leadership derivă din tratarea provocărilor adaptive ca și cum ar fi probleme tehnice” (*Leadership on the Line*, p. 14). În acest sens, leadershipul adaptiv presupune capacitatea de a distinge între probleme tehnice (rezolvabile prin proceduri standard) și probleme adaptive (care necesită învățare colectivă, schimbare de valori și implicarea activă a oamenilor). Principiile esențiale ale leadershipului adaptiv includ: *diagnosticarea contextului*, prin identificarea corectă a provocărilor; *mobilizarea oamenilor* pentru a participa la schimbare; *reglarea tensiunii organizaționale*, astfel încât schimbarea să fie sustenabilă; *încurajarea experimentării și acceptarea eșecurilor* ca parte a procesului de învățare; *consolidarea rezilienței organizaționale* pentru a face față incertitudinilor. Acest tip de leadership este deosebit de relevant în sectorul public, unde transformările necesare - precum reforma administrației, creșterea transparenței, digitalizarea sau integrarea valorilor europene - nu pot fi realizate doar prin măsuri tehnice, ci necesită o schimbare de mentalitate și cultură organizațională [10].

După cum am mai menționat, cultura organizațională constituie unul dintre conceptele fundamentale pentru analiza funcționării instituțiilor publice, întrucât ea influențează atât dinamica internă a organizațiilor, cât și relația lor cu mediul extern. Edgar Schein o definește drept ansamblul de presupuneri de bază, valori și credințe împărtășite de membrii unei organizații, care ghidează comportamentele și practicile instituționale [11]. Dintr-o altă perspectivă, Hofstede (1991) o descrie ca programarea mentală colectivă care deosebește membrii unei organizații de cei ai altei organizații, subliniind dimensiunea cognitivă și identitară a acestui fenomen [12]. Un aport important aduce și modelul propus de Kim S. Cameron și Robert E. Quinn (1999) prin *Competing Values Framework*, care distinge între patru tipuri de culturi organizaționale: *cultura de tip clan* (bazată pe colaborare și coeziune), *cultura ad hoc* (axată pe inovație și flexibilitate), *cultura de piață* (centrată pe performanță și competitivitate) și *cultura ierarhică* (fundamentată pe reguli și stabilitate). În administrația publică predomină adesea cultura ierarhică, însă reformele contemporane și presiunile integrării europene favorizează trecerea către modele mai flexibile și participative [13].

În literatura națională, Victor Juc și Irina Ceacîr oferă o definiție aplicată autorităților administrației publice locale, în care cultura organizațională este înțeleasă ca „totalitatea aspirațiilor, tendințelor și credințelor, a regulilor, normelor și valorilor predominante ale instituției, care modelează comportamentul organizațional. Aceasta se manifestă prin acțiunile funcționarilor publici orientate spre prestarea unor servicii publice de calitate, în vederea realizării interesului cetățenilor și al comunității administrativ-teritoriale” Această definiție restrânge conceptul la nivelul administrației locale și evidențiază conexiunea directă dintre cultura instituțională și calitatea serviciilor publice furnizate [5, p.57].

Astfel, cultura organizațională poate fi privită ca un cadru valoric și normativ ce determină comportamentul funcționarilor publici, gradul de coeziune internă și deschiderea instituțiilor spre schimbare. Ea joacă un rol decisiv în succesul sau eșecul reformelor, fiind elementul care facilitează sau dimpotrivă blochează transformările necesare într-un context socio-politic complex. Literatura de specialitate subliniază interdependența dintre leadership și cultura organizațională: liderii modelează valorile și comportamentele instituționale, dar în același timp sunt constrânși de cultura existentă. Edgar Schein afirmă explicit că „cultura este cheia excelenței organizaționale, iar leadershipul este unul dintre factorii care contribuie decisiv la crearea și transformarea culturii [11].

Leadershipul și cultura organizațională nu pot fi privite ca două dimensiuni separate, ci ca elemente aflate într-o relație de interdependență continuă. Cultura oferă cadrul valoric și normativ în care liderii își exercită rolul, în timp ce leadershipul are capacitatea de a menține, de a ajusta sau de a transforma acest cadru. În lipsa unui leadership vizionar și responsabil, cultura organizațională riscă să rămână statică, blocată în rutine și practici învechite. Totodată, un lider nu poate acționa eficient în afara culturii existente, fiind obligat să înțeleagă și să valorifice resursele simbolice,

tradițiile și normele deja consolidate. Interacțiunea dintre cele două dimensiuni se manifestă în modul în care liderii dau sens regulilor și valorilor instituționale, dar și în felul în care reușesc să creeze noi standarde de comportament și să promoveze inovația. Cultura organizațională, la rândul ei, poate sprijini sau limita acțiunea leadershipului, în funcție de gradul de deschidere la schimbare și de nivelul de maturitate instituțională. În esență, un proces autentic de reformă și modernizare administrativă presupune existența unui echilibru între influența liderilor și structurile culturale ale organizației, astfel încât schimbarea să fie nu doar impusă, ci și internalizată de membrii instituției.

În același timp considerăm că leadershipul nu poate fi înțeles doar ca o funcție de comandă, ci ca un mecanism de modelare a culturii instituționale. Liderii reușesc să transmită semnificații, să creeze repere morale și să stimuleze comportamente care, în timp, se cristalizează în valori organizaționale. Cultura devine astfel oglinda acțiunilor de leadership, iar transformările instituționale se produc atunci când liderii își asumă rolul de agenți ai schimbării, nu doar de administratori ai status quo-ului. De asemenea, cultura organizațională acționează ca un filtru care validează sau respinge inițiativele leadershipului. Chiar și cele mai bine formulate reforme pot eșua atunci când nu sunt compatibile cu valorile împărtășite de organizație sau când nu sunt internalizate de membrii săi. Din acest motiv, leadershipul adaptiv, care ține cont de dinamica culturală, are șanse mai mari de a transforma instituțiile. Printr-o abordare flexibilă, dialogică și orientată spre învățare, liderii pot transforma cultura dintr-o barieră într-un aliat al modernizării și al orientării către cetățean.

Un alt aspect esențial îl reprezintă dimensiunea simbolică a acestei interacțiuni. Liderii nu influențează doar decizii și procese, ci modelează simboluri, ritualuri și narațiuni colective care dau sens experienței organizaționale. Prin cultivarea unor simboluri pozitive și a unor practici incluzive, cultura instituțională devine un spațiu în care valorile democratice, transparența și responsabilitatea nu sunt doar declarate, ci și trăite în mod constant de către membrii organizației.

La fel menționăm că, un element crucial al interacțiunii dintre leadership și cultură organizațională îl constituie modul în care liderii gestionează schimbarea. Cultura instituțională, prin natura sa, are tendința de a conserva stabilitatea și de a reproduce tiparele consacrate, în timp ce leadershipul aduce presiunea inovației și a adaptării la noi realități. În acest context, succesul unui proces de reformă depinde de capacitatea liderilor de a crea punți între tradiție și inovație, între vechile valori și noile exigențe, transformând cultura dintr-un obstacol într-un catalizator al modernizării.

Astfel, conchidem că leadershipul și cultura organizațională formează un circuit de influențe reciproce, în care liderii modelează și transformă cultura, iar cultura, la rândul ei, condiționează și legitimează actul de conducere. Echilibrul dintre aceste două dimensiuni determină în mare măsură capacitatea instituțiilor publice de a se adapta, de a răspunde eficient la provocări și de a asigura servicii orientate către cetățean.

Dacă ar fi să ne referim la cazul Republicii Moldova, atunci menționăm că un exemplu relevant pentru aplicarea parțială a principiilor leadershipului adaptiv îl reprezintă domeniul procesului de digitalizare a serviciilor publice, coordonat de Agenția de Guvernare Electronică (AGE) [14]. Deși inițial digitalizarea a fost tratată ca o provocare tehnică, cu accent pe infrastructură și aplicații, în timp a devenit evident că transformarea reală presupune și adaptarea culturii organizaționale, dezvoltarea competențelor digitale și schimbarea mentalităților în rândul funcționarilor. Despre acest aspect găsim detalii în Strategia de transformare digitală 2023-2030 în secțiunea 5 „Instituirea unui stat digital, eficient, sigur și incluziv” „Pentru a asigura informații exacte pentru toate registrele de stat și a reduce birocrăția”[15]. Începând cu anul 2021, Agenția de Guvernare Electronică, prin intermediul platformelor digitale precum MConnect, MPass, MDelivery și al multor alte soluții (de exemplu, MCloud, MPay etc.), a lansat proiecte de digitalizare și interoperabilitate a serviciilor publice, parte din strategia de modernizare și transformare digitală [16]. Cu toate acestea, rapoartele (ex: Moldova Report 2024; analize ale AGE) evidențiază provocări legate de adaptarea instituțională: incapacitatea unor instituții de utilizare a noii platforme la potențial maxim, resurse umane slab pregătite, și niveluri variabile de transparență în implementare [17]. Deci, reiterăm că rezistența la schimbare, frica de pierdere a controlului, lipsa abilităților digitale și teama de transparență au fost factori care au împiedicat implementarea uniformă a serviciilor digitale la nivel național. Un lider adaptiv, într-un astfel de context, nu doar „implementează reforme”, ci încurajează participarea funcționarilor, gestionează emoțiile legate de incertitudine și creează spații sigure pentru învățare. La fel, Strategia de Transformare Digitală 2023-2030 subliniază rolul leadershipului vizionar, al viziunii colaborative și al parteneriatelor în promovarea inovației în administrația publică [18]. Menționăm că acolo unde conducerea instituțională este deschisă și orientată spre colaborare procesul este mai eficient și generează o cultură organizațională pro-inovație. În schimb, în instituții în care liderii adoptă stil tranzacțional, axat pe conformitate și raportări formale, digitalizarea devine superficială, iar cultura organizațională rămâne centrată pe rutină și evitarea responsabilităților. Aceste diferențe de abordare validează ideea că leadershipul adaptiv este esențial în succesul reformelor structurale, mai ales când ele vizează schimbări de mentalitate și comportament instituțional.

Considerăm important să menționăm și că un rol deosebit în promovarea unei culturi organizaționale adaptive îl au primăriile. Într-un context marcat de reformă și digitalizare, capacitatea acestor instituții de a răspunde la nevoile comunităților locale devine esențială pentru succesul transformării guvernantei la nivel național. Primăriile din Republica Moldova se confruntă cu multiple provocări, precum: lipsa resurselor financiare și umane; fragmentarea administrativ-teritorială excesivă; capacitatea redusă de a atrage proiecte investiționale și de implementare a inovațiilor în servicii publice. Conform unui raport al Rețelei Asociației Autorităților Locale din Sud-Estul Europei (NALAS), multe primării funcționează cu buget redus și resurse limitate, ceea ce afectează calitatea și diversitatea serviciilor publice furnizate la ni-

vel local [19]. Totuși, în ultimii ani se remarcă inițiative promițătoare. De exemplu, proiecte de amalgamare voluntară au demonstrat că primăriile care colaborează pot obține beneficii clare în termeni de eficiență administrativă, consolidare bugetară și acces la fonduri externe [20]. Un alt exemplu este programul CUPS (Centrul Unificat de Prestare a Serviciilor Publice), care susține digitalizarea serviciilor publice locale și aducerea lor mai aproape de cetățeni [21]. Prin digitalizare și transparentizare, se creează premisele unei culturi organizaționale locale moderne, centrate pe cetățean și performanță. Totodată, parteneriatele internaționale – precum cel dintre Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP) și Ambasada Franței – au susținut organizarea de sesiuni de instruire pentru aleșii locali în domeniul administrației publice, leadershipului și utilizării tehnologiei digitale [22]. Aceste demersuri contribuie direct la dezvoltarea unui leadership adaptiv local, capabil să gestioneze complexitatea și să stimuleze învățarea organizațională. Deci, este important să înțelegem că primăriile nu trebuie privite doar ca executanți locali ai deciziilor naționale, ci ca veritabili catalizatori ai schimbărilor organizaționale în comunități. Susținerea lor prin resurse, formare și autonomie decizională poate contribui semnificativ la consolidarea culturii organizaționale adaptive în sectorul public din Republica Moldova.

Considerăm relevant să includem în această analiză o perspectivă comparativă asupra aplicării leadershipului adaptiv în context similar cu cel al Republicii Moldova. În acest sens, am optat pentru studierea a două cazuri specifice: Georgia, ca stat din Parteneriatul Estic, cu un parcurs post-sovietic apropiat și eforturi continue de reformă administrativă, dar și Ungaria, ca stat membru al Uniunii Europene cu o experiență instituțională mai avansată, dar marcată de provocări de guvernare și centralizare decizională. Aceasta alegere permite o comparație echilibrată și constructivă: Georgia este adesea citată în rapoartele Uniunii Europene, Organizației pentru Dezvoltare și Cooperare Economică și Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare ca exemplu de stat în tranziție care a lansat reforme curajoase în administrația publică, dar care se confruntă cu dificultăți în consolidarea unei culturi organizaționale favorabile schimbării. Ungaria, în ciuda tendințelor de recentralizare politică, a investit în dezvoltarea competențelor de leadership instituțional, inclusiv prin programe de instruire pentru funcționarii publici, care includ elemente de leadership adaptiv. În continuare, vom analiza pe scurt fiecare caz pentru a evidenția modul în care leadershipul adaptiv a fost conceptualizat sau implementat, ce rezultate au fost obținute și care sunt lecțiile relevante pentru contextul Republicii Moldova.

Georgia a inițiat reforme majore ale serviciului public în 2015, cu scopul de a crește transparența, responsabilitatea și eficiența instituțiilor publice. Aceste reforme au inclus reorganizări ale cabinetului civil, digitalizare și descentralizare. Pe calea integrării în Uniunea Europeană, implementarea unei reforme eficiente a administrației publice este cu atât mai importantă pentru Georgia, deoarece respectarea standardelor Uniunii Europene în ceea ce privește sistemul de administrație publică este una dintre condițiile fundamentale în procesul de aderare [23]. Unul dintre instrumentele importante a fost evaluarea la jumătatea perioadei („mid-term evaluation”) a proiect-

tului *Supporting Public Administration Reform in Georgia*, care a scos în evidență că schimbările instituționale necesită nu doar reforme tehnice, ci și construirea încrederii și schimbarea culturii organizaționale [24]. Mai mult, în Georgia, reformele în serviciul public au generat dezbateri legate de relația între liderii politici și conducerea instituțională. O surpriză este că, în unele cazuri, se necesita mai multă încredere managerială și colaborare interinstituțională pentru a facilita acceptarea schimbărilor în structurile birocratice [25]. Din experiența Georgiei reies câteva lecții utile pentru Moldova: reformele trebuie să includă și componente de consolidare a încrederii între actorii instituționali - nu numai reglementări noi; liderii politici și manageriali trebuie să fie aliniați în viziune și să coopereze pentru ca reformele să fie coerente și sustenabile; timpul și răbdarea sunt necesare: transformările nu sunt rapide.

Un alt exemplu elocvent este cel al Ungariei. În ultimii ani, Ungaria a inițiat un set de reformă în domeniul dezvoltării resurselor umane din administrația publică, vizând profesionalizarea și modernizarea capacităților de conducere în sectorul public. Unul dintre aspectele relevante în acest sens este implementarea progresivă a formării în leadership adaptiv, reflectând tendințele europene de consolidare a capacităților administrative prin leadership strategic și competențe orientate spre schimbare. Considerăm necesar să menționăm programul de instruire intitulat „*Adaptive Leadership in a Rapidly Changing Public Administration*”, dezvoltat de *National University of Public Service* și destinat executivilor publici din Ungaria. Programul, documentat într-un manual de training de nivel avansat, urmărește dezvoltarea unor abilități precum diagnosticul adaptiv, gestionarea schimbării, leadership în echipă și coordonarea în context de incertitudine administrativă. Acest tip de instruire reflectă o abordare sistemică leadershipului, ancorată în realități dinamice ale administrației publice contemporane [26]. În paralel, literatura de specialitate indică o creștere a interesului față de metodele moderne de dezvoltare profesională, precum coachingul pentru liderii din sectorul public. Studiul comparativ realizat de către cercetători din Ungaria asupra tendințelor recente în coachingul administrației civile din Ungaria evidențiază faptul că, deși la un stadiu incipient, coachingul devine un instrument tot mai utilizat pentru sprijinirea dezvoltării competențelor adaptive și pentru facilitarea proceselor de reflecție strategică în rândul liderilor instituționali [27]. Prin urmare, modelul ungar indică o orientare clară spre consolidarea leadershipului adaptiv în administrația publică, prin inițiativă instituțională de formare continuă, adoptarea coachingului și structurarea programelor de leadership în jurul valorilor democratice și a gestionării schimbării. Aceste elemente plasează Ungaria într-un proces de convergență cu bunele practici europene în materie de guvernanță adaptivă.

Pentru a valorifica cele expuse anterior cu privire la experiențele internaționale analizate, considerăm oportun să formulăm unele recomandări concrete adaptate contextului Republicii Moldova, menite să faciliteze implementarea leadershipului adaptiv în sectorul public.

Un prim pas fundamental constă în dezvoltarea *capacităților instituționale de leadership public* bazată pe valori democratice și competențe adaptative. Organizația

pentru Cooperare și Dezvoltare Economică subliniază necesitatea ca guvernele să adopte patru capacități-cheie în leadership: leadership bazat pe valori (values-based leadership), incluziune deschisă, administrare organizațională și colaborare în rețea (networked collaboration) — toate acestea fiind esențiale pentru guvernarea adaptivă într-un mediu complex [28].

În al doilea rând, considerăm că este imperios necesar *aliniera cadrului normativ și strategic la standardele Uniunii Europene și bunele practici de guvernare*, pentru a oferi un cadru stabil în care leadershipul adaptiv să se manifeste. Prin colaborarea activă cu Programul SIGMA (Sprijin pentru Îmbunătățirea Guvernării și Managementului) și implementarea recomandărilor acestora, Republica Moldova poate beneficia de sprijin structural în reformarea administrației publice și consolidarea mecanismelor de responsabilitate. SIGMA a lucrat de mai mulți ani cu autoritățile moldovenești pentru a susține reforma administrației publice, oferind evaluări, planuri de acțiune și consultanță legislativă [29].

Un al treilea element vizează *formarea continuă și profesională a liderilor publici*, cu accent pe instrumente moderne precum coaching, mentorat, studii de leadership adaptiv și învățare experiențială. Modelul ungar al trainingului executivilor publici, care a introdus programe de instruire în leadership adaptiv, poate servi drept exemplu inspirațional pentru elaborarea unor programe similare în Republica Moldova. În paralel, se recomandă introducerea de *program pilot de leadership adaptiv în administrația publică locală (APL)* - în primării sau consilii raionale - pentru a testa modele adaptative, a crea exemple de succes și a consolida cultura organizațională de jos în sus. Aceste piloturi pot include implicarea cetățenilor, dialog participativ și evaluare continuă. De asemenea, se impune *modernizarea sistemelor de retribuire publică* și astfel motivează să promoveze meritocrația, asumarea riscurilor și inovația, nu conformismul. Accentul trebuie pus pe alinierea salariilor la responsabilități, transparență și stimulente pentru performanță inovativă [30].

Un alt tip de intervenție vizează *crearea unor comunități de practică și rețele interinstituționale* între lideri de la nivel central și local, pentru schimb de experiență, mentorat în timp real și consolidarea unei culturi adaptative comune. Leadershipul adaptiv nu poate fi construit solitar, ci prin colaborare și coaliții instituționale.

În final, este esențial să existe un *mecanism sistematic de evaluare și feedback* care să monitorizeze evoluția leadershipului adaptiv și impactul cultural. Aceasta implică indicatori de performanță organizațională, sondaje de climat organizațional și evaluări externe periodice. Instituțiile trebuie să fie capabile să identifice bariere, să ajusteze strategiile și să învețe din experiență continuă. Considerăm că implementarea acestor recomandări, integrate coerent și progresiv, poate transforma leadershipul adaptiv din concept în realitate administrativă, susținând transformarea cultural-organizațională a instituțiilor publice din Republica Moldova. Promovarea leadershipului adaptiv în administrația publică din Republica Moldova nu poate avea loc fără o transformare strategică a culturii organizaționale. În acest sens, este

esențială construirea unui cadru instituțional care încurajează învățarea continuă, asumarea responsabilității și participarea angajaților la procesele de schimbare.

Un element central al leadershipului adaptiv este crearea unui mediu sigur pentru experimentare și învățare colectivă, în care angajații să fie stimulați să-și exprime opiniile, să creeze inițiative și să învețe din greșeli. Acest principiu este susținut de Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, care promovează „leadershipul pentru o administrație performantă” prin dezvoltarea unor lideri capabili să mobilizeze rețele interne, să gestioneze incertitudinea și să încurajeze colaborarea trans-sectorială. Documentul „*Leadership for a High-Performing Civil Service*” atrage atenția asupra necesităților de a schimba paradigma conformității la inovare în guvernarea publică [31]. Un alt aspect cheie constă în pilotarea și testarea soluțiilor înainte de adoptarea lor la scară largă – o abordare care reflectă principiile adaptive ale învățării în timp real. Comisia Europeană, în documentul „*Better Regulation Toolbox*”, recomandă explicit folosirea metodelor de experimentare (policy piloting, A/B testing) în elaborarea politicilor publice, pentru a stimula cultura învățării și a reduce rezistența la schimbare [32]. Transformarea culturală necesită și schimbarea sistemelor de recunoaștere și recompensă, pentru a încuraja comportamentele orientate spre colaborare, asumare și responsabilitate. Studiile realizate de Institutul European pentru Administrație Publică (EIPA) arată că în state membre ale Uniunii Europene unde liderii informali sunt recunoscuți și susținuți, gradul de implicare și inovare instituțională este semnificativ mai mare [33]. În plus, platformele de cooperare internațională, precum Rețeaua Europeană pentru Administrație Publică (EUPAN), oferă exemple relevante de bune practici în leadership și schimbare organizațională. Participarea activă a Republicii Moldova în astfel de rețele poate facilita accesul la modelul de succes și sprijinirea procesului de reformă instituțională [34]. Nu în ultimul rând, modelul OECD OPSI - Innovation Facets (Observatorul Inovării în Sectorul Public al Organizației pentru Dezvoltare și Cooperare Economică) oferă un cadru conceptual valoros pentru evaluarea capacității inovative a instituțiilor publice, incluzând componente precum: viziunea și leadershipul, dinamica echipelor, structurale de feedback și învățarea organizațională [35].

Astfel, leadershipul adaptiv nu trebuie văzut ca o competență individuală a liderului, ci ca un catalizator al transformării culturii instituționale. Implementarea acestui model presupune dezvoltarea unui ecosistem organizațional care favorizează colaborarea, învățarea și inovația -condiții esențiale pentru o guvernare eficientă și pentru atingerea standardelor europene.

Într-un context marcat de presiuni externe și interne asupra administrației publice din Republica Moldova – de la criză sanitară și economică până la imperativele aderării la Uniunea Europeană – leadershipul adaptiv se conturează ca un instrument strategic esențial pentru transformarea profundă a culturii organizaționale. Dincolo de capacitatea de a mobiliza resurse, oameni și energie în fața schimbării, leadershipul adaptiv permite recunoașterea tensiunilor sistemice, diferențierea între provocările tehnice și cele adaptive. Articolul a evidențiat că în instituțiile publice din Republica

Moldova predomină un stil de conducere tranzacțional, ancorat în ierarhie și, ceea ce frânează reformele și descurajează conformitatea, asumarea și inovația. Cultura organizațională, la rândul ei, acționează ca un filtru care poate limita sau amplifica efectele leadershipului, iar lipsa unei culturi a responsabilității și colaborării reduce eficiența reformelor structurale. Experiențele analizate din Georgia și Ungaria au arătat că tranziția modelului adaptiv este posibilă, chiar și în condițiile instituționale dificile, dacă sunt create spații pentru experimentare, învățare și implicare autentică. Mai mult, ele demonstrează că investițiile în formarea liderilor, dezvoltarea rețelelor instituționale și adaptarea cadrului normativ pot susține durabil această tranziție.

În concluzie, leadershipul adaptiv nu este doar o alegere strategică, ci o condiție fundamentală pentru succesul reformei administrației publice și pentru modernizarea culturii instituționale în acord cu valorile și standardele Uniunii Europene. Viitorul unei administrații eficiente, transparente și orientate către cetățean depinde în mod direct de capacitatea liderilor de a crea spații de reflecție, de colaborare și de transformare profundă, într-un proces în care cultura organizațională devine aliat și nu obstacol.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. More resilient public administration after COVID-19. Lessons from using the common assessment framework (CAF) 2020. În: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/04/more-resilient-public-administrations-after-covid-19_4d50e035/8d10bb06-en.pdf? (vizitat 12.08.2025).
2. Public administration in the Republic of Moldova. În: https://www.sig-maweb.org/content/dam/sigma/en/publications/reports/2023/10/public-administration-in-the-republic-of-moldova_4a6a0732/0bbe9e93-en.pdf? (vizitat 14.09.2025).
3. What is adaptive leadership: definition&Heifetz principles. În: <https://wdhb.com/blog/what-is-adaptive-leadership/>. (vizitat 14.09. 2025).
4. Panaite C. Nica. Cultura organizațională. În: https://www.researchgate.net/publication/345810200_Cultura_organizationala. (vizitat 13.09.2025).
5. Victor Juc, Irina Ceacîr. Cultura organizațională în contextul modernizării administrației publice locale: abordare politologică. ICJPS, Chișinău, 2018. 240 p.
6. Karl W. Kuhnert, Philip Lewis. Transactional and transformational leadership: a constructive/developmental analysis. În: <https://www.jstor.org/stable/258070>. (vizitat 13.09.2025).
7. What leaders really do. În: <https://hbr.org/2001/12/what-leaders-really-do>. (vizitat 14.09.2025).
8. Robert B. Denhardt, Janet Vinzant Denhardt. The new public service: serving rather than steering. În: <https://www.jstor.org/stable/977437>. (vizitat 13.09.2025).

9. OECD Public Integrity Handbook. În: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-public-integrity-handbook_ac8ed8e8-en.html. (vizitat 13.09.2025).
10. Ronald A. Heifetz. Marty Linsky. Leadership on the line. În: <https://cdn.boobykey.app/files/pdf/book/en/leadership-on-the-line.pdf>. (vizitat 12.09.2025).
11. Panaite C. Nica. Cultura organizațională. În: https://www.researchgate.net/publication/345810200_Cultura_organizationala. (vizitat 13.09.2025).
12. Analiza culturii organizaționale în organizațiile multinaționale. În: https://www.researchgate.net/publication/344634984_ANALIZA_CULTURII_ORGANIZATIONALALE_IN_COMPANIILE_MULTINATIONALE. (vizitat 13.09.2025).
13. Flexibility and discretion. În: https://www.researchgate.net/figure/The-Competing-Values-Framework-Cameron-and-Quinn-1999_fig1_257094681. (vizitat 13.09.2025).
14. Agenția de Guvernare Electronică. În: <https://egov.md/ro>. (vizitat 18.09.2025).
15. Strategia de transformare digitală 2023-2030. În: https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/11/STD_RO.pdf. (vizitat 18.09.2025).
16. 12 ani de la înființarea Agenției de E-Guvernare. În: <https://egov.md/en/node/39521?>. (vizitat 18.09.2025).
17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. În: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/Moldova%20Report%202024.pdf>. (vizitat 20.09.2025).
18. Strategia de transformare digitală 2023-2030. În: https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/11/STD_RO.pdf. (vizitat 18.09.2025).
19. Decentralization an local public administration reform in Moldova. În: <https://nalas.eu/wp-content/uploads/2022/12/Status-Report-Decentralisation-and-Local-Public-Administration-Reform-in-Moldova.pdf>. (vizitat 20.09.2025).
20. O viziune comună: o guvernare eficientă a comunităților învecinate. În: <https://www.undp.org/moldova/news/joint-vision-more-efficient-governance-neighboring-communities>. (vizitat 20.09.2025).
21. Digitalizarea locală: inovație și acces ușor la E-Servicii. În: <https://egov.md/ro/node/40533>. (vizitat 19.09.2025).
22. Aleșii din Republica Moldova sunt instruiți în administrația publică locală cu sprijin din partea Franței și a PNUD. În: <https://www.undp.org/moldova/news/moldovas-elected-officials-are-trained-local-public-administration-support-france-and-undp>. (vizitat 20.09.2025).
23. Prezentare generală a Reformei administrației publice din Georgia. În: https://idfi.ge/en/overview_of_public_administration_reform_in_georgia?. (vizitat 12.09.2025).
24. Sprijinirea reformei administrației publice în Georgia. În: <https://www>.

- undp.org/georgia/projects/public-administration-reform-phase-2. (vizitat 19.09.2025).
25. Reformarea managementului public: analiza impactului refirmei serviciului public asupra încrederii organizaționale și manageriale. În: https://www.researchgate.net/publication/228285927_Reforming_Public_Management_Analyzing_the_Impact_of_Public_Service_Reform_on_Organizational_and_Managerial_Trust. (vizitat 19.09.2025).
 26. Leadershipul adaptiv într-o administrație publică în rapidă schimbare. În: https://www.academia.edu/45026661/Adaptive_Leadership_in_a_Rapidly_Changing_Public_Administration_LEADERSHIP_DEVELOPMENT_TRAININGS_FOR_HUNGARIAN_PUBLIC_ADMINISTRATIONS_EXECUTIVES_LEVEL_2_Trainer_Handbook. (vizitat 21.09.2025).
 27. Tendințe recente în domeniul coaching-ului în sectorul funcției publice – o analiză internațională comparativă axată pe Ungaria. În: https://www.researchgate.net/publication/357056939_Recent_coaching_trends_in_the_civil_service_sector_-_a_comparative_international_analysis_focusing_on_Hungary. (vizitat 25.09.2025).
 28. Conducere pentru o funcție publică de înaltă performanță. În: https://www.oecd.org/en/publications/2020/09/leadership-for-a-high-performing-civil-service_8125d0d5.html? (vizitat 25.09.2025).
 29. Moldova și SIGMA. În: <https://www.sigmaweb.org/en/partners-and-regions/moldova.html?> (vizitat 25.09.2025).
 30. Salary sistem in public administration and their reforms. În: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/06/salary-systems-in-public-administration-and-their-reforms_40fa6658/8f08a005-en.pdf. (vizitat 25.09.2025).
 31. Directorate for public governance. În: <https://www.oecd.org/en/about/directorates/directorate-for-public-governance.html>. (vizitat 29.05.2025).
 32. Better Regulation: guidelines and toolbox. În: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en. (vizitat 29.09.2025).
 33. Administrație publică eficientă. În: <https://www.eipa.eu/areas-of-expertise/effective-public-administration/>. (vizitat 29.09.2025).
 34. Rețea Europeană de Administrație Publică. În: <https://www.eupan.eu/>. (vizitat 29.09.2025).
 35. Consiliul de administrație al Serviciului Public: o inovație în reforma leadershipului și guvernării. În: <https://oecd-opsi.org/innovations/civil-service-management-board-an-innovation-in-reform-leadership-and-governance/>. (vizitat 29.09.2025).

ИДЕОЛОГИЧЕСКИЙ ЗАПРОС НА КОНСТРУКТИРОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЕС¹

IDEOLOGICAL DEMAND FOR THE CONSTRUCTION OF EUROPEAN
IDENTITY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF
THE DEVELOPMENT OF INTEGRATION PROCESSES IN THE EU

CZU:323.17:327(478:4)

<https://doi.org/10.53783/mtrmt2025.12>

Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
Молдавского государственного университета,
e-mail: panigalina11@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-1446-5776

Summary

The article reveals the need to develop an adequate ideology for the successful promotion of the process of European integration and the formation of European identity among the citizens of the Republic of Moldova. Performing integration, compensatory, motivational and cognitive functions, ideology plays a major role in mobilizing society to achieve a national goal. In this case, this is the successful completion of the project of Moldova's integration into the European Union. The approval of a single ideology will help clarify the fate of European identity, into the content of which reality throws modern challenges. By practicing ideology, Moldova adapts to the global process of re-ideologization

Keywords: *need for ideology, process of European integration, formation of European identity, challenges of modernity, content of European identity.*

Современный этап развития процесса интеграции Молдовы в Европейский Союз характеризуется вызовами формирования у населения европейской идентификации в понимании более глубокого ознакомления населения с европейскими стандартами и нормами жизни, аттестуется заданиями органичного приобщения граждан страны к идеалам и ценностям Европы. Данные вызовы обусловлены, прежде всего, необходимостью консолидации самого процесса

¹ Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 **Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice**, realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

евроинтеграции, поскольку наблюдатели обнаруживают, что в Молдове показатели общественной поддержки курса на европейскую интеграцию оказываются непостоянными, колеблющимися величинами. Эти величины имеют тенденцию к перманентному изменению по отношению к самим себе, и причины такого колебания в общественном мнении кроются, прежде всего, в изменении политической ситуации внутри государства; в направленности курса политической элиты; в содержании - успехах и промахах - внутренней и внешней политики истеблишмента государства; в ухудшающемся материальном положении населения; в отсутствии убедительных успехов процесса евроинтеграции в Молдове. В разные временные периоды курс на европейскую интеграцию поддерживало разное число жителей Республики [1]. Согласно данным исследования **“Барометр общественного мнения”**, проведённого компанией iData в сентябре-октябре 2024 года по заказу Института публичной политики (IPP), (накануне референдума о конституционной поддержке европейской интеграции) 54,5% граждан Республики Молдова готовы поддержать интеграцию страны в Европейский Союз. Это говорит о сохранении убедительной поддержки курса на европейскую интеграцию, в то же время 32,4% опрошенных выступают против присоединения к ЕС, что свидетельствует о существующих противоречиях в общественном мнении. Оставшиеся 13,1% либо не уверены в своём выборе, либо заявили, что не будут участвовать в референдуме [2]. Для выполнения задачи формирования европейской идентичности, в первую очередь, желательно выровнять палитру евроинтеграционных настроений и программ политических партий Молдовы. На основе проведенного анализа можно сделать вывод, что политика европейской интеграции находит неравнозначное отражение в программных документах политических партий Республики Молдова. Исследователи выявили, что за прошедший период Партия «Действие и солидарность», «Либерально-демократическая партия», «Либеральная партия», «Либерал-реформаторская партия» выступали безусловными сторонниками европейской интеграции. «Демократическая партия» придерживалась более умеренных взглядов и считала, что не надо абсолютизировать евроинтеграцию, что главный упор следует сделать на внутренних преобразованиях в экономике и социальной сфере. «Партия коммунистов», не отвергая европейскую интеграцию, высказывала идею о присоединении к Таможенному союзу. Однозначно выступали за вступление в Таможенный союз «Партия социалистов» и «Партия регионов» [3, с. 123]. Данные как раз и означают, что будущее Молдовы будет зависеть от того, как страна сумеет сбалансировать свои внешние приоритеты и обеспечит единство евроинтеграционной цели на внутреннем политическом уровне.

Не следует упускать из виду и то обстоятельство, что каркас ценностной шкалы молдавской идентичности, в основном, составляют традиционно-патриархальные и религиозно-православные ценности, доставшиеся обществу по историческому наследию, и учитывать мнение, что «в Молдове этни-

ческий и региональный факторы значительно превалируют над гражданским и государственным» [4, с. 95]. Беспокоит и европейцев [5], и молдавских наблюдателей [6, с. 81-88], что преобладание «традиционно-архаической компоненты» в ценностной шкале жителей Молдовы создает сложности при восприятии общеевропейских ценностей, а, значит, при евроидентификации, на что исследователи и обращают внимание. Подтверждается мысль о том, что «борьба традиционных ценностей и исторической идентичности народов против современной прагматики научно-технологического прогресса приводит к отрицательной форме отношений непосредственной ценности сохранения культурной идентичности и непосредственной прагматики технологического прогресса... Экономический идеал всеобщего благосостояния, основанный на технологическом прогрессе, сталкивается с традиционными ценностями» [7, с. 110-111]. Поэтому и возникает необходимость в мерах по консолидации процесса евроинтеграции, чтобы оптимизировать европейскую идентификацию граждан Республики Молдова и, возможно, в некотором значении аппроксимировать преобладающую на данном этапе традиционную ценностную шкалу в общественном сознании и обогатить знания граждан содержанием общеевропейских ценностей (норм, стандартов и законов). В этой связи становится очевидным: чтобы приобрести черты европейской идентичности, Молдова должна проделать непростую «домашнюю работу» по углубленному ознакомлению населения с европейскими стандартами жизни и ценностями. Основное задание по ознакомлению с европейскими ценностями и стандартами жизни, по приобщению страны к европейской культуре и формированию у населения европейской идентичности, на данном этапе, это насущное задание государственных институтов Молдовы [8, с. 81-88].

В современном контексте задача формирования у населения Молдовы гражданской (государственной или политической - Авт.) идентичности, в тождественном понимании дефиниции термина, постепенно зреет в рядах молдавских исследователей. Политолог Юлия Горинчой справедливо полагает: «Политическая идентичность представляет собой один из ключевых вызовов для стран, чье общество остается достаточно разнородным с точки зрения этнического состава и социально-экономического потенциала. Идентичность актуализируется во время перемен, когда возникает потребность создать новое социокультурное коллективное «Я», создать нацию-государство. Любой переход от традиционного общества к обществу современному сопровождается взрывом новых идентичностей, которые фрагментируют общества, акцентируют внимание на частных и личностных интересах в противовес всеобщим. Современные синтетические идентичности, как правило, многосоставные. Определение достаточного набора признаков, выделение базовых и второстепенных параметров государственной идентичности превращается здесь в отдельную и весьма серьезную проблему» [9, с. 85]. «Роль национально-государственной идентичности очень важна: это механизм интеграции людей в общество с его

структурными элементами включая государство; это фактор обеспечивающий преемственность общественного развития, мобилизует людей на совершение политических действий, определяет и акцентирует общее направление политического и социально-экономического развития общества, цементирует общество, обеспечивает стабильность политической системы, предстает в качестве связующей силы, которая удерживает национальные государства вместе и формирует их отношения с другими государствами [9, с. 68]. Очевидная консолидирующая роль политической идентификации граждан тесно связана с доминирующим в стране политическим курсом. Поэтому на данном этапе, когда главенствующим направлением политики страны становится движение в Евросоюз, политическая идентификация граждан Молдовы с неизбежностью приобретает значение европейской идентификации. Для Молдовы важно, что общеевропейская идентичность носит чрезвычайно прогрессивный характер, отсылающий к правам человека, демократии и толерантности как высшим ценностям и, в обозримой перспективе, общеевропейская идентичность способна реально содействовать социальной солидарности. Не случайно некоторые исследователи рассматривают «концепт «активного гражданства» в качестве ключевого компонента гражданской идентичности» [10, с. 25]. И, если рассматривать идентичность в качестве основной движущей силы в интеграционном процессе ЕС, оценивать идентичность в качестве стимула интеграции, то значение формирования единой политической (гражданской или государственной - Авт.) идентификации в Молдове становится еще более выпуклым. Чем активнее разные социальные группы участвуют в процессах интеграции, тем сильнее влияние такого опыта на их восприятие себя и сообщества. «Они начинают вырабатывать схожие поведенческие модели и становятся взаимозависимы. В результате все группы усваивают общие ценности и определяют общие интересы, которыми руководствуется все сообщество. ... все члены в результате идентифицируют себя с более широким сообществом» [11, с. 104]. При этом движение социума к общей политической цели становится, конечно же, созидательнее.

К осознанию важности формирования общей политической идентичности, что обоюдосвязано с судьбой евроинтеграционного проекта в Молдове, подводит и факт серьезного мониторинга европейской идентичности в самой Европе. Динамичная европейская реальность добавляет феномену идентичности новые нюансы, которые активно отслеживают национальные и международные команды исследователей. Каждый год в большинстве стран, входящих в Европейский союз, проводятся исследования, посвященные идентичности. Новые вызовы, вставшие перед Европейским Союзом особо остро: Brexit (выход Великобритании из ЕС), оживленные миграционные процессы, приход к власти популистских евроскептиков в Венгрии и Италии, разочарование среди населения, демократический дефицит и крайне настороженное отношение к вопросу солидарности, подразумевающее помощь развитых ведущих экономик

странам с низким уровнем жизни и экономической задолженностью этих стран – «являются тестом на прочность европейского проекта и идентичности» [11, с. 106]. Кроме того, действительность вбрасывает и иные вызовы содержанию идентичности, и не только со стороны политики, но и демографии, медицины, этнической принадлежности, религии, права, социологии, коммуникации и конфликтологии. Любые идеологические и социальные конструкции, возникающие в современной европейской политической культуре, так или иначе, сказываются на судьбе интеграционного проекта и развитии феномена европейской идентичности. Многие исследователи приводят доказательства того, что за время интеграции различных стран в Евросоюз европейская идентичности приобретает дополнительные характеристики. Постоянное наблюдение за определёнными ключевыми характеристиками этого многоаспектного объекта предпринимаются с целью предотвращения негативных изменений и выявления качественных.

Общие черты характеризуют качественные сдвиги в идентификации европейцев. Все больше жителей Европейского Союза идентифицируют себя с успешным проектом построения единого экономического и политического пространства. Исследователи отмечают, что для Европы, благодаря учету многоаспектности и множественности политик европейской идентичности, этот проект становится более массовым [12, с. 270]. «Европейская идентичность перестала быть только элитистским проектом, который существовал в Европе на протяжении последних веков в культурной и научной сфере» [13, с. 190]. (Напомним, что для Молдовы вопрос об элитистском характере европейской интеграции и обретении европейской идентичности все еще остается открытым [14] - Авт.). Ощутимой тенденцией в формировании общей идентичности является осознание и восприятие общих ценностей демократии, правового государства, толерантности, наивысшей ценности - человека. Таким образом, ценности европейской цивилизации предполагают жизненный порядок в государствах ЕС и получают у наблюдателей определение «патриотического конституционализма» [15, с. 246]. В отношениях между государствами - членами ЕС постепенно вырабатывается готовность руководствоваться общими интересами, что является свидетельством выработки взаимопонимания между европейскими нациями. Формируясь на общей культуре и единых ценностях, «единая Европа вобрала в себя отличительные черты каждого народа, что позволило увидеть его собственную самобытность, и ввести их в общеевропейский контекст, где важна идея, которую несет сам принцип признания народами Европы общего европейского основания» [16]. Конечно, в конструктивные тенденции перманентно вовлекаются новые вызовы, привносимые реалиями современности, которые, в той или иной мере, тем или иным способом, становятся трансформирующими или сдерживающими факторами в формировании единой идентичности. К исследованию самого явления идентичности, многочисленных аспектов ее витальности, обращено пристальное внимание

известных исследователей из европейских и неевропейских стран, перманентно экспедирующих на мониторинги и изыскания общеевропейские гранды. Проблемы европейской идентичности представляют сферу научных интересов политолога Майкла Брутера [17], демографов Вольфганга Лютца, Сильвии Критзингер и Вегарда Скирбекка [18], антрополога Криса Шора [19], обозревателя Карло Куарони [20], конфликтологов Ральфа Дарендорфа [21] и Стефана Вольфа [22], социолога Дана Дунгажиу [23], публициста Кей Дилдей [24], и многих других исследователей [25]. Это свидетельствует о приоритетности изучения феномена европейской идентичности, в ее динамике, многочисленных взаимозависимостях, в ее значимости как важнейшего фактора успешного продвижения проекта интеграции Евросоюза.

В исследовательских кругах государств – кандидатов на вступление в Евросоюз, и даже государств, находящихся вне текущей программы интеграции в Европу, (государствах постсоветского пространства - Авт.) характеристики европейской идентичности – в сфере конкретного или сопряченного с национальной, гражданской, политической идентичностью изучения - также находятся в зоне активного обсуждения. Упомянутая тематика значительным числом разрабатывается политологами России [26], Украины [27], Грузии [28], Азербайджана [29], а также стран Средней Азии [30].

Не столь активно, но вопросы идентичности занимают и исследователей Молдовы, будь то в национальном или политическом ее функционировании [31], однако, вызов сегодняшнего дня - в стране, стратегически заинтересованной в европейской интеграции – очевиден: это формирование массовой европейской идентичности, хотя бы в главных ее –правовых и ценностных- ипостасях [32]. Для ответа на этот вызов, похоже, потребуется задействовать особые энергии социума. Надо иметь в виду, и то, что в момент, когда Республика Молдова приступает к формированию европейской идентичности, в государствах Европы понятие идентичности подвергается некоторой интервенции со стороны событий новейшей истории и, в этой связи, активной дискуссии [33]. Инспирирующими событиями, как уже отмечалось, являются активная миграция в страны Евросоюза, принятие новых членов ЕС, ощутимые изменения в демографии европейских стран, трансформации в политической, религиозной ситуации, в личностных характеристиках идентичности. Нельзя сбрасывать со счетов и последствия кризиса, пережитого государствами Европы в период пандемии COVID-19, когда имело место проявление государствами «национального эгоизма» [34, с. 160-166].

Вызовы последних лет показали, что данные национальной идентичности в странах Евросоюза, по сравнению с европейской, проявляет себя экспоненциально. Как видно из опросов, идентичность оказывается смещенной в сторону национального государства» [35]. По мнению известного социолога Дана Дунгажиу, «только последние десять лет в Западной Европе стали понимать, что они не “безнациональны”. «У европейца есть все атрибуты идентичности,

которая бы заменяла ему национальность — флаг, паспорт, валюта, отсутствие границ, учебник истории. Но он не становится от этого европейцем» — считает Дан Дунгачиу [36, с. 175]. Исследователи последних десятилетий указывают на повышающийся процент граждан ЕС, скептически относящихся к самому процессу евроинтеграции - 47%, и 50% все же приветствуют этот процесс [37, с. 329].

Понимание перестройки массовой европейской идентичности на современном этапе во многом увязывается и с теорией демографического метаболизма, которая состоит в изменении структур населения по мере того, как на смену одним поколениям приходят другие, с иными характеристиками формирования идентичности в европейских странах. Политолог Стефан Вольфф, возлагает надежды на «поколение «Erasmus», международных образовательных программ, полагая что, когда это поколение придет к власти, оно привнесет в идентичность существенные изменения: «Впервые в истории мы видим зарождение европейской идентичности. Пройдет 15, 20 или 25 лет, и Европой будут управлять лидеры с совершенно другой, отличной от сегодняшней, социализацией. Я полагаю, что в будущем будет меньше конфликтов на национальной почве, решения будут меньше зависеть от Брюсселя, и будет больше единства в выработке тактики ЕС» [38, с. 5].

Европе приходится учитывать влияние и иных тенденций таких как массовая миграция в европейские страны, которые подавляюще действуют на выработку общеевропейской идентичности. Норвежский политолог Йохан Педер Ольсен реагирует на этот вызов: «Иммигранты, и, пожалуй, еще более их дети, являются «чужаками», близкими, но дистанцированными. В их поиске идентичности, унаследованной либо приобретенной, зреют новые очаги конфликта в европейских обществах» [39, с. 265]. По мнению Дана Дунгачиу, рост доли нехристианского населения среди граждан западноевропейских стран явно не стал консолидирующим фактором в процессе европейской идентичности. Европейцы размышляют примерно так: «Я не хочу, чтобы у меня в Германии было столько же арабов, сколько их у французов или голландцев» [37, с. 6]. — отмечает румынский социолог. Отношение к исламскому миру, по всей видимости, будет становиться все более сложной проблемой для ЕС. «Внутренний ислам» уже стал значимым фактором в таких странах, как Великобритания, Германия, Испания, Франция. Очевидно, что процесс интеграции мусульман в общество этих стран, равно как и перспектива присоединения к Евросоюзу такой страны как Турция, будут порождать новые сомнения в политической интерпретации европейской идентичности.

Но не только ислам усугубляет религиозную атмосферу в Европе. Длительное время считалось, что Европа - «самый светский регион на планете». Известно, что для многих европейцев нормой считается оставлять свои религиозные убеждения дома, а в социуме демонстрировать толерантность, терпимость и секулярность. Но недавно ряд государств Европы с преобладающим

католическим населением потребовали внесения в проект Конституции ЕС упоминания о христианстве. Глава Католической Церкви Папа Римский Иоанн Павел -11, искренне заинтересованный будущим Европы, выступил с одним из самых важных Апостольских Обращений «*Ecclesiam Europa*». В Обращении излагался ряд аргументов, согласно которым Конституция Европы должна содержать Обращение к Богу (*Invocatio Dei*). Папа поднимал вопрос о влиянии христианства в истории Европы и в ее будущем. «Чтобы Европа была построена на прочных основах, она должна опираться на подлинные ценности, берущие свое начало во всеобщем моральном праве, вписанном в сердце каждого человека...Принимая во внимание то, что сказано выше, хотел бы еще раз обратиться к авторам будущего конституционного договора Европейского Союза, чтобы в нем нашлось место для обращения к европейскому религиозному наследию, а в особенности к христианскому» [40, с. 185]. О своих этноконфессиональных идентификаторах радуют католики-поляки, итальянцы, испанцы и португальцы, а в Греции, как известно, Православная Церковь вообще имеет особый статус. Все это, конечно же, не может не изменять общую картину самоидентификации европейцев. Сегодня мы видим, что серьезным испытанием для европейской идентичности становятся, с одной стороны, угроза растворения в процессе глобализации, а с другой – подъем партикуляризованных национального, регионального, этнического и религиозного толка. Дискуссия по вопросу включения христианских ценностей в Преамбулу будущей Конституции Европы сама по себе уже действует разобщенно. В стане оппонентов религиозного наследия, в основном, политики. Противники Обращения к Богу и христианским ценностям подчеркивают светский характер и нейтральность мировоззрения европейских институтов. В предложенной Президиумом Конвента редакции второй статьи Конституции о «ценностях ЕС» написано, что «она основывается на ценностях уважения человеческого достоинства, свободы, демократии, законности и уважения прав человека, то есть ценностях, общих для всех государств – членов». «Ее целью является общество, живущее в мире благодаря практики толерантности, справедливости и солидарности» [41]. В ответ именно из-за отсутствия обращений к религии Ватикан назвал первые статьи Конституции ЕС, предложенные Президиумом Конвента, «совершенно неудовлетворительными». Дискуссия затягивается. Именно поэтому, несмотря на огорчение Апостольской столицы и возмущение епископата Польши, хорошо бы было закончить бесконечную дискуссию о том, чего в Конституционном договоре нет, а что должно быть, тем более что этот процесс оттягивает во времени процедуру ратификации договора, без которой он не может вступить в силу. Нельзя также, обращая внимание только на спор о вписании *Invocatio Dei* и акцентирование христианских корней Европы, пренебрегать значением Конституционного договора, задача которого – способствовать политическому единству и равенству всех членов Евросоюза – как настоящих, так и будущих.

Такой аспект, как привлекательность интеграции в Европу через приобщение к качественному уровню жизни, активно эксплуатируется во все времена, а в Республике Молдова принципиально возводится во главу угла. Показательно, что 21 мая 2024 года когда на центральной площади Кишинева состоялось Национальное собрание «Европейская Молдова, Президент Молдовы Майя Санду, призвала население «использовать процесс вступления в ЕС в качестве катализатора для повышения благосостояния и уровня жизни молдавских граждан» [42]. «Наше место в семье Европейского союза, где гарантирован мир, а благосостояние людей — обеспечено», - призывал участвовать в проевропейском референдуме Председатель Парламента Игорь Гроссу [43]. Слоганы Европа – это «безопасность и благосостояние», «мир и качество жизни» - наиболее продвигаемы в Молдове в качестве достоинств евроинтеграции. Однако на фоне последних событий к габитуально привлекательному аспекту интеграции - качеству жизни - отношение несколько меняется. В странах-кандидатах на вступление в ЕС военные действия в Украине, сложные социально-политические условия, длительный экономический кризис выдвигают на первый план: безопасность, национальную идентичность, финансовую поддержку ЕС, благоприятную перспективу во внешней политике – вот, что, к примеру, сегодня важно в евроинтеграции для Украины [44], и Грузии [45].

В Европе ценность благосостояния и качества жизни ревизуется на фоне многочисленных скрупулезных мониторингов. «Мир и процветание», которые изначально лежали в основе «европейской идеи», оказывается, трансформируются. Эту сторону привлекательности европейской интеграции «как жизненные шансы, как сумму благоприятных возможностей, предоставляемых индивиду обществом», Европа всесторонне отслеживает [46]. Как известно, мощными триггерами для Европы в данный момент являются угрозы безопасности, финансово-экономические вызовы, которые обусловили сужение потенциала возможностей для граждан в аспекте удовлетворения их ожиданий. Жители Евросоюза сегодня всерьез обеспокоены трудностями, вызванными ростом стоимости жизни, энергетическим кризисом, растущим уровнем безработицы, ощутимым разрывом в уровне экономического развития разных стран. О росте «поликризисных настроений» говорят проведенные Европейским Парламентом опросы [47]. Что касается качества жизни, то, ученые обратили внимание на то, что десятилетиями длившееся в Европе улучшение продолжительности жизни остановилось уже в ряде лет. Авторы исследования, охватившего 20 европейских стран, заявили, что наметившаяся после 2011 года тенденция связана со скачком смертности от сердечно-сосудистых заболеваний, вызванных нездоровым образом жизни - употреблением рафинированной еды, отсутствием физических нагрузок, ожирением [48]. Проведенные наблюдения правомерно ведут к заключению: «каждый раз успехи ЕС по повышению уровня жизни своих граждан открывали возможности для осуществления новых шагов к более объединенной Европе, а значит, к большей интеграции. Соли-

дарность государств членов ЕС строилась на конкретных достижениях, а также на ценностных основах, среди которых уровень и качество жизни - одна из основных. В этом сила ЕС, в то же время и его слабость» [49, с. 249]. Уточняя, термин «слабость», скорее, можно заменить на «уязвимость». А это значит, что упование на приоритетную роль качества жизни, благосостояния в качестве преимуществ европейской интеграции и воспитания чувства европейскости не всегда и не везде оправданно. Формирование европейской идентичности, предположительно, должно основываться на имманентных, установившихся и непреложных ценностях, нормах и практиках ЕС, обеспечивающих успех интегрированного сообщества. Союз основывается на неделимых и универсальных ценностях человеческого достоинства, свободы, равенства и солидарности; он опирается на принцип демократии и принцип правового государства. Общая Европа и европейская идентичность – это, прежде всего, ценности, среди которых граждане ЕС называют толерантность, мир, права человека, индивидуальные свободы, демократию, равенство и т.п. Союз ставит личность в центр своей деятельности, учреждая гражданство Союза и создавая пространство свободы, безопасности и правосудия. Кроме этого, Хартия Европейского Союза об основных правах должна способствовать сохранению и развитию общих ценностей при одновременном уважении к разнообразию культур и традиций, а также национальной идентичности. В государствах, находящихся в процессе евроинтеграции и становления евроидентичности принципиально важно прибегать к анонсированию и популяризации именно этих устойчивых и сильных сторон Евросоюза. Республика Молдова как раз находится в таком историческом моменте и в такой необходимости.

Целесообразным будет проникнуться в те аспекты европейской идентичности, которые были внедрены Евросоюзом под влиянием американской традиции трактовки политики идентичности как борьбы за свои права и идентичность. Такого рода политика носит название «позитивная дискриминация», известная также как «позитивные действия» выравнивания (affirmative action). Позитивные действия — это меры по предоставлению преимущественных прав или привилегий для определённых групп населения, которые применяются для достижения равенства в должностях, уровне образования, доходах для представителей разных социально ущемленных групп: расовых, гендерных, сексуальных. Термин «позитивные действия» впервые был использован в Соединенных Штатах Президентом Джоном Ф. Кеннеди в период объявленной им борьбе за права афроамериканцев. Речь идет о времени, когда в ЕС взяли курс на защиту сексуальных меньшинств и их идентичности. Члены этих групп, отстаивая свою идентичность, с 2012 года консолидируются в сообщества и настаивают на закреплении своей особой идентичности законодательно. В ходе политических дебатов в 2021 году к числу фундаментальных ценностей, таких, как равенство, уважение и толерантность, лидерами Европейского союза была отнесена и защита прав сексуальных мень-

шинств. Новый план по защите сексуальных меньшинств состоит из четырех пунктов: «обуздание дискриминации», «укрепление безопасности», «создание инклюзивного общества» (максимально комфортных условий для вовлечения секс-меньшинств в общественную жизнь) и «ведение этой борьбы за права ЛГТБ-сообщества во всем мире». Важным направлением такой политики является борьба против тех, кто не признает эти ценности в качестве европейских. В рамках Евросоюза это сегодня, прежде всего, относится к венгерским и польским политическим лидерам, которые ссылаются на значимость традиционных ценностей для сохранения национальной идентичности их стран и проводят политику, ограничивающую права ЛГТБ, в особенности, пропаганду их идентичности. И Польша, и Венгрия представляют себя в качестве апологетов, которые отстаивают христианские ценности в борьбе против нехристианских паттернов поведения ЛГТБ - европейцев, (а также в борьбе против массового наплыва мигрантов - Авт.), грозящих уничтожить европейскую идентичность. «Продвинутые» европейцы упрекают политиков вроде Виктора Орбана в том, что они «тащат общество в темное средневековье». Принимая законы по ограничению прав членов ЛГТБ-сообщества на «распространение и продвижение пропаганды идеологии секс-меньшинств», семейную жизнь, организацию ЛГТБ - парадов, польские и венгерские политики подвергаются преследованиям со стороны Европарламента [49]. Депутаты Парламента призвали Еврокомиссию использовать все инструменты, чтобы бороться с нарушениями основных прав ЛГБТИК в Европейском союзе. «Власти стран Евросоюза должны защищать права всех граждан. Представители ЛГБТИК в ЕС могут жить свободно и публично демонстрировать свою гендерную идентичность, не опасаясь дискриминации или преследования», - говорится в резолюции Европарламента [49].

Знакомство с ситуацией вокруг ЛГБТ-идеологии в Евросоюзе важно для молдавских граждан в их стремлении стать европейцами. Известно наглядное неприятие православным обществом Молдовы политики «позитивных действий» Евросоюза по отношению секс-меньшинств. Принятый в Республике «Закон № 121 от 25.05.2012 об обеспечении равенства» был оценен в стране неоднозначно. Этот шаг обострил отношения государственных и церковных структур и вызвал неприятие продвигаемых европейских ценностей молдавским обществом в целом. Силовое внедрение евро-либеральных принципов в жизнь страны продолжилось подписанием Президентом Молдовы в 2021 году Закона о ратификации Стамбульской конвенции, что вновь всколыхнуло общественные силы, выступающие в защиту традиционных ценностей, сетующих о том, что под «ширмой» защиты женщин документ «внедряет механизмы разрушения семейных ценностей» [50, с. 164]. Демонстративное противодействие европейским стандартам либерализма и толерантности явно действует на снижение уровня популярности евроинтеграционного процесса в Молдове и тормозит популяризацию ключевых позиций европейской идентичности сре-

ди граждан страны, что требует от государственных институтов страны дополнительных просветительных мероприятий.

Авторитетно заверяя народ в том, что Молдова станет членом Евросоюза к определенной дате – 2030-му году [51], руководство Республики, полагаем, в полной мере осознает весь объем предстоящей работы по подготовке страны к этому историческому событию, в том числе, и по формированию европейской идентичности у населения. Методов и инструментов для цивилизаторской работы государственных и гражданских институций, по существу, обнаружено немало [50, с. 174-176]. Этот процесс подразумевает проведение значительных реформ, охватывает различные аспекты общества и институтов и направлен на соответствие ценностям и стандартам ЕС. По словам, бывшего главного переговорщика по интеграции Румынии в Европейский союз Василе Пушкаша, который, в дальнейшем, будет помогать в подготовке Республики Молдова к переговорам о вступлении в ЕС, усилия, которые еще предстоит приложить властям, достаточно велики, но это не за пределами возможностей государства. «Особенно важно, чтобы эти усилия были непрерывными и систематическими, а не прерывистыми и разбросанными по всем направлениям. Очень многое зависит от Правительства Республики Молдова, насколько оно предано своему делу, насколько систематически оно выполняет намеченные программы и, самое главное, насколько эффективным будет внедрение этих программ в рамках подготовки к вступлению. Я абсолютно убежден, что за разумный срок в пять лет Республика Молдова может быть очень хорошо подготовлена», - заявляет Василе Пушкаш [51]. Определения «систематизм», «непрерывность», «плановность» регулярно употребляемые в отношении той части подготовки Молдовы ко вступлению в Евросоюз, которую страна обязана проработать со своей стороны, свидетельствует о необходимости создания в обществе всеобщей атмосферы, пропитанной общей идеей, общегосударственными заданиями и общегосударственными политиками евроинтеграции. Такая необходимость обнаруживается назревшими вызовами современности и состоит эта необходимость в обеспечении (оснащении, снабжении, вооружении - подойдет любое определение - Авт.) активизирующегося процесса евроинтеграции соответствующей евроинтеграционной идеологией. Молдавские наблюдатели справедливо отмечают, что идея евроинтеграции в стране не вызрела до национальной идеи, не обрела субъектность идеологии, поскольку является убеждением только лишь политического класса и определенного процента, но далеко не всего, населения. «Идея евроинтеграции, широко тиражируемая сегодня в массах, приобретает очертания некой идеологемы, которая призвана, в понимании ее сторонников, объединить все общество в целом в едином порыве стать «европейской страной» [52, с. 260]. Однако, заметим, идеологема не просто лозунг. «Идеологема — политический термин, часть какой-либо идеологии, элемент идеологической системы. У идеологемы, в отличие от термина, нет строго определённого значения. Эти значения меняются в соответствии

с политической прагматикой. Идеологема присущи как тоталитарному, так и демократическому политическому дискурсу. Идеологема выступает политической и медийной универсалией, формирует и закрепляет мировоззренческие ориентиры... В идеологемах заключены основные концептуальные сущности, формирующие распространяемые в обществе политические установки», - [53, с. 54-58], - утверждают философы. Идеологема, при определенных условиях, вполне может стать основанием идеолого-мировоззренческой платформы. «Идеологема - один из элементов идеологии как совокупности взглядов и представлений, из которых складывается самосознание народа. Обладая мировоззренческой, ценностно-ориентационной и регулятивной функциями, идеологема твердо стоит на страже интересов господствующих социальных групп и государства. В ней основная идея является одновременно и нормой, направляющей воззрения граждан в строго определенное ценностно-смысловое русло» [54, с. 64].

В исследовании политолога Лилии Брага уместны и дальнейшие ее наблюдения. «Несмотря на все усилия власти представить европейскую интеграцию в качестве неизбежного пути развития для Республики Молдова, общество, тем не менее, продолжает оставаться расколотым, отдающим предпочтение различным геополитическим идеям... Чтобы быть объединяющим общество идейным началом идея евроинтеграции должна стать глубоким внутренним убеждением широких масс людей, опирающимся на рациональные доводы и исторический опыт» [52, с. 260]. Касаемо того, что мировоззрение населения Молдовы расколото, расщеплено, замечено давно. Характеризуя общественное сознание в Республике Молдова исследователи, еще в 90-е годы выделяли следующие «идеолого-мировоззренческие» «блоки»:

- советско-социалистический комплекс идей;
- совокупность принципов, корреспондирующих с либеральной идеей;
- система ценностей и установок, характерных для православной религиозной традиции;
- социальные ориентации и принципы, связанные с идеей укрепления и развития этнокультурной самобытности [53, с. 226-227].

К сегодняшнему дню мы можем отметить некоторую степень определенности и актуализации общественного сознания. В современном молдавском обществе наблюдаем присутствие черт лишь двух «блоков»: традиционно-религиозного и либерального. В этой более сконцентрированной атмосфере становится потенциальным конструирование общей идеи и общей целостной идеологии. В настоящий момент интеграция в Евросоюз оформляется в устойчивую идею, и, значит, порождает запрос на сопутствующую идеологию.

Казалось бы, о какой идеологии может идти речь в стране, провозгласившей деидеологизацию доминирующим лозунгом суверенной демократической Республики Молдова в 90-е годы. Действительно, распад Советского Союза, развал системы социализма, повлекли за собой крушение компатибельной иде-

ологии коммунизма. Провозглашая реидеологизацию, страны постсоветского политического пространства избавлялись, прежде всего, от влияния тоталитаризма, идеологии политического режима, стремящегося к полному (тотальному) контролю государства над всеми аспектами жизни общества и подавляющего любую форму оппозиции (инакомыслия). На таких позициях находилась и Молдова, с основ возводящая пилоны демократии и суверенитета. Но в то же самое время и в западном мире декларировалась деидеологизация. После Второй Мировой войны произошел крах идеологии фашизма, а после окончания холодной войны многие исследователи вообще пришли к выводу, что все идеологии, по крайней мере, классические «большие» идеологии — фашизм, консерватизм, коммунизм, либерализм и т.д. — утратили свое значение. В этой связи Фрэнсис Фукуяма озвучил идею «конца истории». Автор предположил, что мировая история как продукт соперничающих идей и идеологий подошла к своему завершению, поскольку «экономический и политический либерализм» одержал победу в мире идей. «Конец истории» у Ф. Фукуямы — это конец политического соперничества, где с крушением коммунизма победил «мировой рынок», а место борьбы идеологий, религиозных и мировоззренческих систем заняла борьба за более эффективную стратегию удовлетворения человеческих потребностей. То есть наступила эра «консьюмеризации» (потребительства — Авт.). По мнению Ф. Фукуямы, изложенному в статье «Конец истории», появление новых могущественных идеологий маловероятно [56, с. 134-148]. Однако уже два первых десятилетия XXI века показали, что идеологические системы подтверждают свою жизнеспособность, более того, появились новые влиятельные идеологии и идеологемы. Быстро начали развиваться такие идеологии как коммунитаризм, либертаризм, экологизм, феминизм и др., и одновременно глобализм и антиглобализм в самых разных вариантах. Таким образом, на смену концепции деидеологизации пришла концепция реидеологизации, признающая зависимость общественной жизни от идеологии [57, с. 146-151]. Всеобщее влияние реидеологизации не может обойти и Республику Молдова, стремящуюся занять перспективные позиции в современном, в данном случае, европейском мире. Новое «туманное» время перемен, со всеми его неопределенностями, размытостью и неожиданными проблемами, непрогнозируемыми событиями и вызовами, что вполне естественно, предполагает утверждение каких-то «вечных» констант, которые хотя бы в какой-то степени могут послужить точкой опоры. В этом причины новой идеологизации, предполагающей уже не поиск нового «большого утопического проекта всеобщего блага», а скорее более гибких и партикулярных идеологем.

Значимость идеологии для Молдовы усиливается в условиях рассмотрения текущего момента как «решающего», судьбоносного, требующего радикальных средств для общественного рывка, обнажения динамичной тенденции, стимулирующей движение общества, и воплощение которой требует особой консолидации общественных сил. В Молдове речь идет о стимуляции процес-

са евроинтеграции и сопряченного с этим формирования европейской идентичности граждан. Идеология, как известно, выполняет большое количество общественно полезных, в том числе, и для современного общества, функций: познавательную, интегративную, компенсаторную, мотивационную, познавательную, функцию социализации. На выбранном пути интеграции в Европу и озабоченности воспитанием у граждан идентичности европейцев все эти возможности идеологии могут быть востребованы в Молдове.

На карте Евросоюза, и не только, государства этого политического объединения, и не только, «традиционные» и «новые» члены ЕС – все пребывают в процессе «реидеологизации», исповедуя ту или иную идеологию, в зависимости от избранного (текущего - Авт.) политического курса и руководствуясь временем плюрализма «гибких» «партикулярных» идеогем. Исследуя текущий момент, наблюдатели выделили некоторые рецентные стереотипы:

- идеология особой миссии этой страны –носителя либерализма и подлинной демократии, «историческая миссия» в разной редакции, мессианиззм;
- идея принадлежности к подлинной «цивилизации» и необходимость трансляции ее основных идей и принципов на другие государства и регионы мира, «западоцентризм», но не только;
- идеология «исторической судьбы», наследования «золотого века» в исторической памяти при игнорировании фактов реальной истории, мифологизации «славного прошлого»;
- создание «образа врага», некоей темной силы, препятствующие решению обычно мифологизированных национальных интересов;
- угроза со стороны иммигрантов, религиозных радикалов другого исповедания, отдельных национально-этнических или социальных групп;
- милитаризация и многие ее аспекты как ценность на фоне глобальных катаклизмов и процессов [58, с. 300];
- этократия, власть традиций и обычаев, доминирование патриархального уклада жизни;
- патриотизм, при определенных условиях переходящий в национализм и т.п. [59].

Некоторые идеологические стереотипы сохраняются из прошлого, хотя и получают зачастую новые нюансы в интерпретации. Некоторые из выделенных выше стереотипов идеологии можно объединить либеральным содержанием, а часть можно агрегировать в идеологию национального интереса.

Предпринятое исследование позволяет сделать следующие выводы: чтобы ответить на вызовы времени и выработать идеологию, скоординированную с политическим курсом интеграции в Евросоюз, властям Молдовы необходимо учитывать всеобъемлющую многоаспектную информацию, накопленную научным знанием, социологическими исследованиями и мониторингами обозревателей, с тем, чтобы наполнить паруса побудительной идеологии достоверным

знанием, реалистическим воззрением, правовой компетентностью, и поделить-ся этим багажом с населением через эдукативный инструментарий. Действительность выявляет специфичность исторического момента для Евросоюза, проявляющуюся в национальных особенностях интеграции государств ЕС, в лабильности содержания европейской идентичности населения, в плюрализме политических курсов государств – членов, в разнообразии их идеологического выбора. Эта специфичность с неизбежностью скажется и на процессе интеграции Республики Молдова в Евросоюз и на формировании европейской идентичности у граждан. Государственные и гражданские институты страны вынуждены будут изучать и учитывать особенности общеевропейской политики, многообразные аспекты социальных и духовных трансформаций европейской жизни и весь полученный багаж знаний о бытии Евросоюза и судьб современной европейской идентичности. Подобная осведомленность будет полезной в принятии нашей страной корректных решений, поможет истеблишменту учесть проверенный опыт других государств, даст возможность избежать просчетов и выработать честную и толерантную политику поведения по отношению к своему народу.

Даже общего взгляда на карту Евросоюза достаточно, чтобы обнаружить плюрализм практикуемых государствами идеологий. Однако и при обширном диапазоне оптированных политическим курсом идей, можно обнаружить государства, близкие Молдове историческим опытом и идеологией, которые, в определенной степени, могут служить для нее примером. Это государства, которые не изменяют идеологии европейской интеграции, продолжают прозападный и проевропейский курс, избирая идеологию радикального либерализма и выступая за европейский выбор. В свете изложенного следует отметить, что наиболее ингерентной идеологией для Молдовы сегодня возможна именно идеология евроинтеграции и воспитания европейской идентичности, для воплощения которой, по-видимому следует объединить и вдохновить все эшелоны молдавского общества и в полной мере мобилизовать гражданскую активность.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. [https:// locals.md/2023/nado-bolshe/](https://locals.md/2023/nado-bolshe/)(посещен 22.04.2024)
2. Барометр-общественного-мнения-гражд/ <https://laf.md/2024/10/20/> (посещен 21.02.2025)
3. Татьяна Турко, Родика Светличный, Политика европейской интеграции в программах политических партий Республики Молдова, В: Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова под научной редакцией Петра Байора, Краков: KSIĘGARNIA AKADEMICKA, 2015 г. 200с.
4. Степанов В. Проблема этнической и гражданской идентификации со-

- общества Молдовы, În: Procese integraționale din Republica Moldova. Elaborarea strategiei naționale, Chișinău: Vector, 2000, 304 p.
5. <https://3rm.info/main/46699-ministr-inostrannyh-del-shvecii-glavnoy-ugrozoj-zapadnoy-civilizacii-ya-vlyaetsya-pravoslavie.html> (посещен 28.04.2022).
 6. Роговая Г. Православная церковь (МП) в евроинтеграционном процессе Молдовы. В: Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice, 2018, nr.2, p.81-88.
 7. Лебедев Н.С. Как договориться о ценностях и о чем нельзя договориться в диалоге культур. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения (под ред. Е.В. Викторовой), СПб: Издательство СПбГЭУ, 2018, 167 с.
 8. Роговая Г. Рустанович Л. Развитие процесса интеграции и формирования европейской идентичности у населения Республики Молдова. В: Consolidarea rezistenței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextual aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea European, Chișinău: Editura USM, 2024. 427 p.
 9. Юлия Горинчой, Проблема политической идентичности в Республике Молдова в контексте европейской интеграции. В: Детерминанты и перспективы политики европейской интеграции Республики Молдова под научной редакцией Петра Байора, Краков: KSIEGARNIA AKADEMICKA, 2015 г. 200с. с.67-79.
 10. Семененко И.С. Политика идентичности и идентичность в политике: этнонациональные ракурсы, европейский контекст, В: Политические исследования. 2016. № 4. с. 8–28.
 11. В.А. Картамышев, Формирование современной Европейской идентичности как результат интеграционных процессов Европейского Союза. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения. Сборник научных статей, Под редакцией канд. экон. наук Е.В. Викторовой, Санкт Петербург: Издательство Санкт-петербургского государственного экономического университета, 2018, 167 с. С.99-109.
 12. Н.В. Александрова, К вопросу о формировании европейской интеграции. В: Политическая экспертиза ПОЛИТЭКС, Москва, 2008, том 4, №3, с.270-282.
 13. Котта Маурисио, Европейская идентичность: вызовы современности. В: Идентичность: личность, общество, политика. Энциклопедическое издание. Ответственный редактор И.С. Семененко, Москва: «Весь мир», 2017. 992 с. с.184-193..
 14. <https://www.ipn.md/ru/europeyskaia-integratsiya-v-moldove-yavlyaetsya-li-ona-elitistskim-proektom-op-7978-1036741.html> (посещен 27.02.2025).

15. Ситник Світлана Володимирівна, Іщенко Олена Миколаївна, Концептуалізація політики формування європейської ідентичності: досвід для України. Політологічний вісник, Київ, 2023, № 90 с. 241-262.
16. <http://gazetaua.com/ru/2/2450> (посещен 04.03.2025).
17. Bruter M. Political Identity and European Elections // <http://www.afsp.mshparis.fr/activite/diversafsp/collgspgael04/bruter.pdf> Bruter M. Civic and Cultural Components of a European Identity: A Pilot Model of Measurement of Citizens' Levels of European Identity. B: Risse, Transnational identities, New York., 2004, p.186-213
18. Lutz W., Kritzinger S., Skirbekk V. Population: The Demography of Growing European Identity, B: Science. 2006. N 314; www.sciencemag.org/cgi/content/full/314/5798/425
19. Shore C. Building Europe. The Cultural Politics of European Integration.- London.; New York.: Routledge, 2000, 258 p. https://www.academia.edu/51733596/Building_Europe_The_Cultural_Politics_of_European_Integration_Building_Europe_The_Cultural_Politics_of_European_Integration (посещен 03.03.2025).
20. Куарони К. Европейская идентичность, или как помочь людям ощутить себя гражданами Европы. В: Журнал Европейского союза. 2004. № 35. Январь. с.192-201.
21. <https://bigenc.ru/c/darendorf-ral-f-gustav-74a159>(посещен 03.03.2025); <https://studizba.com/lectures/konfliktologiya/istoricheskie-tendencii-izucheniya-konflikta/5512-konfliktnaya-model-obschestva-ralfadarendorfa.html>(посещен 12.02.2025)
22. https://en.wikipedia.org/wiki/Stefan_Wolff (посещен 26.02.2025).
23. Миф о Европейской идентичности. В: Время. 04.10.2005; <http://www.vremea.net/news/2005-10-04/17:05:09.html>
24. Dilday K. A. Europe Reborn, B: World policy journal. 2008. Vol. 25, № 2, p. 75-81 https://www.opendemocracy.net/en/labour_3427jsp/.
25. Кребс П., Бенуа А., Фай Г., Одри Ж., Хунке З., Корзенц А., Промп Д. Европейская идентичность. 30 лет семинара Туле. Москва: Тотенбург, 2018. 442 с. ; Checkel J.T., Katzenstein P.J. (eds.) European Identity / ed. P.J. Katzenstein, J. Checkel. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 265 p.
26. Горбунова Н.Е. Поиск европейской идентичности как основа интеграционных процессов в рамках Европейского союза, В: Вестник МГОу, Серия «История и политические науки». Москва: Издательство МГОу, 2007, № 1, с.192-201. Александрова Н.В., Опыт формирования европейской идентичности и его значение для России. В: Вестник Санкт-Петербургского университета, серия 6, выпуск 4., Международные отношения 2008, с.4-9; <https://cyberleninka.ru/article/n/>

- opyt-formirovaniya-evropeyskoy-identichnosti-i-ego-znachenie-dlya-rossii (посещен 01.10.2024). Сборник статей. Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения (под ред. Е.В. Викторовой), Санкт Петербург: Издательство СПбГЭУ, 2018, 167 с. Вайнштейн Г. Европейская идентичность: Возникающая реальность или фантом? В: Полис. Москва., 2009, № 4, с. 123-135. Ефременко Д.В. Европейская идентичность как фактор становления новой российской идентичности. В: <http://auditorium.ru> (посещен 14.03.2025). Семененко И.С. Политика идентичности и идентичность в политике: этнонациональные ракурсы, европейский контекст, В: Политические исследования. 2016. № 4. с. 8–28. В.А. Картамышев, Формирование современной Европейской идентичности как результат интеграционных процессов Европейского Союза. В: Формирование современной европейской идентичности в рамках интеграции ЕС: социальные и культурные измерения. Сборник научных статей, Под редакцией канд. экон. наук Е.В. Викторовой, Санкт Петербург: Издательство Санкт-петербургского государственного экономического университета, 2018, 167 с. С. 99-109. Н.В. Александрова, К вопросу о формировании европейской интеграции. В: Политическая экспертиза ПОЛИТЭКС, Москва, 2008, том 4, №3, с. 270-282.
27. Svitlana Sytnyk, Olena Ishchenko. Концептуалізація політики формування європейської ідентичності: досвід для України. Політологічний вісник, Київ, 2023, № 90 с. 241-262. <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2023.90.241-262>. Андрийчук О. Европа, где ты? В: Газета UA. 01.03.2006. Выпуск № 3, с. 3. <http://gazetaua.com/ru/2/2450>; **Светлана Топалова**, Украинская школа и европейская идентичность, В: **Киев: Аналитический центр «Обсерватория демократии». 2022, 109 с.**; <https://od.org.ua/ru/украинская-школа-и-европейская-иден/>. Олег Мальцев, Украинская идентичность – европейская! Финал украинской экспедиции Одесса- Галичина, 2021.; <https://un-sci.com/ru/2021/03/22/ukrainskaya-identichnost-evropejskaya-final-ukrainskoj-ekspedicii/> С. Грабовский, И. Лосев, Украинская идентичность: ответы и перспективы **День**. Выпуск газеты №1, 09 января, 2014. <https://day.kyiv.ua/ru/article/podrobnosti/ukrainskaya-identichnost-otvety-i-perspektivu>. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України Інформаційно-аналітичні матеріали до Круглого столу 12 квітня 2017 року, Київ 2017, https://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf.
28. Бахтурідзе Зейнаб Зелімхановна. Грузия и Евросоюз: партнерский потенциал и интеграционная структура. Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Серия Гуманитарные и общественные науки: Научное издание.

- 2016, № 3 (250), с.51-59. <https://elib.spbstu.ru/dl/2/j17-25.pdf/en/info.>;
Chudzińska-Parkosadze Anna, Проблема грузинской идентичности на пороге XXI века.[электронное издание, 2019, URL: <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/cip/14/cip1419>, p.269-278.
29. Фархад Мамедов, **Геополитическая идентичность Азербайджанской республики.** В: Россия в глобальной политике, Фонд исследований мировой политики., №3, 2017, https://globalaffairs.ru/articles/geopoliticheska-identichnost-azerbajdzhana-v-kontekste-vyzovov-i-perspektiv-xxi/#_ftn1/; Карагезов Рауф, Коллективная память и национальная идентичность в эпоху глобализации (на материале эмпирического исследования молодежи Азербайджана.. В: Кавказ и глобализация., Журнал социально-политических и экономических исследований, Luleå, Баку : Издательский дом SA&CC Press, Швеция, Институт стратегических исследований Кавказа, №3, выпуск 1 «Социологически науки», с.114-124, <https://cyberleninka.ru/article/n/kollektivnaya-pamyat-i-natsionalnaya-identichnost-v-epohu-globalizatsiina-materiale-empiricheskogo-issledovaniya-molodezhi>.
30. Кабазиев Манарбек Шакирович К вопросу об этнической и гражданской политической идентичности граждан современного Казахстана, Вестник Московского государственного областного университета (электронный журнал) № 4 2022, с.55-64. <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-etnicheskoy-i-grazhdanskoy-politicheskoy-identichnostyah-grazhdan-sovremennogo-kazahstana>. Аскарлов Т. Европейский вектор Казахстана. Исторические ведомости, 09.01.2021. <https://kazvedomosti.kz/article/evropejskij-vektor-kazahstana/> (посещен 28.11.2022). Нургалиева Ж. Казахстан: к вопросу о конфликте идентичностей, В: Санкт-Петербургский социологический ежегодник 2009. Санкт-Петербург: Центр научно-информационных технологий “Астерион”, 2009, с. 270-278. А. Романова Е. Морозова Конструирование новых идентичностей в современном Казахстане: тенденции и ориентиры. В: Мировая экономика и международные отношения. 2025, Т.69, №2, с.75-81; <https://kz.kursiv.media/2018-10-04/kazakhstan-v-evrope-pochemu-net/>.
31. Степанов В. Проблема этнической и гражданской идентификации общества Молдовы, În: Proceso integraționaliste din Republica Moldova. Elaborarea strategiei naționale, Chișinău: Vector, 2000, 304 p.; А.К. Папцова, Н.В. Аникин. Эволюция гражданской и этнической идентичностей этносов Молдовы в контексте формирования этнических и этнорегиональных культурных проектов. <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-grazhdanskoy-i-etnicheskoy-identichnostey-etnosov-moldovy-v-kontekste-formirovaniya-etnicheskih-i-etnoregionalnyh>; Юлиа Горинчой, Проблема политической идентичности в Республике Молдова в контексте европейской интеграции. В: Детерминанты и перспективы политики евро-

- пейской интеграции Республики Молдова под научной редакцией Петра Байора, Краков: KSIEŃGARNIA AKADEMICKA, 2015 г. 200с. с.67-79.
32. Роговая Г. Рустанович Л. Развитие процесса интеграции и формирования европейской идентичности у населения Республики Молдова. В: Consolidarea rezistenței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextual aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea European, Chișinău: Editura USM, 2024. 427 р. Фадеева Любовь Александровна, Плотников Дмитрий Сергеевич, Проблемная европейская идентичность Молдовы: «бои за историю». <https://cyberleninka.ru/article/n/problemnaya-evropeyskaya-identichnost-moldovy-boi-za-istoriyu>; Михалкина Алина, Европейская идентичность в контексте интеграционной политики европейского сообщества: тенденции и перспективы для республики Молдова, https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/87662 (посещен 12.02.2025)..
 33. Is a common European identity possible?//DebatingEurope,2021. URL:https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=290325 (посещен 09.03.2025).
 34. Роговая Г. Духовно-нравственный аспект кризисных условий пандемии COVID-19. В: Republica Moldova în contextul necesităților de modernizare și dezvoltare sub impactul negativ al crizei de pandemie covid-19. Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 25 mai 2021, Chișinău: ÎS FER „Tipografia Centrală”2021, 243 с.
 35. Каждый год в большинстве стран, входящих в Европейский союз, проводится исследование, посвященное идентичности. Мониторинги выявляют низкий процент граждан, идентифицирующих себя европейцами- 4%. 8 % ощущают себя и европейцами, и представителями определенной нации, 45%— представителями определенной нации и европейцами, наконец, 41 % — исключительно жителями своей страны. См. Миф о европейской идентичности, <http://www.vreamea.net/news/2005-10-04/17:05:09.html> (посещен 31.03.2025).
 36. Д.Н. Андросова, Европейская идентичность и европейская интеграция В: Актуальные проблемы Европы, Москва, 2010, №2, с.172-186; <https://www.jstor.org/stable/40210184> ((посещен 31.03.2025).
 37. Еремина Н.В. Борисова Ю.А. Кризис европейской идентификации, и Brexit, В: Азимут научных исследований. Политические науки, Санкт-Петербург, 2017, Т.6, № 2(19), с.327-329. <https://landraileiu.ru/wp-content/uploads/2017/04/ANI-EU-2017-4.pdf> (посещен 12.02.2025) Александрова Н.В., Опыт формирования европейской идентичности и его значение для России. В: Вестник Санкт-Петербургского университета, серия 6, выпуск 4,. Международные отношения 2008, с.4-9; <https://cyberleninka.ru/article/n/opyt-formirovaniya-evropeyskoy-identichnosti-i-ego-znachenie-dlya-rossii>. (посещен 1.10.2024).

38. Johan P.Olsen, Europeanization and Nation-State Dynamic, In: Sverker Gustavsson and Leif Levin (editors), *The Future of the Nation State/ Essays on Cultural Pluralism and Political Integration*. London, New York: Routledge: Nerenius & Santerus Publisher. 1996. URL, 2014, 304c.; <http://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780203989333/future-nation-state-sverker-gustavsson-leif-levin> (посещен 31.04.2025).
39. Lutz W., Kritzinger S., Skirbekk V. Population: The Demography of Growing European Identity // *Science*. 2006. N 314 // www.sciencemag.org/cgi/content/full/314/5798/425
40. http://www.vatican.va/content/john-paul=11/es/apost_exhortations/documents/hf_jp-11-exh-20030628_ecdesia-in-europa.html/(посещен 03.04.2025).
41. <https://www.ueo.par.com.pl/cgi-bin/eurorapl?grupa=1&ID=41048>(посещен 07.04.2025).
42. <https://www.kommersant.ru/doc/5999153> (посещен 22.04.2024).
43. <https://esp.md/ru/sobytiya/2024/04/19/igor-grosu-prizval-vse-partii-i-associacii-uchastvovat-v-referendume#>(посещен 24.04.2024).
44. <https://nv.ua/opinion/vstuplenie-ukrainy-v-es-ekonomist-nazval-plyusy-i-minusy-50474868.html> (посещен 24.04.2024)
45. <https://www.dw.com/ru/clenstvo-v-evrosouze-cto-polucit-i-cego-lisitsa-gruzia/a-71191721>(посещен 04.04.2025)
46. <https://bigenc.ru/c/darendorf-ral-f-gustav-74a159>(посещен 04.04.2025)
47. <https://jdigitaldiagnostics.com/0201-7083/article/view/652228>(посещен 04.04.2025).
48. <https://point.md/ru/novosti/v-mire/v-evrope-zamedlilsia-rost-prodolzhitelnosti-zhizni/>(посещен 19.02.2025).
49. <https://www.rfi.fr/ru/europa/20210312-европарламент - объявил-евросоюз=зоной-свободы-лгбтик>(посещен 09.04.2025)
50. Галина Роговая, Государственные институты Молдовы в процессе европейской идентичности: ценностная компонента. В: *Vectorul european al Republicii Moldova –factor determinant în consolidarea statului de drept. Materialele conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională? Chișinău, 2023 Chișinău : ÎS FEP „Tipografia Centrală”2023, 207с.*
51. <https://vashi-novosti.com/.349214-peregovorshchik--god--razumnyi-srok-dlya-vstupleniya-moldovy-v-es-full.html>(посещен 10.04.2025).
52. Лилия Брага, Формирование политического климата в Республике Молдова накануне референдума по вопросу о евроинтеграции. В: *Consolidarea rezistenței sociale prin valorificarea capitalului uman în contextual aderării Republicii Moldova și Ucrainei la Uniunea European, Chișinău: Editura USM, 2024. 427 p.*
53. Визитей Н. Идеолого-мировоззренческая ситуация в Молдове: истоки,

- основные противоречия, возможные трансформации, В: Moldova, România, Ucraina bunâvecinătate și colaborare regională, Chișinău: Vector.1998,246с.
54. Клушина Н.И. Теория идеологем, В: Политическая лингвистика, Москва, №4, 2014, с. 54–58.
55. Толковый словарь. Евразийская мудрость от А до Я Составитель Виславий Зорин.- Алматы:Сөздік-Словарь, 2002, 408с.
56. Фукуяма Френсис,. Конец истории? В: Философия за рубежом,. Москва: АСТ:ЕРМАК,1992, с.134-148; <https://gtmarket.ru/library/basis/6341/6349>(посещен 24.04.2025)
57. Кальней М.С. Нужда в идеологии. В: Экономические и социогуманитарные исследования. Москва: МИЭТ,2018, №4(20), с.146-151. <https://cyberleninka.ru/article/n/nuzhda-v-ideologii/viewer> (посещен 12.11.2024).
58. Алексеева Т.А.Роль идеологии в современном мире,В:Международные отношения. Грани настоящего и будущегоМосква,НП РСМДс.294-308. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/rol-ideologii-v-sovremennom-mire/>(посещен 10.11.2024).
59. Şulga O. Націоналісти чи ліберали: які політичні течії набирають популярності в Україні Слово і діло, Аналітичний портал, Політика, 22 серпня 2017. <https://www.slovoidilo.ua/2017/08/22/kolonka/aleksandrshulha/polityka/naczionalisty-chy-liberaly-yaki-politychni-techiyi-nabyrayut-populyarnosti-ukrayini>(посещен 17.02.20)

*Motivații și tendințe de migrație a tinerilor din
Republica Moldova și Turcia*

Culegere de articole științifice

Asistență computerizată – *Maria Bondari*

Bun de tipar 2025. Formatul 70x100 $\frac{1}{12}$.
Coli de tipar 22,5. Coli editoriale 20,0.
Comanda.

Editura USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009
e-mail: *editurausm@gmail.com*